

PONS STRIGONIENSIS

STUDIA

MC

148.725

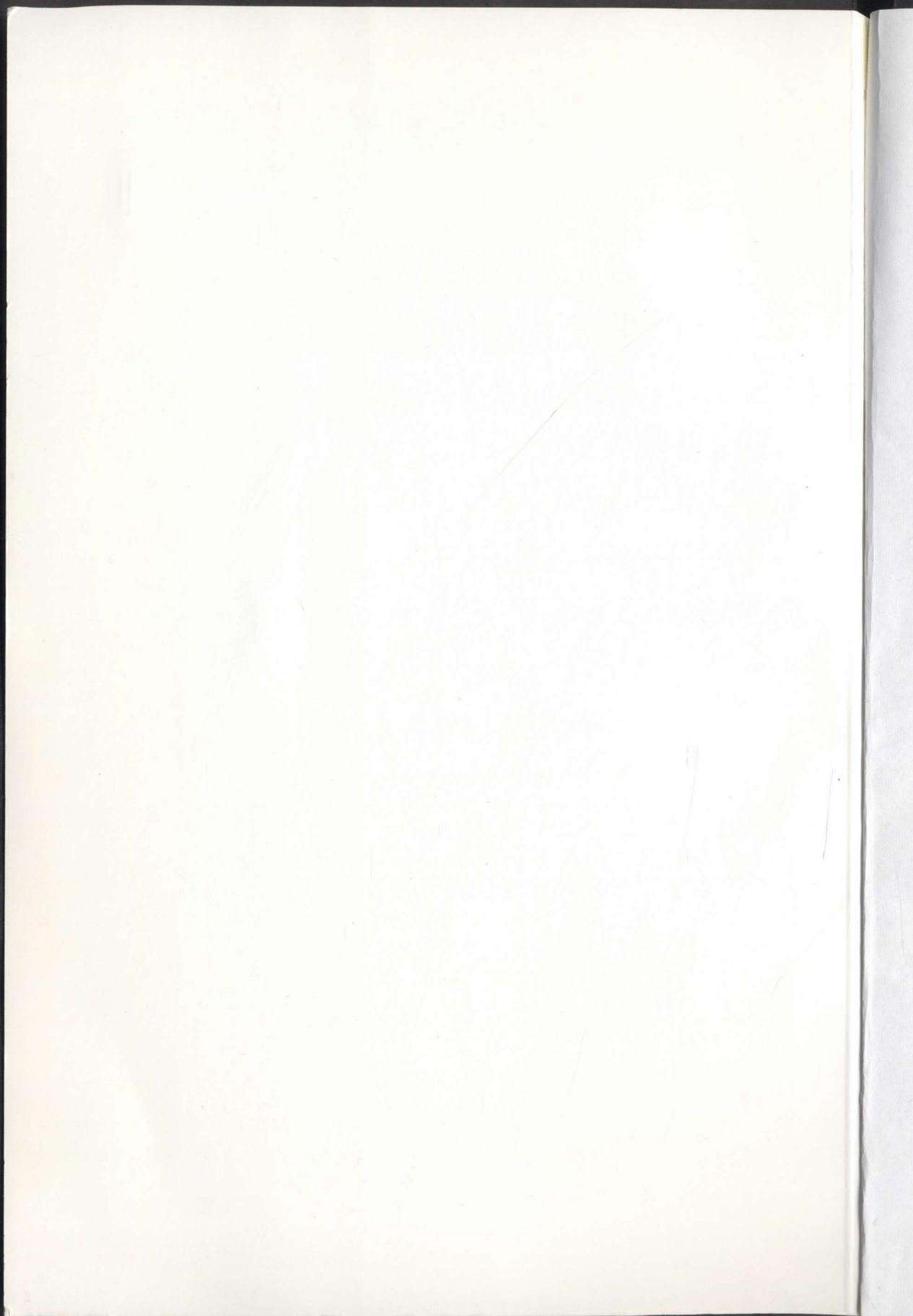

Jozef Hal'ko

A CSEHSZLOVÁK SZAKADÁR KATOLIKUS AKCIÓ

Kommunista kísérlet a katolikus egyház
nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában

PONS STRIGONIENSIS
STUDIA

PONS STRIGONIENSIS

Studia

III.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Szlavisztika – Közép Európa Intézete és
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoportjának sorozata

Sorozatszerkesztő
Käfer István

1. CIRKEV, NÁROD, ŠTÁT

Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873–1906)

2. DEO GRATIAS

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Nagyszombati Egyetem
millenniumi ünnepi találkozója

3. Jozef Haľko

A CSEHSZLOVÁK SZAKADÁR KATOLIKUS AKCIÓ

Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti
egyházzá formálására Csehszlovákiában

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport

Esztergom–Piliscsaba, 2004

Jozef Hal'ko

A CSEHSZLOVÁK SZAKADÁR KATOLIKUS AKCIÓ

Kommunista kísérlet a katolikus egyház
nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában

– Doktori disszertáció, 1999 –
Szent Kereszt Pápai Egyetem
Teológiai Kar

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport

Esztergom–Piliscsaba, 2004

Jozef Hal'ko: L'Azione Cattolica scismatica cecoslovacca. Un tentativo comunista di trasformare la Chiesa cattolica in Cecoslovacchia in una chiesa nazionale. L'atteggiamento della gerarchia, del clero e del popolo.
Thesis ad Doctoratum in Theologia totaliter edita
Pontificia Universitas Sanctae Crucis Facultas Theologiae, Roma 1999

Fordította: Babics Zsófia, Zsemberyné Major Ágota
Mészáros Andor (bevezetés, jegyzetek, összefoglalás ©)

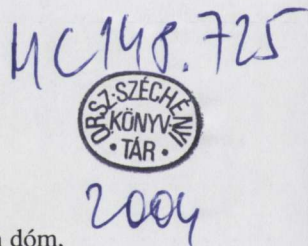
A fordítást az eredetivel egybevetette:
Domokos György
Mészáros Andor

A szöveget gondozta:
Käfer István

Szerkesztette:
Mészáros Andor

© Jozef Hal'ko, 2004
© Mészáros Andor, 2004
© Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar, 2004

ISSN 1588-2322
ISBN 963 9296 83 X

A címlapon a pozsonyi Szent Márton dóm,
a hátoldalon a prágai Szent Vitus-székesegyház fényképe látható.
(Mészáros Andor felvételei)

Felelős kiadó:
Fröhlich Ida dékán

TARTALOM

Lectori salutem!	7
BEVEZETÉS	9
ELSŐ FEJEZET	

A csehországi és szlovákiai főpapság. A kommunista rendszer kísérletei az egyház szolgátságba taszítására az 1945–49-es években	17
I. I. A katolikus klérus helyzete a II. világháború végén a szovjet hadsereg által felszabadított Csehszlovákiában	17
I. I. 1. Az egyház Csehszlovákiában 1918 és 1948 között, a Csehszlovák Köztársaság létrejöttétől a kommunista párt hatalomra jutásáig	17
I. I. 2. A Szovjetunió és befolyási övezete a II. világháború után	19
I. I. 3. A Csehszlovák Köztársaság mint a szovjet befolyási övezet integráns része	21
I. I. 4. A szlovák és a cseh papság tapasztalatai a háború utolsó szakaszában és közvetlenül utána	24
I. II. A kommunista rendszer és a püspöki kar kapcsolata	27
I. II. 1. Kísérlet néhány szlovák püspök félreállítására vatikáni visszahívás segítségével	27
I. II. 2. Kísérletek a püspökök kényszerítésére, hogy nyilvánosan az új rendszer mellé álljanak	32
I. II. 3. Egy kritikus pillanat: az elnökválasztás alkalmából celebrált <i>Te Deum</i>	38
I. III. Az apostoli internuncius Csehszlovákiában mint a helyi egyház függetlenségének védője	40
I. III. 1. A vatikáni képviselet diplomáciai jegyzékei és az egyházellenes törvénykezés	40
I. III. 2. Az internuncius és a püspökök kapcsolata	46
I. III. 3. Gennaro Verolino kényszerű távozása	48
I. III. 4. Ottavio De Liva ügyvivő elűzése. A diplomáciai kapcsolatok tényleges megszakítása	52
I. III. 5. A hűség megőrzésének jelei	54

MÁSODIK FEJEZET

A szakadár Katolikus Akció szervezetének, hittételeinek és személyi állományának megtervezése	59
II. I. A szakadár Katolikus Akció módszeres előkészítése a kommunista vezetők és a haladó papok gyűlésein	59
II. I. 1. Nemzetközi vonatkozások	59
II. I. 2. Csehszlovákia, megfelelő feltételek egy nemzeti egyház létrehozásához	61
II. I. 3. A mozgalom céljai és megvalósításának menete	64
II. I. 4. A mozgalom „szellemisége” és elnevezése	68

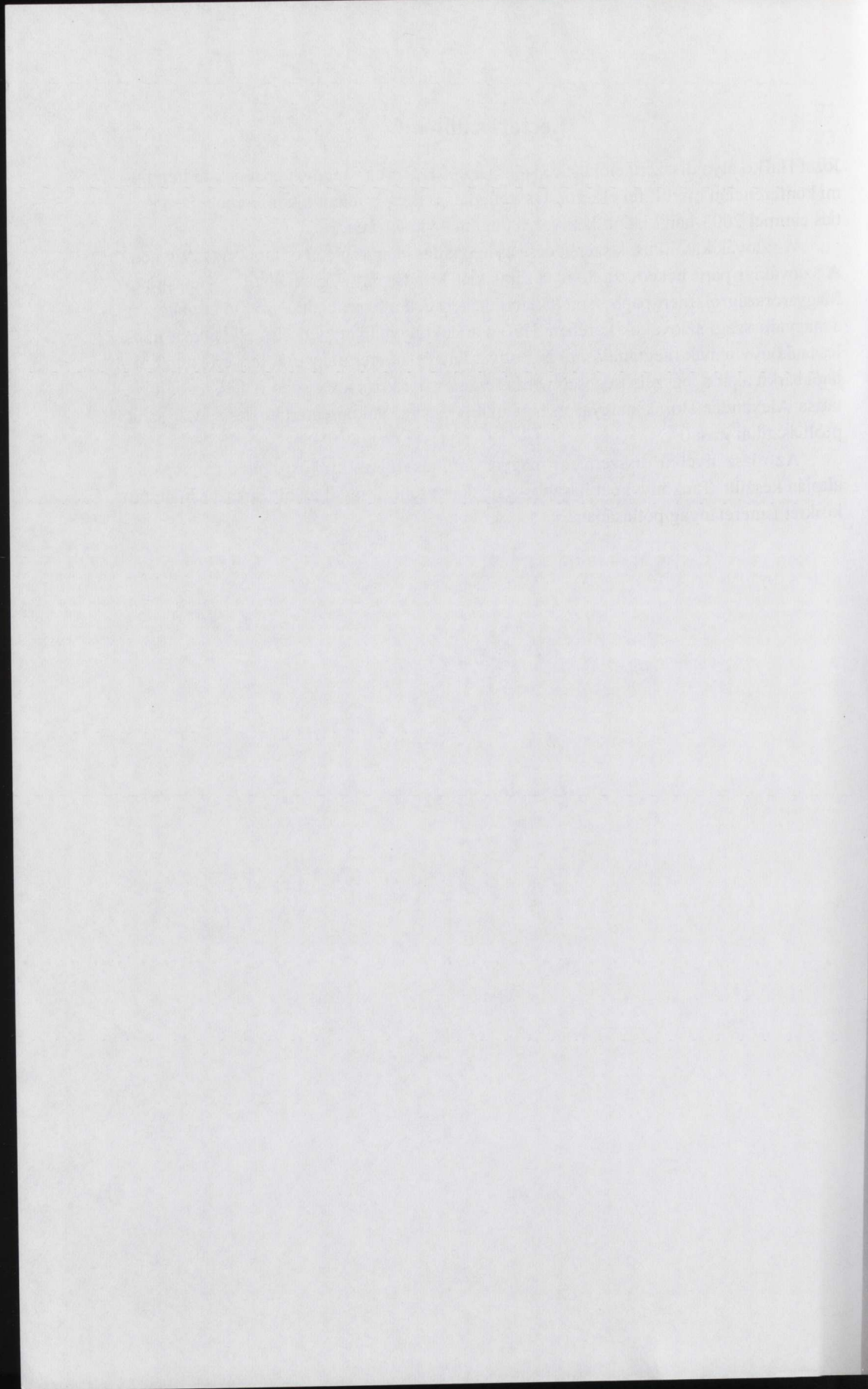
II. II. A születendő nemzeti egyház papságának előkészítése	73
II. II. 1. A megosztás módszere	73
II. II. 2. Az egyházi referensek szerepe	75
II. II. 3. Kísérletek a püspökök és ordináriusok elszakítására a hívektől és a papságtól	81
II. II. 4. A helyettesítő hierarchia felé. Alexander Horák, Jozef Lukačovič, Jozef Fiala	88
II. II. 5. A papság meghódítása: zsarolás, pénz, megfélemlítés	99
II. II. 6. Egy példa: „a Scheffer-ügy”	108
HARMADIK FEJEZET	
A Katolikus Akció megalapítása, kiközösítése és eltűnése	115
III. I. A szakadár Katolikus Akció megalapítása és az aláírásgyűjtő akció ..	115
III. I. 1. Két előkészítő gyűlés és a szakadár Katolikus Akció alapító gyűlése	115
III. I. 2. A szakadár Katolikus Akció kiáltványának szövege	118
III. I. 3. A kiáltvány aláírására szervezett erőszakos gyűjtőhadjárat ...	122
III. II. A csehszlovák püspöki kar válasza a szakadár Katolikus Akció megalapítására	130
III. II. 1. „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szözata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában” című pásztorlevél – válasz a Katolikus Akció csalárd kiáltványára	130
III. II. 2. Kísérletek a pásztorlevél felolvasásának megakadályozására. A papság és a hívek reakciója	140
III. III. A kommunisták és a Katolikus Akció tagjainak vatikáni kiközösítése. A szakadár mozgalom eltűnése	151
III. III. 1. A Katolikus Akció tagjai és a kommunisták kiközösítéséről szóló dekrétum	151
III. III. 2. A Katolikus Akció és a kommunizmus büntetésének életbe léptetése és az ennek megakadályozására tett kísérletek	157
III. III. 3. A szakadár Katolikus Akció vége	168
ÖSSZEFOGLALÁS	
A) A kommunisták egyházellenes álláspontja	177
B) A Hierarchia magatartása a kommunista kormány törekvéseivel szemben	179
C) A Katolikus Akció összeomlásának fő okai	180
D) A katolikus egyház reakciója a kommunista kormány nyomására	180
E) A kiközösítés eredményei	181
BIBLIOGRÁFIA	183
RÖVIDÍTÉSEK	193
MUTATÓ	195

Lectori salutem!

Jozef Hal'ko atya disszertációjának kiadása a 2001. februári magyar–szlovák millenniumi konferencián merült fel először. Összefoglalása meg is jelent a konferencia Deo gratias címmel 2003-ban kiadott kétnyelvű tanulmánykötetében.

A szlovák katolikusok szenvedése és helytállása tanúságtétel és tanulság is egyben. A szlovákiai papi békemozgalom vezéralakját Mindszenty József bíboros kiutasította Magyarországról, mert paphoz méltatlanul lelkesedett a felszabadító szovjet csapatokért a magyarországi szlovákok körében. Hal'ko atya könyve hiánypótló ismeretanyag, hiteles tankönyv annak megtanulására is, hogy a letérés a keresztény erkölcsi értékrend útjáról bárkit akár a legszélsőségesebb ordas eszmék hordozói közé sodorhat. A téma folytatása Alexander Horák magyarországi működésének dokumentumközlése lesz: saját publicisztikai írásai.

Az olasz nyelvű disszertáció magyar fordítása olasz szakos diákjaink munkája alapján készült. Tankönyvként hasznos szolgálatot teljesít majd az oly sokszor hiányolt konkrét ismeretanyag pótlásában.

BEVEZETÉS

1989-ben leomlott a berlini fal. Ez az esemény rengeteg változást hozott a politikai, társadalmi, vallási életben és a nemzetközi kapcsolatok terén. Fordulatot jelentett a Kelet-Európa legújabb kori történetével foglalkozó tudósok munkájában is, akik egészen addig úgy voltak kénytelenek dolgozni, hogy nem juthattak be a kelet-európai országok állami levéltáraiba. A vasfüggöny leomlása azonban, metaforikus értelemben, a titkos levéltárak kapuinak beomlását is jelentette. Ma, az 1995-től hatályos törvény értelmében csupán az utóbbi harminc évre vonatkozó iratanyaghoz nem lehet hozzáférni.

A levéltárak megnyitásával megjelentek az első munkák is. Elsők között – még nem katolikus szerzők részéről is – a kommunista hatalom első éveire vonatkozó egyházi anyagok, különös tekintettel az egyház és az állam viszonyára. Ezek közül jelentős a kommunista párt központi bizottsága egyházügyi bizottságának 1948–1950 közötti iratanyagát közlő, a kommunista párt központi bizottsága egykori levéltárosa, Karel Kaplan által megjelentetett kiadvány (Doplněk, Prága–Brno, 1994). A közvélemény ekkor tekinthetett bele egy korábban teljesen elérhetetlen iratanyagba. Ugyanez a szerző, az említett és további dokumentumokat feldolgozva, megjelentette „Az állam és az egyház” című munkáját (Doplněk, Brno, 1993).

Kaplan volt az első, aki meglehetősen gazdagon dokumentálta művét, melynek egy részét (20 oldal) természetesen a szakadár Katolikus Akciónak szentelte, jelezve, hogy ez tekinthető a kommunista hatalom és a katolikus egyház első közvetlen összeütközésének. Kaplan volt az első, aki megbízható dokumentumok alapján írhatott a Katolikus Akcióról, de nem az övé az abszolút elsőség. A kommunizmus négy évtizede alatt is jelentek meg (természetesen csak külföldön) e témának szentelt tanulmányok, főként visszaemlékezésekre és a korabeli sajtóra alapozva. Ezek közül Teodor Zúbek „Katolikus Akció – kommunista szkizma-kísérlet” [1954] című tanulmánya adja a legátfogóbb képet.

Mi is volt ez a kísérlet? Röviden összefoglalva, a kommunista hatalom nem volt képes közvetlenül megdönteni a katolikus egyházat, ezért elhatározta, hogy belső, bomlasztó mozgalmat hoz létre, mely egy önálló, nemzeti egyház csírája is lett volna, szakít a Szentszékkel és aláveti magát az ateista kormánynak. Egyáltalán nem elszigetelt jelenségről volt szó, hanem a kommunista vezetők többször átgondolt tervéről, melynek megvalósításában a párt és a Nemzeti Front biztosai, a titkosszolgálat egyházi ügynökei vettek részt, és hatalmas összegeket emésztett fel.

Karel Kaplan csehszlovák ügyként beszél a Katolikus Akcióról. Szlovákiának azonban rendkívül sajátos szerep jutott ebben a kísérletben, hiszen csupán itt kelt a nép a plébániák védelmére, csupán itt van tudomásunk a papokat ért fenyegetés és bebörtönzésük elleni tiltakozásokról. Egyedül Ján Pešek szlovák történész vizsgálódott mélyebben a szakadár mozgalom szlovákiai történetében. 15 oldalas elemzése az akkoriban (1996) fellelhető iratanyagra támaszkodik. Önálló munka a szakadár Katolikus Akcióról eddig csupán egy született, a pozsonyi egyetem Teológiai Karának egyháztörténet-professzora, František Vnuk „Szkizma-kísérlet” című könyve (Inštitút dejín kresťanstva na Slovensku [Szlovákiai Kereszténység-történet Intézet], Bratislava 1996). A könyv jelentősége, rövidegsége ellenére (kis formátumú, 140 oldalas kötet) abban áll, hogy a Katoli-

kus Akció körüli eseményeket „eszkatológiai” nézőpontból vizsgálja, a kommunizmus és az egyház összecsapását a sötétség és a fény harcaként ábrázolja. A könyv első fejezete például a *Haec est potestas tenebrarum* címet viseli. Újabb tények közlése szempontjából nem múlja felül a korábbi munkákat.

Ez tehát a *status questionis*, ami a könyveket és tanulmányokat illeti. Többségük az ismert tények leírására szorítkozik. Szinte sosem elemzik a „gonosz terv” megvalósításakor alkalmazott módszereket és egyes személyek viselkedését. Ezek bemutatása ösztönözte a téma kutatására. A kommunista rendszer erőfeszítéseinek bemutatásától kezdve, melyekkel az egyház alávetésére törekedett és a püspökök megvesztegetésére tett kísérletektől egészen a Katolikus Akció megvalósítására irányuló konkrét tervekig, melyek próbára tették az egyház tagjait, a világiakat és a papságot egyaránt, és leleplezték az ellenfél valódi szándékait.

Annak érdekében, hogy pontosíthassuk a könyv anyagául szolgáló kutatás fő vonalát, először a rendelkezésre álló levéltári anyag mennyiségét kellett felmérni. Első lépésként azt a kulcskérdést kellett tisztázni, milyen anyaghoz lehet valóban hozzáférni a megnyitott levéltárakban. Az érintett levéltárakhoz eljuttatott kérésekre gyorsan kedvező válaszokat kaptunk. E sorok írója nyolc levéltárban végezhetett kutatásokat, melyek közül három Prágában (Központi Állami Levéltár, Hadtörténeti Intézet Levéltára és a Külügyminisztérium Levéltára), öt pedig Szlovákiában (Pozsonyban a Szlovák Nemzeti Levéltár és a Körzeti Állami Levéltár, Lőcsén és Nyitraszerdahelyen a Belügyminisztérium Levéltára, illetve a nagyszombati Érseki Levéltár) található. Minden levéltár munkatársaitól rendkívül nagy segítséget kaptunk, amiért köszönettel tartozunk.

A levéltári anyag intenzív feldolgozása 1996 nyarán kezdődött, két fő iratanyagban. Minden, a témára vonatkozó irat feldolgozásra került. A cédulákat, annak érdekében, hogy hivatkozáskor teljességre törekedhessünk, állandó minta alapján töltöttük ki (levéltár, fond, doboz, dosszié, irat, a dokumentum típusa és címe). A hosszabb és témánk szempontjából alapvető dokumentumokról másolatot készítettünk.

Ami a levéltári anyag hivatkozási módját illeti, a tanulmány jegyzeteiben megadtuk a dokumentumokra vonatkozó összes nélkülözhetetlen adatot, mindig a következő sorrendben: először a forrás típusát (jelentés, levél, távirat, diplomáciai utasítás, jegyzőkönyv stb.), majd formáját (eredeti vagy másolat, kézirat vagy sokszorosított munka) tüntettük fel, amit a szerzőre, illetve – ha ismert volt – a címzettre utaló adatok követtek. Ezután a dátum következett (ez néha csupán az összefüggések alapján volt megállapítható, olykor pedig csak az évet tudtuk azonosítani, de bizonyos esetekben a hónapra is volt utalás). Ezt követik azok az adatok, melyek a dokumentumok közvetlen megtalálását könnyítik meg, azaz jelzik azok pontos elhelyezését: a fond, doboz, boríték, illetve az iratcsomó betűjele. A fond és a doboz minden esetben jelölést kap. Minthogy egyes iratok néha mindenféle rendszerezés nélkül kerültek a dobozokba, ezeket csak a legközelebbi adat, a doboz alapján lehetett pontosítani.

A lap alján a főszövegbe iktatott szövegrészek helyezkednek el, eredeti, latin nyelvű szövegek, az említett személyek rövid életrajza, fontos példák és magyarázatok, melyek olykor túllépnek a tárgyalt korszak időhatárain is. A szövegek jegyzetanyagba kerülésének kritériuma az volt, hogy ne zavarják a főszöveg logikai folyamát, de ugyanak-

kor a magyarázat és az elmélyülés lehetőségét is kínálják. Ezzel elkerülhettük, hogy a szöveg túl töredezetté és nehezen olvashatóvá váljon.

Gyakran szükségesnek tartottuk egyes személyek kifejezéseinek szó szerinti idézését azért, hogy jobban átláthassuk gondolkodásmódjukat. Végére is, az eredeti mondatok körülírására vagy újraértelmezésére irányuló bármilyen próbálkozás gyengítette volna azok kifejezőerejét. Itt jelentkezik azonban e munka egyik határa is, hiszen az idézett dokumentumok fordítások. Leginkább a kommunista vezetők nyelvezetének vonatkozásában ütköztünk nehézségekbe. Ez a nyelv agresszív, ideologikus, olykor útszéli és gorbán primitív, ennél fogva csak részlegesen fordítható.

Az adatok nagy mennyisége miatt a dokumentumokat, a lehetőségekhez mérten, két szakaszban kellett kutatni. Az első inkább az anyag általános vizsgálatát jelentette, annak eldöntését, mely dokumentumok mélyíthetik el ismereteinket, melyek kevésbé: más szóval a munka szerkezetének és tartalmának konkretizálását. A második szakasz célja az első kutatás során fontosnak talált anyag elmélyültebb vizsgálata volt. E módszer talán túlságosan bonyolultnak tűnhet, de a végső elemzésnél időt és energiát lehet vele megtakarítani. Néhány esetben a terjedelmesebb dokumentumok összefoglalását is felhasználtuk.

A dokumentumok összegyűjtésének és részleges feldolgozásának végeztével a cédu-lák számítógépre kerültek, és rögvest elkészült olasz fordításuk. Minden cédula alján azonnal megjelöltük a forrás összes adatát. Amennyiben fénymásolatról volt szó, annak is azonnal elkészült a jegyzete, ebben az esetben is hivatkozás formájában. Így két fájl született, melyek megkönnyítették a tájékozódást az anyagban, a rendszerezést és az elemzést.

A dokumentumok típusát az a tény határozza meg, hogy az egyházzal kapcsolatos információkat tartalmazó anyagok nagy többségét a titkosszolgálatok készítették és szál-lították a kommunista párt különböző kormányzati szervei részére. Emiatt éppen a titkosszolgálatok készítették az általunk látogatott levéltárakban szétszóródott iratanyag je-lentős részét. A Hadtörténeti Intézet Levéltárában lehetőségünk volt az úgynevezett „titkos jelentések”, illetve az „ügynökjelentések” tanulmányozására is, melyeket az ügynö-ök egyenesen az egyházzellenes küzdelem vezetőjének, Čepička miniszternek szállítottak. Ezek az iratok bizonyos egyházi személyek viselkedéséről, elmozdításáról, véleményéről, az elfogott levelek tartalmáról és az egyház fontos személyiségei közötti kapcsola-tokról tájékoztatnak. Az egyedi jelentéseken túl az Állambiztonság (Stb) összefoglaló jelentéseket is készített az egyház életéről bizonyos időszakokban. A Szlovák Nemzeti Levéltárban megtalálhatók a „napi jelentések”, a Belügyminisztérium Levéltárában pe-dig a „heti jelentések”. Ezen iratok alapján lehetett végül rekonstruálni az egyház életé-nek mindennapos történéseit. Természetesen az adatokat és feldolgozásuk módját is meghatározza az időszak, melyben születtek. 1949-ben a június és július hónapokból származó adatok tanulmányozását tekintjük a legfontosabbnak, amikor a szakadár Kato-likus Akciót megalapították és kiadták kiáltványát. Ebből az időszakból nem naponta, hanem egyenesen óránként érkező jelentések vannak.

Az említett források csak az egyházi anyagra vonatkoznak. Ha tágabb perspektívá-ból a társadalom állapotát kívánjuk megismerni, a titkosszolgálatok erre is lehetőséget adnak a rendszer irányítóinak havonta – a forróbb időszakokban naponta – szállított „je-

lentés a biztonság állapotáról” elnevezésű iratokban. Munkánk szempontjából különösen hasznosnak mutatkozott a titkosszolgálatok BA ügyosztálya parancsnokától származó „összefoglaló jelentés”, melyben 90 oldalon összegzi mindazt, ami a szlovák egyházban 1949 júniusának második felében történt, többek között 64 idézet található benne a Szlovákia középső területein mondott és lehallgatott prédikációkból is. Csupán érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy e jelentés egy kereskedőnek egy zárandokhelyen tett „ál-lamellenes” kijelentéseiről is tájékoztatja a rendszer legfelsőbb vezetőit. Az események leírásának ez az aprólékossága jellemzi az anyagot, és több helyen, konkrét személyek megnevezése miatt, kompromittáló is. Ilyen esetben körülményekből és kíméletből elhagytuk a nevet és egy általános jelzéssel helyettesítettük.

Ellenvetésként megjegyezhető, hogyan bízhatunk meg a források e típusában? Ha egy olyan szervezet, melyre a párt leginkább támaszkodott, félrevezetett, csalt, hazudott, nem ez fogja-e jellemezni a titkosszolgálatok által készített anyagokat is? Elégséges érvnek tűnik e dokumentumok megbízhatóságának tanúsítására, hogy titkos iratokról van szó, melyek csupán a megbízható személyek szűk körében forogtak, tehát ezeknek az iratoknak semmiféle közvetlen befolyásuk nem volt a közvéleményre. Sőt, e jelentések címzettjei, tehát a totalitárius rendszer vezetői, érdekelték voltak abban, hogy valós információkat kapjanak, hogy kellő módon legyenek képesek beavatkozni. Az is nagyon hihetőnek látszik, hogy a párton belül és az általa felhasznált struktúrában létezett az ellenőrzés hálózatának egyfajta rendszere, különféle információs csatornákon keresztül, melyeknek kötelességük volt az adatok kölcsönös és ismételt megerősítése. Ezek azok az érvek, amiért megbízhatónak tartjuk az említett dokumentumokat. Meg kell azonban különböztetni egymástól azokat, melyek egyszerűen leírják a tényeket és azokat, melyek utólagosan értelmezik. Az utóbbiak esetében valóban megállapítható az igyekezet a megtörtént események magyarázatára, megfigyelhető az előzetes óhajok igazolása, a kényszeredettség. Ilyenkor fokozott óvatossággal jártunk el.

Már említettük, hogy vannak „tájékoztató” típusú dokumentumok, melyek csupán híreket kínálnak kommentár nélkül a megtörtént eseményekről. Nagy kifejezőerejük azok, melyek a körülményeket elemzik és közlik a kommunista vezetők reakcióját és terveit. A kommunista párt vezetőségének jegyzőkönyveiről van szó, melyek nagy részét Karel Kaplan már publikálta. Különösen fontos volt számunkra azoknak a jegyzőkönyveknek a vizsgálata, melyek az adott időszak találkozóin születtek és azoké, melyek a kommunisták a kollaborálásra esetleg alkalmas egyházi személyekről folytatott tanácskozásairól számolnak be. E jegyzőkönyvek, melyek elsősorban a prágai Hadtörténeti Intézet Levéltárában és a Központi Állami Levéltárban találhatóak, később kiegészültek a „program-” dokumentumokkal, melyek felfedik a terveket, elgondolásokat, motivációkat és az egyházpolitikai eljárás módokat is.

A kommunisták egyházi ügyekre vonatkozó terveinek eredményeiről a „végrehajtási utasításnak” nevezhető dokumentumokból következtethetünk. Ezek táviratok és sürgönyök, melyek segítségével egy különleges táviróhálózaton keresztül a párt vezetői kommunikáltak a belső pártstruktúrával. Eredeti szövegük megtalálható a CsKP KB főtitkári dokumentumainak gyűjteményében. Kétségtől ez a felkutatott iratanyag legértelmesebb és legteljesebb része. Egyik követi a másikat, tükrözve a tanulmányozott korszak hihetetlen dinamikáját.

Céljainkhoz azonban ez a dokumentumanyag még nem lett volna elegendő, hiszen meg kívántuk ismerni az úgynevezett „életképeket”, helyesebben szólva a nép reagálását, gondolkodásmódját, válaszait és kommunikációját. Ehhez magánleveleket kerestünk, mondván, általuk nem csupán szerzőjük ismerhető meg, hanem részben címzettjük is. Körülbelül 150 levelet dolgoztunk fel, elsősorban a Szlovák Nemzeti Levéltárban és a nagyszombati érseki kúrián, különböző kétoldalú kapcsolatok pontos részleteivel. A levelezés lényegében öt kapcsolatot érint, három a püspököknek az állami szervekkel, a papsággal és a hívekkel folytatott levelezése. Mennyiségre kevesebb, de nem kevésbé érdekes a kommunista vezetés szintjén folytatott konzultáció, illetve az ún. haladó papok és a hívek levelezése.

Nagyon érdekes levelezésre bukkantunk Prágában is, a külügyminisztérium levéltárában. A vatikáni csehszlovák nagykövet (vagy ügyvivő) úgynevezett „politikai jelentéseiről” van szó a csehszlovák külügyminisztérium részére. Ez nagy fontosságú anyag, mivel a diplomácia legmagasabb köreiből folyó alkudozást írja le. A nagykövet aprólékosan beszámol találkozásairól a Szentszék képviselőivel, Domenico Tardinival és Giovanni Baptista Montinival, leírja kifejezéseiket és álláspontjaikat. Sajnos csak ez a hozzáférhető anyag e témában. Érdekesebb lenne az összevetés a Vatikáni Levéltár megfelelő fondjaiban őrzött anyaggal, ezt azonban 50 évre zárolták.

E munka célja kommunista kísérlet dinamikájának érzékeltetése, melynek során egy nemzeti egyház megszületését ösztönözték. A mechanizmusok feltárása, melyekkel megkísérelték a terv végrehajtását. Célunkat nem érhetjük el azon történeti körülmények összefoglalása nélkül sem, melyek között a nemzeti egyház gondolata felvetődött, érlelődött és megvalósult. Más szóval, fel kell tennünk a kérdést, valójában mivel is járt a csehszlovákiai katolikusok számára az a tény, hogy az ország a szovjet befolyási övezetbe került. Ebből logikusan következik az a kérdés is, milyen véleménnyel volt a sztálinista kormányzat a katolikus egyházzal és döntő befolyásáról a meghódított országokban.

Válaszainkat a könyv első fejezetének első részében fejtjük ki, majd konkrét eseteket vizsgálva újabb érveket sorakoztatunk fel arról, hogy milyen álláspontot foglalt el a csehszlovák kommunista kormányzat a katolikus hierarchiával szemben. Meg akarta-e semmisíteni, vagy más taktika alkalmazásával próbálkozott? Hogyan viselték a csehszlovák egyházért felelős püspökök és ordináriusok a kommunista, tehát ateista kormányzat tevékenységét?

A kormányzat és a püspöki kar kapcsolatára vonatkozó kutatás nem lehet teljes a döntő jelentőségű harmadik oldal, a Szentszék képviselői véleményének vizsgálata nélkül. Vizsgálni kell a nuncius kiutasításának stratégiáját és annak alapmotivációit is, majd az internuncius kiutasításának egész eseménysorozatát és a diplomáciai kapcsolatok teljes megszakadását, a hívek és a püspökök viselkedésére utaló jeleket a Szentszék legátusának végérvényes és visszavonhatatlan távozásának idején. Mindezt az első fejezet befejező részében tesszük meg. A szerkezet logikája szerint az ország szovjet felszabadításának következményeit és az egyház ezzel kapcsolatos első tapasztalatainak ismertetését részletesebb elemzés követi, egyrészt a hierarchia és a rendszer irányítóinak kétoldalú kapcsolatairól, másrészt a háromoldalú kapcsolatokról a Szentszék képviselőivel, illetve a püspökökkel és a kormánnyal.

A második fejezetet a csehszlovákiai egyház helyzetének vázlatával vezetjük be, mely katolikusként egységben élt Rómával, másfelől – Csehszlovákiában különösen – moszkovita nyomás is nehezedett rá. Az első rész logikus módon folytatja a nemzetközi környezet elemzését és megkísérel választ adni a nemzeti egyház létrehozásának öltetere vonatkozó kérdésekre: csak és kizárólag a csehszlovák kommunista vezetés elképzelése volt-e, vagy Moszkva, illetve valamelyik nemzetközi kommunista szervezet kezdeményezésére valósult meg éppen Csehszlovákiában.

A második fejezetben azután bemutatjuk, hogyan képzeltek el a kommunisták a maguk nemzeti egyházát. Ismertetjük a terveket, melyekkel a rendszer vezetői előkészítették a Katolikus Akció kiáltványát, szólunk az alapítás időrendjéről, céljairól és „lelkiségéről”. Említünk néhány, egyházi környezetből származó személyt, konkrétabban szólunk az úgynevezett „haladó” papokról is. Megemlítjük az egyház felbomlasztásának taktikáját és végrehajtásának eszközeit, a feltételezett helyettesítő hierarchia képviselőit is. A források lehetővé teszik, hogy megkíséreljük bemutatni egy kollaboráns pap beszervezésének konkrét esetét. Ezzel elsősorban nem a módszer bemutatása a célunk, mellyel a kommunisták megnyertek néhány papot az együttműködésre, hanem gondolkodásmódjukat kívánjuk érzékeltetni.

A munkát lezáró harmadik fejezet annak a kísérletsorozatnak a bemutatása, hogyan próbálkoztak a tervezett és többször végiggondolt cél megvalósításával. Az utolsó rész szerkezete három részre oszlik, amit az események sorrendjének logikája is diktál. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az *akciótól* a *reakcióig* követjük az események menetét, melyek végül a Katolikus Akció eltűnéséhez vezettek. Az *akcióhoz* három, szorosan összefüggő eseményt sorolunk: a Katolikus Akció megalapítását, a kiáltványnak nevezett alapdokumentum közzétételét és a kiáltványhoz csatlakozás erőszakos kikényszerítését. A reakciót a püspöki kar június 15-i pásztorleveléhez kapcsoljuk, mely eljutott a papsághoz – hiszen fel kellett olvasnia – és a hívekhez is, mivel hallották. A harmadik fejezet utolsó része is a hierarchiának a kommunista akcióra adott reakciójával foglalkozik, a ki-
közzététel és annak következményeivel. A két ellentétes dokumentum, azaz a kiáltvány és a pásztorlevél jelentőségét is jobban meg kívánjuk világítani: milyen mértékben volt válasz püspökök pásztorlevele a Katolikus Akció kiáltványára, illetve milyen mértékben van szó benne annak állításairól.

Munkánk tehát mindenekelőtt a Katolikus Akció kérdésében tanúsított különböző magatartások vizsgálatával foglalkozik: a kommunisták magatartásával az egyházzal, illetve a katolikus hierarchia magatartásával a kommunista hatalommal szemben, valamint a papság és a hívek viszonyával a megrágalmazott hierarchiához és az államhoz, illetve a Szentszékhez.

Annak érdekében, hogy megtalálhassuk a jelen szöveg „teológiai olvasatának kulcsát”, meg kell érteni, hogy a leírt történeti tények mögött mélyebb teológiai gyökér is húzódik, feltéve, ha az alkalmazott egyháztudománynak nevezett módszer segítségével vizsgáljuk. Amennyiben egyes személyek viselkedésmódja szükségképpen visszatükrözi személyes lelkiségüket, a tények leírása nem válik az eseményről szóló pusztá és egyszerű információk száraz halmazává, hanem annak a cselekvők részéről feltételezett gondolati tartalmát is bemutatja. Más szóval, a papság és a hívek viselkedése, szoros

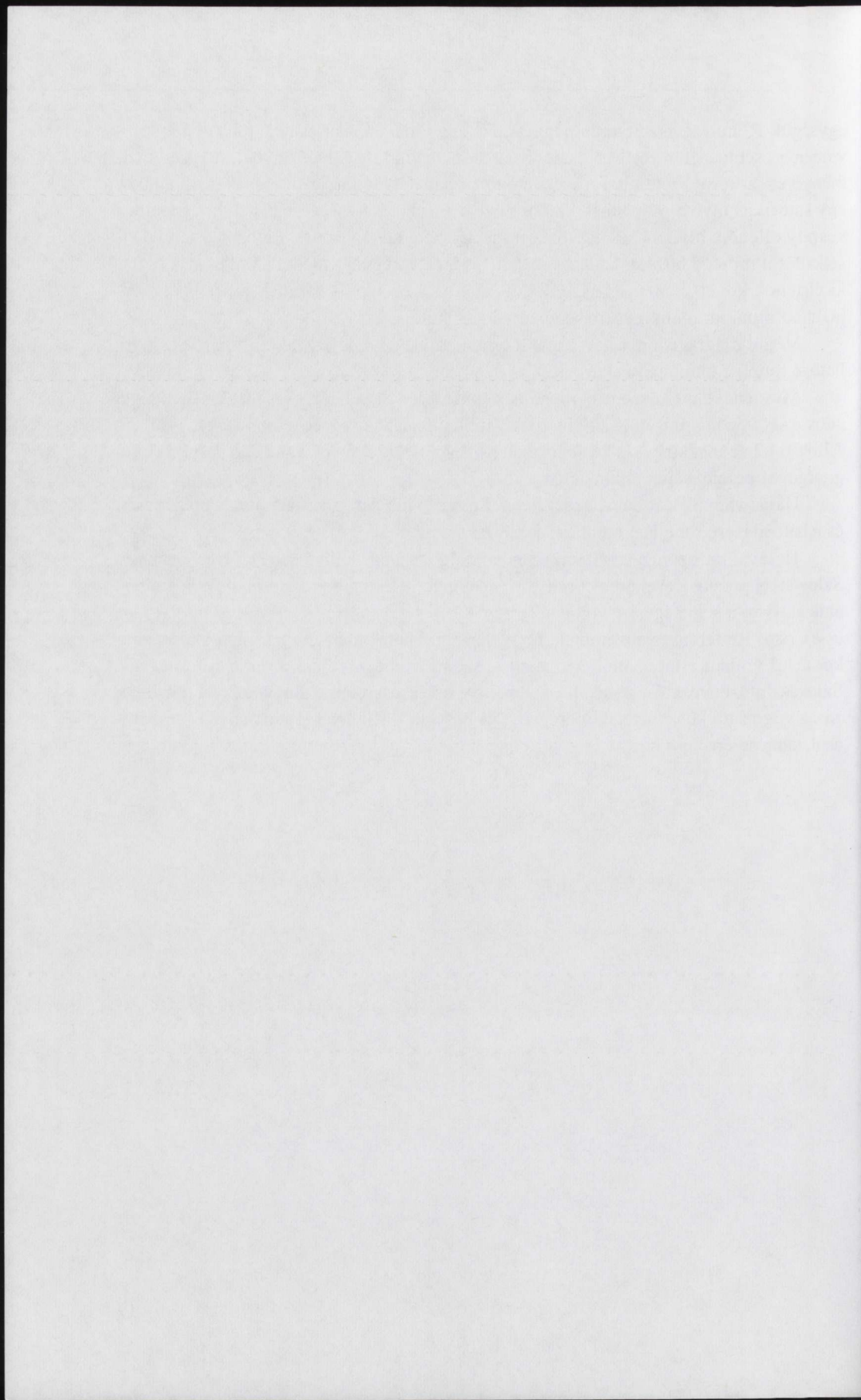
egységük Rómával, bizonyosan nem csupán egy történeti adat, hanem több annál: alapvetően a „sentire cum ecclesia”, a lelkiség, a mentalitás, a hagyományok, a képzés eredménye és a környezete által meghatározott személyiség kifejeződése. Például amikor egy katolikus hívő a püspöknek küldött levelében azt a készségét fejezi ki, hogy minden veszély ellenére hívő marad. Ez több, mint egyszerű dokumentum. Egy konkrét hívő viselkedését mutatja be, ami vallásos neveltetésének, az egyház melletti kiállásának és lelki életének következménye. Kézenfekvő tehát szövegünk olvasatának éppen ez a módja, a teológiai tartalom megértésének érvényes kulcsa.

Végül megragadom az alkalmat, hogy köszönetemet fejezzem ki azoknak, akik lehetővé tették e tanulmány elkészítését.

Mindenekelőtt köszönetet kívánok mondani Ján Sokol érsek úrnak, aki lehetőséget adott e szöveg megírására. Köszönetet kívánok mondani a szöveg referensének, Prof. Dr. Alfonso Chacónnak nagylelkű segítségéért, vezetéséért és precíz tanácsaiért, melyek segítségével befejezhettem munkámat.

Hálás vagyok a Szent Kereszt Pápai Egyetem minden támogatásáért, a megértésért és a bátorításért, melyben munkám során részesültem.

Hálával tartozom a levéltárak minden dolgozójának, különösen Dr. Vrabcovának a Szlovák Nemzeti Levéltárból, Ten. Cd. Rothnak a Belügyminisztérium Levéltárából, akik aktívan a segítségemre voltak a források keresésében. Hálás vagyok a lőcsei, Prága és a Cristo Re ferences nővéreinek, hogy vendégül láttak munkám hónapjai idején, amikor távol voltam otthonomtól. Meg kell köszönnöm még a római Szent Cirill és Metód Szlovák Intézet vezetőségének, hogy lehetővé tették számomra könyvtárunk tanulmányozását, végezetül köszönetet mondok Dr. Ján Pešeknek a Szlovák Tudományos Akadémiáról, tanácsaiért.

ELSŐ FEJEZET

A csehországi és a szlovákiai főpapság. A kommunista rendszer kísérletei az egyház szolgásgába taszítására az 1945–49-es években

I. I. A katolikus klérus helyzete a II. világháború végén a szovjet hadsereg által felszabadított Csehszlovákiában és Szlovákiában

I. I. 1. Az egyház Csehszlovákiában 1918 és 1948 között, a Csehszlovák Köztársaság létrejöttétől a kommunista párt hatalomra jutásáig

A Csehszlovák Köztársaság alapjait az Egyesült Államokban rakták le, ahol abban az időben a szlovákok negyede élt. A csehek képviselőivel megállapodtak egy egységes állam létrehozásáról. Ezzel összefüggésben két egyezményről határoztak, az egyik a Clevelandben 1918 októberében, a másik az ugyanebben az évben Pittsburgban aláírt egyezmény volt. Szlovák részről Európában is született kezdeményezés két katolikus pap, Andrej Hlinka és Ferdiš Juriga irányításával. 1918. október 30-án Turócszentmártonban találkoztak a szlovák hazafiak, hogy kimondják végleges elszakadásukat Magyarhontól¹ és egyesülésüket Csehszlovákiával. Ez a folyamat azonban nem volt feszültségmentes, aminek oka többek között az új köztársaság két részének a katolikus valláshoz fűződő eltérő viszonyában keresendő. Szlovákia katolikus volt, és a papok meghatározó módon vettek részt a közéletben, míg Csehszlovákiában, ahol mindig is érezhető volt a huszita hatás, katolikus- és Róma-ellenes szellem uralkodott. Erről tanúskodnak a köztársaság létrejöttékor bekövetkezett események is, amikor Csehszlovákiában odáig fajult a katolikusok iránti ellenszenv, hogy 1918. november 3-án nyilvánosan lerombolták a Prága központjában álló Mária-oszlopot. Később, a húszas évek elején megszületett az úgynevezett Csehszlovák Egyház. Alapítását a cseh papok egy csoportjának, a „Katolikus Papság Uniójának” tevékenysége előzte meg, amely hiába kérte a Vatikántól a patriarkatusi rangot, az önkéntes cölibátus és a nemzeti nyelvű liturgia elismerését. Ezt követően született meg a Csehszlovák Egyház, amely 1921-ben félmillió klerikus és világi tagot számlált. A következő évtizedben ez a szám megkétszereződött, vagyis a csehek mintegy húsz százaléka elhagyta a katolikus egyházat vagy másikat választott. Mivel ennek a szakadár egyháznak egy szlovák pap sem volt tagja, a szlovákok erősen tiltakoztak a *csehszlovák* elnevezés ellen. 1920 januárjában Zsolnán megalakult a Papi Tanács a szlovákiai katolikus élet megerősítésének céljával.

Szlovákia hátrányos megkülönböztetése is feszültséghez vezetett a csehek és a szlovákok között. Ez többek között az egyházi iskolákkal kapcsolatos magatartásban, a középiskolák államosításában és 14 tanárképző intézet megszüntetésében nyilvánult meg.

A szlovák egyház történetének egyik fontos dátuma volt 1921. február 13., amikor három új püspököt iktattak be. Nyitrára Karol Kmeťko, Besztercebánya egyházmegyé-

¹ Az 1918 előtti Magyarország szlovák neve *Uhorsko*, az 1918 utánié *Mad'arsko*. Mivel a magyar nyelvben erre nincs megfelelő elnevezés, a szlovákról fordított szövegekben helyesebb az archaikus *Magyarhon* alak használata az *Uhorsko* visszaadására. (Szerk.)

be Marián Blaha, a szepesi egyházmegye élére pedig Ján Vojtaššák került. Egy évvel később hozták létre a nagyszombati apostoli kormányzóságot, amelyet 1925-től Pavol Jantusch püspök irányított.

Néhány sajnálatos nemzetközi incidens ellenére – például a Husz János halálának 510. évfordulójára rendezett ünnepségsorozat – 1928 elején sikerült diplomáciai megállapodást, jobban mondva *Modus vivendi* létrehozni az Apostoli Szentszék és a Csehszlovák Köztársaság között. Erről a későbbiekben még szólunk.

Tíz évvel később, a II. világháború kitörésével a diplomáciai viszonyok bonyolultabbá váltak. 1939-ben Csehszlovákiát felosztották Cseh–morva Protektorátusra és Szlovák Köztársaságra. Utóbbi bizonyos fokig független volt, mindazonáltal kötődött a náci Németországhoz. Ebből adódtak a diplomáciai problémák: a Vatikán a Szlovák Köztársaságot Csehszlovákia jogutódjának tekintette, vagyis az egykori Csehszlovákiából megmaradt államnak. Emiatt nem neveztek ki új nunciust, hanem egyszerűen áthelyezték a Prágában székelő nunciust a szlovák fővárosba, Pozsonyba. Az új szlovák kormány számára ez elfogadhatatlan volt, mivel arra törekedtek, hogy új államként ismerjék el Szlovákiát, ne ideiglenesként, és az ilyenkor szokásos diplomáciai eljárásoknak megfelelően nevezzenek ki új nunciust. Ez magyarázza, hogy a Szlovák Köztársaságban nem volt sem nuncius, sem internuncius, csak egy *chargé d'affaires*, Giuseppe Burzio személyében.

A Vatikán és a szlovák állam közt kialakult feszült diplomáciai viszony másik oka a Szlovák Köztársaság államfőjének személye, Jozef Tiso katolikus pap volt. A Vatikán többször figyelmeztetett: politikai felelősség vállalása ilyen összetett történelmi korszakban lehetőséget adhat az egyház elítéléséhez. E figyelmeztetések jogossága a zsidók deportálásának megindulásakor bizonyosodott be. Annak ellenére, hogy Tiso személyesen a zsidók megmentésére törekedett, felelőssége tízezrek deportálásában a mai napig heves viták tárgya.

Amikor 1945-ben a szovjet csapatok felszabadították a hajdani Csehszlovákia területét és egységes államként helyreállították Csehszlovákiát, a Tiso-ügyet *klerofasizmus* címen azonnal bizonyítékként használták az egyház ellen.

Az egyházellenes harc első jelei Szlovákiában röviddel az 1945-ös felszabadulás után megmutatkoztak. Májusban bebörtönözték – első alkalommal – Ján Vojtaššák püspököt, feloszlatták az összes katolikus egyesületet és államosították az iskolákat. A szlovák püspökök tiltakozásai csak részben bizonyultak eredményesnek. Ez a helyzet mind szorosabb és összehangoltabb együttműködésre készítette a püspököket. Háború utáni első ülésükre 1945 augusztusában került sor. Ez év novemberében találkozott első alkalommal Szlovákia és Csehország valamennyi püspöke.

1946-ban helyreállították a diplomáciai kapcsolatokat a Vatikánnal. Június 11-én érkezett Prágába Saverio Ritter internuncius, augusztus 13-án pedig bemutatkozott a Vatikánban dr. Artur Maixner csehszlovák nagykövet. Szlovákiában ennek ellenére folytatódott az egyház szabadságáért vívott küzdelem. Rengeteg, az egyházi iskolák visszaállítását követelő aláírást gyűjtöttek. Az összes csehszlovákiai püspök részvételével az egyházi iskolákra, az ünnepnapokra és az egyházi tulajdonra vonatkozó *Memorandumot* szerkesztettek. Ezzel egy időben felolvastak egy körlevelet, amelyben szóltak a vallásos képzés hiányáról, a papok nélkülözéséről, és említést tettek a pápát és az egyházat ért sérelmekről.

Az 1947-es évet megrázó esemény árnyékolta be. Halálra ítélték és kivégezték Jozef Tisot, az egykori Szlovák Köztársaság elnökét. Mindez a papság és a hívek tömeges tiltakozását váltotta ki. A Jozef Tiso halálával kialakult feszültségeket később arra használták fel, hogy igazolják az egyház elleni támadásokat, például az államellenes tevékenység vádját. A püspökök szüntelenül intették a híveket, hogy őrizzék meg nyugalmaikat, többször felhívták a papok figyelmét a politikai tevékenységre vonatkozó tilalomra. Csehszlovákban és Szlovákiában 1948-ban pecsételődött meg az egyház sorsa, amikor a kommunista párt megszerezte a teljes hatalmat. Az ország egész társadalmi és politikai fejlődése egyértelműen azt mutatja, hogy Csehszlovákia a Szovjetunió befolyása alá került. Ennek említésekor nem szabad elfeledkeznünk a híres *jaltai konferenciáról* (Vaško, 1990, 259–260.).

I. I. 2. A Szovjetunió és befolyási övezete a II. világháború után

1945. február 11-én vette kezdetét a jaltai konferencia a II. világháborúban szövetséges három nagyhatalom részvételével. E találkozón, amelyen az Egyesült Államokat Franklin D. Roosevel, Nagy-Britanniát Winston Churchill, a Szovjetuniót Joszif V. Sztálin képviselte, geopolitikai szempontok szerint dolgozták ki az ún. befolyási övezeteket (Dizionario di storia, 1993, 690.). A háború utáni rendezéskor is fontos szerepet kapott a katolikus egyház helyzete. Az *Osservatore Romano* szerint Sztálin nyomást gyakorolt Rooseveltre, hogy fogadtassa el a Vatikánnal az Actio Catholica² eltörlésének szükséges-

² Az Actio Catholica elnevezés két fogalmat jelölt. Az első szerint az eredeti apostoli eszményeket követő egyesületek összessége volt. A második értelmében pedig egy kezdetben szigorúan kötött formában létrejött katolikus mozgalom, melynek alapelveit elsősorban Olaszországban dolgozták ki. XI. Piusz pápa Ubi arcano enciklikájával hozta létre 1922. december 23-án az Actio Catholicát, mely korra, nemre és társadalmi állásra tekintet nélkül felszólított minden laikust, hogy vegyen részt a hierarchia apostoli munkájában, melynek célja a társadalom teljes megújítása volt, krisztusi szellemben. Mik voltak létének alkotóelemei? Elsősorban az a tény, hogy a katolikus akció mozgalom és az Actio Catholica jól kiépített szervezete folyamatosan részesült a pápa és a püspökök támogatásában. Ez a magyarázata, hogy az Actio Catholicát miért nevezték a „világiak és az apostoli hierarchia együttműködésének”. Az Actio Catholica másik jellemzője spirituális irányultsága volt, vagyis elsődleges célja mindig is tagjai keresztény öntudatának állhatatos formálása, noha nem beszélhetünk sajátos spiritualitásról, inkább „egyházi lelkiségről”, Isten népének közösségében mélyen, felelősséggel vállalt és megélt lelkiségről. A szoros együttműködés a hierarchiával folyamatosan erősítette azt a nézetet, hogy az Actio Catholica katolikus apostoli lelkiséggel rendelkezik. Ez utóbbi meghatározás, amely az egyház egészére igaz, igaz az Actio Catholicába tartozó egyes hívőkre is, akik úgy érezték, az apostolok közé számítanak, abban az értelemben, hogy lélekben Krisztust követik. Az Actio Catholicához tartozó keresztény tevékeny térítő, egész létevel... A mozgalomhoz tartozó testvéreivel együttes a választás: „katolikusnak lenni”. E jellegzetességein túl még fontosabbnak tűnik, hogy az Actio Catholicával kapcsolatban egyfajta „egyházmegyei lelkiségről” beszélhetünk. Közösségei újra megerősítették választásukat, hogy az egyes egyházközösségeket szolgálják. Ennek az „egyháztartományiságnak”, jobban mondva „egyházközösségiségnek” megélését a püspökök többsége is támogatta. 1925-től Csehszlovákiában is, XI. Piusz ösztönzésére, megkezdtek a püspökök az Actio Catholica kiépítését. A mozgalom különböző szervezeteken keresztül fejtette ki tevékenységét, mint például a Szent Adalbert Társaság, a Szlovák Katolikus Diákközpont, illetve az Orol sportegyesület. Fontos szerepe volt a sajtónak és a katolikus köröknek, illetve a katolikus házaknak is. Legfontosabb sajtóorgánumuk a *Katolicke noviny* volt. (Bihlmeyer–Tuechle, 1988, 353.; Scabini, 1990, I, 258–268.; Encyklopédia Slovenska, 1980, III, 56–57.)

ségét a szovjet uralom alá került országokban. Öt hónappal később, a potsdami konferencián, amikor a szövetségesek azt bizonygatták Sztálinnak, hogy az Actio Catholica az egyház és a pápa érdekeltségi körébe tartozik, Sztálin az asztalra támaszkodva ránézett Winston Churchillre és a következő hírhedtté vált kérdést tette fel: „Miniszterelnök úr, mit mondott, hány hadosztálya van a pápának?” [L'Osservatore Romano (1949) 151.; La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 197.]

Ebben a kérdésben benne volt Sztálin gondolkodása a vallással és az egyházzal kapcsolatban. A *Bezbožnik* (Istentelen) című újság 1934. novemberi számában olvashatóak a magától Sztálintól származó következő kijelentések: „A képtelen vallások terjesztőivel, az egyháziakkal szemben, akik mérgezik a munkások tömegeit, a kommunista párt nem tehet mást, mint folytatja a harcot.” (Toschi, 1953, 23.)³ Sztálin tehát Marx tanításával egyetértve a vallást nemcsak hamisnak és fölöslegesnek, hanem egyenesen károsnak ítélte. Károsnak, mert elfojtja a tömegekben a forradalmi lendületet és hajlamossá teszi a polgári propaganda befogadására.

A II. világháború eseményeinek következtében a szovjet uralom áterjedt más államokra. Ez a tény felhívta a nemzetközi közvélemény figyelmét az ottani katolikus egyház sorsára is. Az egyház Csehszlovákiában, Magyarországon és Lengyelországban mintegy 42 millió hívőt, vagyis hatalmas tömeget képviselt. (Galter, 1956, 118, 231, 302.) Emiatt a szovjet hatalom is gyanakodva szemlélte a katolikus egyházat, annál is inkább, mivel a hívek a pápának engedelmeskednek, olyan személynek, aki nem áll a kommunisták befolyása alatt (Studie 10, 1965, 51–52.), ugyanakkor a világ valamennyi országában átfogja a társadalmi élet minden területét az Actio Catholicának nevezett szervezet segítségével. O. Arturov ateista író „A Vatikán és politikája” című kisebb művében (Moszkva, 1947.) azzal vádolta a pápát, hogy a katolikus egyház legbefolyásosabb „szellemi vezetőjeként ... támogatja a missziókat és az Actio Catholicát. Ennek köszönhetően a katolikus egyház a legerősebb nemzetközi hatalom ... és mindenhol megtalálható.” [La Civiltà Cattolica 100-III(1949)19–20.]

Az egyház egyetemessége (bolsevik nyelvhasználattal „nemzetközisége”) ingerelte leginkább a harcos ateistákat. Ezt példázza S. Tyszkiewicz „A harcos szovjet ateizmus és a pápaság” című cikke, amelyben számos szovjet szerzőtől idéz. Ebből mutatunk be néhányat, hogy képet adjunk, miképpen vélekedtek a szovjet ateisták a katolikus egyházzal.⁴

A. Meteljev: „Az összes egyház, az ortodox, a protestáns, a zsidó, a muzulmán stb. közül a katolikus egyház tűnik ki sajátos hatalmával. Senki sem tudja oly mértékben akadályozni a népek felszabadítását, mint éppen a Vatikán ügynökei.” E. Jaroszlavszkij: „A katolicizmus a világ legnagyobb hatalommal rendelkező szervezete.” A *Bezbožnik* című folyóirat: „A pápa egyháza világegyház, ő a kereszténység feje és mindenhol hallgatnak

³ A könyv a kommunizmus klasszikusainak más agresszív kirohanásait is közli. Jaroszlavszkij: „Egyetemes lángolásban akarjuk felégetni a világ egyházait.” Lenin: „Az egyház teljes elkülönítése az államtól, ez a proletariátus követelése, szemben a modern állam és egyház felfogásával.” A Komszomol (a kommunista ifjúsági szervezet) tízparancsolatának első parancsa: „Ne feledjétek, hogy a papok a kommunista állam legközvetlenebb ellenségei!” (uo. 23, 24.)

⁴ Mivel a tanulmány nem tartalmaz megfelelő adatokat az idézetek vonatkozásában, közvetlenül Tyszkiewicz munkájára fogunk hivatkozni.

rá. Ez a tiarás vaddisznó fogja össze és irányítja az összes püspököt ... hatékonyan erősíti az egész világon a Krisztus iránti tiszteletet, aki sohasem létezett ... és forradalom-ellenes cselekvésre buzdítja az egész világon működő egyházát ... Harcolni kell a pápaság ellen, hiszen a pápa a kommunizmus-ellenes mozgalmaknak szabad utat biztosító kereszténység igazi vezetője.” A. Rosztovcev: „A pápa vak engedelmisséget kíván, ő erősíti a papság tekintélyét, ezért a bolsevikoknak harcolniuk kell a vallás és az egyház ellen, nem csupán Oroszországban, hanem külföldön is.” G. Janszen: „A pápaság biztosítja a katolikus egyház hatalmát.” V. Gytjakin: „A pápa az, aki ellenzi a nemzeti egyházak létrehozását a demokratikus államokban.” A moszkvai patriarkátus folyóirata: „A Vatikán, hogy a lehető legnagyobb mértékben kiterjessze hatalmát a világra, küzd a demokrácia, a szocializmus és a kommunizmus ellen. Ezek a Vatikán ambíciói.” A cikk szerzője a következőképpen összegez: „A pápaság az a hatalom, amely mindenhol határozottan küzd az ateizmuson alapuló világnézet ellen. Emiatt a Kreml vallásellenes politikája leginkább arra irányul, hogy a lehető legtöbb keresztényt elszakítsa Rómától; ezért indított a szovjet sajtó ilyen hadjáratot a pápaság ellen.” (Uo.)

E vallásellenes munkák egyike, a „Szovjet vallásellenes kézikönyv” Sztálin szavait közli, aki a vallásellenes propaganda elterjesztésére buzdít az egész világon. (Uo.)

Az a tény pedig, hogy a „Szovjet Birodalom” legfőbb vezetője még a jaltai konferencián is foglalkozott az Actio Catholica-val, nem igazán meglepő és többféleképpen is értelmezhető. Az egyik lehetőség szerint Sztálin számára az Actio Catholica bizonyos értelemben éppen az egyház egyetemességének megvalósulását jelentette, abban az értelemben, hogy hatékony és személyes apostoli működésén keresztül képes a hitet mindenki számára közvetíteni. Ebből logikusan következik, hogy a szovjet diktátornak különösen fontos volt felszámolni az Actio Catholicát, sőt, kissé tágabb értelemben bármilyen módon szétverni a katolikus egyházat az éppen uralma alá került országokban. (Uo.)

I. I. 3. A Csehszlovák Köztársaság mint a szovjet befolyási övezet integráns része

Az a tény, hogy három hónappal Sztálin idézett heves szavai után a kommunisták valóban feloszlatták a szlovákiai Actio Catholica végrehajtó szervét, a pozsonyi Központi Katolikus Kancellári Hivatalt és pár hónappal később lefoglalták a prágai Actio Catholica hivatali helyiségét (La chiesa, é. n., 359.; Kaplan, 1994, 33.⁵), semmi kétséget sem hagy a sztálini egyházpolitika csehszlovákiai konkrét megvalósítása felől.

Hogy jobban megérthessük a módszereket, amelyekkel a szovjet hatalom elveit és célkitűzéseit átültette a csatlós államokra, arra a kérdésre kell választ adnunk, hogyan szerezték meg a hatalmat a kommunisták ezekben az országokban, illetve meg kell vizsgálnunk, hogyan reagált az egyház az új politikai apparátus által gyakorolt nyomásra.

A jaltai konferencián a szövetségesek ígéretet tettek: arra fognak törekedni, hogy országaikban szabad választáson alapuló kormányok jöjjenek létre. (Dizionario di storia, 1993, 690.) A Szovjetunióba száműzött különféle kommunista politikai vezetők viszont

⁵ Kaplan a szakadár Katolikus Akció alapítására vonatkozó fejezetben a pozsonyi Központi Katolikus Kancellária felszámolását is leírja.

már a háború utolsó szakaszában azzal a megbízatással tértek vissza hazájukba, hogy amennyire csak lehet, szerezzék meg a hatalom kulcspozícióit. Kezdetben nem mutatkoztak túlságosan radikálisnak, amilyenek valójában voltak, hanem úgy léptek fel, mint hazájuk iránt elkötelezettek, a híres „békés és nem szovjet út a szocializmus felé” eszméjét hangoztatták, amellyel Sztálin ígérte a „szabadságot” az érdekkörébe jutott országoknak. Ez azonban csupán taktikai manőver volt azok megnyugtatóására, akik egy általánosan elszovjetesedett Európától féltek. (Panorama 575 (1977) 164–169, 174, 181.)

Aki figyelemmel kísérte a politikai helyzetben bekövetkező aggasztó változásokat ezekben az országokban, észrevehette a globális elszovjetesítés veszélyét.

Az új csehszlovák kormány például, amelyet a londoni és moszkvai antifasiszta ellenállás erői alakítottak, meghirdette az úgynevezett kassai kormányprogramot, amelyet Moszkvában készítettek a szovjet hatalom vezetőinek jóváhagyásával. Ez többek között olyan új fogalmakat tartalmazott, mint „népi demokrácia”, „nemzeti front”, amelyek afféle totalitárius kormányt sejtettek, amelyben a hatalom a kommunista párt kezében összpontosul. Az új kormány elnöke, nyilván nem véletlenül, Zdeněk Fierlinger lett, aki 1941-től cseh nagykövet volt Moszkvában (Vaško, 1990, 13.⁶ Kaplan, 1990, 17.) és ott-tartózkodása alatt részt vett a moszkvai és leningrádi egyházellenes „ateista propagandában”. (Studie 8 (1962) 27.;⁷ Lewytkyj–Stroynowski, 1978, 156.) Mivel gyakorlatot szerzett a katolikusok elleni harcban, vezető szerepet töltött be ebben a tekintetben Csehszlovákiában. Gondolkodásmódjának bemutatására elég néhány kijelentését idéznünk: „A nép között Vatikán-ellenes a hangulat. Ezt módszeresen táplálni kell. ... A megoldás egy új katolicizmusban van. ... Minden bizonnyal el fog jönni a pillanat a döntő ütközetre.” (Kaplan, 1990, 81.)⁸ Az ilyen kifejezések, mint „Vatikán-ellenesség”, „új katolicizmus” látványosan utalnak Sztálinnak az Actio Catholicával kapcsolatban Churchillhez intézett kérdésével.

Néhány, a szovjetek által megszállt országban már közvetlenül a háború után jelentkezett a kommunista fordulat veszélye. Maga a pápa mondta: „A nemzetek, különösen a kisebb népek követelik, hogy saját kezükbe vehessék sorsukat. Ez nagy megelégedésükre azt eredményezheti, hogy kibontakozásuk érdekében ellenállnak azoknak a kísérleteknek, amelyek jogaik korlátozására irányulnak. Mivel tekintélyes részük áldozatokhozott azért, hogy lerombolják a brutális erőszak rendszerét, jogukban áll, hogy elutasítsák egy, a lakosság nagy többsége által határozottan ellenzett, új politikai vagy kulturális rendszer rájuk telepítését.” [AAS 37 (1945) 166.]

Szlovákia és Csehország politikai függetlensége a Szovjetuniótól gyakori témája volt a Vatikán és Csehszlovákia hivatalos képviselői között folyó megbeszéléseknek, sőt,

⁶ A hatalmas szovjet polip karjai a titkos ügynökök kiterjedt hálózata által is megjelentek Csehszlovákiában, az ügynököket a prágai szovjet nagykövetség két rezidense irányította, Tyihonov és Hozjanov néven.

⁷ Zdeněk Fierlinger az egyházellenes harc szürke eminenciása már jelentős tapasztalatokkal rendelkezett. 1910-től Oroszországban, 1914-től pedig a Mac Cornick-féle Amerikában képviselte országát, majd mintegy 25 évig volt nagykövet olyan jelentős állomáshelyeken, mint Hága, Washington, Bécs és Moszkva.

⁸ 1949. július közepén, Moszkvába érkezése előtt, Zdeněk Fierlinger élesen támadta a Vatikánt: „Elérkezett a pillanat, amikor egyszer s mindenkorra rendeznünk kell az állam és egyház viszonyát.” [The Tablet 5695 (1949) 44.]

a pápa és a szlovák püspökök tárgyalásainak is. Így például Ambróz Lazík nagyszombati vikárius generálissal⁹ folytatott beszélgetése során a pápa megkérdezte, „Szlovákiát nem fenyegeti-e az a veszély, hogy egy idegen hatalom elfoglalja.” (*Jegyzőkönyv Ambróz Lazík 1947. január 2-i római látogatásáról*, AMZV – Praha, f. Vatikán, 1946–49, d. 2; b. 2, i. 72826.) Artur Maixner nagykövet¹⁰ arról számolt be, hogy Giovanni Baptista Montinival történt találkozása során azon kellett fáradoznia, hogy meggyőzze, Csehszlovákia teljesen független a Szovjetunió befolyásától. (*Jegyzőkönyv Artur Maixner nagykövet és Giovanni Baptista Montini 1947. június 14-i megbeszéléséről*, AMZV – Praha, Vatikán, 1946–49, d. 2, i. 1947/151–200, n. 191/conf./47.) Elég jelentősnek tűnik az Artur Maixner és Domenico Tardini között 1947. január 20-án lezajlott párbeszéd. Ekkor a csehszlovák nagykövet nyomást gyakorolt a Vatikánra, hogy lépjen fel egy szlovák püspökkel szemben. Domenico Tardini teljes határozottsággal ellenállt. „Mialatt e kérést magyaráztam, – számol be Artur Maixner – Tardini meg volt győződve arról, hogy mi a Szovjetunió nyomására dolgozunk. Azt válaszoltam, Csehszlovákia tökéletesen független. Erre Tardini módosította a kifejezést, miszerint ha ez nem szovjet nyomásra történik, akkor nyilván a kommunisták hatására.” (*Jegyzőkönyv Maixner nagykövet és Domenico Tardini 1947. január 20-i megbeszéléséről*, AMZV – Praha, Vatikán, 1946–49, d. 2, i. 1–100.)

Domenico Tardini moszkvai befolyással kapcsolatos gyanúja tökéletesen megalapozott volt. Egy évvel a felszabadulás után a szovjet kormány a következőket írta a moszkvai csehszlovák nagykövetnek: „Az az elvárásunk, hogy a felszabadított és demokratizált Szlovákia következetes, igazságos, de szigorú tisztogatást hajtson végre a fasiszta elemek vonatkozásában, és ezzel új korszak vegye kezdetét ... A Szovjetunió aggodalommal szemléli e folyamatot, és összbenyomása kedvezőtlen. A szovjet felsőbb szervek helytelenítik, hogy a kompromittált személyekkel szemben langyosan és határozatlanul léptek fel.” (*A belügyminisztérium jegyzőkönyve a moszkvai csehszlovák nagykövetség üzenetéről a Megbízottak Testülete*¹¹ elnökéhez, AMZV – Praha, Szovjetunió, 1943–1960, n. 341336/II–9/46.)

A külügyminisztérium, beszámolva erről az üzenetről a kormánynak, a következőket fűzte hozzá: „Talán nem szükséges hangsúlyoznunk ennek az üzenetnek kivételes politikai fontosságát, hiszen a Szovjetunióból érkezett, melynek hálával tartozunk álla-

⁹ Ambróz Lazík 1897-ben született, 1925-ben szentelték pappá, káplánként dolgozott három évet. Ezt követően a nagyszombati püspöki kúrián töltött be különböző megbízatásokat (levéltáros, titkár, a püspöki hivatal vezetője). 1936-tól vikárius generális, 1947-től pedig apostoli adminisztrátor. 1949. július 25-én XII. Piusz pápa püspökké szentelte. (*A Vatikáni Rádió adása*, n. 384, 1949. július 26., ARV – Roma, f. Szlovák szerkesztőség, d. 1.)

¹⁰ Artur Maixner csehszlovák nagykövet 1889. március 5-én született Prágában, köztisztvisletnek örvendő katolikus családban. Jogi tanulmányai befejezése után, 1920-tól a külügyminisztériumban dolgozott. Párizsi és krakkói diplomáciai megbízatások után a minisztérium egyházi ügyekkel foglalkozó hivatalának vezetője lett. A csehszlovák egyházmegyék határainak kijelölésében szerzett érdemeiért XI. Piusz pápa Nagy Szent Gergely renddel tüntette ki. A második világháború idején szociális feladatokat látott el. A háború után a Csehszlovák Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövétévé nevezték ki a Vatikánba. [*L'Osservatore Romano* 189 (1946) 2.]

¹¹ A Megbízottak Testülete (Zbor povereníkov) a szlovák „kormány” volt. A központi irányítás a prágai minisztériumok kezében maradt. (Szerk.)

munk helyreállításáért ... Valóban gyors tisztogatásra van szükség, legalább a főbűnösök körében.” (Uo.)

A Vatikán, a pápa és az államtitkárság alkalmazottai tehát helyesen gondolták, hogy egy szovjet uralom alatt álló blokk van születőben. Mivel az egész katolikus világból a Vatikánban futottak össze az információk, nem volt nehéz rájönni, mi készül. De hogyan élte át a felszabadulást követő időszak történéseit a cseh és a szlovák katolikus papság?

I. I. 4. A szlovák és a cseh papság tapasztalatai a háború utolsó szakaszában és közvetlenül utána

Abból kell kiindulnunk, hogy a felszabadító szovjet hadsereg Csehországban és Szlovákiában egymástól teljesen eltérő helyzetet talált, mivel a háború során is különbözött a két ország helyzete.

A II. világháború kirobbanásának előestéjén, 1939 márciusában Csehország területe a Német Birodalom protektorátusává vált, vagyis a csehek ismét elvesztették függetlenségüket és arra kényszerültek, hogy a háború végéig a nemzeti szocializmus erős nyomása alatt éljenek. Ugyanakkor a szlovák területekből független államot alapítottak (Rabas, 1986, 13.), melynek elnöke egy katolikus pap, Jozef Tiso lett. A szlovák államban a katolikus egyház teljes szabadságot élvezett, a papság pedig részt vett a közéletben. Ezek alapján könnyen megérthetjük, milyen hangulat alakult ki Csehországban a felszabaduláskor. A megszabadulás a náci elnyomástól a végső megmenekülés érzése volt, tele lelkesedéssel és örömmel. Egy prágai a következőképpen jegyezte fel naplójában a szovjet csapatok érkezését: „Itt vannak az oroszok! Egyre újabb és újabb kocsik érkeznek széles ábrázatú, fáradt, de boldog fiatalemberekkel. A nép a kezüket szorongatva köszönti őket. Néhányan virágcsokrot adnak nekik. Gyönyörű, szinte valószínűtlen, hihetetlen látvány volt, mintha az egész egy álomvilágban történe ... De valóság, végre megérkeztek! A puskaropogás is angyalok énekének hangzott...” (Vaško, 1990, I. 15.)

Érthető, hogy a háború vége miatt érzett általános lelkesedés erősebb volt, mint az aggodalom, milyen sors vár a Sztálin vezette hadsereg által felszabadított országra. A keresztények is hálát adtak Istennek, hogy megszűnt a hadiállapot. A felszabadulást követő vasárnap Prága minden templomában Te Deumot énekeltek, hiszen a háború vége sok cseh pap kiszabadulását is jelentette. Körülbelül 500-at fogtak el és deportáltak Németországba. Csupán a dachau koncentrációs táborban 143 papot tartottak fogva, köztük Josef Berant és Josef Trochtát, az egyház szabadságáért meginduló harc későbbi főszereplőit. Ugyanezekben a náci táborokban szenvedtek a kommunisták is, például Alexej Čepička, a katolikus főpapság elleni harc leendő irányítója. A lágerekben közösen kiállt szenvedések bizonyos ideig hatással is voltak az egyháziak és a kommunisták kapcsolatára. Václav Vaško cseh történész szerint „Azok között, akik együtt raboskodtak a koncentrációs táborokban, az összetartozás valami egészen titokzatos köteléke jött létre, amely a politikai és ideológiai ellentétek ellenére a háború után is érződött” (Vaško, 1990, II. 25.). Például Josef Trochta, a későbbi püspök, Alexej Čepička, a kommunista egyházüldözés majdani vezetője és Josef Plojhar, a később kiközösített pap, visszatérve a koncentrációs táborból barátok maradtak, és rendszeresen találkoztak egymással. A kommunisták részt vettek Josef Beran 1946. december 8-i

püspökké szentelésén is, akit aznap Václav Nosek kommunista belügyminiszter cseh ellenállási emlékéremmel tüntetett ki. Klement Gottwald, későbbi sztálinista köztársasági elnök, ez alkalomból örömet fejezte ki, hogy egy ilyen magas egyházi méltóságot éppen Josef Beran, „a cseh nép szelíd fia, éppen most szabadult antifasiszta politikai fogoly, több elvtársunk személyes barátja” (Kaplan, 1993, 19–20.; Galter, 1956, 119.) kapott. „A cseh papság jelentős része – véli Karel Kaplan – nem hitte, hogy a népi demokrácia fenyegetheti az egyház szabad működését és a vallási életet. Josef Trochta 1945-ben e meggyőződését fejtette ki Montininek, akit ez kissé meglepett.” (Kaplan, 1993, 13.)¹² A háború utáni időszakban mind kommunista, mind egyházi személyek azt feltételezték, lehetséges pozitív együttműködés és békés egymás mellett élés a kommunisták és a hívők között.

A cseh papsággal ellentétben a szlovákok számára a háború utolsó hónapjaiban megélt tapasztalataik alapján a kommunizmus teljesen elfogadhatatlan volt. Ján Vojtaššák szepesi püspök 1944-es karácsonyi körlevelében ezt írta: „Nincs időnk magunkhoz térni ... máris újabb ütlegek, újabb sebek. ... A szlovák nemzet menekülni kényszerül a bolsevik veszedelem elől.” (Tatranský, 1977, 217.)¹³

A „bolsevik veszedelemmel” kapcsolatos tapasztalatok Szlovákia azon vidékéről származtak, ahová már 1944 nyarán, egy évvel a felszabadulás előtt ledobtak néhány kommunista ejtőernyőst, katonai és politikai kiképzőket. Kapcsolatba lépve a szlovák kommunistákkal, 1944 augusztusában partizánharcba kezdtek, hogy megkönnyítsék a szovjet csapatok bevonulását az országba. Vezető szervük, a Szlovák Nemzeti Tanács nyíltan katolikusellenes volt. Első intézkedéseinek egyike az 1944 szeptemberében született 5-ös számú rendelet volt, amely kimondta az összes oktatási intézmény államosítását, a tanárokat pedig állami alkalmazottakká nyilvánította. (La chiesa, é. n., 348.)

A partizánharcot a németek hamar elfojtották. Ez a néhány hónap azonban elegendő volt, hogy a szlovák hívők megtapasztalják, milyen a kommunista partizánok magatartása a katolikusokkal szemben. A fegyveres csoportok gyakran átkutatták az elfoglalt terület plébániáit. Besztercebányán például elűzték a jezsuita atyákat, Zólyomlipcséről pedig a keresztény iskolák szerzeteseit. Vér is folyt. A papok közül néhányan a hadi események áldozataivá váltak, de meg kell említenünk Seda atyát, Liptószentiván plébánosát, aki „lassú kínhalált halt ... és hosszas szenvedése alatt kínzóii vallásos meggyőződésén csúfolódtak.” (La chiesa, é. n., 349.)¹⁴

¹² Josef Trochta a kommunista állam és az egyház megállapodásának fő támogatói közé tartozott. Ezért a kommunisták haladó szellemű papnak tekintették és eszközként kívánták felhasználni, hogy megbontsák a püspöki kar egységét. Abban a reményben támogatták, hogy a más egyházmegyékben hozott sajtó- és oktatásellenes intézkedéseket nem fogja kifogásolni. Josef Trochta azonban lassan megértette, hogy nincs lehetőség a megállapodásra és a szakadár Katolikus Akció működésének időszakában már azonosult a többi püspök véleményével, aminek az lett a következménye, hogy a kommunista vezetők többé nem kivételezték egyházmegyéjével. 1950 végén tiltakozásba kezdett a püspöktársai ellen hozott rendelkezések miatt. 1953 januárjában a párt börtönbe vetette. (Kaplan, 1993, 38, 44, 87, 89, 157.)

¹³ Ján Vojtaššák (1877–1965) 1900-ban fejezte be teológiai tanulmányait. 19 év papi szolgálat után, 1919 és 1921 között a kúriai hivatal vezetője és a papi szeminárium rektora volt. 1921-ben szentelték szepesi püspökké. 1951 végéig irányította egyházmegyéjét, ekkor azonban 24 év börtönre ítélték. Az 1963-as amnesztíával szabadult, de megtiltották visszatérését egyházmegyéjébe. (Encyklopédia Slovenska, 1980, VI, 353.)

¹⁴ A meggyilkolt papok között Martinko liptószentmíklósi, Nemec závadkai és Šalát hájniky-i plébános nevét említi a könyv.

Ezt követte 1945, a világháború vége és a felszabadulás. Szlovákia esetében a „felszabadulás” kifejezés nem igazán helytálló. Valójában a szlovák nép és a Vörös Hadsereg kapcsolátát végzetesen meghatározta a szlovák polgárok százainak sorsa. Az újabb kutatások szerint a szovjet csapatok működési területén – a szovjet titkosszolgálat közreműködésével, törvényes eljárás nélkül – szlovákok százait fogták el és deportálták a Szovjetunió kényszer-munkatáboraiába. Csupán a szepesi egyházmegyéből 528-an, a kassaiból 1064-en tűntek el.¹⁵

Közben új rendeleteket adtak ki, amelyek tovább fenyegették a katolikus egyház oktatási rendszerét. Az 1945. május 16-i 34-es számú rendelet kimondta az összes óvoda, általános, közép- és szakközépiskola, zeneiskola, illetve felsőoktatási intézmény átlamosítását. Ez az intézkedés 1800 általános és 80 felsőbb iskolát érintett. Egy másik, 1945. május 16-án kiadott 47-es számú rendelkezés elvett minden, az ifjúság nevelésére szolgáló tulajdont, az állam birtokába került minden természetes, illetve jogi személyhez tartozó oktatási célokra szolgáló magántulajdon, még az iskolák tanári lakásai is. A 80-as határozat alapján 25 tanintézményt koboztak el, az oktatói karban pedig tisztogatások indultak. (La chiesa, é. n., 351–352.)

A háború végső szakasza nem kímélte a püspöki rezidenciákat sem. „A besztercebányai parancsnok, miután elfoglalta a püspöki palotát, automata fegyverét Andrej Škrábik püspök melléne szegelte és megfenyegette.” Hasonló incidens játszódott le a szepesi püspöki székhelyen is. (Uo.)¹⁶

Nem meglepő tehát a kommunista elemzésekben, hogy a csehszlovák papság tagjai közül „a szlovák püspökök csoportja a legreakciósabb. Ellene vannak minden együttműködésnek, semmit sem hajlandóak elismerni és folyton a Vatikánhoz fordulnak.” (Kaplan, 1993, 257.) „Szlovákiában minden püspök, a nagyszombati Ambróz Lazík, a szepesi Ján Vojtaššák, a rožnyói Róbert Pobožný és a besztercebányai Andrej Škrábik a szocializmus ellensége. Az egész püspöki kar nyíltan szembehelyezkedik a néphatalommal és eddig a kormánynak sem fogadott hűséget.” (*A titkosszolgálat 402/A részlegének jelentése a papság tevékenységéről*, VHÚ – Praha, é. n., f. 100/52, d. 13, i. 83, 17/8. karton.) ... „A szlovák papság ellenséges magatartása a népi demokratikus rendszerrel szemben semmit sem változott. Továbbra is a reakciós erőket szolgálja, uszítja a népet, amely mind a mai napig nagyon vallásos.” (*Minisztériumi jelentés – a papság tevékenysége*, SNA – Bratislava, 1948. április 14–16., f. ÚV KSČ – főtitkár, d. 2146, b. 197/III, i. 197/4.)

¹⁵ Ezek az adatok Michal Barnovský statisztikájából származnak. A szülővárosok alapján egyházmegyékre vonatkoztattuk az adatokat. (Pešek, 1996, 10–18; Hišem–Krehel’–Sepeši, 1996, 10–162.)

¹⁶ Andrej Škrábik püspök ifjúkorában Rajecký álnéven írt egy könyvet (*A vörös Szlovákia*). Az utópisztikus munka keserű iróniával elemzi a kommunista ideológiát és a társadalmi életre gyakorolt lehetséges hatásait. Vajon, a puskacsővel szemben, emlékezett-e a püspök a húsz évvel azelőtt leírt szavaira: „A vörösök miért vannak a főpapok ellen? Miért gyűlölik Krisztust és a kereszténységet? Azt gondolják, ha megölik a pásztorokat, feloszlik a nyáj és a farkasok könnyebben tudnak majd garázdálkodni.” (Rajecký, 1926, 20.) E könyv kiváltotta a kommunisták gyűlöletét Andrej Škrábik ellen. Röviddel halála előtt, 1950 elején, a kúriát szemmel tartó ügynök így jelentett: „A kúriában valóban örvendetesen kezdődik számunkra az év. Škrábik püspök egészségi állapota jelentősen rosszabbodott. Mellhártyagyulladás is társult eredeti betegségéhez ... Az egészségi állapotában beálló minden további változásról tájékoztatást küldök. Örömmre szolgálna, ha temetése pontos idejéről is mielőbb tudósíthatnánk.” (*A besztercebányai kúria mellé rendelt állami biztos jelentése. 1950. január 3.* SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 21, i. 248.)

I. II. A kommunista rendszer és a püspöki kar kapcsolata

I. II. 1. Kísérlet néhány szlovák püspök félreállítására vatikáni visszahívás segítségével

Az egyházellenes eljárások a papságot is érintették, annál is inkább, hiszen szilárd elhatározásuk volt, hogy nem vetik alá magukat a rendszernek. A szlovák püspökök közül Ján Vojtaššáknak, a zepeszi egyházmegye vezetőjének az esete a legbeszédesebb. Már két évtizede kormányozta az egyházmegyét. Szilárd és határozott jelleméről volt ismert, ami a kommunizmus iránti leplezetlen ellenszenvében is megnyilvánult. A kommunista hatalom irányítói számára világos volt, hogy e püspök esetében tökéletesen kizárt mindenféle kompromisszum lehetősége. Nem csoda tehát, hogy két év alatt kétszer tartóztatták le koholt vádak alapján.

A püspök első alkalommal hét hónapot töltött börtönben. „Mindezen idő alatt – emlékezik később Ján Vojtaššák – az illetékes szervek képtelenek voltak kivizsgálni ügyemet. Ez a hosszú időszak tétlenségre kényszerített. Nem vádoltak semmi konkrétummal és nem kérdeztek tőlem semmit.” (Trstenský, 1990, 228, 232.) Ez ismétlődött meg 1946. július 16-án, újabb négy és fél hónap a börtönben, vád és kihallgatás nélkül.

A szabadlábra helyezett püspök visszatérésekor egyházmegyéjébe a nép mélységes szeretetéről tett tanúbizonyságot. (Vaško, 1990, I, 164.) „Diadalmenet volt érkezése – emlékezik vissza egy szemtanú – lovascsapat fogadta és harangzúgás közepette kísérték ... A hazaérkező főpásztor körül hatalmas tömeg tolongott, hívek, plébánosok, szeminaristák és a tanítóképző hallgatói. Mindenki könnyekig meghatódott az örömtől.” (Trstenský, 1990, 231–232.)¹⁷

A kommunista vezetőknek be kellett látniuk, hogy Ján Vojtaššák letartóztatása és bármilyen ehhez hasonló fellépés a katolikus főpapsággal szemben csak növeli a papság népszerűségét a katolikusok szemében. Jaromír Machula atya, a csehszlovák nagykövetség egyházi tanácsosa egyik beszámolójában azt írta a Vatikánnak, hogy a kommunisták „elhatározták a Ján Vojtaššák elleni eljárás felfüggesztését, mert azt minden bizonnyal az egyház ellen irányuló tevékenységként értékelnék.” (*Machula atya, a SzentSZÉKhez rendelt csehszlovák követség egyházi tanácsosának jelentése, 1947 eleje*, AMZV – Praha, DÚ – Vatikán, 1946–49, d. 2, i. 1–100.) Ján Felcman, a Szlovák Nemzeti Front Központi Bizottságának titkára egyik beszédében részletesen elmagyarázta, miért szükséges kerülni az egyházellenesség látszatát. Úgy vélte, az egyházzal „lehetetlen” egyetérteni, „azonban a nyílt konfliktus sem kívánatos, hiszen a leplezetlen összecsapás az egyházzal ... hatalmas kockázatot jelentene a szocializmus épületére nézve is. Az egyház elleni támadás esetén a vidéki lakosság – a munkásosztály legfőbb szövetségese – ellenünk fordulna. Azt sem engedhetjük meg, hogy elmélyüljön a parasztság vallásos érzülete.” (Kaplan, 1994, 118.)¹⁸

¹⁷ A püspököt szerették hívei, hiszen közeli kapcsolatban állt velük. Már két héttel beiktatása után beutazta egyházmegyéje két területét, hogy elvégezze a bérmlást. Közelről akarta megismerni híveit, betekinteni életükbe, miközben mindig egyszerű fogadtatást kért és kerülte a túlzott ünnepélyességet (uo. 103–104.).

¹⁸ Ján Felcman hűen követte Lenin tanítását: „Nem hirdetjük és nem is kell meghirdetnünk nyíltan programunkban az ateizmust. ... A tudományos világnézet világméretű terjesztése a feladatunk. ... Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy ne érinthetnénk vallási kérdéseket, a politikai és gazdasági erők forradalmi megosztására kell törekedni a világnézeti kérdésekben...” (Toschi, 1953, 29.)

Másként kellett tehát megszabadulniuk a kellemetlen püspököktől. Ügyelni kellett, hogy félreállításuk ne gerjesszen jelentős ellenszenvet a katolikusok körében. A kommunisták úgy döntöttek, hamis vádakot eszelnek ki a püspökök ellen, amelyek alapján a Vatikántól fogják követelni, hogy mentse fel őket hivatalukból.

Zdeněk Fierlinger miniszterelnök már 1946. július 3-án át is adta az internunciusnak¹⁹ a négy szlovák püspök – a besztecebányai Andrej Škrábik, a nyitrai Eduard Nécsey, a nagyszombati Michal Buzalka és természetesen Ján Vojtaššák²⁰ (Vaško, 1990, I, 164.) – felmentését követelő kérvényt. Utóbbi esetben kérték, nevezzenek ki „utódlási jogú koadjutort.” (*Jegyzőkönyv a Sensi ügyvivővel folytatott megbeszélésről, 1948. november 24.*, AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–49, d. 9, n. 235 806/II – 7/48.) E kérés hátterében nagy valószínűséggel az akkor érvényben lévő *Modus vivendi* IV. paragrafusa állt, melynek értelmében: „Mielőtt a Szentszék egyházmegyével rendelkező érseket, *cum jure successio-*nis koadjutort vagy tábori püspököt nevez ki, egyeztetni a csehszlovák kormánnyal a jelölt nevét, hogy a kormánynak legyen alkalma kivizsgálni, nincsenek-e politikai akadályai a választásnak.” [Modus vivendi AAS 20 (1928) 66.]²¹ A következőkben megadták a magyarázatot, hogy a csehszlovák kormány számára mit is jelent a „politikai akadály”. „Politikai akadálnak minősül mindaz, ami a kormány szerint érinti az ország biztonságát; például ha a jelölt irredenta vagy szeparatista jellegű cselekményt, az alkotmány vagy az államrend elleni tetteket követett el”. Utóbbi sejteni engedte, mi lenne a következménye, ha a négy püspököt megtartanák hivatalukban. „Az állam joga a vatikáni jelölt megválasztásának mérlegelése és a *Modus vivendi*-ben említett politikai akadályok értelmezése, illetve a helyettesek megválasztásának végrehajtása vagy megakadályozása.”²²

Megkezdődött a bizonyítékok előkészítése. A dokumentumok megfogalmazása arról tanúskodik, hogy a püspökök – elsősorban Ján Vojtaššák – félreállításánál főként a II. világháború ellentmondásos időszakából származó tetteket próbálnak felhasználni. „Anyagra van szükségem Vojtaššák ellen – írja dr. Toman a belügyminisztériumból – a Szlovák Köztársaság alatti ... és a felszabadulás utáni működéséről.” (*A prágai belügyminisztérium táv-*

¹⁹ Az internuncius vonatkozásában meg kell jegyeznünk, hogy „mindenben egyenrangúak a nunciusokkal ... csupán a diplomáciai képviselők második vonalához tartoztak.” (Olivieri, 1982, 147.)

²⁰ Nécsey Eduárd (1892–1968) 1915-ben befejezett innsbrucki tanulmányai után különböző megbízatásokat (káplán, a papi szeminárium lelki vezetése, teológiatanár, a kúriai hivatal vezetője) töltött be az egyházmegyében. 1943-ban szentelték káptalani vikáriussá, majd 1949-ben a nyitrai egyházmegye apostoli adminisztrátorává. Andrej Škrábik (1882–1950) 1904-ben fejezte be tanulmányait Budapesten, ezután káplánként, a kúriai hivatal irattárosaként, szertartójaként és teológiatanárként működött. 1943-tól püspökként a besztecebányai egyházmegyét irányította. (Encyklopédia Slovenska, 1980, IV, 67–68; V, 709.)

²¹ A *Modus vivendi inter Sanctam Sedem et Rempublicam Cecoslovacham* (1928. március 1.) eredeti szövege így hangzik: „Le Saint-Siège avant de procéder à la nomination des Archevêques et des Evêques diocésains, des Coadjuteurs cum iure successionis ainsi que de l'Ordinaire de l'armée, communiquera au Gouvernement Tchécoslovaque le nom du candidat pour s'assurer que le Gouvernement n'a pas de raisons de caractère politique.”

²² „Ou entend par objections de caractère politique toutes les objections que le Gouvernement serait à même de motiver par des raisons qui ont trait à la sécurité de l'Etat, par exemple que le candidat choisi se soit rendu coupable d' une activité politique irredentiste, séparatiste ou bien dirigée contre la Constitution ou contre l'ordre public du pays.” *Modus vivendi inter Sanctam Sedem et Rempublicam Cecoslovacham* (1928. március 1.) [AAS 20 (1928) 66.]

irata a pozsonyi belügyminisztériumhoz, 1949. szeptember 11., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 2, b. 2, i. 185.709/II – 7/46.)²³ A vádat leginkább olyan megnyilatkozásokra és tettekre alapozták, amelyeket nem lehetett konkrét bűncselekményként értelmezni.

Azt használták fel, hogy Ján Vojtaššák kifejezte a partizánokkal szemben érzett ellenszenvét, nem ismerte el az új csehszlovák államot, illetve hogy tagja volt a Nemzeti Tanácsnak. A legsúlyosabb, a kiközösített Jozef Straka²⁴ lelkes szájába adott vád a legkényesebb akkori ügyre, a zsidókérdésre vonatkozott. Megpróbálták bebizonyítani, hogy Ján Vojtaššák eltulajdonította egy koncentrációs táborba hurcolt zsidó család javait. E bizonyítéknak persze nemcsak a Vatikán előtt lett volna súlya, hanem a szlovák társadalom előtt is. A belügyminiszter viszont, akinek a feladatául adták, hogy találjon bizonyítékokat Ján Vojtaššák ellen, csupán annyit felelhetett: „A Szlovák Köztársaság fennállása alatt Vojtaššák püspök nem sajátított ki semmiféle zsidó vagyont ... (*A prágai belügyminisztérium jelentése a pozsonyi belügyi megbízotti hivatalhoz, 1949. szeptember 30., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 2, b. 2, i. 64.227.*) Sőt, jóvedelmét a katolikus egyház rendelkezésére bocsátotta, magának nem tartott meg semmit.” (Uo.) A vádak kidolgozása tehát nem volt könnyű, a bizonyítékok pedig „túlságosan általánosak voltak és elégtelenek ahhoz, hogy egy püspököt letegyenek székeből ... lehetetlen volt konkrét bűnöket találni ...” (*Jelentés Vojtaššák püspök bűncselekményeiről, 1947. augusztus 11., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 2, b. 2, i. 168.268/II–7/47.*)

Közben a vatikáni Államtitkárságon folytatódtak a tárgyalások. A rendszer irányítói zsarolást folytattak, amelyben Ján Vojtaššák játszotta a tús szerepét. Kétszer tartóztatták le, vádak, kihallgatás és tárgyalás nélkül. A kommunisták további letartóztatásával fenyegetőztek, hogy nyomást gyakoroljanak a Vatikánra. „El kellene távolítani Vojtaššákot – mondta egy alkalommal Gustáv Husák, a küldöttség elnöke –, de ez éppoly fáradságos, mint kínos feladat. A vádat hamar kidolgozta a főügyész, de nem kezdjük meg az eljárást, különösen ha beigazolódik, hogy a Vatikán kész akarataunknak megfelelően megoldani az ügyet.” (*Jelentés a Vojtaššák püspök ügyében folyó tárgyalásokról, 1947. augusztus 11., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 2, b. 2, i. 220. 111.*)²⁵

²³ A távirat szerzője még hozzáteszi: „A külügyminisztérium Vojtaššák eltávolítását fogja követelni a Vatikántól. E célból van szükségem a bizonyítékokra. Tájékoztatom a miniszter urat, hogy e tevékenység titkos.” (Uo.)

²⁴ Jozef Straka (1903–1971) a szlovákiai papság talán leginkább hiteltelenné vált tagja. 1931-ig Rómában tanult, majd 1949-ig az Oktatás-, Tudomány- és Művészetügyi Minisztérium egyházi részlegét irányította. 1950-től 1968-ig a pozsonyi egyetem Teológiai Karának tanára volt. Az ő bűnül róható fel püspökének, Vojtaššáknak letartóztatása, mellyel egy időben Strakát kiközösítették, amit a Szent-szék is megerősített. (Trstenský, 1990, 228–229., Encyklopédia Slovenska, 1980, VI, 756., Alois Zmrzlik *kihallgatási jegyzőkönyve*, 1949. augusztus 19., SNA – Bratislava, f. SPt III/I – 1950, d. 101, b. „Vojtaššák”, i. 4/119, n. 47326.)

²⁵ Gustáv Husák azok közé a kommunisták közé tartozott, akik a legnagyobb energiával vetették magukat az egyház elleni harcba. 1913-ban született és 1937-ben fejezte be jogi tanulmányait. A háború utáni években fontos megbízatásokat kapott. 1944–45 között ellátta a kommunista párt és a Szlovák Nemzetgyűlés alelnöki tisztségét, illetve a belügyminiszteri funkciót is. 1945 márciusában a Szlovák Nemzetgyűlés küldöttségét vezette Moszkvában, ahol – szoros együttműködést kiépítve a szovjetekkel – az új csehszlovák kormány összetételét egyeztették. 1950-ben letartóztatták, 1954-ben bíróság elé állították és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. (Encyklopédia Slovenska, 1980, II, 364–365.)

E körülmények adhatnak magyarázatot arra, hogy a Vatikán egy idő után (ha hithetünk a csehszlovák nagykövet beszámolójának) valójában arra törekedett, hogy Forni nunciuson keresztül meggyőzze Ján Vojtaššákot az önkéntes lemondás ésszerűségéről. E kérdéssel 1946. november 6-án Artur Maixner nagykövet és Domenico Tardini bíboros tárgyalásán is foglalkoztak. A bíboros kijelentette, hogy Ján Vojtaššák nem mond le és a hívek nagy többségének támogatását élvezzi. Elmagyarázta, hogy a püspökség *iuris divini (isteni jogú)* intézmény. „Erre én figyelmeztettem – írja Artur Maixner –, hogy a kérdés megoldásának elhalasztása, a Vatikán gyors közbelépésének elmaradása azzal a veszéllyel járhat, hogy hatóságaink nem halogathatják tovább a püspök elleni eljárás megindítását”. (*Jelentés Maixner nagykövet és Tardini Vojtaššák ügyében folytatott tárgyalásairól, 1946. november 6., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 2, b. 2, i. 220. 111.*) Ekkor, a nagykövet beszámolója szerint, Domenico Tardini azt tanácsolta, keressenek egy közvetítőt, „egy kormánytagot vagy egy szlovák minisztert, aki közvetlenül vagy közvetve a püspök jó ismerőse és így rá tudja venni, fogadja el elbocsátását hivatalából.” (Uo.) Ján Vojtaššák azonban továbbra is ellenállt, és nem mondott le. (*Jelentés a Vatikán és Csehszlovákia között, Vojtaššák ügyében folytatott tárgyalásokról, 1947. augusztus 11., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 2, b. 2, i. 167.268/II–7/47.*)

A Vatikán magatartása 1947 januárjában gyökeresen megváltozott és a továbbiakban már szilárdan ehhez tartotta magát. Amikor ugyanezen két személy tíz héttel későbbi, 1947. január 20-i tárgyalásán Artur Maixner nagykövet Ján Vojtaššák esetleges lemondásának kérdésében felvetette, hogy a Vatikán javaslatának megfelelően, valóban keresnek egy, a püspök meggyőzésére alkalmas személyt, „Tardini élen és energikusan bizonygatta, hogy a Vatikán soha nem szólította fel Vojtaššákot hivatala elhagyására”. (*Jelentés Maixner nagykövet és Tardini Vojtaššák ügyében folytatott tárgyalásairól, 1947. január 20., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán, 1946–49, d. 2, i. 1–100.*) Domenico Tardini tudta, és Ambróz Lazík apostoli adminisztrátorral való találkozásakor el is mondta, hogy a szepesi püspök élvezi hívei és papjai bizalmát. Szlovákiából származó hírek szerint Ján Vojtaššákot a politikai katolicizmus egyik legfőbb képviselőjének tartották. Mivel Ján Vojtaššák soha nem engedett az általa helyesnek tartott kérdésekben, kifejezésre juttatta abbéli kívánságát, hogy ebben az ügyben nagy óvatossággal és körültekintéssel járjanak el. (*Jelentés a katolikus egyházzól, a szepesi egyházmegyéről és a szepesi püspökről, 1947. szeptember 17., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 2, b. 2, i. 167.268/II–77/47.*) Saverio Ritter nuncius tevékenysége és magatartása hűen tükrözte ezt az állásfoglalást: „Még hallani sem akart arról, hogy – állítja Zdeněk Fierlinger miniszterelnök – Vojtaššák, Škrábík és még néhány szlovákiai egyházi méltóság kompromittálódott, ezért megfoszthatják őket hivataluktól.” (*Zdeněk Fierlinger levele Alexej Čepička miniszternek, 1949. október 13., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 15, i. 99, n. 1532/49.*)²⁶

²⁶ Zdeněk Fierlinger visszaemlékezése az 1945 áprilisa és 1946 júliusa közötti időszakra, amikor miniszterelnöki funkciót töltött be. (Lewytkyj–Stroynowski, 1978, 156.)

A Vatikán aktívan megvédte a püspököket. Amikor az 1948 februárjában bekövetkezett politikai fordulatot²⁷ követően a csehszlovák újságokban megjelent egy hír, miszerint újabb eljárást indítottak Ján Vojtaššák ellen, Giovanni Baptista Montini magához kérette a csehszlovák nagykövetet és magyarázatot kért. „Azt akarja – számol be a találkozóról Artur Maixner –, tegyük meg mindent annak érdekében, hogy elhalasszák az eljárást, mert nemcsak Csehszlovákia, hanem az egész világ katolikus közvéleményét felkavarná.” (*Artur Maixner és Giovanni Baptista Montini beszélgetéséről a prágai külügyminisztérium részére készült jelentés, 1948. május 8., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán, 1946–49, d. 3, b. 2, i. 1948/201–300.*) Domenico Tardini felhívta a csehszlovák diplomata figyelmét, milyen erősek voltak az Alojzije Stepinac érsek elleni eljárást követő reakciók és milyen feszültségek keletkeztek emiatt az Apostoli Szentszék és Jugoszlávia kapcsolataiban. „Tardini – összegzi Artur Maixner – nem kívánja, hogy hasonló következzen be a Csehszlovák Köztársaság és a Vatikán között. Az eset miatt kötelességének érzi felhívni a figyelmet arra a veszélyre, amellyel az ilyen eljárások járhatnak a nemzetközi kapcsolatokra, különösen manapság, amikor annyira szükség volna békére és nyugalomra. Tardini a beszélgetést lezárva reményének adott hangot, hogy ez a figyelmeztetés a további feszültségek elkerüléséhez vezethet azzal az országgal, amellyel az Apostoli Szentszék mindig is jó kapcsolatot kívánt fenntartani.” (Uo.) A Vatikán közbenjárása Ján Vojtaššák érdekében érezhetően eredményes volt. Bár 1948-ban kétszer is megpróbálkoztak vele, végül mégsem indították meg az eljárást. (Pešek, é. n., 6–7.) Ján Vojtaššák elítélésére az utolsó Csehszlovákiában tartózkodó vatikáni képviselő távozása után egy évvel, 1951-ben került sor. (Pešek, 1996, 123–136.)²⁸ Alois Zmrzlík, a nunciatura 1949 júliusában letartóztatott titkára szerint az, hogy Ján Vojtaššák ellen nem indítottak eljárást, a nunciatura diplomáciai tevékenységének eredménye. (*Jelentés Gennaro Verolino internunciusról, SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 33, i. 8.*)

²⁷ Az 1946-os választásokon Csehszlovákiában a kommunisták kisebbségben maradtak, de 1948 februárjában erőszakkal magukhoz ragadták a hatalmat. Totalitárius rendszert építettek ki, az ellenzéki pártokat betiltották, Csehszlovákia pedig betagozolódott a kelet-európai politikai térbe. Egy év leforgása alatt jelentős tisztogatásokat hajtottak végre. Minden gyanús személynek munkát kellett változtatnia egy titkos előírás értelmében, miszerint minden megbízhatatlan személyt, aki más munkakörbe került, meg kell fosztani minden kedvezménytől és tilos állami hivatalban alkalmazni. Ezen intézkedések véglegességét az a hivatalos formula is példázza, miszerint: amennyiben egy eltiltott munkájával bizonyítja, hogy teljes mértékben megértette és elfogadta az ország buzgó újjáépítésének eszméjét, lehetőség van – bizonyos idő elmúltával – nagyobb felelősséget kívánó munkakörbe helyezni. (*A közélet megtisztítására létrehozott bizottság jelentése, 1949. február 16., SNA – Bratislava, f. MS, d. 132, i. 45/titkos.*)

²⁸ Róbert Letz tanulmánya, mely az eljárás előkészítéséről és lefolyásáról tudósít.

I. II. 2. Kísérletek a püspökök kényszerítésére, hogy nyilvánosan az új rendszer mellé álljanak

Idővel a püspökök elleni eljárások elvesztették korábbi fontosságukat, és nem is folytatták azokat. Ennek az volt az oka, hogy a kommunisták hatalmuk végérvényes megszilárdításának utolsó időszakában felhasználták az egyházat. Ez összhangban volt Lenin tanításával: „A tömeg szimpátiájának, ragaszkodásának és támogatásának megnyerése érdekében nem szabad visszariadnunk a csalásoktól sem ... Késznek kell lennünk minden áldozatra és szükség esetén bármilyen hadicsel alkalmazására, bármilyen ravaszságra, rejtett cselfogásra, arra, hogy hallgassunk és elrejtjük az igazságot ... A marxista tanok iránti legteljesebb odaadásnak azzal a művészettel kell párosulnia, hogy engedjünk minden elkerülhetetlen kompromisszumnak, tehát tudnunk kell lavírozni, békítő vagy éppen visszavonuló manővereket tenni.” (Toschi, 1953, 28.) A nagy orosz forradalmár egy másik művében arra int, hogy „határozottan fel kell lépni a munkások megosztása ellen ... határozottan küzdeni kell az ateisták és a keresztények szembefordulása ellen. Ilyen körülmények között az ateista propaganda felesleges és ártalmas lehet ...” (Toschi, 1953, 30.)²⁹ Az egyik visszavonuló manőver a kommunista vezetők tervei szerint a csehszlovák püspökök hűségnyilatkozata lett volna. A vizsgált időszakban azonban a püspökök testülete egységes maradt és nem hagyta magát belerángatni egy ilyen játékba.

A több oldalról és minden eszközzel gyakorolt nyomás kikényszerítette a csehszlovák főpapság belső egységét. Az egységet, vagyis a szlovák és a cseh püspökök egységes eljárását a mind erőteljesebben és ellenségesebben fellépő kommunista hatalommal szemben kifejezetten kérte a Vatikán és maga a pápa is. 1947-ben a Rómából visszatérő Ambróz Lazík apostoli adminisztrátor így ismertette a Szentszék álláspontját: „A Vatikán és XII. Piusz szükségesnek tartja, hogy a szlovák és a cseh katolikusok a lehető legszorosabban egyesüljenek. Ezt nemcsak az egyház érdekei kívánják, hanem a csehszlovákiai helyzet enyhülésének szükségessége is.” (Vaško, 1990, I. 173.) Artur Maixner nagykövet is azt jelentette a külügyminiszternek, hogy „egy befolyásosabb római méltóság, Tardini ... hangsúlyozta a cseh és a szlovák papság közti tökéletes együttműködés szükségességét, és általában az összes katolikusét, nemcsak az egyház, hanem mindkét nemzet érdekében, amelyek e testvéri együttműködés segítségével szilárd alapra építhetik államukat.” (Uo. 174.)

A cseh és a szlovák papság egysége különösen fontos volt a püspökök esetében. Már említettük, hogy Ján Vojtaššák püspök ellen azért nem indítottak eljárást, mert az új tervek szerint nyilvánosan egyetértésre kellett jutni az egyházi vezetőkkel, és a püspöki kar tagja ellen indított eljárás megghiúsította volna a megegyezést a testület többi tagjával.

Az egyház főpásztorai közötti egyetértés különösen 1948 februárjában vált szükségessé, amikor a kommunisták erőszakkal magukhoz ragadták a hatalmat. Nem hagyhat-

²⁹ A szerző a kommunizmus öt klasszikusa, Marx, Engels, Lenin, Sztálin és Hruscsov írásaiból harminchárom, az egyházra vonatkozó jelzőt gyűjtött össze. Ezek szerint a vallás tudománytalan világnézet; a kapitalizmust támogató termék; a burzsoá reakció eszköze; eltávolítandó felesleges felépítmény; a koponyák bedugaszolása; haszontalan elfoglaltság; önmegalázás; mérgezés; igába hajtás; elmaradottság; előítélet; tudatlanság; illúzió; elnyomás; butaság; csalás; aljas mótely; fantazmagória; babona; gyalázat; obszkurantizmus; ócskaság; szenvedés; álmoság; rabság; letargia; ámtás; vodka, félelem; ártalom; álom; mítosz; a nép ópiuma. (Uo.)

ták figyelmen kívül, hogy az ország lakosságának nagy része katolikus,³⁰ így – Karel Kaplan magyarázata szerint – frissen megszerzett hatalmuk megszilárdításáért „... a kommunisták annak igazolására törekedtek, hogy hatalmuk a lakosság túlnyomó többségének akaratán alapul.”

Első próbálkozásukra közvetlenül az államcsíny után került sor, még 1948 februárjában. Rudolf Slánský, a párt főtitkára és Alexej Čepička³¹ miniszter elhatározta, hogy meglátogatják Josef Beran prágai érseket. A fordulat nyilvános elfogadására akarták rávenni. A találkozáson az érsek felidézte az egyház elleni összes törvénytelen megnyilvánulásukat, és megtagadta a kommunista hatalom nyilvános és kívánt törvényesítésére irányuló bármilyen tárgyalás folytatását. Végül megígérte, hogy összehívja a püspököket (Kaplan, 1993, 25.), akik – mind a szlovákok, mind a csehek – 1948. április 4-én össze is ültek Brnóban. Válaszuk nem volt kétséges: „Nem tartottuk és nem is tartjuk szükségesnek az aktuális politikai eseményekre vonatkozó rendkívüli nyilatkozat vagy pásztorlevél kiadását, mivel a katolikus egyház nem szándékozik csatlakozni semmiféle politikai vagy állami szervezethez, hanem saját feladataihoz híven mindig népének legfőbb érdekeit kívánja szolgálni.” (*Beran érsek levele Čepička miniszterhez, 1948. március 4.*, A ÚV KSČ, f. 100/24, i. 865, 239.)³² A határozatból érezhető volt a pápa figyelmeztetése, aki húsvéti áldásában a csehszlovákiai eseményeket is érintette: „Lelkiismeretekben, amely annyira tudatában van felelősségének, nincs helye a vak hiszékenységnek azokkal szemben, akik először bővelkedtek olyan kijelentésekben, amelyek a vallást erősítették, aztán később, sajnos, a legszentebb ügy tagadóinak mutatkoztak.” [AAS 40 (1948) 138.] Május közepén újabb üzenet érkezett a pápától, amelyet kifejezetten a csehszlovák püspökökhöz intézett. Megköszönte jókívánságaikat megválasztása tizedik évfordulója alkalmából, amelyek annál inkább értékesek voltak, mivel azoktól a

³⁰ A háború előtti, 1930-as statisztika szerint Csehszlovákiának 14 736 158 lakosa volt. Ebből 10 831 696 volt latin rítusú katolikus, 58 5041 pedig keleti rítusúnak vallotta magát. A protestánsok száma 1 129 758 volt, a Csehszlovák Nemzeti Egyház pedig 793 358 hívet számlált. 145 598 lakos tartozott az ortodox egyházhoz, a zsidók létszáma 357 000 volt, 854 638 fő pedig vallástalannak vallotta magát. A háború után Csehszlovákia határait kiigazították a kommunista párt érdekeinek megfelelően, az ország demográfiai helyzete pedig megközelítően így alakult: a 12 500 000 lakosból 8 750 000 volt latin rítusú és 300 000 keleti rítusú katolikus, 900 000 protestáns, és a Csehszlovák Nemzeti Egyházhoz szintén 900 000-en tartoztak. 60 000-en vallották magukat ortodoxnak, 50 000-en zsidónak, 970 000-en pedig vallástalannak. Amennyiben az egyházszerkezetet vizsgáljuk, Csehszlovákiában két érseki és tíz püspöki székhely volt, két apostoli adminisztrátor, illetve összesen 4149 plébánia. 5779 világi pap volt az országban, 1363 rendház és egyházi intézmény, 1163 szerzetes pap, 1102 szerzetes és 10 868 apáca. (Galter, 1956, 118. 3. jegyzet.)

³¹ Alexej Čepička irányította az egyházzellenes harcot egész Csehszlovákiában. Jogi végzettséggel rendelkezett és már 1935-től részt vett a kommunista ifjúsági mozgalomban. 1942 és 1945 között az auschwitz-i és a buchenwaldi koncentrációs táborokban raboskodott. Később Gottwald elnök lányát vette feleségül és fontos megbízatásokat töltött be. Az 1948 februári fordulattól a Nemzeti Front Központi Akcióbizottsága Egyházügyi Bizottságának elnöke volt, 1949 és 50 között pedig az Állami Egyházügyi Hivatal igazgatója. Karrierének csúcspontját a nemzetvédelmi miniszteri pozíció jelentette. Sztálin halála után és a szovjet kommunista párt híres huszadik kongresszusát követően összes funkciójából lemondatták és 1963-ban a személyi kultusz bűnével is megvádolták, kizárták a pártból, és ezzel minden fontos tisztségét elvesztette. (Vaško, 1990, II. 25.; Lewytkyj–Stroynowski, 1978, 96.)

³² Néhány kellemetlen kitételétől megfosztva a dokumentum az újságokban is megjelent „A katolikus püspökök pozitív viselkedése az új rendszer irányában” cím alatt. (Cavalli, 1950, 87.; Frei, 1973, 7–8.)

püspököktől érkeztek, akik a sok nehézség és akadály ellenére is folyamatosan ellátják feladatukat. „A pápa arra kérte a csehszlovák egyház püspökeit, hogy növekvő buzgalommal és odaadással nézzenek szembe a helyzettel” és azt kívánta, soha ne legyenek híján „a merészséggel párosuló előrelátásnak és a kegyességgel párosuló állhatatosságnak.” (Vaško, 1990, II. 17.)³³

Az új rendszer elfogadásáról szóló tárgyalásokkal egy időben indultak megbeszélések a papok politikai szerepvállalásának lehetőségéről. A csehszlovák püspökök tökéletesen tudatában voltak, hogy hozzájárulásuk a papok politikai tevékenységéhez és ezzel együttműködésükhöz a kormánnyal, nem jelentene mást, mint magának a kormánynak az elismerését. Mivel a püspökök egyértelműen visszautasították a kommunista kormány méltatását, ebből következően ugyanolyan határozottan vissza kell utasítaniuk az együttműködést is. A végső döntés május 3-án Olmützben született meg, ahol együtt ülésezett az összes szlovák és cseh püspök. Megismételték, megtiltják papjaiknak, hogy bármilyen politikai pártba belépjenek, és azokat, akik ezt már megtették, felszólítják a kilépésre. A megyéspüspökök azt is megtiltották, hogy papjaik politikai rendezvényeken beszédeket tartsanak, előljárójuk előzetes beleegyezése nélkül cikkeket publikáljanak, illetve a választásokon jelöltessek magukat. Hasonlóképpen nem vállalhattak tagságot semmiféle testületben. Mindezt a pap feladatainak lényegével indokolták, miszerint „pártok fölött kell állnia, hogy minden hívő lelki vezetője lehessen.” (*Kmet'ko, nyitrai püspök levele az oktatás-, tudomány- és művészetügyi miniszternek, 1948. július 2. és 28., SNA – Bratislava, f. MŠVU – Elnökség, d. 313a, n. 1200/1948.*)

A kommunista kormány képviselői megkísérelték elérni, hogy legalább egyes papok esetében tegyenek engedményt, de az összes újabb püspöki ülés megismételte, egyetlen papnak sem engedi meg, hogy jelöltesse magát, és ha valaki ez ügyben az Apostoli Szentszékhez fordul, a megyéspüspökök nem adják meg a kötelező ajánlást. Ha egy pap e figyelmeztetések ellenére vállal valamit a fent nevezett hivatalokból, azt megbüntetik. (Uo.)

A kommunisták, akik arra törekedtek, hogy a papokat együttműködésre bírják, jól tudták, esetleges felfüggesztésük értelmetlenné tenné propagandájukat. A pártvezetők ülésén így foglalták össze a stratégiát: „Az a pap, akit felfüggesztenek papi feladatainak gyakorlásából, számunkra nem ér semmit ... hiszen azt akarjuk kifejezni, hogy nem vagyunk az egyház ellen. Alapvető célunk minél nagyobb hívő közösség megnyerése. Ha az egyház ellen tevékenykedő papokra támaszkodunk, fennáll a veszélye, hogy kudarcot vallunk.” (Kaplan, 1993, 25.) Ebbe a logikába jól beleillik az a válasz, amelyet egy „haladó” papnak adtak, aki közölte a kommunista vezetőkkel, hogy nősülni szándékozik: „Ebben az esetben nem számítunk további együttműködésére.” (*Jelentés X plébános megbízhatóságáról, VHÚ – Praha, f. 100/52 – A. Čepička, d. 15, i. 96, 103. karton.*)³⁴

³³ A levél szövege nem található sem az AAS-ben, sem a *L' Attività della Santa Sede*-ben. A levélről Vaško a következő módon tájékoztat: „Isten azért tűri el a rosszat, mert a bűnök vezeklését nagyobb jó követi. A megtámadott igazság gyarapítja az erényt. Mi, atyai aggodalommal, könyörögve kérjük a segítséget Csehszlovákia szeretett nemzetei számára és figyelemmel kísérünk mindent, ami Veletek történik, remélve mindazt, ami megmenekülésekre szolgál.” (Uo.)

³⁴ Magától értetődően nem közöljük a konkrét neveket.

Végül három papot függesztettek fel politikai tevékenység miatt, a cseh Josef Plojhart a prágai egyházmegyéből és két szlovák papot, Jozef Lukačovičot és Alexander Horákot.³⁵ Felfüggesztésüket a kormány és az állam elleni támadásként értelmezték. „Két lehetőség van – fenyegetőzött Alexej Čepička – vagy megállapodunk, vagy küzdelmet indítunk az egyház ellen. Ha az utóbbi következne be és az egyház vereséget szenvedne, fennmaradását kockáztatná.” (Kaplan, 1993, 35.) Amikor az 1948. május 3-i püspöki konferencia megerősítette, hogy papjainak kivétel nélkül megtiltja a politikai tevékenységet, a kormány vezetői tiltakozásul felfüggesztették a tárgyalásokat a püspökökkel. Josef Plojhar mindennek ellenére jelöltette magát és képviselővé is választották. Felfüggesztését valamennyi templomban kihirdették. (Kaplan, 1993, 256.) „Minden szervezet – írta a prágai érsek – hangsúlyozza tagjai fegyelmének fontosságát. Csehszlovákia legnagyobb pártja is megköveteli tagjaitól a tökéletes fegyelmet. Érthető tehát, hogy a katolikus egyháznak is meg kell követelnie tagjaitól a fegyelmet. ... A cseh- és morvaországi, illetve szlovákiai püspökök 1947. november 18-i gyűlésén megegyeztünk, hogy emlékeztetjük papjainkat a 139-es kánonra. Az 1948. február 9-i konferencia után ismét erre hívtuk fel papjaink figyelmét és ezt a népnek is kihirdettük. Az 1948. május 3-i ülésen született határozat értelmében pedig az a pap, aki megyéspüspöke engedélye nélkül jelölteti magát, *ipso facto* felfüggesztetik a *divinis* a 2331. és 2279. kánon 2. számú paragrafusának 2. pontja értelmében. Mivel köztudott, néhány pap püspöke engedélye nélkül mégis jelöltette magát, közöljük, kivétel nélkül felfüggesztetnek, vagyis megfosztanak azon joguktól, hogy szentmisét celebráljanak és papi feladatokat lássanak el. E felfüggesztés vonatkozik ... Josef Plojharra is.” (Vaško, 1990, II. 30.; C. I. C. 1917: Can 139, 4. §; Can 2331: 1. §, 2. §; Can 2279, 2. §, n. 2.³⁶)

Hasonlóképpen járt el Szlovákiában Ambróz Lazík apostoli adminisztrátor. Augusztus 2-án elrendelte, hogy minden plébánián tájékoztassák a híveket Jozef Lukačovič és Alexander Horák *a divinis* felfüggesztéséről. „Amint az minden pap számára ismert – közli Ambróz Lazík –, a püspökök megtiltották, hogy politikai szerepre vállalkozzanak. Ugyancsak hangsúlyozták, hogy a Szentszék engedélye nélkül egy pap sem vállalhat miniszteri vagy más közhivatali, különben az egyházi törvények értelmében megbüntetik.” (Lazík apostoli adminisztrátor levele a nagyszombati apostoli adminisztratúra összes

³⁵ Alexander Horák a posta- és tájékoztatásiügyi megbízott posztját vállalta, melyet 1955-ig töltött be. Jozef Lukačovič műszaki megbízott volt 1948 és 1953 között. E személyek szerepét a második fejezetben mutatjuk be részletesen.

³⁶ C. I. C. 1917: 139. kánon 4. §: Törvényhozói tanácsosi vagy szónoki tisztelet, amelyet képviselőnek neveznek, ne vállaljanak és ne fogadjanak el a Szentszék engedélye nélkül azokon a helyeken, amelyek püspöki tilalom alá esnek, és más helyen se próbálkozzék vele senki akár saját ordináriusa, akár azon hely ordináriusának engedélye nélkül, ahol a választás zajlik. 2331. kánon 1. §: Aki a római pápának vagy saját ordináriusának, akár törvény szerint parancsol, akár tilt valamit, makacsul nem engedelmeskedik, a szigorú ítéletet sem kizárva büne súlyának megfelelően büntetetté válik meg. 2. §: Akik a római pápa vagy a pápai legátus, vagy saját ordináriusaik tekintélye ellen, vagy ezek törvényes parancsai ellen engedetlenségre esküsznek össze, ugyanígy azok, akik ezek buzdítására megtagadják az engedelmességet, ha papok, hivataluktól és bármilyen más feladatuktól, ha szerzetesek, hivataluktól és beszédhez való joguktól megfosztassanak. 2279. kánon 2. § 2.: Felfüggesztés: Az Istentől eredő hatalomnál fogva a papi rend hatalmával járó minden tevékenység alól, amely hatalmat ki-ki akár a szent rend, akár kiváltság által bír.

plébániájának, 1948. augusztus 2., SNA – Bratislava, d. 88, b. 90 – egyházi ügyek, i. „a főpapság államellenes működése és az ellenük tett lépések.”)³⁷ Ezt az álláspontot az apostoli nunciatura is osztotta.³⁸

Az intézkedés a kommunisták fenyegetésének, politikai nyomásának erősödését eredményezte. 1948 nyarán a kommunisták fokozták fellépésüket a pap miniszterek érdekében. Azt akarták, hogy tegyenek velük kivételt. Ambróz Lazík, a szlovák püspökökkel folytatott tárgyalása után, azt válaszolta, hogy álláspontjuk „elvi okokból megváltoztathatatlan. E magatartás – folytatja Ambróz Lazík – azonban nem értelmezhető a püspökök rendszerellenes politikai tiltakozásaként ... A két pap viselkedése megyéspüspökeikkel szemben, akiknek felszentelésükkor ünnepélyesen szent engedelmisséget fogadtak, nem más, mint az egyházi engedelmisség durva megsértése. Ezt az érintettek jól tudták, vagy legalábbis tudniuk kellett, ezért szent kötelességük lett volna tájékoztatni önöket erről és kijelenteni, hogy nem vállalhatják el ezeket a hivatalokat. ... Engedetlenségük következményét kizárólag maguknak köszönhetik, senki másnak.” (*Lazík levele a minisztertanács elnökének, 1948. július 7., SNA – Bratislava, f. ÚZP – adminisztratív iratok, b. S-ST-48/egyház, i. 262/48–titkos.*) Ezen érvelést persze nem fogadták el. Egy hónappal az említett levél után a kormány ismét követelte a két miniszter pap beváltását az éppen ekkor alakult egyházi bizottságba. Ambróz Lazík, korábbi magatartásának megfelelően, ellentmondást nem tűrően kizárta a két pap részvételének lehetőségét. Az apostoli adminisztrátor azt magyarázta Ladislav Holdošnak³⁹, a Szlovák Nemzeti Front Központi Bizottsága főtitkárának, hogy Alexander Horák és Jozef Lukačovič fegyelmességet követett el. Az egyházi körök tekintélyét csorbítaná, ha tárgyalásba kezdenének

³⁷ Róbert Pobožný, a rozsnyói apostoli adminisztrátor 1948. augusztus 19-én egyházmegyéjében egyházi büntetést tett közzé Horákkal szemben. „A tiszteletreméltó testvérek bizonyára tudják, hogy a C. I. C. 139-es kánon értelmében tilos politikai funkciót elvállalni és hogy főtisztelendő Alexander Horák atya, teológia professzor, a Szent Adalbert Társaság kulturális referense nem vetette alá magát e kánonnak és előzetes beleegyezés nélkül világi hivatalt fogadott el. Engedetlenség miatt a C. I. C. 2279-es kánon, 2. paragrafusa értelmében 1948. július 31-én felfüggesztéssel büntették. A felfüggesztés következményeképpen köteles tartózkodni minden szentségi papi cselekedettől, Isten szavának prédikálásától, nem vehet részt papi gyűléseken és egyházi beszédet sem tarthat, amíg nem veti alá magát a kánoni hatalomnak. Megfelelő módon tudassák e felfüggesztést a hívekkel is.” (*A rozsnyói kúria latin nyelvű körlevele, 1948. augusztus 19., ŠOA – Bratislava, f. SPT III/I, d. 101, i. „Vojtaššák”, n. 2375/1948.*)

³⁸ Gennaro Verolino többek között ezt írta: „Petitiones examinatae fuerunt cum speciali attentione, sed omnibus perpensis Sancta Sede iudicavit non posse eisdem satisfieri: eo vel magis quod modus procedendi oratorum (qui prius civile officium assumpserunt et postea S. Sedem adierunt) non videtur fovere ecclesiasticam disciplinam. Hoc valet praesertim de D.no prof. Lukačovič...” (*Verolino és Lazík levele, 1948. szeptember 25., AA – Trnava, oszt. 3, d. „KA”, i. „Horák – Lukačovič; KA”*)

³⁹ Ladislav Holdoš a szlovák egyházüldözés fő mozgatója, 1911. május 14-én született. 1936 októberétől a köztársasági hadsereg önkéntesként Spanyolországban harcolt. 1939 március végén kapitányi rangban szerelt le. 1939 decemberében belépett a franciaországi csehszlovák hadsereg első tüzér zászlóaljába. A harcok végeztével részt vett a francia földalatti mozgalomban. 1943 februárjában elfogták és három évre ítélték, 1944 májusában Németországba vitték. Az 1945. április 11-i felszabadulás után visszatért Franciaországba, ahol a Franciaországi Csehszlovák Nemzeti Bizottság főtitkári tisztét töltötte be. 1945 augusztusában tért haza. 1954 áprilisában „burzsoá nacionalizmussal” vádolták és húsz év börtönrre ítélték. (*Ladislav Holdoš személyi iratai, 1949. augusztus 31., SNA – Bratislava, SNR – a képviselők személyi iratai, d. 12.; Pešek, é. n., 43.*)

velük. Ezt a magyarázatot viszont a másik fél elutasította: „Az egyházi előjáróknak nincs joguk bírálni megbízottjainkat.” (*Jegyzetek a Lazikkal folytatott megbeszélésről, 1948. augusztus 10.*, SNA – Bratislava, f. e d. ÚZP – titkárság, b. 40–S–ST–48, i. /48–secr. – „az államhatalom képviselőinek találkozóai az egyházi előjárókkal”) E kétórás, feszült tárgyalás a jövőbeni felfüggesztésekre vonatkozó fenyegetéssel zárult. „Figyelmeztettem őket ezen intézkedések nemkívánatos következményeire – tájékoztat Ladislav Holdoš – és azt ajánlottam, ne ismétlődjenek meg.” (Uo.)

Ez nem bizonyult üres fenyegetésnek. A felfüggesztések kihirdetésének vasárnapját megelőzően a kormány vezetői mindent elkövettek, hogy azt akár erőszakkal is megakadályozzák. Végül hagyták, menjenek a dolgok a maguk útján. (*Jegyzetek Čepička miniszternek, 1948. augusztus 19.*, VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 64, 57. karton.) Az egyház képviselőit azonban, a Köztársaság védelméről alkotott törvény alapján, eljárás alá próbálták vonni, és azt a látszatot kelteni, mintha az 1948. augusztus 16-i nyitrai püspöki konferencián kiadott *Memorandum* is törvényellenes lenne. (*Okáli belügyi megbízott levele Husáknak, a megbízottak testülete elnökének a püspöki kar Horák és Lukačovič felfüggesztéséről kiadott Memoranduma ellen készülő intézkedésekről, 1948. szeptember 6.*, SNA – Bratislava, d. e f. ÚZP – titkárság, b. 40–S–ST–48, i. 262/48–titkos.)

A papok miniszteri szerepe engedélyezésének kikényszerítésére a sajtót is felhasználták. Amikor például Lazík azt kérte Gustáv Husáktól, a megbízottak testülete elnökétől, járuljon hozzá egy katolikus napilaphoz és az ifjúsági szervezetek működéséhez, így válaszolt: „Bármiről tárgyalhatunk, azzal a feltétellel, hogy az egyház, ... különösen a választások előtti megnyilvánulásaiban, nyilvánosan bizonyítja semlegességét a politikai pártok iránt, és nem gyengíti a fennálló rendszert.” (*Feljegyzés Husák és Lazík apostoli adminisztrátor tárgyalásáról, 1949. január 12.*, SNA – Bratislava, d. e ÚZP–titkárság, b. 40–S–ST–48, i. /48–titkos – „az államhatalom képviselőinek találkozóai az egyházi előjárókkal”) Gustáv Husák később megmagyarázta a beszélgetés politikai jelentőségét. „A katolikus egyház bármilyen, égető problémájának megoldása az egyháznak a választások előtti időszakban a politikai pártok és Szlovákia Kommunista Pártja iránt tanúsított magatartásától függ.” (Uo.) Hasonlóképpen vélekedett Ladislav Holdoš, a Szlovák Nemzeti Front Központi Bizottságának főtitkára. Amikor Jozef Čársky és Ambróz Lazík megyéspüspökök kérték, adasson papírt a Katolické noviny kiadásához, a főtitkár azt válaszolta, hogy ez akkor lesz lehetséges, ha a nevezett személyek „megértést tanúsítanak törekvéseinkkel szemben.” (*Feljegyzés Lazík és Čársky Holdošnál tett látogatásáról, 1949. január 13.*, ŠOA – Bratislava, f. államügyészség – SPt III/I, d. 100.)⁴⁰

⁴⁰ A fent nevezettek a szlovák püspökök megbízottaiként érkeztek az 1949. január 11-i nagyszombati püspökkari konferencia döntése alapján.

I. II. 3. Egy kritikus pillanat: az elnökválasztás alkalmából celebrált Te Deum

Itt ragadjuk meg az alkalmat, hogy ismertessünk egy érdekes eseményt, a közvetlenül a kommunista Klement Gottwald köztársasági elnökké választása után celebrált hírhedt Te Deum esetét. Fájdalmas és egyben tanulságos tapasztalat volt a kommunisták tulajdonképpeni céljára, az egyház kihasználására és irányításuk alá vonására.

1949. július 14-én Klement Gottwaldot elnökké választották. Ezt az ünnepélyes eseményt az egyházi iskolákról folytatott tárgyalások előzték meg. A püspökök július 11-i kezdeményezésére létrejött egy egyházügyi vegyes bizottság, amelynek a kormány emberei és püspökök is tagjai voltak. Utóbbiak, mivel úgy tűnt, a kommunisták ezt igyekeznek akadályozni, követelték a beíratkozás engedélyezését az egyházi iskolákba. Az állam képviselői ezt nemcsak engedélyezték, hanem beszüntettek hatvan pap ellen folytatott büntetőeljárást is. Persze nem ingyen. Viszonzásképpen elvárták az egyház aktív részvételét az elnökválasztásban. „A tisztelet megadása a köztársaság vezetőjének – vélekedtek az egyházi méltóságok – kifejezetten kötelessége az egyháznak.” (Kaplan, 1993, 38–39.) Egy nappal később Josef Beran érsek is beleegyezését adta ehhez a megoldáshoz.

Másnap az egész országban megkondultak a harangok. A megválasztott, köztudottan ateista Klement Gottwald elnök és felesége Josef Beran érsek kíséretében érkezett a Szent Vitus székesegyházba. Az ünnepi misét követően az elnök fejet hajtott Szent Vencel ereklyéje előtt és ünnepélyes püspöki áldásban részesült. (Vaško, 1990, II. 37.)⁴¹

A kommunisták és a hívők részéről egyaránt nagy volt a megdöbbenés. Hogyan fogadhatta el Josef Beran érsek a kommunista Klement Gottwald kérését, hogy ünnepi misét celebráljon megválasztása alkalmából? Ez ugyanis nem volt szokás, Klement Gottwald egyetlen elődje, sem Tomáš Garrigue Masaryk, sem Edvard Beneš nem kért efféle tiszteletadást. [The Tablet 5640 (1948) 404.] Egy kommunista miniszter jóval később egyenesen ezt írta: „Az új elnök köszöntésére a prágai érsek saját kezdeményezésére ünnepi misét szervezett.” (Vaško, 1990, 38.) Ez persze homlokegyenest ellenkezik a valósággal. Klement Gottwald kérte az ünnepséget, amivel zavarba is hozta Josef Beran érseket, hiszen amennyiben visszautasítja, lehet, hogy újabb üldözési hullámot indít el. Josef Beran későbbi magyarázata szerint azzal a gondolattal döntött a Te Deum celebrálása mellett, hogy ezzel „sem Istent, sem az egyházat nem sérti.” (Velká Mše, 1970, 241.)⁴²

A püspökök véleményének tisztázása érdekében, a megválasztott köztársasági elnöknel tett tisztelgő látogatásakor Josef Beran érsek a cseh püspökök nevében elmondta: „Elnök úr, tudjuk és gyakran emlékeztetnek is rá, hogy Krisztus tanítása szerint (adjátok meg a császárnak, ami a császáré) súlyos kötelességeink vannak az állammal szemben ... De ne felejtjük el, Krisztus szavai így folytatódnak: *Adjátok meg Istennek,*

⁴¹ Nem kétséges e lépés ösztentéltensége. Öt nappal a mise előtt Gottwald szűk körben kijelentette a párt képviselőinek: „Semlegesíteni kell az egyházat és féken kell tartani, hogy a rendszert szolgálja.” (Uo. 35.)

⁴² Jellemző, hogy a *L' Osservatore Romano* beszámolt ugyan az elnökválasztás néhány részletéről, de egy szóval sem említette az ez alkalomból celebrált Te Deumot. Az *Il Messaggero* pedig hangsúlyozottan írt olyan „Prágában keringő véleményekről”, melyek szerint Beran csupán „pro bono pacis” egyezett bele a celebrálásba és azért, hogy „ne vádolhassák ellenségeskedéssel”. [*L' Osservatore Romano* 137 (1948) 1; *Il Messaggero* 168 (1948) 4.]

ami az Istené. Ez a parancs is kötelességeink közé tartozik, amit nekünk, püspököknek hűségesen és feltétel nélkül teljesítenünk kell; papjainkkal és híveinkkel együtt.” (Cavalli, 1950, 89.)

A Te Deum valódi céljára néhány nap múlva derült fény, amikor a sajtó a püspökök hűségnyilatkozataként magyarázta az ünnepi eseményt. Josef Beran késedelem nélkül válaszolt. Június 20-án Josef Plojhar atya felfüggesztése mellett egy nyilatkozatot is közzétett, amelyben egyszer s mindenkorra mindenki számára tisztázta valódi szándékait. A szószékekről az érsek következő szavait olvasták fel: „Mivel államunknak új elnöke van, lelkiismereti kötelességemnek érzem a következő alapelvek egyértelmű kimondását: 1. Az egyháznak nem feladata síkra szállni politikai pártok mellett vagy ellen. 2. Az egyház senkit sem akadályozhat meg, hogy ha óhajta, az Úr segítségét kérje tevékenységéhez. 3. Azonban határozottan ki kell jelentenem, hogy az egyház nem fogadja el olyan irányzatok és mozgalmak ideológiáját, amelyek ellentétben állnak tanításával. 4. Amikor az egyház jóakaratról tesz tanúbizonyságot és hajlandó együttműködni bizonyos személyekkel időszerű kérdések megoldásában, ezzel soha nem adhatja fel küldetését, hogy különbséget tegyen a krisztusi és a nem krisztusi dolgok között. E küldetés értelmében, tekintet nélkül az egyes személyekre, köteles minden rosszat elítélni. 5. Buzdítom hívő népemet, tartson ki szilárdan a Szentatya, érseke és papjai mellett.” (Cavalli, 1950, 90–91.) Ez az álláspont a további tárgyalások alatt is változatlan maradt, azzal az április végén tett kijelentéssel együtt, miszerint: „Nem áruljuk el sem az államot, sem a népet, de nem áruljuk el Istent és az egyházat sem.” (Cavalli, 1950, 90–91.)

A papok politikai jelölésére vonatkozó érvekre gondolva, nem különösebben meglepő, hogy a kormány vezetőinek haragját elsősorban Josef Plojhar atya felfüggesztése vívta ki. Alexej Čepička három pap bebörtönöztetésével fenyegette meg Josef Berant, ha azonnal nem szünteti meg a Josef Plojhar ellen indított eljárást. Josef Beran nem hagyta magát zsarolni. A konfliktus újfent a tárgyalások felfüggesztésével érte el csúcspontját. Ezt a körülményt Karel Kaplan így kommentálta: „A kommunista uralom első hónapjai mindkét fél számára meghozták a kapcsolatukat illető tapasztalatokat. Kölcsönösen el-lenségnek tekintették egymást, és nem is bíztak abban, hogy képesek lennének hosszabb távú együttműködésre.” (Kaplan, 1993, 40.)⁴³

⁴³ Ezt a viselkedést ekként foglalta össze tömören Vojtaššák: „Ránk akarják tukmálni Marxot és Engelst, azt akarják, hogy isteneinként imádjuk őket, sőt még Sztálint és Gottwaldot is ránk akarják erőltetni. De ahogyan nem fogadjuk el se Marxot, se Engelst, úgy nem ismerjük el se Sztálint, se Gottwaldot.” (Kaplan, 1994, 199.)

I. III. Az apostoli internuncius Csehszlovákiában mint a helyi egyház függetlenségének védője

I. III. 1. A vatikáni képviselő diplomáciai jegyzékei és az egyházellenes törvénykezés

1990. december 21-én, háromnegyed tizenegykor, a Vatikán Szent Damazusz udvarára érkezett František X. Halaš úr, a Cseh-Szlovák Szövetségi Köztársaság szentszéki nagykövete.

Tizenegy órakor a Szentatya ünnepélyes audiencián fogadta a nagykövetet. A megbízólevél átadása után beszédek hangzottak el. (L' Attività della Santa Sede nel 1990, 1990, 992–996.)

Különleges és megható esemény volt, amelynek okát maga a Szentatya magyarázta meg, amikor így szólt a nagykövethoz: „Legyen üdvözölve ebben a nagyszerű pillanatban, amikor maradéktalanul helyreállítjuk a hosszú ideje megszakadt kapcsolatokat az Ön országa és a Szentszék között ... a régi köteléket Csehország és Szlovákia nemes népe és a katolikus egyház központja között.” [L' Osservatore Romano, 294 (1990) 5.]

Ezzel a kapcsolatok megszakadásának drámai történetére utalt, hiszen elég, ha csupán Giovanni Baptista Montini szavait idézzük, amelyekkel a Szentszék utolsó diplomatájának Prágából (és ezzel Csehszlovákiából) való elűzését kommentálta: „Ottavio De Liva külügyi megbízott, akit úgy kergettek el Prágából, mint egy kutyát, visszatért Rómába.” (Kaplan, 1993, 135.)⁴⁴ Ottavio De Liva távozásával teljesedett ki az a törekvés, hogy a csehszlovák egyházat elszakítsák Rómától és ezzel egy független, nemzeti egyházat hozzanak létre. Ezt a folyamatot mutatjuk be a következő oldalakon.

Mindenekelőtt egy eddig nem említett, az előzményeket tisztázó körülményre kell utalnunk: az egyház ellen hozott törvények témakörére. Ezek a prágai külügyminisztériumtól származó titkos dokumentumok alapján mutathatók be. A dokumentumgyűjtemény a *Beszámoló a Csehszlovákia és a Vatikán kétoldalú kapcsolatairól* címet viseli, és felsorolja a pápa képviselőinek valamennyi diplomáciai jegyzékét. (*Beszámoló Csehszlovákia és a Vatikán kétoldalú kapcsolatairól, 1949. december 14., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154 435/49.*) Ezek folyamatosan szembeszállnak az a meg-megújuló törekvéssel, hogy az egyházat a csehszlovák állam alá rendeljék. A dokumentumból kiderül, milyen buzgalommal fáradoztak a diplomaták, hogy a lehető legnagyobb mértékben óvják a katolikus közösséget Csehszlovákiában. Először azonban általánosságban szükséges szólnunk néhány szót egy apostoli küldött feladatköréről.

Mivel a pápa nem képes személyesen figyelemmel kísérni valamennyi országot és a bennük élő egyházat, képviselőket nevez ki, hogy megismerhesse az egyház körülményeit, helyzetét és szükségleteit. Ezen, folyamatosan jelenlévő küldöttek tehát sajátos feladatkört látnak el az egyes országok püspökei mellett. [AAS 41 (1949) 473; Adamczyk, 1993.]

Mindebből világos, mi az apostoli nuncius küldetése és szerepe. A pápa képviselőiben követként diplomáciai jellegű megbízást teljesít. Megbízata kettős, képviseli az egyház fejét a világi kormányzatnál és az adott államban élő katolikus közösségeknél

⁴⁴ E témát később részletesen kifejtjük.

egyaránt. A nuncius, a pápa képviselőjeként, a világi kormányzatnál a külföldi államok képviselőinek kijáró jogokat élvez, ápolja a Szentszék és a kormány közötti kapcsolatokat, ügyel a kölcsönös egyetértés megőrzésére a politikai és a helyi egyházi hatalom között, és az utóbbi törekvéseiben vállalja a közvetítő szerepét. A nuncius természetesen tájékoztatja a Szentszékét a politikai hatalom magatartásáról, a közvéleményről, a pártokról és a sajtóról, különös tekintettel az egyház jogaira. Közvetíti az illető kormánynak a Szentszék mindenkor utasításának megfelelően kívánságait, kéréseit és esetleges nemtetszését. Ennek alapja az egyház és az állam függetlensége, a világos határvonal az egyház és a plurális társadalom között, amelyben a világi ügyek és a transzcendens szféra szorosan összefonódnak. Az egyház nyilvánvalóan nem támaszkodhat csak és kizárólag a világi hatalom által biztosított jogokra, mivel „ezekben bízni annyit jelent, mint kétségbe vonni a maga természetfeletti mivoltát. Ezért az egyház hajlandó lemondani a jogairól is, ha azok gyakorlása bizonyos körülmények, illetve feltételek mellett küldetésének kárára válhat.” (Olivieri, 1982, 212–214.)

Az apostoli nuncius, aki a katolikus közösségnél is képviseli a főpásztort, az egységet szolgálja Róma püspöke és a helyi püspökök között. Ügyelnie kell az egyház állapotára, azaz az egyházi fegyelemre a papok és a hívek részéről egyaránt; figyelemmel kell kísérnie az illető országban a katolikus élet fejlődését, illetve az ezt segítő vagy akadályozó körülményeket, hogy ezekről a Szentszékét tájékoztassa. (Enciclopedia Cattolica, 1959, VIII, 2024.) Összefoglalva: a nunciusok alapvető feladata, hogy megkönnyítsék a két fél párbeszédét és együttműködését, és ezzel együtt megőrizték az egyház egységét, megkönnyítve ezzel Róma püspökének bonyolult feladatát, hogy valóban az egység alapja lehessen. E legátus jelenléte, aki a szeretet közösségének irányítója, annak az igénynek a jelévé válhat, hogy a különböző helyi egyházak nem zárkoznak magukba, hanem nyitottnak kell lenniük a többiek felé, meg kell élniük a közösséget Rómával, hogy Krisztus egyetlen és egyetemes egyházának szerves része legyenek. Ezért a nuncius nemcsak az ügy képviselője, hanem tevékeny szolgálja is. (Olivieri, 1982, 199–200.)

A nuncius feladata tehát, szögezzük le ismét, a Szentszék tájékoztatása a politikai hatalom és a pártok magatartásáról az egyházzal szemben; jelzi a kormánynak a Szentszék kéréseit és ellenvetéseit, ügyel az egyház állapotára, figyelemmel kíséri a helyi egyház fejlődését segítő vagy gátló körülményeket.

Ez a szerep annál fontosabb, minél inkább veszélyeztetik az illető ország egyes politikai erői az egyház jogait azzal a szándékkal, hogy teljes mértékben hatalmuk alá rendeljék.

Az egyik alapvető módszer, amellyel a csehszlovák kommunista kormány megpróbálta irányítása alá kényszeríteni az egyházat, a 218/49-es törvény kibocsátása volt, amely megszabta az egyház és a vallási közösségek tárgyi, illetve személyi kiadásaira vonatkozó normákat. Az 1949. október 14-én életbeléptetett törvény leszögezte, hogy az államnak kell gondoskodnia „az egyházak papjainak és az állam engedélyével működő vallási testületek anyagi szükségleteiről.” (Vaško, 1990, II. 104.; Ortí, 1992, 109.) Az apostoli internunciátúra három válasz nélkül hagyott jegyzékben tiltakozott ez ellen. Az első jegyzék, 1949. augusztus 23-i keltezéssel, teljesen elfogadhatatlannak minősítette a törvényt, a kormánynak arra a korábbi javaslatára hivatkozva, amely szerint legalább néhány elidegeníthetetlen ingatlant az egyház tulajdonában kell hagyni, hogy megőrizze

működőképességét. A jegyzék rávilágított, hogy a törvény tartós konfliktust eredményezhet az állam és az egyház között, ezért javasolta, hogy a teendőket illetően kezdjenek közvetlen tárgyalásokat az Apostoli Szentszékkal. (*Beszámoló a Csehszlovákia és a Vatikán kétoldali kapcsolatairól, 1949. december 14., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154 435/49.*)

A törvény, mely kimondta, hogy az állami költségvetésből biztosítsák az egyház anyagi szükségleteit, egy hosszú folyamat végét jelentette. A hatalom célja az volt, hogy megfossza az egyházat tulajdonától, vagyis oly mértékben szegényítse el, hogy állami segítségre szoruljon. Annak érdekében, hogy „egyre szűkösebbek legyenek az egyház anyagi erőforrásai, az egyházi és plébániai földek felosztását tervezték.” (*A SzNF KB egyházi részlegének munkaterületéről, 1949 január, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – egyházi ügyek.*) Az első, meglehetősen összetett tárgyalások az egyházi birtokokról már 1947-ben megkezdődtek az egyházi birtokokra is vonatkozó földreformtörvény vitájával. Az internunciátúra 1948. január 27-én kelt jegyzékében foglalkozott a kérdéssel, követelve, hogy az egyház megtarthassa birtokait, amíg a kérdést a Szentszékkal történő tárgyalások útján nem sikerül rendezni. A kormányzat március 16-i válaszából kitűnt, valóban készek tárgyalni a kérdésről, hogy olyan megoldást találjanak, amely lehetővé tenné az egyház „további működésének folytatását, amit eddig saját birtokainak jövedelmére támaszkodva végzett.” (*Beszámoló a Csehszlovákia és a Vatikán kétoldali kapcsolatairól, 1949. december 14., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154 435/49.*) Az internunciátúra olyan megoldást kínált, amelynek alapja az volt, hogy egy, a püspökök által felállított bizottság döntene az egyházi intézmények támogatásáról. Az internunciátúra javaslata soha nem került nyilvánosságra, a kormány tárgyalási készsége pedig pusztá ígéret maradt (Uo.). Az 1949. május 20-i jegyzék kimondta: „Az internunciátúra több mint egy éve kinyilvánította, hogy kész a tárgyalásra a fő kérdések megoldása érdekében, e javaslat azonban mindeddig nem talált visszhangra.” (Kaplan, 1994, 193.)

A kormány viszont elégedett volt, és megállapította: „A földreform végrehajtása óta jelentősen nőtt az erőfeszítés az egyház, illetve a papság részéről, hogy egyetértésre jusson az állammal.” (*A jövőbeni egyházpolitikai intézkedések, 1949. január 21., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – egyházi ügyek.*) 1949. március közepén Alexej Čepička miniszter részletesen elmagyarázta Csehszlovákia valamennyi egyházügyi titkárának, hogy „mindenekelőtt az egyház anyagi bázisát kell szűkíteni ... Az egyházi birtokok kérdése tehát elsőrendű fontosságú.” (Kaplan, 1994, 63.)

A megszorítások nem korlátozódtak csupán az anyagi bevételekre. Céljuk volt az egyház társadalmi befolyásának visszaszorítása is. Az egyházat azonban a földreformtörvénynél is jobban megrázta az iskolák egységesítéséről szóló törvény, mivel ez a jövőben nem számolt egyházi iskolákkal. 1948. március 31-én az oktatási ügyekkel megbízott Gennaro Verolino látogatást tett Zdeněk Nejedlý közoktatási miniszternél és tiltakozó jegyzéket nyújtott át az iskolareformról szóló törvény ellen. A miniszter közölte, hogy ez a törvénytervezet valóban csak állami iskolákat említ, és hozzátette, hogy a minisztérium egyetlen kivétellel járulna hozzá az egyházi iskolákra vonatkozóan, nevezetesen a papképző négy évfolyamos középiskolákhoz. Ekkor Gennaro Verolino azt kérte, hogy a törvény szövegében külön szerepeljen az egyházi iskolák létjogosultsága.

(Vaško, 1990, II. 19.)⁴⁵ A kivételt tárgyaló paragrafust azonban be sem nyújtották, és a későbbi jegyzékekre (1948. április 28. és július 12.) már nem is válaszoltak. (*Beszámoló a Csehszlovákia és a Vatikán kétoldali kapcsolatairól, 1949. december 14.*, AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154 435/49.) Az 1949-re vonatkozó titkos tervek csak arról tettek említést, hogy egyházi iskolák egyelőre létezhetnek. A határozat szerint „az állam nagyobb szigorral fogja ellenőrizni az egyházi iskolákat, azzal a céllal, hogy korlátozzák az ott tanulók számát.” (*A NF KAB 1949 évi munkaterve, 1949 eleje*, SÚA – Praha, f. 100/24, d. 47, i. 863.) A folytonos korlátozásokkal valójában az egyházi oktatás végleges és észrevétlen felszámolására törekedtek. Alexej Čepička utasította az egyes megyei egyházügyi titkárokat: „Fel kell számolni az összes egyházi iskolát. Néhány megyében ezt már megtették, ahol nem, ott sürgősen el kell kezdeni. Nem elég államosítani az iskolákat, el kell kobozni az épületeket, az összes egyházi tulajdont, mindezt, amit csak lehet. ... megfontoltan kell cselekedni, egyik nap a déli részen kell megszüntetni egy-két iskolát, majd körülbelül tíz nappal később északon. Így fokozatosan eltüntethetjük az összes egyházi iskolát a megyétekben. Mindezt persze bizalmasan kell kezelni. Legyetek határozottak, hogy zavart keltsetek az egyház emberei körében ... de ne keltsétek azt a benyomást, hogy ez hivatalos és általános utasítás. ... Látszólag udvariasan kell viselkednünk, elvtársak, kíméletesen kell eljárunk, konfliktusok nélkül.” (Kaplan, 1994, 65.; Cavalli, 1950, 63–66.) E kommunista berkekben titokban elhangzott szavak egyértelművé teszik, mit is remélhetett az internúnciátúra. A Vatikán képviselői azonban fáradhatatlanul folytatták az iskolák államosítása, bezárása és a tanárok áthelyezése elleni tiltakozásukat.⁴⁶

Az egyház befolyásának csökkentésére irányuló törekvések a sajtót is érintették, „amely – Francesco Cavalli szerint – egyik előfeltétele a teljes és szabad vallásgyakorlásnak ... különösen akkor, amikor az embereknek védelmezniük kell magukat a minden irányból feléjük áramló félrevezetéssel szemben, illetve amikor csökken a szóbeli vallási eligazítás lehetősége.” (Cavalli, 1950, 71.) A kommunisták nem engedhették meg,

⁴⁵ Ugyanazon a napon Tardini, a rendkívüli ügyek titkára a Vatikánban a Szentszék aggodalmát fejezte ki Maixner nagykövetnek a tervezett csehszlovák oktatási törvénnyel kapcsolatban. Az egyház szükségesnek vélte a következő szöveg beiktatását a törvénybe, hozzátéve, hogy nem különleges kérésről van szó Csehszlovákiával szemben, hanem általános követelményről minden állammal szemben: „Minden típusú egyházi iskola kikerül a törvény rendelkezései alól és egyházi intézményként ismeri el a törvény, tehát akként lehet ezeket alapítani, működtetni és igazgatni, ahogyan eddig.” (Uo.)

⁴⁶ 1948. július 12-én diplomáciai jegyzékben tiltakoztak a prágai orsolyarendi egyházi iskola tanárainak áthelyezése ellen, 1948. szeptember 9-én diplomáciai jegyzékben tiltakoztak a repčini domonkos nővérek óvodájának és a slavkovi iskola államosítása, a kroměřízi érseki gimnázium oktatásának betiltatása, a pačlavicei vincés nővérek iskolájának bezárása és az Olmütz, Kroměříž, Píseň és Prostějov kerületi összes óvoda államosítása ellen. November 3-án a štrancei vincés nővérek iskolájának, a domonkos nővérek vyškovi és líptáli iskolájának, a zašovi Notre Dame nővérek iskolájának, a napajedlai Szent Kereszt nővérek iskolájának, a bohosudovi iskola és a lőcsei kisebb szeminárium államosítása, illetve bezárása ellen tiltakoztak. Az internúnciátúra 1948. március 10-én, július 7-én és 1949. január 18-án is fellépett a prágai diákotthon elkobzása ellen. Azt a módszert, hogy a jegyzékekre nem érkezett válasz, ekként értékelték az illetékesek az utolsó diplomáciai jegyzékben: „olyan elfogadhatatlan módon bírálta az állami hivatalokat, hogy nem is küldtünk semmiféle választ.” (*Beszámoló Csehszlovákia és a Vatikán kétoldali kapcsolatairól, 1949. december 14.*, AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154 435/49.)

hogy a sajtó az egyház kezében legyen, mivel így befolyásolhatta volna a hívek tömegét. A kormány vezetőinek tökéletesen világos szándékai voltak: „Átvenni a vallásos sajtó, illetve kiadók vezetését, és mind Csehszlovákiában, mind Szlovákiában hatalmukba keríteni legalább egy katolikus újságot” (*A NF KAB 1949 évi munkaterve, 1949 eleje, SÚA – Praha, f. 100/24, d. 47, i. 863.*), a többit pedig lehetőség szerint megszüntetni. Ennek következtében 16 vallási, illetve egyházi folyóirat szüntette be működését Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Front Központi Bizottsága javaslatára. (*A rendőrség éves jelentése 1949-ről és 1950 elejéről, AMV – Levoča, n. 523 – 13 – BK – titkos/1950, 414.*)⁴⁷ Hasonló sorsra jutott a legolvasottabb folyóirat, a *Katolícke noviny* (Katolikus újság), melynek példányszámát 150 ezerről fokozatosan 50, majd 25 ezerre csökkentették. (*Az egyházi ügyek előadójának jelentése az összevonásról, é. n., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „Egyházi ügyek”; Irat az egyházi sajtó további korlátozásáról, 1949. január 31. SNA – Bratislava, i. „a Katolikus Újság Kiadója.”*) Ladislav Holdoš, a Szlovák Nemzeti Front Központi Bizottságának főtitkára azzal büszkélkedett, hogy „négy katolikus folyóiratot sikerült egyetlen katolikus újsággá redukálnunk.” (*Az egyházügyi titkár feljegyzése az összevonásról, 1949. április 13., VHÚ – Praha, f. 100/52, i. 53. in: Kaplan, 1994, 67.*) A katolikus kiadókba „már 1948 végére befészkeltek magukat az állami megbízottak és leállították a frissen nyomtatott és szállításra előkészített vallási témájú könyvek megjelentetését.” (Vaško, 1990, II. 53.) Hasonlóképpen beszüntették szinte az összes katolikus lap kiadását. (Uo. 61.)⁴⁸

Az internunciatúra az 1948. február 21-i, a nem időszaki kiadványokra vonatkozó törvényjavaslat kapcsán abbéli kívánságának adott hangot, hogy az egyház számára biztosítsanak jogot kiadók és könyvesboltok üzemeltetésére, és adják meg a könyvterjesztés lehetőségét, természetesen egyházi hatóság irányítása alatt. A dokumentum egyben tiltakozott a kölcsönzés betiltása ellen is a katolikus könyvtárakból. 1949. június 11-én újabb tiltakozással éltek, ezúttal a vallásos témájú irodalom terjesztésének betiltása ellen. (*Beszámoló Csehszlovákia és a Vatikán kétoldali kapcsolatairól, 1949. december 14., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154 435/49.*)⁴⁹

⁴⁷ Ugyanerre a sorsra jutottak az egyesületek is, melyeket nem szüntettek meg közvetlenül, de „egyesítették”. Szlovákiában, 1949 folyamán erőszakkal egyesítették 9 ifjúsági és diákegyesületet egy egységes szervezetbe, a Csehszlovák Ifjúság Uniójába, 1234 nőegyletet az egységes Szlovák Nők Egyesületébe, 757 kulturális egyesületet, 315 katonai egyesületet és 409 sportegyesületet olvasztottak egybe a Sokol szervezetével. Feloszlattak 389 egyházi egyesületet, csupán a Központi Katolikus Karitászt és az Evangélikus Uniót maradhatott fenn. Ezen intézkedések szervezői nagyon furcsa logikával érveltek: „Így a szlovákiai egyesületi élet egységessé és egyszerűbbé válik ... Az egyesülési szabadságot nem lehet bármiféle egyesület vagy szervezet alapításának lehetőségeként értelmezni, sem a fennálló politikai rendszer elleni fellépés lehetőségeként, hogy megzavarják és gátolják a népi demokratikus társadalom akarátának végrehajtását.” (Uo.)

⁴⁸ 1949 folyamán Szlovákiában a titkosszolgálatok 319 könyvet és folyóiratot koboztak el. (*Jelentés az ŠtB szlovákiai tevékenységéről 1949 folyamán, 1950 eleje, f. ÚV KSS – főtitkárság, d. 2146, b. 197/IV, i. 197/1.*)

⁴⁹ Idézünk egy jelentésből, hogy érzékeltessük az egyházi könyvtárakat átvizsgáló ellenőrök fanatizmusát: „A máriavölgyi kolostor könyvtárában megállapítottuk, hogy tiltott könyveket is árulnak, melyek között felfedeztük a következő címet: »Mit kell tudnia egy leánynak a házasság előtt?« A körzeti felügyelő közreműködésével ... elkoboztuk és jelenleg a rendőrség irodáján található”. (*A pozsonyi Kerületi Akcióbizottság havi jelentése a SzNF KAB-nak, 1949. június 9., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 „Egyházi ügyek”.*)

Az 1949. március 4-i tiltakozásra a következő válasz érkezett: „Az intézkedés oka a papírhány.” Nyolc hónappal később, ugyanezen év november 3-án az internunciátúra ismételt megkísérelte elérni az újságkiadás kérdésének megoldását. Tárgyalásokra soha nem került sor. (Uo.)⁵⁰ Az 1949. május 20-i jegyzék kifogásolta a papírhányra hivatkozást, hiszen a többi újság számára láthatóan elegendő mennyiségben állt rendelkezésre papír, sőt, az egyház és az Apostoli Szentszék elleni képtelen vádak közlő fércművekre is jutott bőven. Ugyanez a dokumentum tiltakozott a sajtót érintő további intézkedések ellen. Ezek célja a püspöki körlevelek terjesztésének és a pápa szentévi imádsága kiadásának megakadályozása volt. Végül betiltották a püspökök hivatalos lapját, az *Acta Curiae*-t, és a *Vestník katolíckeho duchovenstva* (*A Katolikus Papság Közlönye*) c. lappal helyettesítették. Ez valódi „trójai faló” típusú lap volt, amelyet kiközösített és az egyház ügyét eláruló papok szerkesztettek. Az említett diplomáciai jegyzék megfogalmazta a gyanút, hogy ez ellenséges lépés, beavatkozás az egyház belügyeibe, kísérlet, hogy „peremre szorítsák a hierarchiát és fellazítsák az egyházi fegyelmet a papságban.” (*A külügyminisztérium jelentése az apostoli internunciátúra eddig meg nem válaszolt jegyzékéről*, 1949. június–július, VHÚ – Praha, f. 100/52, n. 99, i. 15, in: Kaplan, 1994, 194.) A valóságban a Vestníket kifejezetten azzal a szándékkal adták ki, hogy meggátolják a hierarchiát a papság tájékoztatásában és terjesszék a Szlovák Nemzeti Front politikáját. (*Az egyházpolitika következő intézkedései*, 1949. január 21., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – egyházi ügyek.) Ezt a 4-8 oldalas füzetkét minden hónapban az összes papnak megküldték Csehszlovákiában, csehül és szlovákul egyaránt. (Uo.)

Az antiklerikális gyűlölet nem kímélte XII. Piusz pápa *Divinus illius Magistri* enciklikáját sem. Az internunciátúra 1949. július 12-én tiltakozott zárolása ellen. Szokatosan módon, telefonon értesítették a vatikáni követséget, hogy a belügyminiszter hozzájárult az enciklika terjesztéséhez. (*Beszámoló Csehszlovákia és a Vatikán kétoldalú kapcsolatairól*, 1949. december 14., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154 435/49. 11–12.) Nem hiányoztak a pápa személye elleni támadások sem. A *Dikobraz* (Sün) című vicclap 14. száma (1949. március 4.) karikatúrát közölt a pápáról, kereszttel és tiarával De Gaulle és Franco társaságában. A kép alatt a következő szöveg volt olvasható: *A demokrácia védelmezői, avagy a demokrácia nevében: tánc az aranyborjú előtt.* (*Beszámoló Csehszlovákia és a Vatikán kétoldalú kapcsolatairól*, 1949. december 14., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154 435/49. 13.) A *Tvorba* (Alkotás) 1949. március 30-i száma egy másik karikatúrát közölt, amely ágyúk megáldása közben ábrázolta a pápát. A kép alatti szöveg: *A pápa jámbor könyörgése.* [*Beszámoló Csehszlovákia és a Vatikán kétoldalú kapcsolatairól*, 1949. december 14., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154 435/49. 14. és *Tvorba* 13 (1949) 301.] A *Světové rozhledy* (Világ Körkép) 1949. február 2-i száma a következő aláírást rajzzal gúnyolja a pápát: *XII. Piusz pápa – a Morgan Bank részvényese.* [Uo. és *Svetové rozhledy* 2 (1949) 163.] A január 28-i diplomáciai jegyzék szót emelt a rádió és a sajtó hierarchia-ellenes hadjárata ellen. (*A külügyminisztérium jelentése az*

⁵⁰ A papírhány ellenére a csehszlovák kommunisták is ajándékoztak négy vagon papírt a L'Unità és L'Avanti című olasz kommunista és szocialista újságok részére. (Cavalli, 1950, 71.)

apostoli internunciátúra eddig meg nem válaszolt jegyzékéről, 1949. június-július, VHÚ – Praha, f. 100/52, n. 99, i. 15, in: Kaplan, 1994, 192.) Íme néhány cím: *A Vatikán, az imperializmus apostola; A Vatikán, a reakció szövetsége; A vallás nem éri el célját; A Vatikán és a németek; Milyen vizekben halásznak a Vatikán halásza?* (Galter, 1956, 127. 23-as jegyzet. 131. 33-as jegyzet.) A nunciátúra többször fordult az illetékesekhez, mivel a csehszlovák sajtó sértő társaságban ábrázolva, otromba karikatúrákkal gyalázta a pápát. (*Diplomáciai jegyzékek*, 1949. január 28., április 25., augusztus 15. in: *A külügyminisztérium jelentése az apostoli nunciátúra tiltakozásáról*, VHÚ – Praha, f. 100/52, n. 99, i. 15, in Kaplan, 1994, 192, 243; *Beszámoló Csehszlovákia és a Vatikán kétoldali kapcsolatairól*, 1949. december 14., AMZV – Praha, f. Vatikán, 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154 435/49. 14.)⁵¹ Mindent egybevetve, a vatikáni követség képviselői 1948–49 folyamán összesen 33 tiltakozó jegyzéket küldtek, és válasz gyakorlatilag egyre sem érkezett.⁵²

I. III. 2. Az internuncius és a püspökök kapcsolata

A kommunista vezetőket azonban nem a diplomáciai jegyzékek dühítették fel legjobban. Mint már említettük, ezekre elegendő volt nem válaszolni, nem venni róluk tudomást, így megszüntetni az eredményes párbeszéd lehetőségét a csehszlovák kormány és az Apostoli Szentsek között. A kommunisták számára a pápa képviselője vált egyre inkább felesleges, zavaró „tényezővé”.

Gennaro Verolino⁵³ működése az egész csehszlovák katolikus egyház és püspökei behódoltatása szempontjából veszélyes volt, nem is annyira a tiltakozások miatt, hanem azért, mert intenzív kapcsolatot tartott fenn a cseh és a szlovák püspökökkel. Az *Összeesküvés a Köztársaság ellen* című könyv kifejezetten azt vetette a vatikáni képviselő szemére, hogy „amikor 1949 tavaszán Gennaro Verolino Prágába érkezett, mint a Szentsek különleges megbízottja, lelkes munkatársakra talált a püspöki karban. Bizalmas találkozások sorozata után a püspökök elhatározták a Vatikán bomlasztó tervének megvalósítását a Köztársaságban, és azok a püspökök, akik nemrégiben még a megegyezést támogatták, most egyre inkább az ellenállás kiépítésére törekedtek.”

⁵¹ A pápa Beran érsekkel folytatott egyik beszélgetésén elismerte, hogy a csehszlovák újságok támadásai sok fájdalmat okoztak neki, mintha elfeledkeztek volna a háború idején Csehszlovákiának juttatott minden önkéntes adománnyról. A Szentatya beszélt a háború miatt nincstelenné vált embereknek adott adományairól, mindenekelőtt a szlovákiai gyermekeknek juttatott segítségről, melynek során 50 ezer koronát kapott minden szlovákiai egyházmegye. [*A külügyminisztérium lehallgató szolgálatának jelentése*, 1948. november 20., AMZV – Praha, f. Vatikán 1945–49, d. 9. és *Jelentés a külügyminisztérium számára a Našinec (Honfitárs) című újság cikkéről*, 1947. január 18., AMZV – Praha, f. Vatikán 1945–49, d. 9, b. 2.]

⁵² A jegyzékek pontos időrendje: 1948-ban: január 27, február 10. és 30., március 4, 10. és 31., április 3, 4. és 28., május 18, július 1, 7. és 12., augusztus 2. és 3., szeptember 9., november 3., december 11. 1949-ben: január 28., február 5, 18. és 21., április 25., május 6. és 20., június 3. és 30., július 11., augusztus 23., szeptember 1. és 27., október 24., december 16.

⁵³ Verolino az internunciátúra fő képviselője volt. 1945-ben, rögtön a háború után újra aktivizálta magát. 1946-ban érkezett és vette át az irányítást Ritter nuncius, aki azonban röviddel ezután megbetegedett és Verolino helyettesítette mint a diplomáciai hivatal vezetője, mely tisztséget egészen 1949 júliusi kiutasításáig töltötte be. (Kaplan, 1993, 11.)

(Svoboda–Tučková–Svobodová, 1950, 213–214.) E könyv szerint az internuncius szó szerint a következőket mondta a püspököknek: „Már megmondtam, hogy csak egy lehetőség van: engedelmeskedni a pápa szavainak. Csehszlovákiában az egyház közeldése a kormányhoz összeegyeztethetetlen a pápa elképzelésével.” (Uo. 214.) A kommunisták meggyőződése szerint a csehszlovák püspöki kar szilárd állásfoglalása mögött Gennaro Verolino állt. A gyanút tovább erősítették az internuncius minden mozdulatát szigorúan figyelő titkosszolgálat beszámolói.⁵⁴ Egy Alexej Čepička miniszternek küldött bizalmas beszámolóban az állt, hogy a Josef Beran érsek által celebrált Te Deum Gennaro Verolino beleegyezésével történt és az esemény széles körben elterjesztett magyarázatát cáfoló érseki körlevelet is „az internunciátúra nyomására adták ki”. (*A CSKP KB Egyháziügyi Bizottsága ülésének jegyzőkönyve*, 1949. február 4., in: Kaplan, 1994, 45.) Josef Beran érsek a kommunista magyarázat szerint kezdettől nem értett egyet a Vatikán politikájával, és személye csak Gennaro Verolino megérkezése után vált kellemetlenné. (*A haladó papok gyűlésének közleménye*, 1949. július 21., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.)

Egy másik, szintén a titkosszolgálattól származó hír megerősítette, hogy Gennaro Verolino szüntelenül a püspökök egységének megőrzésén fáradozott és meg kívánta akadályozni az állam és a püspöki kar közötti megegyezés létrejöttét. (*Jegyzőkönyv a NF KAB képviselői és a haladó papok megbeszéléséről*, 1949. április 28., in: Kaplan, 1994, 89.) Ezt az újtátrafüredi püspökkari ülés előtt történetekkel magyarázták, amikor Gennaro Verolino arra kérte Josef Trochta püspököt, ne indítson eljárást Josef Beran ellen. (Kaplan, 1993, 64.)⁵⁵ Prágában, a nunciátúrán lezajlott megbeszélés alkalmával pedig – a titkosszolgálat egy másik megbízottjának beszámolója szerint – Josef Trochtát bíralták a kormány képviselőivel szemben tanúsított lanyha magatartása, illetve a püspöki kar nem eléggé határozott védelme miatt. Magát Josef Trochtát figyelmeztették, hogy túllép-

⁵⁴ A megfigyelésnek ő sem volt tudatában, és a Szentszékkal folytatott kapcsolattartását a szokásos módon végezte. Az internunciátúra titkárságának iratanyaga szerint Alois Zmrzlík atya, akit 1949 júliusában az első között tartóztattak le, szintén szállított különleges, mindig lepecsételt diplomáciai leveleket a svájci nagykövetségre, ahonnan a svájci nunciátúrára juttatták el azokat. Csúpan innen kerülhetek azután a Vatikánba. Mindez tehát magánemberek segítségével történt. Különlegesen megbízható közvetítők segítségével, általában papokkal vagy szerzetesekkel igyekeztek megoldani a kapcsolattartást a püspökökkel is. A közvetítők személye azonban esetleges volt, nem voltak állandó személyek e feladatra. (*Ügynöki jelentés n. a-1537 Alois Zmrzlík internunciátúrával kapcsolatos kihallgatásáról*, 1949. július; *Ügynöki jelentés Zmrzlík titkárságának kihallgatásáról*, 1949. július, VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 84, 1. karton; d. 15, i. 99, 54. karton.)

Más diplomáciai képviselőket is szemmel tartottak. Például az olasz konzul a következő írásos tiltakozást nyújtotta be: „Nem sokkal ezelőtt még egy egyszerű légipostai küldemény 3–4 nap alatt érkezett Olaszországba, manapság viszont 10–15 napig is eltart. A borítékokat, amint megfigyeltük, felbontják és hanyagul ragasztják vissza. A cenzúra tartja tehát vissza ilyen sokáig a leveleket...” Hasonlóképpen a pozsonyi francia főkonzulátus is arról panaszkodott, hogy akadályozzák telefonkapcsolatát Párizssal, a vonal állítólag pusztán technikai problémák miatt szakad meg, de folyamatosan érzelhető a zavarás. (*M. Bacchini olasz konzul levele Horák megbízottnak*, 1949. július 27., *A francia konzul tiltakozó jegyzéke a postaügyi megbízottnak*, 1949. július 6., SNA – Bratislava, f. MP – a megbízott személyes levelezése, d. 133; i. 541/49.)

⁵⁵ Mario Olivieri a nunciusokhoz szóló ősi intelmeket idéz: „... A nuncius a püspökök és a klérus közötti vitás kérdésekben békítőként jár el. ... Az irgalmasság minden eszközét felhasználja az egyház egységének megőrzésére...” (Olivieri, 1982, 129.)

te hatáskörét. (*Ügynöki jelentés a püspökök megbeszéléséről*, 1949. február 23., SÚA – Praha, f. 100/24 – Gottwald, d. 48, i. 866, 43. karton.)⁵⁶

Gennaro Verolino azt is el kívánta érni, hogy szigorúan lépjenek fel a kormány kollaboránsaivá lett papokkal szemben. Egy titkos beszámoló például arról tudósít, hogy az internunciátúrán lezajlott hétórás fásasztó megbeszélés során követelte Josef Plojhar kiközösítését, míg a többiek a felfüggesztést is elegendőnek tartották volna. (Kaplan, 1993, 47–48.) Hasonló történt a Katolikus Akció előkészítésének idején, amikor a püspökök a szakadár mozgalom iránt elkötelezett nyolc pap kiközösítéséről tárgyaltak. (*A CSKP KB Egyházügyi Bizottságának gyűléséről készült jegyzőkönyv*, 1949. június 10., in: Kaplan, 1994, 149.)

Ami az eredeti Actio Catholicat illeti, az internuncius a mozgalom hatékonyságának fokozására törekedett. Kommunista magyarázat szerint azonban az az Actio Catholica, amelyet Gennaro Verolino támogatott, kémhálózat volt, amelynek az volt a feladata, hogy információkat gyűjtsön az Apostoli Szentszék számára. Kétségtelenül létezett egy informátorhálózat az *Acta Curiae* betiltása miatt, de ezt Antonín Mandl hozta létre, az Actio Catholica egyik irányítója. A begyűjtött információk a püspökök elszigeteltségét voltak hivatottak ellensúlyozni. Azért kényszerültek erre a megoldásra, mert lehetetlen volt más, normális úton információhoz jutni. A hírek pedig a bebörtönzött papok püspökeikhez való hűségére, valamint az adott egyházkerület mindennapos történéseire vonatkoztak. (*Antonín Mandl kihallgatási jegyzőkönyve*, VHÚ – Praha, f. 100/52 – A. Čepička, d. 15, i. 96, 60. karton.) Antonín Mandlt később bíróság elé állították, és a nyomozók azt a vallomást csikarták ki belőle, hogy „az Actio Catholica a Vatikán egyik eszköze volt céljai elérésére, és információs hálózatként szolgált. Más országokban is bevezettek hasonló, mindig közvetlenül a püspöki kar, központilag pedig a Vatikán irányításával.” (Vaško, 1990, II. 224.)

Gennaro Verolino egy nappal Csehszlovákia elhagyása előtt veszélyes és kalandos körutat tett Szlovákia összes püspöki székhelyén, akkor, amikor a Katolikus Akció miatt a vidéki plébánosok védelmében támadt zavargások által keltett feszültség elérte csúcspontját. A részleteket most mellőzzük, mivel ezzel a III. fejezetben behatóan fogunk foglalkozni.

I. III. 3. Gennaro Verolino kényszerű távozása

A leírtak után nem csoda, hogy az internuncius tevékenysége arra a következtetésre jutatta a csehszlovák hatóságokat, hogy „ő a püspöki kar minden tetteinek a mozgatórugója. Ha távozásra tudnánk kényszeríteni, a püspöki kart is sikerülne semlegesíteni. Elég bizonyítékunk van ahhoz, hogy *persona non grata*nak nyilvánítsuk, és követeljük visszarendelését hivatalából.” (*Jegyzőkönyv a CSKP KB elnökségének vitájáról és határozatáról*, 1949. június 27. in: Kaplan, 1994, 202.)⁵⁷

⁵⁶ A legforróbb pillanatokban azonban, amikor már az összes próbálkozás egyaránt megbukott, éppen ez a püspök nyújtott teljes támaszt Beran érseknek. Az Stb ügynökei 1949. június 19-én jelentették, hogy: „Trochta misét celebrált és felolvasta Beran levelét. A felolvasást követően, nyilatkozata hivatalossága jeleként, megfogta a páztorbotot és így szólt: teljes mértékben egyetértek Beran érsek kijelentéseivel...” (*Titkos jelentés Trochta püspök miséjéről*, 1949. június 19., SÚA – Praha, f. 100/24, d. 48, i. 866.)

⁵⁷ A jegyzőkönyv hozzáfűzi: „A héten végre kell hajtani, anélkül, hogy nyilvánosságra hoznánk.” (Uo.)

Az első kísérletek az internuncius mielőbbi távozásának elérésére 1949 márciusában kezdődtek. Dr. Ilja Rath a Vatikáni Államtitkárságon tett rövid látogatása során⁵⁸ kérte az internuncius visszahívását, mondván: „Prágában nemkívánatos személynek tartják, mert kompromittálta magát a Mindszenty József bíboros⁵⁹ ellen folytatott perben.” Giovanni Baptista Montini felettébb meglepődött, és azt nyilatkozta, hogy az internuncius ellen felhozott vádakról semmit sem tud. Megjegyezte még, hogy talán nem vétek, ha Gennaro Verolino Magyarországon járt. (*A szentszéki csehszlovák nagykövetség politikai jelentése n. 1*, 1949. március 24., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán, 1946–1949, d. 3, i. „Vatikán – politikai jelentések.”)⁶⁰

Meglepo gyorsasággal, egy héttel az előbbi találkozó után dr. Ilja Rath magához hívta Giovanni Baptista Montinit és közölte vele, a Gennaro Verolinóval szemben támasztott vádakkal kapcsolatban az illetékes körökben támadt megdöbbenés és meglepetés ellenére, „a Vatikán, jóindulatát kifejezendő, visszarendelhetné prágai internunciusi hivatalából.” (*A szentszéki csehszlovák nagykövetség politikai jelentése n. 2/49*, 1949. március 30., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán, 1946–1949, d. 3, i. „Vatikán – politikai jelentések.”) A döntés az utódlás kérdését is felvetette volna. A kommunisták pedig még titkolták valódi szándékukat, a kapcsolatok teljes megszakítását a Vatikánnal. A nuncius utódjának kérdését hosszú tárgyalásokon át álindokokkal igyekeztek megkerülni, csak hogy elérjék céljukat. Azt tervezték, hogy Gennaro Verolino távozása után megakadályozzák utódja hivatalba lépését. Stratégiai okokból azonban a kapcsolatok hivatalos megszakítása nem lett volna szerencsés, elsősorban a szakadár Katolikus Akció pápa iránti hűséget hirdető kiáltványa miatt, mivel ez a kapcsolatok felfüggesztése mellett aligha lett volna hihető.

Giovanni Baptista Montini már május 3-án jelezte a csehszlovák nagykövetségnek, hogy a csere június közepén fog végbemenni (*Az Államtitkárság szóbeli jegyzéke Bertolli látogatásának engedélyezéséről*, 1949. augusztus 16., AMZV – Praha, f. Vatikán 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154.435/49.), és június 24-én megjelölte a Szentszék új képviselőjét Paolo Bertolli, berni nuncius személyében. (*A szentszéki csehszlovák nagykövetség politikai jelentése n. 9*, 1949. július 11., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán,

⁵⁸ Maixner követet 1948 utolsó napjaiban hívták vissza – egy évvel később pedig Prágában letartóztatták –, ezután a csehszlovák képviselő hivatala vezető nélkül maradt. Csúpan négy hónappal később, tehát 1949 márciusának közepén küldték ki a rendszer irányítói dr. Rathot, de csak mint passzív megfigyelőt. A képviselő kiküldését eredményező döntést minden bizonnyal az is befolyásolta, hogy a pápa kifejezte hajlandóságát, hogy fogadja. „Ha elfogadjuk – érveltek a kommunisták – nyíltan ki kell fejtenünk a pápának, mit gondolunk.” (*Jegyzőkönyv a kormány elnökségének üléséről*, 1949. április 25., in: Kaplan, 1994, 82.; *Napi jelentés n. 50 – feljegyzések a Vatikántól*, 1949. december 18., SÚA – Praha, f. UAV SNF, d. 37.)

⁵⁹ Mindszenty József (1892–1975) magyar bíborost 1949-ben megvádolták és letartóztatták. 1955-ben hagyhatta el a börtönét, de 1956-ban húsz évre az Egyesült Államok nagykövetségén kényszerült menedékkjogot kérni. 1971-es amnesztiájakor külföldre menekült. (*Dizionario di storia*, 1993, 835.)

⁶⁰ A vád abszurd és megalapozatlan volt, Verolino egyáltalán nem lépett kapcsolatba a háború utáni magyar kormánnyal. 1945-ben, röviddel a szovjet csapatok megérkezése után Magyarország elhagyására kényszerült, és már 1947 őszétől, tehát még a magyar bíboros letartóztatása előtt Prágában volt. (*Az Államtitkárság szóbeli jegyzéke Bertolli látogatásának engedélyezéséről*, 1949. augusztus 16., AMZV – Praha, f. Vatikán 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154.435/49.)

1946–1949, d. 3, i. 1949/1–50. és a mellékletek.) A külügyminisztérium erre 1949. június 30-án reagált, és a protokollfőnök biztosította Gennaro Verolino: „Utasítottam berni nagykövetségünket, hogy haladéktalanul állítsák ki a belépési vízumot Paolo Bertolli részére.” (*Az Államtitkárság szóbeli jegyzéke Bertolli látogatásának engedélyezéséről*, 1949. augusztus 16., AMZV – Praha, f. Vatikán 1945–59, d. 13, b. A-II, i. 154.435/49.) A berni csehszlovák nagykövetség viszont több kitérő válasz után határozottan kijelentette, nem áll módjában vízumot kiállítani Bertollinak. (Uo.)

A vatikáni képviselők nem titkolták meglepetésüket. Corrado Bafile kertelés nélkül közölte dr. Ilja Rathal, hogy az eljárás „szemfényvesztő trükkre utal, amelynek célja Gennaro Verolino kiűzése, anélkül, hogy engedélyeznék utódjának hivatalba lépését.” (*Politikai jelentés n. 13*, 1949. július 15., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán, d. 3, i. 1949/1–50.)

Corrado Bafile megérzései igaznak bizonyultak. A csehszlovák diplomácia kínos lépéseit a kommunista rendszer főemberei kezdeményezték. A pártelnökség 1949. július 11-i ülésén úgy határozott, „elhalasztják Bertolli vízumengedélyét”. (*A CSKP KB vezetőségi ülésének határozata*, 1949. július 15., SÚA – Praha, f. 02/1, d. 12, i. 183, in: Kaplan, 1994, 214.) Augusztus 22-én megerősítették, hogy „a Vatikán által javasolt képviselő vízumengedélyét állandó jelleggel vissza kell utasítani, és minden esetben újabb és újabb javaslatot kell kérni a Vatikántól.” (*A CSKP KB vezetőségi ülésének határozata*, 1949. augusztus 22., SÚA – Praha, f. 02/1, d. 12, i. 183, in: Kaplan, 1994, 236.) A pápai államtitkárság még ekkor sem vesztette el türelmét, újabb nevet vetett fel, Opilio Rossiét. Az egyháziügyi hivatal pedig így határozott: „Rossi amerikai ... Ugyanaz az eset. Ebben az esetben sem engedélyezni vízum kiadását, csak formálisan megerősíteni a levél átvételét, miszerint majd megvizsgálják a tartalmát.” (*A CSKP KB Egyháziügyi Bizottsága ülésének jegyzőkönyve*, 1949. október 5., in: Kaplan, 1994, 242.)

A kommunisták egyre türelmetlenebbül követelték a Szentszéktől Gennaro Verolino formális visszahívását. Még a magas szintű diplomáciai tárgyalásokon sem sikerült elkerülni az éles vitát. Érdekes felidézni az 1949. július 9-i 8-as számú politikai beszámoló néhány passzusát a dr. Ilja Rath és Giovanni Baptista Montini közti beszélgetésről, amely láttatni engedi a tárgyalások hangulatát. Az aznapi megbeszélés Ilja Rath kijelentésével érte el csúcspontját: „Amennyiben nem jelölnek meg elég közeli dátumot Gennaro Verolino visszahívására Prágából, július 1-jétől már eltávozottnak fogják tekinteni.” (*Politikai jelentés n. 8*, 1949. július 9., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán, d. 3, i. 1949/1–50. és mellékletek n. III.)

Giovanni Baptista Montini erre a következőképpen reagált: „Megkérte, ismétlje meg a mondatot, és azt feljegyezte egy darab papírra. Kijelentette, igen súlyos dologról van szó, és nincs felhatalmazása, hogy ebben az ügyben határozzon, így az illetékes hatóságokhoz, vagyis gyakorlatilag magához a pápához kell fordulnia.” (Uo.) Ugyanezen a találkozón dr. Ilja Rath megerősítette, hogy a prágai vatikáni követség véleménye – ha a küldöttség beavatkozik a kizárólag az államra tartozó ügyekbe – nem tükrözi a kormány álláspontját. Ezek közé tartozik az oktatás, a földreform, illetve az egyházi hivatalokra vonatkozó adminisztratív rendelkezések köre. Giovanni Baptista Montini az oktatást nem tartotta idetartozónak, bizonygatva, hogy az az egyház fennhatósága alá tartozik. A

beszámoló így folytatódik: „Ekkor Ilja Rath közölte Montinival, hogy Csehszlovákiában egyre súlyosbodik a helyzet, és Gennaro Verolinót felbujtónak (*instigateur*) tartják. Montini megismételte az *instigateur* szót, és az asztalra ütött. ... Az egész találkozó alatt, vagyis kb. 30 percig Montini nagyon izgatottnak tűnt, és a tárgyalás végén számos termen végigkísérte Ilja Rathot, amit a korábbi látogatások alkalmával soha nem tett meg.” (Uo.)

Ilja Rath szokatlanul agresszív magatartása mögött nyilvánvalóan a kommunista vezetők utasítása rejlett, határozott szándékuk, hogy elérjék az internuncius gyors kiutasítását. Dühüket csak fokozta Gennaro Verolino körútja 1949. június utolsó hetében, amikor Szlovákia-szerte villámlátogatást tett a püspököknél, és buzdította őket, kövessek meg nem alkuvo magatartásában.⁶¹ A kommunisták ezért 1949. július 6-án elhatározták, hogy közvetett, de félreérthetetlen módon fellépnek az internunciussal szemben: letartóztatják titkárát, Alois Zmrzlik atyát. (*A CSKP KB elnökségi ülésének határozata*, 1949. július 6., SÚA – Praha, f. 02/1, d. 12, i. 182, in: Kaplan, 1994, 209.) Az intézkedést rögtön végre is hajtották, a titkárt július 7-én 15 órakor Prága belvárosában letartóztatták. Hasztalan mutatta diplomataigazolványát, amelyet a nuncius éppen ilyen eshetőségre számítva állított ki. (*Titkos jelentés az internunciatúra titkára, Zmrzlik letartóztatásáról*, 1949. július 7., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 15, i. 99, 59. karton.)⁶²

Alois Zmrzlik letartóztatásának különböző indokai voltak, egyrészt a megfélemlítés, másrészt a segítségére szoruló főnöke működésének korlátozása. A titkár tudniillik Gennaro Verolino tolmácsa és kísérője volt.⁶³

Négy nappal az államtitkárságon lefolytatott megbeszélés és egy héttel Alois Zmrzlik letartóztatása után, július 13-án este Gennaro Verolino elhagyta a nunciaturát. Az *Összeesküvés a Köztársaság ellen* című könyv szavaival élve, tehát „Nem sikerült megsemmisítenie a szocialista rendszert.” (Svoboda–Tučková–Svobodová, 1950, 255.)

⁶¹ E téma a későbbiekben részletesebben kerül kifejtésre, amikor tetőpontjára ér a kommunisták igyekezete, hogy megindítsák a szakadár Katolikus Akciót.

⁶² Az Államtitkárság tiltakozott Zmrzlik atya elfogása ellen. Már két nappal az esetet követően, tehát július 9-én bejelentette tiltakozását Montini, mondván, hogy a nunciatura egyik munkatársának letartóztatása ellentétes a diplomáciai szokásjoggal. Montini következetesen kitartott, így dr. Rath kötelezettséget vállalt Zmrzlik szabadon bocsátásáért. Rath valóban erőfeszítéseket tett a titkár szabadlábba helyezéséért és amikor kérte azt, a következő bizalmas információkat kapta: „Csak a te tájékoztatásodra: Zmrzlik a mi állampolgárunk, bűncselekményt követett el törvényeink ellen. A jövőben minden hasonló kérést vissza kell utasítanod. Nem érdekünk, hogy engedjünk a Vatikánnak.” [*A külügyminisztérium vatikáni referensének, Hajdunak bizalmas jelentése dr. Rath részére*, 1949 november, AMZV – Praha, f. Vatikán 1945–1959, d. 13, b. 2, i. 127.434/49, és *A szentszéki csehszlovák követ-ség politikai jelentése n. 8; 9 és 17*, 1949. július 9. és 11, szeptember 24., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1946–1949, d. 3, i. 1949/1-50 és *The Tablet* 5695(1949)44.]

⁶³ Egy nem kívánt személy közeli munkatársának bebörtönzése a célból, hogy a nép esetleges felháborodott reakciója ne a későbbi letartóztatásra irányuljon. E módszert többször felhasználták a püspökök megbénítására. Így például 1950. július 25-én letartóztatták a nagyszombati kúriahivatal igazgatóját, Viliam Mitošinkát. Ugyanazon év februárjában tartóztatták le Štefan Hatalát, a szepeskáptalani kúria irattárosát. 1950 közepén a *The Tablet* arra hívta fel a figyelmet, hogy az összes csehszlovák püspök titkára börtönben van. [Mitošinka, 1992, 20.; *Štefan Hatala vádirata*, 1950. február 13., SNA – Bratislava, f. MS, d. 560, i. 5; *The Tablet* 5751 (1950) 136.]

I. III. 4. Ottavio De Liva ügyvivő elűzése. A diplomáciai kapcsolatok tényleges megszakítása

Gennaro Verolino távozása után a nunciatúra irányítását, diplomáciai szokás szerint, az ügyvivőre, Ottavio De Liva titkárra bízta. (Galter, 1956, 144.) A helyzet azonban egyre súlyosabbá vált. Andrej Škrábik beszercebányai püspök halála kapcsán adódott az első nyugtalanító eset. A püspök halála után a káptalan, a kánoni előírásoknak megfelelően ideiglenes káptalani megbízottat választott. A kormány viszont azzal a követeléssel állt elő, hogy a vikáriusnak a kormány beleegyezését kell kérnie és elnyernie a rábízott hivatal gyakorlásához, és meggátolta kinevezését, illetve a kúriában betöltött hivatalának ellátását. A kommunisták „adminisztrátort” neveztek ki az üresen maradt egyházmegye élére, és sajnos Ján Dechet személyében találtak is papot, aki kész volt elfogadni ezt a hivatalt. A Szentszék kongregációja emiatt Ján Dechetet különleges, a Szentszéknek fenntartott kiközösítéssel sújtotta. Az intézkedés azonban a Szentszék és a püspökök elleni támadások erősödéséhez vezetett. Már készen állt a diplomáciai csapda, megakadályozták a Vatikán egyházi jelöltjeinek belépését az internunciatúrára, ugyanakkor kijelentették, hogy a kormány nem ismeri el Ottavio De Livát mint *ad interim* (köztes, vagyis a következő megbízott megérkezéséig hivatalt gyakorló) ügyvivőt. Az Ottavio De Liva személye elleni támadások napról napra egyre hevesebbek lettek. A titkosrendőrség figyelte, megakadályozták tárgyalásait a külügyminisztériummal, sőt azt is, hogy belépjen a minisztérium épületébe. Viszont mindenkit lefénnyépeztek, aki a nunciatúrára betette a lábát. [L'Osservatore Romano 74(1950)1.]

Március 16-án a külügyminisztérium diplomáciai jegyzéket nyújtott át a nunciatúrának, mely szerint „Csehszlovákia főpapjai már jó ideje felhasználják a római katolikus egyházat és templomait államellenes felforgató tevékenységükhöz. ... Ottavio De Liva államellenes tevékenységét a nunciatúra vezetőjének feladata mögé rejtji, bár az állam nem ismeri el ebben a feladatkörben. A külügyminisztérium szerint Ottavio de Liva tevékenysége nyílt beavatkozás a Csehszlovák Köztársaság belügyeibe, ezáltal hivatali visszaélést követ el. Ezért a külügyminisztérium felszólítja, három napon belül hagyja el az országot.” (Vaško, 1990, II, 128.) Ugyanezen a napon „...a kormány rádióközleményben szólította fel a titkárt, három napon belül hagyja el a Köztársaság területét.” [L'Osservatore Romano 74(1950)1.] Nem keltett meglepetést, amikor Domenico Tardini helyettes államtitkár hívatta Ilja Rathot, hogy közölje vele: „Ottavio De Liva ügyvivő (Charge d'affaires), akit úgy üztek el Prágából, mint egy kutyát, megérkezett a Vatikánba.” (Politikai közlemény n. 4, 1950. március 21., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán, 1948–1950, in: Kaplan, 1994, 135.) A *The Tablet* kommentárja szerint „jelentős tény, hogy a kiutasítási határozat nem a követség, hanem személy szerint Ottavio De Liva ellen irányult; tehát még nem jelenti a kapcsolatok formális megszakítását” [The Tablet 5731 (1950) 237.]⁶⁴, csak gyakorlati akadályozását.

⁶⁴ De Liva elutazásával egyetlen hivatalban lévő követ maradt a vasfüggönyön túl, Bukarestben. (Uo.) Az Stb ügynökei gyanakodva várták, vajon a Szentszék milyen módon fogja pótolni a csehszlovák egyházban hiányzó munkatársait. A gyanakvás már Verolino érkezése előtt nőtt az olasz konzulátussal szemben. „Ügyosztályunk azt feltételezi – jelentették a titkosszolgálatok –, hogy az olasz konzulátust bízták meg a Vatikán szlovákiai érdekeinek képviselésével.” Ilyen következtetést sugallhatott Pobožnýnak, valószínűleg (később elfogadott) megbízólevele alapján az új olasz konzul, Brigiddi:

Ottavio De Liva bűneit a külügyminisztérium 1950 márciusi *Politikai közleménye* szedte csokorba: „Ottavio De Liva Gennaro Verolino legközvetlenebb munkatársa volt és részt vett az államellenes tevékenységben, amelyet Gennaro Verolino irányított, vele látogatta végig a megyéspüspököket és megparancsolta nekik, hogy szálljanak szembe az állammal. ... Az egész szabotázsakciót, amely bizonyítottan Gennaro Verolinótól indult ki, Ottavio De Liva támogatta és Gennaro Verolino távozása után magához ragadta a kezdeményezést, megszervezte a katolikus püspökök ellenállását. ... Ottavio De Liva rendszeresen látogatta a prágai érseket, rábeszélve arra, hogy legyen a püspökök támasza ellenálló és felforgató magatartásukban.” (*Politikai közlemény n. 4, 1950. március 21., DÚ – Vatikán, AMZV – Praha, in: Kaplan, 1993, 135.*)

Hihető vádakot kellett kitalálniuk a katolikus közösség számára, hogy a pápai követ távozását kellőképpen igazolják. A CSKP Központi Bizottsága már egy hónappal a távozása előtt elhatározta, hogy a *čihost’-i csoda*⁶⁵ felhasználásával kompromittálja. „Ami az ún. *čihost’-i* csodát illeti, elsősorban a felbujtót, vagyis a Vatikánt és püspökeket kell vádolni, közvetlenül pedig Ottavio De Livát kell támadni. A hadjárat fő célja, hogy Ottavio De Livát *persona non gratának* nyilvánítsuk, és ezzel kényszerítsük, hogy elhagyja a Köztársaságot. ... Ha nem hívják vissza, majd kiutasítjuk. ... A diplomáciai kapcsolatokat viszont formálisan nem bontjuk fel.” (*A CSKP KB és az Egyházügyi Bizottság döntése, 1950. február 27., SÚA – Praha, f. 02/1, i. 16, n. 210 és f. 100/24, fs. 47, n. 862 és f. 100/4, i. 17, n. 116, in: Kaplan, 1994, 402., 389.*)⁶⁶

Az 1950. március elején kidolgozott vád a főpapoknak tulajdonítja a *čihost’-i* csoda megszervezését. A hivatalos jelentés szerint: „A leírt események logikája, illetve a történések sorrendje világosan bizonyítja: a *čihost’-i* szemfényvesztés nem más, mint a főpapság provokációja, amely a Vatikán politikáját szolgálja, hogy ezzel a félelmetes csodával hatékonyabban tehesse a katolikus főpapság harcát a népi demokratikus kormány ellen. Ennek érdekében visszaéltek a kereszt szimbólumával. Az ún. *čihost’-i* csodával, ezzel a megtévesztő túlkapással az egyszerű nép vallásos érzületét akarták elmélyíteni, hogy aztán felhasználják a népi demokratikus kormány ellen. Tulajdonképpen a Vatikán próbálkozásáról van szó, hogy megtudja, milyen visszhangja és politikai hatása van a népi demokratikus kormány elleni felforgató harc merőben új formájának.” (*Hivatalos jelentés a čihost’-i csodával kapcsolatos nyomozásról, 1950. március 6., SNA – Bratislava, f. Katolikus Akció, d. 31, i. 122.*)

„Ősi katolikus hagyományokkal rendelkező országban bízták rám ezt a funkciót, kifejezésre juttathatom őszinte hűségemet és becsületességemet és biztosíthatom állandó rendelkezésre állásomról minden szükségében...” (*Titkos jelentés az új pozsonyi konzul Pobožnýnak küldött leveléről, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 15, i. 99, 74. karton; Az Stb 468-A osztályának heti összefoglaló jelentése, 1949. szeptember 16–23., AMV – Levoča, f. MV megyei igazgatósága – Košice, i. 52.*)

⁶⁵ 1949. december 11-én, vasárnap Csehországban, Čihost’ városában a Josef Toufar által celebrált szentmisén a prédikáció alatt néhány hívő úgy látta, hogy az oltárkereszt jobbra-balra hajladozik. Az esemény vallási megújulást eredményezett, ami persze nem tetszett a kommunistáknak. Josef Toufart halálra kínozták. A *Rudé Právo* című kommunista újság „vatikáni csodáról” beszélt, vagyis szerintük az egészt a megbízott, Ottavio De Liva rendezte meg. (Cavalli, 1950, 193–194.)

⁶⁶ Az Egyházügyi Bizottság 1950. február 22-i döntése azt javasolta, hogy „büntetőeljárást kell szervezni Čihost’-tal kapcsolatban (melyben de Livát is kompromittálni lehetne, oly módon, hogy utána követelhezzük visszahívását), alkalmas az idő egy nagy perre, melyben leleplezhetnének a katolikus papok szervezett államellenes tevékenységét.” (SÚA – Praha, f. 100/4, i. 17, n. 116, in: Kaplan, 1994, 383.)

1950. március 9-én az egyházügyi hivatal közölte: „Ma megindult az Ottavio De Liva elleni hadjárat a číhošť-i csoda ügyében. Vasárnap fogja elérni csúcspontját, hogy hétfőn vagy kedden ki lehessen adni a diplomáciai tiltakozó jegyzéket.” ... (*Az Egyházügyi Bizottság ülésének közleménye*, 1950. március 9., SÚA – Praha, f. 100/24, i. 47, n. 862, in: Kaplan, 1994, 404.) És valóban, a következő napon 300 moziban kezdték vetíteni a Szentszéket nyíltan támadó, *Jaj annak, aki megbotránkoztat* című filmet.⁶⁷

Ottavio De Liva elűzését és azt a törekvést, hogy egyszer és mindenkorra megszakítsanak minden kapcsolatot a Vatikánnal, különböző egyéb rendelkezésekkel tették teljessé. Az egyházügyi hivatal például elhatározta, hogy tanácskozássra hazarendeli dr. Ilja Rath szentszéki csehszlovák nagykövetet, oly módon, hogy „már nem tér többé vissza Rómába. ... Így a kapcsolat *de iure* nem szakad meg, és Ilja Rath is a diplomáciai listán marad.” (Uo.) Így május első hetében dr. Ilja Rath és Minárik kancellár elhagyta a római csehszlovák követséget anélkül, hogy távozásukról az államtitkárságot tájékoztatták volna. Hasonló módon szakították meg kapcsolataikat a Szentszékkal 1948-ban a románok. [The Tablet 57378 (1950) 368.]

I. III. 5. A hűség megőrzésének jelei

Minden Vatikán-ellenes rágalom ellenére a kommunistáknak egyre szembetűnőbb volt, milyen mélyen gyökerezik a pápa iránti hűség a papság mentalitásában, amit a fenyegető események furcsamód csak erősítettek a Szentszéktől elszakított papokban. Karel Kaplan szavait idézzük, aki beszámol egy 1951-es, 1200 békepap részvételével tartott gyűlésről. „A gyűlés félreérthetetlenül bizonyította, hogy a pápa és a Vatikán tekintélye a papok szemében, kevés kivételtől eltekintve, még mindig megdönthetetlen.” Sőt, a kongresszus előkészületei alatt egy haladó szellemű pap azt javasolta, küldjenek üdvözlő levelet a pápának, mivel ő a béke legfőbb védelmezője. A gyűlésen hatalmas tapsvihár tört ki Jozef Čársky püspök szavaira, aki a pápát az egyház fejének nevezte. Annál zavarodottabbak voltak viszont a gyűlés szervezői, amikor a haladó Josef Plojhar Vatikán-ellenes kirohanása ellenkezést és rosszsallást váltott ki a papokból. Ettől a reakciótól annyira meglepődtek, hogy a határozatok felolvasásának elhagyásával minél előbb be akarták fejezni a gyűlést, és csak Zdeněk Fierlinger, illetve egy-két más, a gyűlés szálait a háttérből mozgató személy rábeszélésére sikerült visszatalálniuk az eredeti kerékvágásba. (Kaplan, 1993, 160.)

A papoknak ez a magatartása magyarázza, miért maradt a Vatikán továbbra is fontos a kommunisták számára a diplomáciai kapcsolatok gyakorlati megszakítása után. Erről tanúskodik egy érdekes, titkos diplomáciai utasítás, amelyet minden nagykövetnek megküldtek: „Mivel a vatikáni külképviselet ember nélkül maradt, behatóan kell tájékozódunk a Vatikánról, és folyamatosan elemeznünk mindent, ami vele kapcsolatos. Kérünk tehát valamennyi külképviseletet, szerezzenek minél értékesebb dokumentumokat

⁶⁷ A film a világ térképével indul. New York részleteit mutatja, a Wall Streetet, ahol az imperializmus pókja fészkel, egy szálát húz, mely a Vatikánon áthaladva folytatódik Hradec Králové felé, áthalad a želívi premontrai kolostoron és Číhošť-nál végződik. Ekkor megjelenik egy diplomáciai jelzéssel ellátott autó, melyben a nunciatúra képviselője ül. Az egyházi személyeket úgy tünteti fel, mintha a népi demokratikus rendszer ellenségei lennének. (SÚA – Praha, f. 100/24, i. 47, n. 862, in: Kaplan, 1994, 404.) További személyes beszámoló (Vaško, 1990, II. 127).

a Vatikánról a külügyminisztérium illetékes megbízottai számára. ... A külképviseletek tehát a lehetőségekhez mérten folyamatosan mellékeljék a kapcsolódó információkat diplomáciai ügynökeik beszámolóihoz.” (*A külügyminisztérium titkos levele az összes csehszlovák nagykövetséghez*, 1951. október 23., AMZV – Praha, f. Vatikán 1945–1959, d. 12, b. 3 – Politikai jelentések 48–49, i. 144.343/51.)

A fő feladatot érthető módon az olaszországi csehszlovák követség hajtotta végre. Itt létrehoztak egy speciális, a Szentszék ügyeivel foglalkozó hivatalt, azzal a feladattal, hogy a következő híreket továbbítsa a külügyminisztériumnak: a katolikus emigránsok megfigyelése, tájékoztató együttműködésükről a Vatikánnal, tájékoztató az *Osservatore Romano* tartalmáról, részletes tudósítás a Vatikán kereskedelmi és pénzügyi botrányairól és ezek megjelenéséről az olasz politikai életben. A „vatikáni” megbízottnak figyelemmel kellett kísérnie a Vatikán kapcsolatát Németországgal, illetve az Egyesült Államokkal, a Vatikán Csehszlovákiával szemben elfoglalt álláspontját, kapcsolatát a protestáns egyházakkal; információkat kellett gyűjtenie a Nepomuki Szt. János Intézet (Nepomucenum) és a Gergely Egyetem emigráns hallgatóiról, találkozásaikról a pápával, illetve kapcsolatukról az Actio Catholicával. (*A római quirinalei csehszlovák nagykövetség vatikáni osztályának titkos jelentése*, 1953. szeptember 24., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1945–1955, d. 1, i. V/8.)

A prágai külügyminisztérium levéltárában talált néhány dokumentum bizonyítani látszik, hogy Sztálin halála után vatikáni diplomaták megpróbálták kipuhatolni, van-e lehetőség a diplomáciai kapcsolatok visszaállítására. Az olaszországi csehszlovák nagykövetség néhány alkalmazottja ezzel magyarázta a római pápai nunciatúra titkárnak szokatlan látogatását, aki a pápa nevében érdeklődött a csehszlovákiai nagy árvíz következményeiről. „Idejövételük – következtetnek a csehszlovák diplomaták – annak ellenére, hogy még formális szinten sem tartunk semmiféle kapcsolatot velük, ... feltételezéseink szerint valami ürügy, talán az első próbálkozás arra, hogy újra felvegyük a kapcsolatot. Ellenőrizték, történt-e hasonló próbálkozás a magyar nagykövetségen is.” (*A quirinalei Diplomáciai Hivatal távirata a külügyminisztériumnak – a kapcsolatfelvételi kísérletekről*, 1954. július 22., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1945–1955, d. 1, i. V/8, n. 822/54/conf.) Az 1954. augusztus 25-én érkezett válasz rövid és egyértelmű: „Valószínűleg a kapcsolat újrafelvételével próbálkoztak. A mi álláspontunk viszont a dolgok mai állása szerint az, hogy kapcsolataink megfelelnek a globális helyzetnek és nem kívánunk változtatni rajta.” (*A quirinalei Diplomáciai Hivatal távirata a külügyminisztériumnak – a kapcsolatfelvételi kísérletekről*, 1954. augusztus 25., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1945–1955, d. 1, i. V/8.)

A kommunista vezetők nem kívántak kapcsolatot teremteni az Apostoli Szentszékkel, sőt, Csehszlovákiában keményen büntettek minden olyan megnyilvánulást, amely a pápa iránti szimpátiára utalt. Ezt bizonyítják azok a dokumentumok, amelyeket kutatásunk során szlovákiai levéltárakban találtunk. Jól tükrözik annak az időnek a hangulatát, ezért érdemes részletesen idézni őket.

Az első dokumentum a *Beszámoló a pápa által előírt könyörgésről*⁶⁸ címet viseli. A jelentés szerzője Irena Kováčová asszony, besztercebányai kultúrreferens. Bevallása

⁶⁸ A Szentévre rendelt pápai imáságról van szó.

szerint szükségét érezte, hogy elmenjen egy templomba kémkedni és kiderítse, nem terveznek-e ott valamit az állam ellen. „A mise a megengedett módon zajlott – írja Irena Kováčová – semmi különös nem történt. Már éppen menni akartam ..., amikor az egyik apáca váratlanul imádkozni kezdett. Az emberek, akik már elindultak kifelé, visszajöttek, és figyelmesen hallgatták imáját.” (*Jelentés a pápa által „előírt” könyörgésről*, 1950. január 2., SNA – Bratislava, f. SÚVC, d. 22, i. 370.) Az elvtársnő értékelése szerint a könyörgés erősen célzatos volt, mert az üldözött papokért szólt, hogy legyen elég hitük és állhatatosak maradjanak. „Ez minden, amire vissza tudok emlékezni, – mondja a „kulturális referens”, – mert a nagy tömeg miatt nem tudtam jegyzetelni.” (Uo.)

A következő reggel Irena Kováčová följelentette a nővért a titkosrendőrség parancsnokánál, és az egész környéken riadót fújatott. „Attól féltünk, hogy a könyörgést esetleg máshol is elmondják. Néhány óra elteltével azonban megnyugodtunk, mert az a hír érkezett, hogy sehol máshol nem hangzott el ilyen imádság.” (Uo.)

A nővért, aki a „bűntényt” elkövette, néhány titkos ügynök kikérdezte. „Világos – összegzi a referens –, amióta az egyházi hierarchiát megakadályozták papjaik befolyásolásában körlevelekkel, kitalálták ezeket a könyörgéseket ... és apácák segítségével terjesztik azokat.” (Uo.)

A pápai himnusz éneklését betiltó rendelet a másik példa a képtelen félelemre mindentől, ami a pápára utal.⁶⁹ Minden kommentár nélkül közöljük az egész tudósítást. Önmagáért beszél. Pozsonyban történt a ferences templomban. A referens beszámolója a következő: „1952. május 13-án, pünkösd vasárnap 11 órakor a ferences templomban a Vatikán himnuszát énekelték,⁷⁰ amelyet köztársaságunk betiltott a Vatikán népi demokratikus köztársaságunkkal szemben tanúsított ellenséges magatartása miatt. Úgy szereztem tudomást az ügyről, hogy személyesen részt vettem a misén ... Csak az volt meglepő, hogy az orgonista a mise alatt intonálta a himnuszt, és nem a végén, ahogy szokták. Tehát nyilvánvalóan provokációról volt szó. Ezért a következőket szeretném tisztázni: Ki van megbízva a ferences templomban az orgonálással (név, foglalkozás, mióta orgonál, ki bízta meg ezzel); ki utasította, hogy ezt az éneket játssza a misén (ha a pap, akkor ki ő, vagy magánkezdeményezés volt?). Mindezeket pontról pontra meg kell vizsgálnunk, mivel provokációról van szó.” (*Belső jelentés a ferences templomban tapasztalt fogyasztósságokról*, 1951. május 21., ŠOA – Bratislava, f. KNV – Egyházi Osztály, d. 13, i. 51/1.)

Hasonló eset történt egy évvel később Vágújhelyen. Ott az orgonista, annak ellenére, hogy figyelmeztették, ne játssza a pápai himnuszt, mégis megtette, ezért a mise után maga a plébános meg is fedtte. A káplán viszont kezét rázott vele és azt mondta: „Ön egy hős.” A plébános megismételte rosszsallását és a lehetséges súlyos következmé-

⁶⁹ A Vatikán hivatalos himnuszáról van szó, ami azonban rendkívül népszerű ének, nagyon ritmikus és fülbemászó, még manapság is ezzel az énekkel érnek véget Szlovákiában az ünnepi szentmisék. Általában az első versszak szavaival éneklük: „tra i sette colli di Roma / dove il Tempio di Pietro si estende / migliaia di voci cantano / con fervore e pietà / o Dio, benedici il Padre Santo / vicario di Cristo.” (Jednotný katolícký spevník, 1986, 496.) Sem a dallam szerzője, sem a szöveg alkotója nincs megjelölve. (Ez a „Hol Szent Péter sirba téve” című, csak Magyarországon és Szlovákiában pápai himnusként használt ének!)

⁷⁰ Az ének ilyen értelmezése hibás, amint az az előző jegyzetből világosan kiderül.

nyekre figyelmeztette őket. „Javaslom – zárja az illetékes referens –, indítsanak mindkét személy ellen büntetőeljárást.” (*Jelentés a pápai himnusz tiltott énekléséről*, 1952. június 6. és 27., ŠOA – Bratislava, f. KNV – Egyháziügyi Osztály, d. 36, i. 101/2.)⁷¹

A nyomozás eredményeit nem ismerjük, csak egy üres könyvapon találtunk egy kézzel írt feljegyzést: „... mivel hasonló incidensek más templomokban is történtek, utasítást kérek, hogyan járjak el ilyen esetekben.” (*Bizalmas jegyzék a pápai himnusz énekléséről a templomokban*, 1951. augusztus 17., ŠOA – Bratislava, f. KNV – Egyháziügyi Osztály, d. 13, i. 51/1.) Az intézkedés igen határozott volt, az egységes katolikus énekeskönyv következő kiadásából kihagyták ezt az éneket.⁷²

Összefoglalva, a katolikus egyház megtörésére irányuló törekvések közül az általunk vizsgált években egyik sem érte el kívánt célját. Az a próbálkozás, hogy a Szent-szék által egy-két szlovák püspököt visszahívassanak, megbukott, mivel a Vatikán illetékes szervei kellőképpen részletes és átfogó ismeretekkel rendelkezvén a háború utáni fejlődésről, felismerték, hogy csalásról van szó, ezért még a büntetéssel fenyegetett püspökök védelmét is vállalták. Hasonlóan nem sikerült a kommunistáknak felhasználniuk a püspököket az újonnan megalakított kormány népszerűsítéséhez. Éppen ellenkezőleg, a katolikus egyház bizonyult az egyetlen erőnek a társadalomban, amely a nehézségek ellenére sem adta fel függetlenségét.⁷³

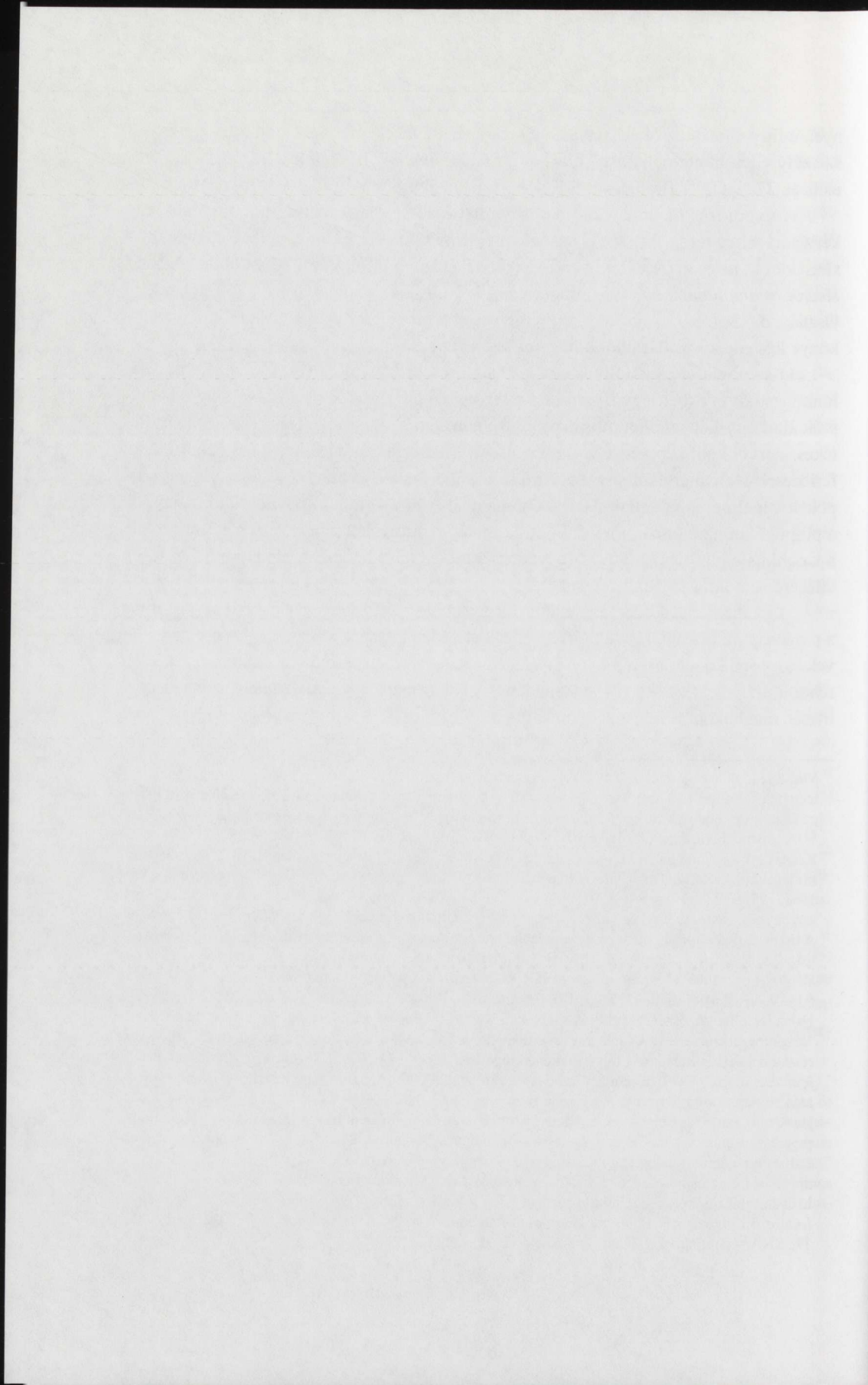
A totalitárius rendszer urai, miután meggyőződtek arról, hogy a nép mind papjait, mind a pápát nagyra becsüli, két célt tűztek maguk elé. Meg kívánták szakítani a kapcsolatot a hívek és a pápa között, ezért a kormánynak alávetett, engedelmeskedő hierarchiát akartak létrehozni. Ez jellemezte az 1948 nyarán létrehozott „nemzeti egyházat,” amely azonban 1949 nyarán megbukott. E folyamatot mutatjuk be és elemizzük a következő fejezetekben.

⁷¹ Még a feszületek ajándékozását is vatikáni propagandának tekintették. Egy szalézi szerzetest azért jelentettek fel, mert „10 ezer keresztet vásárolt és a Vatikán ügynökeként az intézet diákjai között osztogatta ... a népi demokratikus rendszer felforgatásának gondolatával.” (*Irat František Gubaláról*, é. n., ŠOA – Bratislava, f. SPt III/II, d. 101, b. „Vojtaššák”, i. „szlovák papok és szerzetesek”).

⁷² Kutatásunk szerint a pápai himnusz szerepel még az 1951-es kiadásban, az 1968-as, 1975-ös és 1976-os kiadásokból kimaradt, az 1986-os kiadásban jelenik meg ismét. (Jednotný katolícky spevník, 1951; 1968; 1975; 1976; 1986.) Az 1991. évi kiadásban ismét nem szerepel. A 459. sz. ének a Valamely szent asszonyhoz vagy özvegyhez címet viseli, ezt követi a változtatott szövegű, Szentatyát éltető ének.

⁷³ A titkosszolgálatok jelentései a következőképpen szólnak: „Az izraelita és az ortodox egyház őszintén viszonyulnak a jelenlegi Csehszlovák Köztársasághoz és azonosulnak a fennálló renddel...” (*Az Stb 402A osztályának jelentése az ortodox és az izraelita egyház viselkedéséről*, é. n., VHÚ – Praha, f. ÚAV NF, f. 100/52, d. 13, i. 83, 17/30. karton.)

Ha az izraelita közösséget említjük, szlovákiai Központi Uniójuk kapcsolatban állt a New York-i Zsidó Világkongresszussal. Az Unió azonban eldöntötte, hogy szakít a Világkongresszussal, mivel „nem vesz részt a békéért és haladásért folyó világméretű küzdelemben”. (*A prágai Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése*, n. 41 – 1949. december 7., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – december”). Más példáját mutatja az állami vezetők iránti abszolút behódolásnak a Csehszlovák Egyház 212 papjának a köztársasági elnöknek címzett gratulációja. „... Gyűlésünkön úgy döntöttünk, hogy minden progresszív törekvésben őszinte és aktív módon együtt kívánunk működni, így építve hazánk új, szocialista társadalmát. Meg vagyunk róla győződve, hogy éppen e módon vagyunk képesek beteljesíteni vallási küldetésünket Jézus Krisztus szellemében és így isteni elhivatásnak teszünk eleget. Isten szízlárdnak talál minket a szocializmus útján, Isten földi országában.” (*A Csehszlovák Hírügynökség jelentése a Csehszlovák Egyház papjainak a köztársasági elnökhöz írott leveléről*, 1949. szeptember 19., SNA – Bratislava, f. Katolikus Akció, d. 31, i. 79.)

MÁSODIK FEJEZET

A szakadár Katolikus Akció szervezetének, hittételeinek és személyi állományának megtervezése

II. I. A szakadár Katolikus Akció módszeres előkészítése a kommunista vezetők és a haladó papok gyűlésein

II. I. 1. Nemzetközi vonatkozások

Az előző fejezet második részében leírt események során született a kommunisták részéről az az ötlet, hogy megalapítsák a később Katolikus Akciónak nevezett mozgalmat. Ennek előkészítése különböző államokkal folytatott tanácskozások és tárgyalások tárgya volt, tehát nem a csehszlovák kommunisták elszigetelt és mindenkitől független lépése. A Csehszlovák Köztársaságot és a többi, bolsevik uralom alá vetett országot az ún. *Kominform*, „az európai kommunista pártok közti együttműködést és információáramlást segítő nemzetközi politikai szervezet ...” irányította, „amelynek a Szovjetunió, Bulgária, Csehszlovákia, Franciaország, Olaszország, Jugoszlávia, Lengyelország, Románia és Magyarország kommunista pártjai voltak tagjai”. (*Dizionario di storia*, 1993, 317.)

A *Kominform* titkos találkozásán, 1949. február 11–12-én, a csehszlovák Karlovy Varyban, amelyen személyesen részt vett Andrej Visinszkij, Sztálin közvetlen munkatársa [Hlasy z Ríma, VII–VIII (1956) 5.], kidolgozták a katolikus egyház feloszlításának tervét. „A harc, amelybe ma belekezdünk – jelentette ki Fierlinger közvetlenül a nemzeti egyház létrehozására irányuló törekvések megvalósítása előtt – Lengyelországgal és Magyarországgal közösén vívott küzdelem ... A kérdést az új katolicizmus révén fogjuk megoldani. Össze kell hangolni tevékenységünket Lengyelországgal és Magyarországgal...” (*A CSKP KB elnökségi ülésének közleménye*, 1949. április 24., A ÚV KSČ, f. 02/1, d. 10, i. 174, in: Kaplan, 1993, 351.)

Tehát lélektani kísérlet elvégzése mellett döntöttek Csehszlovákiában. Megindítanak egy látszólag egyházi mozgalmat azzal a céllal, hogy megosszák az egyházat. A *Kominform* gyűlésén résztvevők megállapították, hogy Magyarország, Lengyelország és Csehszlovákia népe még nem eléggé érett az ateizmus befogadására, ezért a támadást a tradíciónál kell kezdeni, annál is inkább, mivel a kommunista „misztika” nem képes a válás helyettesítésére. Elhatározták tehát, hogy próbát tesznek, létrehozni egy egyházi szervezetet, amelynek nem pusztán be kellene épülnie az egyházba, hanem versenytársává kellene válnia. [Herder–Correspondenz 9(1949)543.] A végső cél az volt, hogy nemzeti egyházak sorát hozzák létre, vagyis Rómától független, Moszkva irányítása alatt álló „keleti” egyházat. Ezt támasztja alá a berni rádióban elhangzott nyilatkozat, mely szerint „éppen Csehszlovákia a kísérleti ország a Szovjetunió többi csatlósának arra, hogy megtudják, mennyire eredményes egyházpolitikájuk, hogyan válik be az egyház ellen”. (*Az Egyházügyi Hivatal titkos napi jelentése – Prága, n. 18, 1949. november 10., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – november”*.) Amint a hírhedt karlovy vary-i *Kominform*-gyűlés jegyzőkönyve tanúsítja, aszerint hozták volna létre a Katolikus Akciót Lengyelországban, Magyarországon és a többi országban, ahol a valódi egyház nem tűnt

túlságosan erősnek, hogy az milyen sikerrel működik Csehszlovákiában. „Amint a párt a Katolikus Akció segítségével elérte, amit akart – folytatja a dokumentum –, Prága a Vatikán elleni harc első számú hídfőállása lesz.” [*Programm der Cominform im Kampf gegen die Katholische Kirche (Karlsbader Protokoll)*, 1949. október 4–10., in: Frei, 1973, 216.]

A kelet-európai országok második világháború utáni fejlődésének összehasonlításakor számos közös vonást fedezhetünk fel egyházpolitikájukban, melyek tökéletesen összehangolt tervre utalnak. A Vatikánnak is „az volt az érzése, hogy az egyes szocialista kormányok olyan előre gyártott forgatókönyv szerint cselekszenek, amely átírja a katolicizmus szerepét és fontosságát a szocialista társadalomban”. Nem alaptalanul jutottak arra a meggyőződésre, hogy a nyugati sajtó által *csatlós államoknak* nevezett országok egyházpolitikáját „alapjaiban moszkovita irányelvek uralják. A szovjet modellt természetesen a kelet-európai országoknak megfelelően át kell alakítani, ott ugyanis a kormányok támogatottságának hiánya miatt a katolicizmus veszedelmes kockázatot hordozott, ha más miatt nem, hatalmas társadalmi bázisa miatt.” (Riccardi, 1993, 87., 90–91.) Andrea Riccardi idézi D’Ormeson francia nagykövet Szentszékhez eljutatott beszámolóját, amely szerint „az az érzése, hogy jól felépített tervvel áll szemben a katolikus egyház tönkretételére, amely a helyi egyházakat nemzeti egyházakká formálja át és Rómától elszakítva a politikai hatalom alá rendeli. Tisserant bíboros – a Keleti Egyházak Kongregációjának titkára, bár nem volt mindig egy véleményen XII. Píusszal politikai kérdésekben – meggyőződése, hogy a keleti rítusú katolikusok eltűnése után a latin egyházakon a sor, hogy nemzeti egyházakká alakítsák őket.” (Riccardi, 1988, 96.)

Lassanként bebizonyosodott, hogy a pápa elérzetei megalapozottak. Elsőként Lengyelország példáját említhetjük, ahol megalakították az ún. *Pax* mozgalmat, amely a haladó katolikusok mozgalmaként jelent meg, de valójában a rendőrség és a belügyminiszter irányította. A mozgalom külföldön született, elsősorban Franciaországban és a kommunista vezetés csak később szorgalmazta mesterséges megalakítását Lengyelországban is, itt azonban nem sikerült a munkás és paraszt tömegek meghódítása. A *Pax* egy vallásszabadságot tisztelő rendszer képzetét volt hivatott kelteni, a mozgalom valódi célja azonban akkor vált világossá, amikor vezetője, Boleslav Piasecki a bebörtönzött püspököket szidta és ezzel nyíltan a kormány oldalára állt. (Orti, 1992, 272.) A mozgalmat közvetlenül a szovjet titkosszolgálat és az alapító Piasecki irányította, aki a titkosszolgálat ügynöke volt. Piaseckit fasiszta és antiszemita tevékenysége miatt halálra ítélték, a szovjet börtönökben pedig megzsarolták, és e kényszer hatására vállalta az együttműködést. Szabadon engedték, ellátták a szükséges anyagi eszközökkel és megbízták a *Pax* megalapításával. (Lorente, 1965, 183–184.; Raina, 1979, I, 344–365.)

Hasonlóképpen, a kormány nyomására alapította két magyar pap, Beresztóczy Miklós és Horváth Richárd 1950. augusztus 1-jén a Katolikus Papok Békemozgalmát. A mozgalom fontosságát hangsúlyozandó az alapító ülésen résztvevő több mint harminc pap között ott volt Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszter is. A szervezet 1956-ig működött, ekkor szüntette meg Mindszenty József bíboros. (Orti, 1992, 349–350.)

Különösen érdekes Albánia esete, hiszen míg az említett országokban a mozgalmak egy titokban megtervezett majdani nemzeti egyház magjai voltak, Albániában ez minden előzetes előkészítő folyamat nélkül, Albán Nemzeti Egyházként született meg, 1951. augusztus

3-án. Az alapító okirat első paragrafusa szerint az egyház „nemzeti jellegű, és keblére öleli Albánia minden katolikus hívőjét.” Bár ez a dokumentum elismeri, hogy „az egyetemes egyházat Jézus alapította és Péter utóda, a pápa a feje, ... ez az egyház¹ mégis semmiféle szervezeti, gazdasági vagy politikai kapcsolatban a pápával.” (Galter, 1956, 99–100.)

Csehszlovákiában a kommunisták határozott módszert dolgoztak ki az ál-Actio Catholica létrehozásának menetére. Rudolf Slánský, a legdühödtebb antiklerikális párttagok egyike, így számolt be találkozájáról a szovjet delegációval: „Tájékoztatottuk őket kapcsolatainkról és terveinkről a katolikus egyházzal, vagyis arról, hogy be szeretnénk állítani egyházunkat a Vatikán elleni harcba. Szerencsét kívántak hozzá, hogy sikerüljön megtennünk.” (Slánský beszéde a kormány elnökségi ülésén, 1948. június 28., A ÚV KSČ, f. 02/1, in: Kaplan, 1993, 43.)

II. I. 2. Csehszlovákia, megfelelő feltételek egy nemzeti egyház létrehozásához

A csehszlovák kommunisták bátor optimizmusa többek között Csehország Róma-ellenes hagyományában gyökerezett, amely elsősorban a huszita és a csehszlovák nemzeti egyházban nyilvánult meg. Ez volt az oka, hogy éppen Csehszlovákiát szánták „kísérleti terepnek.” [Herder–Correspondenz, 9 (1949) 543.]²

A pápaellenes huszita hagyomány abban az időben elég erősen élt. Husz Jánost a cseh főpapság kiközösítette és halálra ítélte a konstanzi zsinaton, amelynek következtében 1415. július 6-án máglyán elégették. (Dizionario di storia, 1993, 682.) Egy, az általunk vizsgált időszakban elhangzott, meg nem erősített beszéd éppen ebből kiindulva támadta a Vatikánt: „Nemzetünknek elég keserves tapasztalatai vannak a Vatikánnal kapcsolatban, mivel a múltban gyakran állt ellenségeink oldalára ... Husz idejében, amikor az egyház arra törekedett, hogy elfojtsa népünk kísérletét egy igazságosabb társadalom létrehozására, gyakorlatilag az egész reakciós Európát mozgósította ellenünk.” (Beszéd a „Római katolikus egyház képviselői nyílt konfliktusra törekednek az állammal” című cikkről, SÚA – Praha, f. 100/24 – Gottwald, d. 47, i. 863, 13/a. karton.)³ A canterburyi „vörös” érseki helynök, Hewlett Johnson, Csehszlovákiában tett látogatásakor kijelentette: „Az a nemzet, amelyből Husz János született, soha nem fogja alávetni magát a Vatikánnak.” (A csehszlovák hírügynökség jelentése a canterburyi érseki helynök, Hewlett Johnson a csehszlovákiai életkörülményekről tartott beszédéről, 1949. június 16., SNA – Bratislava, f. „Katolikus Akció”, d. 31, i. 126.)⁴

¹ Ti. az Albán Nemzeti Egyház.

² A Kominform tervét mutatja be még a The Tablet 5691 (1949) 410. számában a *When the Plane was Made* című cikk. Az újság arról tájékoztat, hogy a tervezésben közvetlenül és tevékenyen részt vettek a szovjet titkosrendőrség, a KGB ügynökei, akik Csehszlovákiában is rendelkeztek külön részleggel. Megállapíthatjuk, hogy a csehszlovákiai, bulgáriai és magyarországi egyházellenes politikát Kaftanov és Krevitckij szovjet hivatalnokok irányították, a magyar Szűcs és a csehszlovák Pavel ezredes közreműködésével.

³ Az erős és tartós katolikusellenes érzések jó példája, hogy 1925-ben a huszita istentiszteletek során elhangzott katolikusellenes kirohanások váltották ki Marmaggi, akkori nuncius elutazását. [La Civiltà Cattolica 76 (1925) 557–560.]

⁴ Beszédében Johnson bizonyítani igyekezett, hogy a nagy októberi szocialista forradalom egy reform kiteljesedése volt, ugyanúgy, ahogyan a 15–16. századi reformmozgalomnak is két eredménye volt, felszabadulás egyrészt az egyházi többségtől, másrészt a gazdasági elnyomás alól. (Uo.)

Csehszágban az I. világháború utáni években született egy másik nemzeti és pápellenes irányzat. Reformra törekvő papok jelentős csoportja keltett életre egy csehszlovák nemzeti egyházat, amely minden más egyházi közösséggel való kapcsolatot elutasított.⁵ Ennek a Csehszágban 900 000 hívőt számláló nemzeti egyháznak (Galter, 1956, 118., 3. jegyzet) a II. világháború után jelentős szerepet szántak a majdani szakadár egyház létrehozásában. Megvolt az az előnye, hogy „a katolikus egyházból született” (*Közlemény Slánský és Čepička értekezletéről a NF KB tisztviselőivel*, 1949. február 5., VHÚ – Praha, f. 100/52, fs. 9, n. 52/1. rész, in: Kaplan, 1994 50.), ezért Čepička aktív együttműködésben akarta tartani a kormánnyal, hogy később ebbe csoportosítsa a haladó katolikusokat, és ennek segítségével létrehozzon egy speciális szemináriumot a párt-hű papok képzésére. A miniszter szó szerint ezt mondta: „... Négy éven belül tökéletes papjaink lehetnek.” (*A CSKP KB Megbízottak Bizottsága ülésének közleménye*, 1949. február 4., *Közlemény Slánský és Čepička értekezletéről a NF KAB tisztviselőivel*, 1949. február 5., VHÚ – Praha, f. 100/52, i. 9, n. 52/1. rész, in: Kaplan, 1994, 46, 50.) A csehszlovák egyház vezetőinek kommunistabarát irányzata ugyanakkor sokakat taszított, több tagja már az 1949-es év első felében kilépett, a papjelöltek száma pedig jelentősen csökkent. Sokan csak azért maradtak bent, mert féltek, hogy politikai okokból való kilépéssel vádolják meg őket. (*Az Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése – Prága, n. 10*, 1949. október 29. – november 1., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – október”; *The Tablet* 5725 (1950) 116.) Furcsa helyzet állt elő. Miközben a csehszlovák egyháznak kellett volna támogatnia a kommunistákat, a végén a kommunisták voltak kénytelenek támogatni, sőt felfrissíteni papokkal és prédikátorokkal az állami szervek segítségével végrehajtott terv alapján. (*Az Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése – Prága, n. 28*, 1949. november 22., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – november”). Úgy tűnik tehát, hogy a szakadár Katolikus Akció megalapítására és terjesztésére történő elkeseredett erőfeszítések során a csehszlovák egyház nem tudta betölteni a kívánt szerepet, mert maga is nagy problémákkal küszködött.

A harmadik egyház és egyben a kommunisták harmadik „egyházi” támasza minden kétséget kizáróan az ortodox egyház volt. Ennek prágai tartományát 1948 őszén emelték székhelyi rangra, miközben Jelevferij, mint érsek, a moszkvai patriarkátus exarchája maradt. (*„Politikai-egyházi kérdések” július 1-től augusztus 31-ig*, 1948. augusztus 31., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán, d. 3, b. 301–400.; *A moszkvai autokefál egyház képviselőinek átvilágításáról*, SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 33, i. 5.) Ez a választás az ún. moszkvai pánotodox zsinaton történt, amely XII. Piusz szerint igen erős, a többi szovjet hatalom

⁵ A csehszlovák nemzeti egyházat 1920. január 8-án alapították és az állam október 14-én ismerte el. Az egyház kulcsfigurái, Karel Farský, katolikus teológiaprofesszor és Bohumil Záhradník, katolikus plébános, követőikkel együtt a cölibátus eltörlését, az egyház demokratizálását, Rómától független patriarkátus felállítását követelték. Gondolkodásuk a presbiterianus gondolat és a protestantizmus szabadsága körül forgott, miközben szoros kapcsolatot tartottak fenn a szerb ortodox egyházzal. A Csehszlovák Egyház négy egyházmegyéjét felszenteletlen püspökök irányították, akik nem tartoztak a prágai egyháztartomány alá. Az egyház 1920-ban több mint félmillió, 1937-ben pedig mintegy nyolcszáz-ezer hívőt számlált. (Lexikon für Theologie und Kirche, 1965, X., 385–386.; Rabas, 1986, 17–18.; *La Civiltà Cattolica* 73-IV (1922) 89–90; 74 (1923) IV, 378–379; 75 (1924) II, 566; IV, 83–84.)

alatt álló országra is kiterjedő, katolikusellenes támadás kezdetét jelentő fordulatot hozott. (Riccardi, 1993, 93.) Az ortodox egyház és a katolikusok üldözése közötti összefüggést Andrea Riccardi így magyarázza: „Az [ortodox] egyház hasznos eszköznek bizonyult a Szovjetunió imperialista politikájában”. (Riccardi, 1993, 85.) A *Die Presse* egyik cikke szerint ezen felül még minta is volt: „A csehszlovák állam kormányzata – állítja a lap – egy, a kommunista pártnak engedelmeskedő intézménnyé szeretné változtatni az egyházat, a Szovjetunióbeli ortodox egyházak mintájára.” (*Az Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése – Prága, n. 42, 1949. december 8., SÚA – Praha, f. ÚAVNF, d. 37, i. „napi jelentések – december”.*) Még teljesebbé teszi a képet egy másik katolikus ügynökség, a *CIP* információja: „A Kominform egy Vatikántól teljesen független egyházat akar létrehozni, amelynek, megszabadulva a pápa befolyásától, a moszkvai pátriárkával kellene együttműködnie. Ennek az egyháznak az élén egy kiközösített pap állna, akit előzetesen választanának meg és a pátriárka címet viselné.” (*Az Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése – Prága, n. 29, 1949. november 23., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – november”.*)⁶

Félelmetesen logikus okoskodás, a három tökéletesen azonos, pápaellenes beállítottságú egyház igen kedvező feltételeket biztosított volna a kísérlet – a csehszlovák egyház elszakítása Rómától – sikeréhez. De a kommunisták elszámították magukat. Túlságosan nagyra értékelték befolyásukat, megfélemlkezve arról, hogy amíg ennek Csehországban volt bizonyos támogatottsága, addig Szlovákiában egyáltalán nem talált visszhangra. A különböző dokumentumokból érdekes dologra következtethetünk. A szlovákiai kommunisták a kezdetektől, a Katolikus Akció előkészítő stádiumától (a megvalósításról nem is beszélve) nem értettek igazán egyet azzal, amit a párt legfőbb vezetői csináltak. Az a tény is bosszantotta őket, hogy a prágai kommunista központ sokszor nem tájékoztatta a szlovák kommunistákat, és nevükben tevékenykedtek Szlovákiában, annak ellenére, hogy kéthetenként közös tanácskozást irányoztak elő. (*Irat a NF KAB 1949-re vonatkozó operatív tervéről, 1949 eleje, SÚA – Praha, f. 100/24, d. 47, i. 863.*) Ladislav Holdoš eléggé ellentmondásos módon még a Katolikus Akció kikiáltását közvetlenül megelőző éjszakai ülészek alatt kétségbe vonta a terv megvalósíthatóságát. Minden ellenvetését visszautasították (*A haladó papok gyűlésének jegyzőkönyve, 1949. június 9., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.; A CSKP KB titkársága ülésének jegyzőkönyve – A Katolikus Akcióval kapcsolatos következő lépések, 1949. július 14., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ, d. 3, i. 30.*)⁷ és Čepička meggyőződése szerint „egy egységes államban egységes

⁶ Úgy tűnik, hogy folyamatosan megfigyelték a papokat és híveiket. Így például az egyik egyháziügyi referens így számolt be Eugen Loja plébános szavairól, melyekkel részletesen elmagyarázta a kommunisták titkos elképzeléseit: „A Katolikus Akció a püspökök és a pápa ellen irányuló forradalom. Az egész Akció család, kísérlet a nép félrevezetésére. Az állam egy egyházat akar kiépíteni, egy állami római katolikus egyházat, a római egyházon kívül állót. Az ortodox egyház rangjára emelnék, melynek a pátriárka a vezetője. Ennek az új egyháznak a vezetője pedig szükségszerűen az állam lenne.” (*Titkos jelentés Eugen Loja találkozásáról az egyháziügyi referenssel, július 28., VNÚ – Praha, f. 100/52, d. 15, i. 96, 58. karton.*)

⁷ Meg kell jegyezni, hogy Holdoš ellenvetései nem lelkiismeret-furdalásból származtak. Egyszerűen csak korainak tartotta a Katolikus Akció gondolatát. Látjuk majd, hogy a Katolikus Akció megvalósítása során Holdošból nem hiányzott a hév és az arrogancia sem. Harminc évvel később, minden megbánás nélkül, hideg cinizmussal jelentette ki, hogy életének legszebb emlékei éppen abból az időszakból származnak, amikor „egyházi területen” dolgozott, ott a „politikai és szociális világtól nagyon különböző” emberekkel találkozhatott, „a barikád tulsó oldaláról.” [Kultúrny život 20 (1968) 3; 21 (1968) 8.]

egyházpolitikát is kell megvalósítani.” (*A haladó papok gyűlésének jegyzőkönyve*, 1949. május 30., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.) Ezt az ellentétet erősítette az a tény is, hogy csak hat hónappal a mozgalom kikiáltása után, 1949. október 14-én fektették le a cseh és a szlovák Katolikus Akció közötti együttműködés szabályait. A Katolikus Akció Szlovákiában megkapta az autonóm vezetés jogát, kizárólagos jogot a szlovákiai Katolikus Akció-bizottságok összehívására; a prágai központ ezt nem tehette meg a szlovákiai illetékesekkel történő előzetes egyeztetés nélkül. A prágai központi Katolikus Akció viszont fenntartotta magának az ellenőrzés jogát, és a szlovák Katolikus Akció elnöke köteles volt rendszeresen részt venni a gyűléseiken. (*Közlemény a csehszlovák Katolikus Akció KAB és a szlovákiai Katolikus Akció KB együttműködési értekezletéről*, 1949. október 4., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.) Ezek a kiigazítások azonban későinek bizonyultak, a szlovák közhangulat alábecsülése több tucat településen nyugtalansághoz és felzúduláshoz vezetett. Pedig ezt a kommunisták mindenképpen el szerették volna kerülni.

II. 1. 3. A mozgalom céljai és megvalósításának menete

A mozgalom céljairól és megvalósításának folyamatáról már több szempontból beszélünk. Nyilvánvaló tehát, hogy most nagyrészt ismétlés következik, mégis hasznosnak tűnik önálló fejezetben rendszerbe foglalni a mozgalom céljait és megvalósításának módját.

A következő gondolatmenet megértéséhez újra le kell szögeznünk, hogy az egyház leigázására és lejáratására irányuló erőfeszítés igen furcsa eredménnyel járt. Rendkívül megnőtt az egyházak támogatóinak száma és a katolikus egyház akaratlanul is a totalitárius rendszer bátor ellenzékének utolsó fórumává vált. A *Catholic Herald* egy cikke szerint: „A templomok zsúfoltak, az emberek ugyanis itt keresnek erkölcsi erőt ... a katolikus templomokban folyamatosan nő a fiatalok száma, akik így akarják kifejezni katolikus meggyőződésüket.” (*A Szentsekhez rendelt csehszlovák nagykövetség jelentése a Catholic Herald cikkéről*, 1949. május 24., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1946–1949, d. 3, i. Vatikán – politikai jelentések.)⁸ Ez csak Lenin egykori állítását igazolja: „A legjobb módszer, hogy fölkeltsük az érdeklődést a vallás iránt, ha harcolunk ellene.” (*Az Egyházügyi Hivatal titkos napi jelentése – Prága, n. 26*, 1949. november 20., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – november”). Ezt a csehszlovák kommunisták is észrevették: „Taktikánk alapvető hibája – állapítja meg egy számukra készült elemzés –, hogy kívülről támadjuk az egyházat. Ha politikánkat sikerrel akarjuk folytatni a kialakult helyzetben, belülről kell támadnunk. ... Aktiv politikát kell folytatnunk az egyház ellen, vagyis az egyházon belül kell egy haladó katolikus mozgalmat létrehozni.” (*Čepička miniszternek készült tájékoztató egy haladó katolikus mozgalom tervéről*, 1949. március – április, VHÚ – Praha, f. 100/52, i. 9, n. 52, in: Kaplan, 1994, 56.)⁹

⁸ A szeredi (Pozsony kertület) helyi Akció Bizottság például arról számolt be, hogy „a templomba járó hívek száma emelkedik. Azok is rendszeresen járnak, akik korábban csak ritkán.” (*Napi jelentés*, 1949. augusztus 2., SNA – Bratislava, f. ÚAV NF, d. 92, b. „napi jelentések – a Katolikus Akció kiáltványa”, i. július.)

⁹ A kommunisták képmutatásával szembefordulva, a Vatikáni Rádió – 1949. augusztus 12-én – erőteljes felhívást tett közzé: „Švermová elvtársnő Csehszlovákia Kommunista Pártjának kilencedik kongresszusán arról beszélt, milyennek kell lennie egy kommunistának. Elmondta, hogy többek között legyen művelt, őszinte és becsületes ... és mindig igazat kell mondania. Csak ezt tudjuk mi is ajánlani a kommu-

E politika mellett érvelt Klement Gottwald köztársasági elnök 1948 júniusában, amikor felvetette: „Egy másik lehetőség: el kell szakítanunk a katolikus egyházat a Vatikántól. Olyan távol vinni tőle, hogy létrehozassunk egy nemzeti egyházat”. (*Klement Gottwald beszéde a CSKP KB ülésén*, 1948. június 9., f. 01, in: Kaplan, 23.) Erről az ötletről olyan sokat beszéltek, hogy végül a püspökök tudomására jutott. Az 1948. augusztus 16-án Nyitrán rendezett ülés jegyzőkönyvében feljegyezték a gyanút, miszerint „egy új szektát akarnak alapítani.” (*A püspökök nyitrai ülésének jegyzőkönyve*, 1948. augusztus 16., AMV – Nitrianska Streda, f. P10/2, i. 42.)

A kommunisták részéről ez nem pusztán elméleti, elvont törekvés volt, hanem már elég korán határozott terveket vázoltak fel. 1948. augusztus 30-án a kormány vezetői aláírták a Nemzeti Front Központi Akcióbizottsága Egyházi Ügyosztályának javaslatát Csehszlovákia egyházi kérdéseinek megoldására. Ez a dokumentum – ahogy már előzőleg utaltunk rá – nemcsak azért fontos, mert körvonalazza a majdani mozgalom általános jellemzőit, hanem amiatt is, mert segít az olvasónak belelátni a kommunisták egyházzal kapcsolatos gondolkodásmódjába. Az egyházzal itt a következő meghatározás olvasható: az egyház konzervatív és reakciós politikai-kulturális erő, amely az istenhitben gyökerezik. Ez a hit – továbbra is a kommunisták szerint – egyfajta hamis biztonságérzetet nyújt a híveknek, mivel az Isten irányít mindent, a tömegek nem érzik szükségét, hogy ismerjék a természeti és társadalmi törvényeket. Így az emberek közömbössé válnak azzal az igénnyel szemben, hogy jobb társadalmat teremtsenek. „A halál utáni élet képe – írja szó szerint a dokumentum – eltávolítja a tömegek gondolatait az igazságtalanság felismerésétől, és attól a vágytól, hogy azt az osztályharc segítségével szüntessék meg.” (*A NF KAB Egyháziügyi Osztályának javaslata az egyháziügyi kérdések megoldására*, 1948. augusztus 30., SÚA – Praha, f. 100/1, i. 73, n. 569, in: Kaplan, 1994, 20.) Mindezen értékelés ellenére nem zárja ki, hogy a vallás „felhasználható” a kormány szövetségeseként, az Evangélium bizonyos társadalmi mintát ad és a vallás, ha ez hatja át, a társadalmi haladás eszméjében szövetségessé válhat. Meghatározott fontosságú az az egyéniség, aki megszabja a hívek feladatát, tehát igen sok múlik a pap személyén.

E bevezetés után a dokumentum arra a megállapításra jut, hogy az egyházpolitika legfontosabb eleme valójában a katolikus egyház. Ennek kapcsán az elemzés két dologra tér ki, az egyház és az állam közötti, valamint az egyházon belüli kapcsolatok tárgyalására.

Az első szerint, mivel az egyház területen kívüli és egy ellenséges külső hatalom (ti. a Vatikán) irányítása alatt áll, ellensége a kormánynak. Ez az ellenséges magatartás leginkább „a csehszlovák püspöki kar arra irányuló állandó erőfeszítésében nyilvánul meg, hogy kulturális harcra kényszerítsen bennünket. Ez összhangban áll a Vatikán azon céljaival, hogy nyugtalanságot keltsen a demokratikus országok népeiben, és úgy tűntesse fel az egész világ előtt, mintha ezekben az országokban üldöznék a katolicizmust.” (*A NF KAB Egyháziügyi Osztályának javaslata az egyháziügyi kérdések megoldására*, 1948. augusztus 30., SÚA – Praha, f. 100/1, i. 73, n. 569, in: Kaplan, 1994, 20.)

nistáknak. Le az álarccal! Nyíltan mondjátok ki, hogy ateisták vagytok, akik nem ismerik el sem Istent, sem semmiféle vallást, sőt meg akarjátok azt semmisíteni. Elég a zűrzavarból és a kétszínűségből...!” (*A Vatikáni Rádió adása*, n. 403, 1949. augusztus 12., ARV – Roma, f. Szlovák szerkesztőség, d. 1.)

Az egyházon belüli kapcsolatoknál ellentmondásokról és egyet nem értésről beszél, „amelyeket ki lehet és ki is kell használni.” (Uo.) Majd felsorolja az ellentéteket: az egyház és a haza iránti hűség, az egyház, valamint saját magunk szeretete közötti ellentmondás, illetve a főpapság és az alsópapság közötti feszültségek, illetve a dogmák és a tudományos világlep közötti ellentétek.

Ebben a felsorolásban a legfontosabbnak és legjobban felhasználhatónak a főpapság és az alsópapság közötti ellentétet véli. Ezt a következő módszerrel lehet elmélyíteni: rá kell világítani a püspökök rosszindulatú magatartására, be kell bizonyítani, hogy közömbös nekik híveik békeszerető élete és a főpapok csak arra törekszenek, hogy a híveket eszközként használják a Vatikán politikai céljaira. Ilyen jellegű rágalmakkal kell megteremteni a kedvező feltételeket a püspökök elszigeteléséhez.¹⁰

A dokumentum hangsúlyozta, hogy a közvélemény átformálásán túl további cél a főpapaság megrágalmazása bizonyos egyházi körökben valamilyen botrányos ügygel. Az ezt követő felháborodás magyarázatul szolgálna következő lépésükre, az egyház irányításának átvételére és annak kinyilvánítására, hogy a katolicizmus egyetlen törvényes közvetítője Csehországban és Szlovákiában az állam. Az irat kimondja: „létre kell hozni egy cseh és egy szlovák katolikus egyesületet, vagyis a Köztársasághoz hű katolikusokat tömörítő intézményt, melynek segítségével később magukhoz ragadhatják a katolikusok érdekeinek védelmét, amit a püspöki kar elhanyagolt. Azért, hogy ezen egyesületek törekvéseit a közvélemény is elismerje, az állami szervek is egyetlen törvényes közvetítőnek fogják elismerni.” (*A NF KAB Egyháziügyi Osztályának javaslata az egyháziügyi kérdések megoldására*, 1948. augusztus 30., SÚA – Praha, f. 100/1, i. 73, n. 569, in: Kaplan, 1994, 22.)¹¹

¹⁰ Azt, hogy a kommunistáknak nem sikerült soha elérni a „püspökök elszigeteléséhez szükséges kedvező körülményeket”, mutatja egy 1950-es jelentős esemény. 1950. június 2-án házi őrizetbe helyezték Ambróz Lazík nagyszombati püspököt. Egy rendőrségi jelentés közli, mi történt nyomban ezután a kúria épülete előtt: „Folyó év június 3-án, 8 óra után, a misét követően asszonyok gyűltek össze az apostoli adminisztrátúra épülete előtt és kiáltásokkal, illetve dobogással követelték a püspök szabadon engedését... A kommunistákat is támadták, azt hangoztatva, hogy 'talán ez a ti megbékélési akciótok?' 'Miért vittétek el a püspököt, mit tett ellenetek?' 'Nyissátok ki, vagy vasakkal jövünk vissza!' ... Kezdetben 50 asszony volt ott, később már mintegy száz fős tömeg, egyre határozottabban arra készülve, hogy behatol az épületbe és kiszabadítja a püspököt. Egy asszony, akinek a személyazonosságát még nem állapítottuk meg, betört egy ablakot, hogy bejuthasson. A tömeg a hátsó kapun is be akart rontani az épületbe, a civil alkalmazottak lakásain át. ... Körülbelül 12 órakor ismét megjelentek ugyanazok az asszonyok, talán száz fő, a pápai himnuszt énekelték és belökték a főkaput, bejutottak a kertbe és azt kiáltották, hogy engedjék szabadon a püspököt. Ekkor előjött a követelt személy és megnyugtatta a tömeget, majd áldást osztott hivatalának erkélyéről. Az asszonyok letérdeltek és sírva imádkoztak. ... Az esti mise után ismét összegyűlt egy háromszáz fős, többségében férfiakból álló tömeg. Először a pápai himnuszt énekelték, majd a 'Boldogasszony anyánk' kezdetű éneket. Ezután azt kiabálták, hogy 'a püspök urat akarjuk látni!' Tele volt az udvar. ... A püspök beszélni kezdett. Az emberek 'Vivat' kiáltással köszöntötték. A püspök elmondta, hogy testileg egészséges, nem tettek vele semmit, szabadon mozoghat az épületben. Valaki azt kiáltotta: 'Honnán tudjuk, hogy egészséges-e, engedjék szabadon!' ... A püspök ekkor többek között azt mondta, 'nincs segítség'. Erre az emberek azt válaszolták: 'hogyhogy nincs segítség! Mi találunk!' Még 23.30-kor is mintegy ötven férfi és asszony énekelte a 'Boldogasszony anyánkat'.” (*Jelentés Lazík elszigeteléséről*, 1950. június 7., SNA – Bratislava, f. ÚAV NF, d. 93. „egyházi ügyek – jelentések az egyházi életről”).

¹¹ Az érvelést bővebben a bomlasztás módszerét tárgyaló fejezetben fejtjük ki.

A főpapság és az egyház közötti konfliktust tovább mélyítette volna az egyesületekkel szemben tanúsított eltérő magatartás, amíg az állam ezeken keresztül bizonyos eredményeket tett volna a híveknek, a püspökök negatívan ítélték volna meg azokat. Ezzel érné el a folyamat a tetőpontját, mivel a püspökök Vatikán által irányított működése látszólag a hívek ellen irányul, az egyesületek az egyházat, annak érdekében és nevében, a Vatikántól függetlennek nyilvánították volna. (*A NF KB Egyháziügyi Osztályának javaslata az egyháziügyi kérdések megoldására*, 1948. augusztus 30., SÚA – Praha, f. 100/1, i. 73, n. 569, in: Kaplan, 1994, 20.)

A túlságosan szoros összefonódás az állam és az egyesületek között azt az érzést kelthette, hogy mesterséges kezdeményezésről van szó, amelynek egyáltalán nincs visszhangja a népnél. A kommunista vezetők 1949. április 30-i gyűlése ezért elhatározta, hogy „alulról” kell a mozgalmat megszervezni, a követeléseket megismertetnék a Nemzeti Front képviselőivel, akik az egyház és az állam közti tárgyalások újrafelvételét kérik és tiltakoznának az „áruló” papok ellen. Mindehhez a sajtó és a rádió segítségét is igénybe vennék. (*A CSKP KB Egyháziügyi Bizottság ülése jegyzőkönyvének melléklete*, 1949. április 30., SÚA – Praha, f. 100/4, i. 17, n. 116, in: Kaplan, 1994, 31–32.)

Ugyanezen a gyűlésen elhatározták, hogy a nép elégedetlenségének e megnyilvánulása után június elején összeül a Nemzeti Front Egyházi Bizottsága és megállapítja, hogy miközben a püspökök akadályozták a tárgyalásokat a kormánnyal, egy „spontán” mozgalom kezdett kibontakozni a katolikusok között, helytelenítve a külföld beavatkozását. E mozgalom tárgyalni kíván az állammal. E véleménynek nagy szerepe volt abban, hogy június közepén összehívtak egy „előkészítő bizottságot”, amely a haladó katolikusokat képviselte. Ami a bizottság összetételét illeti, 60 tagra számíthattak, de ebből, a kilátásba helyezett egyházi büntetések miatt, csak 10 volt a pap.

E gyűlés jegyzőkönyvének speciális kiegészítője összefoglalja a születendő mozgalom jellemzőit, szerkezeti felépítését és a terv végrehajtásának egyes szakaszait, időrendi sorrendben. A mozgalom neve Katolikus Akció¹², tanítása szigorúan a katolikus tanokat követi, de kinyilvánítja a kormányzat iránti feltétel nélküli hűségét. Az új mozgalom tiszteletének központja Szent Cirill és Metód¹³, és történelmi szerepük alapján kérni fogják a szláv liturgia bevezetését, liturgikus nyelvként pedig a csehet vagy a szlovákot. A Vatikánnal szembeni kritika a tanítást soha nem fogja érinteni, csak a politikát, azt viszont mindig. A mozgalom gyakran hangsúlyozni fogja, hogy az állam kapcsolata a haladó erőkkel jó.

Az irányító szervezet központja egy testület, egy bizottság, amely részt vesz az alakuló ülésen, ennek tagjai pedig, hogy minden idejüket a Katolikus Akciónak szentelhessék, kötelesek minden más megbízatásukról lemondani. Később majd Szlovákiában és Csehszágban is létrehoznak a központi szervezetnek alárendelt helyi szervezeteket. Az új mozgalom eszméinek hatékony népszerűsítésére sajtó-, rádió- és filmközpontot létesítenek.

A létrehozandó mozgalom időrendi tervezése kiterjedt a legapróbb részletekre, a napisajtó speciális terv szerint elszórtan közöl majd különböző cikkeket, a rádió riporto-

¹² A mozgalom elnevezése kérdésének egy külön alfejezetet szentelünk.

¹³ A mozgalom szellemiségéről is külön alfejezet szól.

kat közvetít, ezek tartalmát pedig a mozgalom igénye szabja meg. E tevékenység május 30-ig befejeződik. Május folyamán toborozzák majd a Katolikus Akció irányítására alkalmas személyeket, mind a központi, mind a helyi vezetést illetően. Neveiket a Nemzeti Front Központi Akcióbizottsága elé terjesztik. A központi testület körülbelül 40 világból (szükséges, hogy ezek a katolikus világban ismert személyek legyenek) és 4 papból áll (Plojhar, Lukačovič, Horák, Fiala). Ez volt a szűkebb vezetőség. (*A CSKP KB Egyházi Bizottság ülése jegyzőkönyvének melléklete*, 1949. április 30., SÚA – Praha, f. 100/4, i. 17, n. 116, in: Kaplan, 1994, 53., 56.)

Június elején tehát a Nemzeti Front Központi Akcióbizottságának Egyházi Bizottsága megállapítja, hogy a katolikusok körében olyan mozgalom van kialakulóban, amely képes képviselni a megyéspüspökök által elhanyagolt katolikus nép igazi vágyait és véleményét. Közvetlenül ezután megszületik a Katolikus Akció új központja, közzéteszi programnyilatkozatát, amely a *Katolícke noviny* első számában jelenik meg.¹⁴ Június közepétől a központ már folyamatosan működne és nagy nemzeti zárandoklatokat szervezne haladó papok prédikációival és külföldi vendégek részvételével. Mindezeket olyan adminisztratív intézkedések kísérnék, amelyek a megyéspüspökök befolyásának további gyengítésére irányulnának. (*A CSKP KB Egyházi Bizottsága ülése jegyzőkönyvének melléklete*, 1949. április 30., SÚA – Praha, f. 100/4, i. 17, n. 116, in: Kaplan, 1994, 31–32.)

II. 1. 4. A mozgalom „szellemisége” és elnevezése

Nem szükséges hangsúlyozni, hogy az említett tervek titkosak voltak. A szervezeti intézkedéseken túl azonban a mozgalom „szellemiségére” is kellett valami alapot találni, amely számol a katolikus polgárok hangulatával és hagyományaival, de ugyanakkor hangsúlyozza a mozgalom nemzeti jellegét és felébreszti a hívekben a nagy szláv családhoz tartozás érzését. Arra kellett megoldást találni, hogy hihető legyen, a mozgalom „nem kívülről táplálkozik..., hanem az egyházon belül fejlődik.” (*Tájékoztató Čepička miniszter részére a haladó katolikusok mozgalmának tervéről*, 1949. március–április, VHÚ – Praha, f. 100/52, i. 9, n. 52, in: Kaplan, 1994, 56.) A kommunisták úgy gondolták, hogy ezt a tervet két szent segítségével oldhatják meg, Cirillel és Metóddal, akik kötődnek a csehek és szlovákok történelméhez.

A szláv törzsek az ötödik században foglalták el a Duna középső medencéjét és a nyolcadik század második felétől ír, skót és frank misszionáriusok térítették meg őket. Mivel utóbbiak tevékenysége a politikai függés veszélyét is magában hordozta, Rastislav fejedelem kérelemmel fordult Rómához, majd Bizánchoz, hogy olyan térítőket küldjenek, akik szláv nyelven hirdetik az Evangéliumot. III. Mihály Bizánzból két szerzetest küldött, Cirillt és Metódot (Vnuk, 1995, 25.), akik 863-ban érkeztek szláv területre, és nem az idegen, latin nyelven, hanem ószlávul tanították a népet. Rastislav törekvéseinek megfelelően, független szláv egyháztartományt kívántak létrehozni. Három évvel később Rómába mentek, ahol II. Hadrianus pápa ünnepélyesen jóváhagyta a szláv liturgikus nyelvet. (Vnuk, 1995, 25.)

¹⁴ Az újság ez évi első számától a régi *Katolícke noviny* irányítását egy új, a kommunista vezetőknek alárendelt vezetőség vette át.

E feladatuk teljesítése feszültségekkel járt, a szláv nyelv bevezetése nem tetszett a német papoknak. E nemtetszésüknek Wiching adott hangot, aki helyébe akarván lépni a püspöki székekben, Metódot eretnekséggel vádolta Rómában. Emiatt VIII. János pápa Rómába hívta Metódot, hogy adjon számot tevékenységéről. Alapos kihallgatás után a pápa *Industriae tuae* bullája nemcsak megállapította Metód tökéletes ortodoxiáját, hanem újra megerősítette érseki hivatalában és engedélyezte a szláv liturgikus nyelv használatát is. (Lacko, 1990, 163–174.)

A kommunisták csak felületesen ismerték ezt a történetet, valószínűleg valamelyik kommunistabarát pap ötletének köszönhetően. Arra elegendő volt, hogy úgy mutassák be a németeket (frankokat), mint akik a szláv hittérítőt bevádolják a Vatikán előtt; a Vatikánt pedig mint elszámoltatott. Ebből a sokrétű kapcsolatból (a Vatikán és a szlávok, illetve a németek és a szlávok között negatív, a németek és a Vatikán között pozitív) igyekeztek a kommunisták a szakadár Katolikus Akció alapját megteremteni, hangsúlyozva a konfliktusokat a szlávok és a Nyugat, illetve a szlávok és Róma között!¹⁵ Čepička Szent Cirill és Metód tiszteletében megalálta a kiindulópontot Róma rosszindulatának történelmi bizonyítására a szlávokkal szemben; ezen kívül szerinte Cirill és Metód küldetése az eredeti kereszténység tisztaságát célozta, ami azonosítható [!] a szintén Keletről származó szocializmus eszméjével. Sőt, a német püspökök felsorakozása a Vatikán mögé a szlávok ellen (magyarázata értelmében) történelmi előképe a csehszlovák püspökök és a Vatikán erői összevonásának a haladó papokkal szemben. Íme Čepička 1949. április 25-én kelt írásos magyarázata: „A reakciós főpapság befolyásának korlátozására és gyengítésére a következő intézkedéseket kellene fogantatosítani: ... Népszerűsíteni Cirill és Metód tiszteletét, amely az eredeti kereszténység örökségét hordozza, amik közősek a szocializmusával és Keletről származnak. Ezen eszmék hirdetőit üldözték a német püs-

¹⁵ Ezt a gondolatot a következő cikkek népszerűsítették: F. K.: Tradícia cyrilometodejská neprestala u nás nikdy pösobit' (A Cirill és Metód-féle hagyomány befolyása sosem szakadt meg nálunk) = *L'ud (Nép)* 154 (1949) 5, 7; K. O.: Cyrilometodejská tradícia nás zaväzuje (A Cirill és Metód-féle hagyomány kötelez minket) = *Lud* 151 (1949) 3; O. Pavlík: Podstata cyrilometodejskej tradície (A Cirill és Metód-féle hagyomány lényege) = *Nové slovo (Új Szó)* 154 (1949) 3; J. J.: Cyrilometodejská tradícia ožila (Újjászületett a Cirill és Metód-féle hagyomány) = *Obrana l'udu (A Nép Védelme)* 154 (1949) 5, 7; R. L.: Cyrilometodejská tradícia by mala zaväzovat' aj biskupov (A Cirill és Metód-féle hagyománynak a püspököket is köteleznie kéne) = *Lud* 155 (1949) 3; V. Šalgovič: V duchu slovanských vierozvestcov (A szláv hittérítők szellemében) = *Obrana l'udu* 154 (1949) 1,5; uő.: Tradícia cyrilometodejská nás učí (A Cirill és Metód-féle hagyomány eligazít minket) = *Obrana l'udu* 154 (1949) 3, 5; A. Zápotocký: Tradícia cyrilometodejská nezradíme (Nem áruljuk el a Cirill és Metód-féle hagyományt) = *Východoslovenská Pravda (Kelet-szlovákiai Igazság)* 154 (1949) 1–2. Feltűnő, hogy csak három cikk esetében ismerjük a szerzők pontos nevét, és nem titkoltan mindhárman kommunista meggyőződésűek.

Meg kell még említenünk a nyíltan a szláv öntudatra hivatkozó írásokat is: M. Frídová: Slovanstvo a proletárský internacionalizmus (A szlávság és a proletár internacionalizmus) = *Obrana l'udu* 154 (1949) 5, 7; Š. O. Horský: Kultúrný význam slovanskej vzájomnosti (A szláv kölcsönösség kulturális jelentősége) = *Práca (Munka)* 177 (1949) 4; M. Chorváth: Slovanstvo – svet mieru a budovania (A szlávság – a béke és építkezés világa) = *Nové slovo* 407 (1949) 8; A. Mráz: Pokrokové odkazy slovanskej minulosti (A szláv múlt haladó üzenetei) = *Pravda (Igazság)* 155 (1949) 4; J. Stanislav: Slovanská myšlienka v cyrilometodejských prameňoch (A szláv gondolat a Cirill és Metód kori forrásokban) = *Lud* 156 (1949) 4; I. I. Udál'cov: Hnutie slovanských národov (A szláv népek mozgalmak) = *Pravda* 36 (1949) 1–2.

pökök, akik egy romlott és elpolgáriasodott kereszténység képviselői voltak. Róma már akkor is szembehelyezkedett ennek az új vallásnak a terjesztőivel [!], és üldözte őket. Cirill és Metód hagyománya mélyen nemzeti és vallásos történelmünkben gyökerezik és hordozza a mozgalomnak megfelelő eszméket.” (*Néhány egyházügyi kérdés – Čepička beszéde a CSKP KB elnökségi ülésén, 1949. április 25., in: Kaplan, 357.*)

A nagy szláv családról – a Szovjetuniót értve alatta – szóló gondolatokat – erősen összekeverve Cirill és Metód alakjával – nagy lelkesedéssel terjesztették, különösen a szlovák főváros közelében lévő dévényi várban rendezett hagyományos „Szláv nap” alkalmával.¹⁶ Az ott elhangzott beszédek közül leginkább Antonín Zápotocký miniszterelnöké és Alexander Horák pap megbízotté tűnik ki. Utóbbi arra törekedett, hogy körmönfont módon kimutassa a Vatikán értetlenségét a szláv eszménnyel szemben és a „külföldi erők” ellenséges hozzáállását: „Senki nem tagadja a római Szentatya legfőbb tanítói és pásztori tekintélyét – mondja Horák – csak bizonyos tiszteletet szeretnénk sajátos helyzetünk iránt ... A püspököktől és a papságtól nem kérünk mást, mint egybehangzó és határozott elutasítását azoknak a külföldi törekvéseknek, amelyekkel államunk és népi demokratikus kormányunk tiszteletben tartása nélkül arra törekszenek, hogy felforgassák a békés újjáépítést.” [Pravda, 157 (1949) 3.] Alexander Horák nyugodt fellépése erős ellentétben állt Antonín Zápotocký szavaival, aki teljesen felhevülve úgy beszélt a szláv eszményről, mint egy új vallásról. „Büszkéek vagyunk arra, hogy a szláv eszményt, amelynek hordozói vagyunk, a béke szeretete és népi mivolta jellemzi. Népünk már abban az időben megértette a szláv eszmény valódi jellegét, a béke és nyugalom új vallását [!], amelyet onnan Keletről hozott a hittérítő Cirill és Metód. Ez ellentétben áll tehát a Nyugat reakciós vallásfelfogásával, amely egyetért az erőszakkal és a lopással, és azal van elfoglalva, hogy az egyházi és világi vezetők kizsákmányolhassák a dolgozó népet.” [Pravda, 157 (1949) 2.] A Nyugat és a Vatikán egyértelműen szövetkeztek az amerikai imperializmussal és a német fasizmussal. „Zápotocký azt akarja elhíttetni velünk – kommentálta később az *Osservatore Romano* –, hogy a reakcióso, akik akkoriban Nyugatról jöttek, ugyanazok, mint akiket ma „vasfüggönyön túlinak” hívnak, vagyis Róma,

¹⁶ 1836. április 24-én, Dévény várában a nemzeti újjászületés feje, Štúr vezetésével gyűltek össze a diákok és jóváhagyták a szlovák nemzet kulturális felemelkedésének programját. Ezzel a vár a hazaszeretet, a csehek és szlovákok összetartozása és a pánszláv gondolat szimbólumává vált. 1928-tól rendszeresen rendezték meg itt a 'Cirill és Metód Nap' nevet viselő ünnepséget, hatalmas, néhány alkalommal száz- ezres tömeg részvételével. A 'Szláv Nap' e hagyományt elevenítette fel, de 1949-ben már az egész rendezvényt a kommunisták szervezték, az éppen megalapított Katolikus Akció megszilárdítása céljából. Ezen esemény szimbolikus jellegének fontosságát tanúsítják a szokatlan mértékű biztonsági intézkedések is. A főváros valamennyi szállodájában és a Katolikus Akcióval szemben ellenségesnek mutakozó közeli falvakban is különleges razziákat hajtottak végre. Az akcióban a rendőrség és az Stb 1376 embere vett részt, szemmel tartották az összes odavezető utat, a főváros összes főútját és minden vasútállomást. Kiemelkedően nagy figyelmet szenteltek a diadalívnek, mely alatt át kellett vonulniuk a felvonulóknak, akik közé az Stb ügynökei is elvegyültek. A titkosszolgálat 80 emberét helyezték el a dévényi vár területén. A Carlton hotelt, a díszvendégek szálláshelyét különleges megfigyelés alá helyezték, a titkosszolgálat 13 embere átvizsgálta minden lakót és a személyzetet, a konyhában megvizsgálták az ételt, 'nehogy méreg legyen benne', de a virágokat és az ajándékokat is. (Encyklopédia Slovenska, 1980, I, 508–509.; *Irat a 'Dévényi Szláv Napok' alatt, 1949. július 2-től 7-ig bevezetett biztonsági intézkedésekről, 1949. június 28., SNA – Bratislava, f. ÚV KSC – főtítkár, d. 2158, b. II/254, i. 254/4.*)

a Szentszék és a pápa. Vagy a hallgatóság olyan mértékű tájékoztatatlanságára számít, mint az övé; vagy még inkább ostobaságára, amely méltó a félrevezetésre....” [L' Osservatore Romano, 155 (1949) 1.] A kommunisták valódi céljai messze túlszárnyalták a Vatikán újságjának imént idézett elképzeléseit. Az, amit Antonín Zápotocký és társai el akartak hitetni, csak eszköz volt ahhoz, hogy a népet – Cirill és Metód tiszteletétől indítatva – „spontán” követelésre készítse, kérjék a szláv liturgia és a szlovák vagy cseh nyelv bevezetését a szertartásokban. A kommunisták meg voltak győződve, hogy e változás nemcsak a katolikus közönség széles köreiben talál nagy visszhangra, hanem hogy a szláv liturgikus nyelv bevezetése fokozatosan kiszorítja a latint, „a Vatikán egyetemességének egyik forrását.” (*A CSKP KB elnökségi ülése jegyzőkönyvének melléklete*, 1949. április 25., SÚA – Praha, f. 02/1, i. 10, n. 174, in: Kaplan, 1994, 86.)

Ilyen elhamarkodott következtetéseket szült a kommunisták hajlama arra, hogy mindent ideológiai szempontból értelmezzenek. Jól példázza ezt egy javaslat Cirill és Metód felhasználására a Vatikán ellen: „... Cirill és Metód hagyományához kapcsolódunk, mivel őket is üldözték politikai okok miatt. Hangsúlyozni fogjuk az egyház és a kormány közti jó kapcsolatot, melyet az egyház haladó papjai tartanak fenn.” (*Az Egyházi Bizottság ülése jegyzőkönyvének melléklete*, 1949. április 30., SÚA – Praha, f. 100/4, i. 17, n. 116, in: Kaplan, 1994, 31.)

Az az igyekezet, hogy visszaéljenek Cirill és Metód alakjával, kezdettől fogva kudarcra volt ítélve, azon egyszerű oknál fogva, hogy történetük, ellentétben azzal, amit a kommunista vezetők el akartak hitetni, a pápa iránti hűségük és engedelmességük megnyilvánulása volt. Kétszer is elmentek Rómába, hogy tisztázzák a félreértéseket és elnyerjék a pápák jóindulatát, akik két alkalommal is teljes mértékben helyeselték a szláv liturgikus nyelv bevezetését.

Éppen emiatt hivatkoztak e szentekre Csehszlovákiában a püspökök is, és ezzel radikálisan elejét vették a kommunisták próbálkozásának, hogy a szláv hittérítők tiszteletére építve teremtsenek „nemzeti lelkiületet.” Az 1949. április 29-én kelt püspökkari körlevélben ez olvasható: „Történnek erőfeszítések arra, hogy szétszaggassák Szent Cirill és Metód által teremtett, ezeréves kötelékünket Rómával, amit Szent Cirill római sírja tanúsít...” (*Az olomouci püspökkari konferencia körlevele*, 1949. április 29., f. 101, i. 17, n. 115, in: Kaplan, 1994, 104.) A püspökök megosztását célzó szakadár mozgalom kikiáltásának előestéjén pedig, az egység megőrzése érdekében, minden papot figyelmeztettek, hogy „a Szent Cirill és Metód tiszteletére bemutatott miséken a prédikációban különösképpen hangsúlyozni kell a nemzeteink és Róma közötti kötelék tudatát, amely kötelék feloldhatatlan Róma, valamint a cseh és szlovák nemzet között és ezt Szent Cirill római sírja erősíti.” (*Az olomouci püspökkari konferencia körlevele a cseh és szlovák papságnak*, 1949. június 7., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, i. „Holdoš megbízott elvtárs”.)

A Vatikáni Rádió, miután tudomására jutott a kommunista propaganda, felhívta hallgatói figyelmét, legyenek körültekintőek, mielőtt hitelt adnak neki. A már említett „Szláv nap” előestéjén hosszú előadást sugároztak a szláv apostolokkal kapcsolatban. „Ezekben a napokban igyekeznek a lehető legtöbbet beszélni és írni róluk, de jelen körülmények között az egésztől nem várhatunk mást, csak sok hazugságot. Saját terveik és érdekeik szolgálatában torzítva és szándékosan hamisan fognak beszélni róluk.” (*A Vatikán-*

ni Rádió adása, n. 355, 1949. július 4., ARV – Roma, f. Szlovák szerkesztőség, d. 1.) A Vatikáni Rádió talált hasonlóságot Metód és ellenségei, illetve a csehszlovák egyház és ellenségeinek viszonya között: „Azok, akik arra törekedtek, hogy félreállítsák Metódot, úgy tettek, mintha ezt az egyház érdekében, a hívők javára és békéje miatt tennék. Az egész harcot úgy állították be, mintha az egyházon belül folyna ... Szent Metód ma mindenk felett a szlovák püspökök példaképe, hiszen őket is vádolják és üldözik ...” (Uo.)

A Katolikus Akció szellemisége felvetette az elnevezés kérdését is. A szakadár mozgalom nevét nem volt kíváncsi közvetlenül Cirill és Metódhoz kapcsolni, azért sem, mert a püspökök már az 1948 nyarán rendezett konferenciájukon megállapították, hogy „egy cirillo-metodiánus szekta van alakulóban.” (*A nyitrai püspöki konferencia jegyzőkönyve*, 1948. augusztus 16., AMV – Nitrianska Streda, f. P10/2, i. 42.) Olyan nevet kellett találni, amely nem kelti az „újdonosság” gyanúját, egy már létező dologra utal. A javaslatok a „Cseh és Szlovák Katolikusok Uniója” és a „Mozgalom az Újjászületésért”, illetve a „Haladó Katolikusok Akciója” elnevezés körül forogtak, míg végül 1949. április 28-án jóváhagyták a Katolikus Akció elnevezést. Azzal érveltek, ha így hívják a mozgalmat, megkönnyítik annak a lehetőségét, hogy egy már létező mozgalomnak új tartalmat és szervezeti formát adjanak. Néhány nappal a Katolikus Akció meghirdetése után azonban kezdtek mutatkozni az elnevezés hátrányai. Ladislav Holdoš, a Nemzeti Front vezetőségének főtitkára szerint „hiba volt a Katolikus Akció elnevezés, mivel egy Actio Catholica már van és ez azt a látszatot kelti, mintha le akarnánk rombolni az egyházat”. (*A NF KAB Egyháziügyi Osztályának emlékeztetője az egyházi kérdések megoldásáról*, 1948. augusztus 30.; *A CSKP KB elnöksége ülése jegyzőkönyvének melléklete*, 1949. április 25.; *Az Egyháziügyi Bizottság ülésének jegyzőkönyve*, 1949. április 30., SÚA – Praha, f. 100/1, i. 73, n. 569, f. 02/1, i. 10, n. 74, f. 100/24, i. 47, n. 862, in: Kaplan, 1994, 22, 26, 86; *A CSKP KB titkársága ülésének emlékeztetője a Katolikus Akcióval kapcsolatos további lépésekről*, 1949. július 14., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ, d. 3, i. 30.) Josef Plojhar ugyanezen a véleményen volt, szerinte a Katolikus Akció elnevezés a lehető legvilágosabbá tette azt a tényt, hogy valójában visszaélnék ezzel a névvel, ami segítette a püspököket abban, hogy átlássák céljaikat. (Kaplan, 1993, 89.)

Az utolsó lökés a névválasztásban nagy valószínűséggel a püspökök Újtrafűreden tartott gyűlése volt. A gyűlés titkos lehallgatásával a kormány főemberei tudomást szereztek arról, hogy a püspökök megpróbálják újra feléleszteni az eredeti Actio Catholicát.¹⁷ A megyéspüspökök kijelentették, hogy ezt sürgősen végre kell hajtani és még ugyanazon a gyűlésen hoztak néhány intézkedést. Az Actio Catholica újraindításának módját minden püspöki iroda kidolgozza, a gyakorlatba pedig papok segítségével ültetik át. „Az alapszabály az – tudósít egy másik titkos beszámoló –, hogy minden plébánián kell lenni hat világinak, akiket a pap lelkigyakorlat ürügyén különböző vallási központokba, kolostorokba stb. tud küldeni. A világiakat kell mozgósítani, mivel egyes hí-

¹⁷ A csehszlovákiai püspökök, mint a többi országban, XI. Piusz 1925-ös kezdeményezésére kezdtek hozzá az Actio Catholica szervezéséhez. Az Actio Catholica szellemében tevékenykedett például a Szent Adalbert Társaság, a Szlovák Katolikus Diákközpont és a Sokol sportegyesület. A *Katolicke noviny* az Actio Catholica újságja volt. (Encyklopédia Slovenska, 1980, III, 56–57.)

vek a sajtó befolyására vagy néhány pap erkölcstelen életmódja miatt lassan nem hisznek saját papjaiknak. Ezért kell, hogy hívótársaik erősítsék őket hitükben és a kommunisták elleni küzdelemben.” (*Titkos jelentés az 1949. március 23-i, újtátrafűredi püspöki kari konferencia tervéről a püspöki kar programjára*, 1949. március, VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83, 18. karton.)

A megyéspüspököknek e komoly szándéka az egyház egyik szervezetének újra-élesztésére a kommunisták számára teljes mértékben elfogadhatatlan volt. A Katolikus Akció név választása kettős probléma megoldására kínált lehetőséget: egyrészt lehetlenné teszi a püspökök törekvését az eredeti Actio Catholica életre keltésére, ugyanakkor megteremti az egyházat széttziláló szervezetet egy közismert név alatt. Čepička április 30-án a következőképpen magyarázta taktikáját: „Ezzel elérjük egyik célunkat. El akarunk tőlük venni mindent, amijük még van ... hogy semmijük se maradjon. Ez talán további tettekre sarkallja őket, amelyeket viszont meg fogunk akadályozni, ezért illegálisak lesznek. A saját mozgalmukat használjuk fel ellenük... egyszóval, az Actio Catholica működik tovább, csak más személyekkel és a mi irányításunk alatt.” (*Feljegyzés a CSKP KB Egyházügyi Bizottságának üléséről*, 1949. április 30., SÚA – Praha, f. 100/24, i. 47, n. 862, in: Kaplan, 1994, 27.)

E fejezet második részében ennek az „új személyi állománynak” a létrehozására kidolgozott módszerrel foglalkozunk, amely a régi megosztásával kezdődött.

II. II. A születendő nemzeti egyház papságának előkészítése

II. II. 1. A megosztás módszere

A kommunisták abból a célból vizsgálták az egyházat, hogyan hajtsák végre megosztását, felhasználva az „osztályharc” elméletét. Hasznos lesz tehát elidőznünk ennek tartalmánál, hogy jobban megérthessük a módszert, amellyel az egyház marxista ellenségei az egyházon belüli kötelékek szétszaggatására törekedtek.¹⁸

Marx elmélete abból indul ki, hogy az ember a munka által teremődik, amit úgy fog fel, mint ellentétek szüntelen harcát. A fejlődés egy bizonyos pontján megszületik az ember, öntudatra ébred és ennek következtében jön létre a társadalmi szerveződés.

A természet primitív erőinek harcából alakul ki az emberi erők harca. A munka, ami a szükségletek eredménye, megteremti az értelmet, s ez arra sarkallja az embert, hogy alá vessen és kizsákmányoljon egy másik embert a maga hasznára. Így születnek tehát az „osztályok”; állandó harcuk a történelemben a kizsákmányolók és kizsákmányoltak, urak és rabszolgák közti szakadékon alapul. Ekként egyszerűsíti le Marx a történelmet, osztályharcra, a kapitalisták és a proletárok, vagy plebejusok és patríciusok, illetve vazallusok és hűbérurak közötti harcra korlátozva azt. (Manacorda, 1940, 21–22.)

A marxisták ez irányú elemzése az egyházra is érvényes volt. Az alsóbb és a felsőbb osztályt az alsópapsággal, illetve a főpapsággal azonosították. Marx szerint az osztályharc mindig egy új rendbe torkollik. A mi esetünkben ennek az új rendnek a szakadár nemze-

¹⁸ Már említettük e sajátosság jelentőségét a mozgalom céljai és létrehozatala történetének bemutatásánál.

ti egyháznak kellett volna lennie. De hogyan szedjék darabjaira az egyházat és alakítsanak belőle egy szakadár szervezetet? Elég, ha táplálják és hagyják elmérgesedni az ellentéteket, azokat különböző módokon siettetik és így egy új rend kialakulása felé irányítják.

Ebben a vonatkozásban a legkiemelkedőbb Tyichon ortodox pátriárka esete volt. Úgy gondoljuk, a példa ránk is érvényes, még ha az ortodox egyházra vonatkozik is; jól tükröződik benne a kommunisták egyházellenes taktikája.

Tyichon moszkvai pátriárka a maga idejében erkölcsi tekintélynek számított, mert nem volt hajlandó engedni a bolsevikoknak, sőt a nyilvánosság előtt bátran elítélte gaztetteiket. Mivel az orosz nép szerette, a kommunisták bizonyos ideig nem akartak erőszakkal fellépni ellene. Nem akarták, hogy növekedjék tekintélye és antibolsevista álláspontja következtében jelképpé váljon. Lenin e logika alapján jelentette ki: „Nem csinálunk belőle egy második Germogent” (Chrysostomus, 1974, 131–138.),¹⁹ azaz a nép tiszteletét élvező mártírt.

A kommunistáknak az orosz egyházban is meg kellett találniuk az „alsóbb osztályt”, hogy trójai falóként használhassák a Tyichon által képviselt „felsőbb osztály” ellen. A vallás ellenségei valóban megtalálták az ortodox egyházban a reformok megvalósítása körüli véleménykülönbségük miatt Tyichonnal szembehehelyezkedő elemeket. Reformokra az ortodox egyháznak valóban szüksége volt, és Tyichon támogatta is az el nem sietett, okosan és jól átgondolt reformokat. Ez ellentétben állt az „újítók” áramlatának elgondolásával, akik az azonnali és radikális reformokat részesítették előnyben. Tyichonnal szemben sorakozott fel – bár más okból – a világi papok egy része is. Ők az ún. „fekete klérussal”, vagyis a szerzetesekkel szemben érezték hátrányban magukat, úgy gondolták, akadályozzák őket, hogy hozzájussanak az ortodox egyház magasabb javadalmaihoz.

Ezek a pártütő áramlatok tették megvalósíthatóvá a törést az ortodox egyházban. Volt, aki vállalta, hogy ebbe az irányba tereli a dolgok menetét. Egy bizonyos Tucskov nevű szürke eminenciás, a szovjet titkosszolgálat egyházi ügyosztályának hivatalnoka irányította az ortodox egyház pártütőit. Ezek a személyek azért engedelmeskedtek neki, mert többségükben valamilyen, a múltban elkövetett „államellenes” bűncselekménnyel kompromittálták magukat. A Tyichonnal szorosan együttműködő Vinogradov szerint az „újítók” vezetői gyakorlatilag csupán Tucskov tanácsadói, illetve eszközei voltak az egyházon belül. (Chrysostomus, 1974, 180.)

Az ortodox egyház irányításának végleges megszerzése 1922. március 9-én kezdődött. A házi őrizettel egy időre tökéletesen elszigetelt Tyichon pátriárkát a kormány engedélyével meglátogatták az „újítók”, akiket időközben az „élő egyház” elnevezéssel ruháztak fel. Felkérték Tyichont, mondjon le hivataláról. Ő viszont csupán egyetlen dologra volt hajlandó, arra, hogy kinevezze helyettesét, amíg fogságban tartják. Agafangel metropolitát jelölte ki, olyan személyt, akit a kormány egyáltalán nem látott szívesen. Május 18-án, két hónappal a pátriárka foglyul ejtése után a lázadó papoknak csalással mégis sikerült megkaparintani az egyház vezetését. Azt javasolták, adják át a vezetést Agafangel metropolitának, neki viszont nem engedélyezték, hogy belépjen Moszkvába.

¹⁹ Az orosz egyház pátriárkája volt az 1600-as évek elején. Moszkva lengyel megszállásának idején állhatatossága miatt az orosz ortodox egyház iránti hűség szimbólumává vált. 1913-ban kanonizálták. (Uo.)

Így a kancellária az „élő egyház” kezében maradt, amely megszerezte az egyház törvényes irányítását. (Chrysostomus, 1974, 180–181.) A dolgok további menete pontosan a bolsevikok elképzelései szerint alakult. Az „élő egyház” az 1923-ban összehívott zsinaton kifejezte megbecsülését és csodálatát a szovjet kormány és az októberi forradalom iránt. Hangsúlyozta, hogy minden kereszténynek kötelessége a küzdelem az átkozott kapitalizmus ellen. (Communismo ateo, 1966, 96.)²⁰

Hasonló történt jóval később a katolikus egyházzal mindazokban az országokban, amelyek szovjet uralom alá kerültek. Albert Galter szerint „az alapvető eszköz, amit a kommunisták alkalmaztak a klérus hatékonyságának csökkentésére és ezzel szilárdsága megtörésére, a papok megosztása volt. Amint sikerült néhány papban szimpátiát keltetni a kormány iránt, ezek papi társulásokat alakítottak. ... Ilyenek jöttek létre a kommunisták munkájának segítésére, Magyarországon a Katolikus Papok Békemozgalma, Horvátországban a Szent Cirill és Metód Egyesület, Romániában a Békehívó Papok Mozgalma ...” (Galter, 1956, 15.)

II. II. 2. Az egyházi referensek szerepe

Már említettük, hogy a bomlasztásnak az a módszere, amit a kommunisták az orosz ortodox egyházzal szemben alkalmaztak, érvényes volt minden más egyházra, mindenekelőtt a katolikusra. A körülmények azonban mások voltak. Tyichon egyházával ellentétben az általunk vizsgált időszakban Csehszlovákiában a katolikus egyházon belül nem voltak párttűző csoportosulások.

Igaz, létezett két, a katolikustól különböző egyház, a huszita és a csehszlovák nemzeti egyház, de ezek nem voltak azon a szinten, hogy a beépített ellenség szerepét betöltsék, mivel nyíltan a katolikus egyházon kívül voltak, nem pedig benne. Ezért ajánlotta az elvtársainak Zdeněk Fierlinger, hogy gondosan válasszák el „a katolikus egyházat a csehszlovák egyháztól, mert ezzel az egyházzal nem fogják megnyerni maguknak azokat, akik katolikusnak vallják magukat...” (A CSKP KB elnökségi ülése jegyzőkönyvének melléklete – Čepička beszéde, 1949. április 25., SÚA – Praha, f. 02/1, i. 10, n. 174, in: Kaplan, 1993, 351.)

Egy egészen kicsi, bomlasztó sejt volt az egyházban Alexander Horák és Jozef Lukačovič. Arra törekedtek, hogy papokat gyűjtsenek maguk köré, és segítségükkel, ügyes manipulációval táplálják és erősítsék a püspökök iránti ellenséges érzületet. Íme, néhány titkos dokumentumból vett idézet. Viliam Široký, a szlovák kommunista párt elnöke: „...Fontos, hogy Vojtaššák ellen tudjuk hangolni a népet ... A kérdést rendőrségi

²⁰ Ezt az összefüggést bizonyítják a Vatikáni Rádió következő állításai is: „A kommunisták jobban tudják, történelmi tapasztalatokra alapozva, hogy az egyház tönkretételének legjobb módja a hamis tanok terjesztése és emberek beszivárgása a keresztények közé. Tudják, hogy az egyház és az egyéni vallásos meggyőződés védelmezőinek kell kikiáltaniuk magukat, mely szembekerül az egyház autoritásával (ami az egység egyetlen eleme), ezzel felbomlasztani a kötelékeket, azokat a vérereket, melyek segítségével fenntartják az egyház életét. Erre az eljárásra kívánnak törekedni Szlovákiában is.” (A Vatikáni Rádió adása, n. 403, 1949. augusztus 12., ARV – Roma, f. Szlovák szerkesztőség, d. 1., Az „Élő Egyház” fogalmának további megvilágításához: Wiczynski, 1981, XX., 107–112., Pipes, 1996, 152–156., Az „Élő Egyházzal” napvilágot látott forrásgyűjtemények: Hauptmann–Stricker, 1988, 669–683.)

eszközökkel megoldani nem célravezető, mert ezzel csak a püspökök karjaiba hajtánánk a népet.” (*Okáli belügyi megbízott személyes feljegyzései*, 1949. június 29., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 197, i. 289/49.) Ladislav Holdoš: „Nemrégiben azzal a kéréssel fordult hozzám Andrej Bod’a káplán, ... hogy védjük meg Lazík püspökkel szemben, aki át akarja helyezni. Bod’ával kapcsolatban nekünk is vannak fenntartásaink, ennek ellenére bátorítanunk kell kitartásában Lazíkkal szemben, hogy ő maga utasítsa vissza az áthelyezést. Bár tele van hibával, pillanatnyilag elvből az ő pártjára kell állnunk.” (*Az Egyházügyi Hivatal levele – Pozsony*, 1949. december 12., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „Bod’a káplán, Nagytapolcsány”). Végül a kassai püspöki kúria megbízottját idézzük, aki egy bebörtönzött papról ezt írta: „Még egy bizonyos ideig börtönben kell tartanunk, hogy végrehajtsa terveinket... konfliktust teremtünk és így végre sikerül szembeállítanunk a püspökkel...” (*A kassai püspöki kúria állami megbízottjának levele az Egyházügyi Hivatalnak – Pozsony*, 1950. február 24., SNA – Bratislava, d. 22, i. 334.)

E törekvések és a mesterségesen teremtett konfliktusok végső célját a Szlovák Nemzeti Front Központi Akcióbizottsága jelentésében határozták meg: „Igen nagy fontosságú feladatra kötelezzük el magunkat, amely, különösen Szlovákiában, valóban forradalmi lépéssel fog végződni. A klérus régi uralmát a népi demokratikus kormánynak tetsző magatartása fogja felváltani.” (*A SzNF pozsonyi MAB jelentése a SzNF KAB-nak Pozsony kerület helyzetéről*, 1949. szeptember 12-ig, 1949. szeptember 13., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „jelentések az egyház életéről”).

Egy ilyen jellegű változás eléréséhez ügynökhálózat létrehozása vált szükségessé, hogy lajstromba vegyék a papokat, kik azok, akik potenciálisan rokonszenveznek a rendszerrel és kik azok, akik valamilyen oknál fogva ellenérzéssel viseltetnek a főpapság iránt. Arra törekedtek tehát, hogy megismerjék az egyházon belüli és ellene felhasználható feszültségeket és egyenetlenségeket.

Ezt a hálózatot 1949 első hónapjaiban kezdték kiépíteni. Ügynökeik, akiket negyven éven át úgy ismertek, mint hírhedt „egyházi referenseket”, egyaránt léteztek mind kerületi („kerületi egyházi referensek”), mind járási szinten („járási egyházi referensek”). Így Szlovákiában, minden járást számítva, összesen 95 járási referens működött, és őket az illetékes kerületi referensek irányították. (*A kerületi és járási egyházi referensek jegyzéke*, é. n., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „SzNF KAB Egyházpolitikai Osztály”).²¹ Ez utóbbiak legalább havonta összehívták a járási referenseket és – a párt és a Szlovák Nemzeti Front Központi Akcióbizottsága képviselőinek jelenlétében – elemezték velük az adott kerület helyzetét. (77. sz. körlevél a

²¹ E referensek rendszerének megszervezése a mélyebben vallásos területeken volt a legsürgősebb (Árva, Kisucaújhely, Szepes, Nyitra, Pozsony vidékén), azonban éppen ezeken a helyeken volt nehéz olyan személyeket találni, akik képesek és hajlandók voltak egy ilyen álnok feladat elvégzésére. A legkomolyabb problémák Kassa területén jelentkeztek, ahol jelentős ideig a tervezett 14 referensből tíz hiányzott. (*A kerületi és járási egyházi referensek jegyzéke*, é. n., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „SzNF KAB Egyházpolitikai Osztály”; *A SzNF KAB Egyházügyi Osztályának jelentése*, 1949. február 24., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. „Jelentések az egyház életéről és az egyházi megbízottokról a SzNF KAB-nak.”)

kerületi és járási egyházi referensek kinevezéséről, 1949 eleje, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. 269/49.) Minden referensnek ún. heti jelentést kellett szerkesztenie és azt megküldenie a Szlovák Nemzeti Front Központi Bizottságának. Ezek alapján hetenként jelentést küldtek Prágába egész Szlovákia egyházi és vallási helyzetéről. (*Irat az összes kerületi és járási akcióbizottsághoz*, 1949. február 25., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. „Jelentések az egyház életéről és az egyházi megbízottakról a SzNF KB-nak.”) Ebből megtudhatjuk, milyen típusú információkat gyűjtöttek a referensek. Jelentették, milyen a főpapság befolyása a klérusra, a prédikációk tartalmát, a szerzetesek tevékenységét, a zarándoklatok lefolyását és az egyházi sajtó tartalmát. (77. sz. körlevél a kerületi és járási egyházi referensek kinevezéséről, 1949 eleje, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. 269/49.) „Meg kell tudniuk – utasítja Alexej Čepička a kerületi referenseket 1949. április 13-án – melyik pap mit csinál, hogyan prédikál. ... A területen egyikük sem tehet egyetlen lépést sem önök nélkül, ezért önök felelnek. ... Szükségünk van olyan emberekre, akik közel vannak a püspökökhöz, hogy tudjuk, mi történik ott. Már sok mindent tudunk, de még többet kell tudnunk.” (*Az egyházügyi referensek ülésének jegyzőkönyve*, 1949. április 13., VHÚ – Praha, f. 100/52, n. 53, in: Kaplan, 1994, 65, 75.)

A legkeresettebb információk az egyes papok tulajdonságaira vonatkoztak. Nyilvántartó lapjuk – a levéltárban megtekinthetők – szerint azonosíthatók azok a pontok, amelyekre a referensek a leginkább koncentráltak.

Első lépésben gondosan összegyűjtötték személyi adataikat. Vezeték- és keresztnévükön kívül nyelvismeretüket, külföldi tartózkodásaikat, anyagi javaikat, milyen hivatalokat töltöttek be és milyen tevékenységet folytattak a háborús, fasiszta kormány alatt.

A kérdések második csoportja a pap személyiségét részletezte. Intelligenciájára, viselkedésmódjára és hajlamaira vonatkozott. A kitöltendő űrlap részletesen felsorolta a megfigyelnivalókat: idealista, agresszív, vannak-e lelkiismereti aggályai, alkoholista, szoknyavadász, sportos, pletykás, társasági, üzleti dolgokban jártas, őszinte, képmutató, nyugalomra és anyagi biztonságra vágyik-e, van-e szellemi vagy fizikai fogyatéka, gyengeségei, érzékeny-e a balszerencsére vagy incidensekre. Potenciálisan alkalmas-e az együttműködésre? Ki lakik vele? Hogyan épül fel a személyisége?

A kommunisták érdeklődtek a vizsgált személy társadalmi kapcsolatai iránt is. Érdekelte őket a papok és a híveik közötti viszony, hogy az illető kevésbé társasági-e vagy a nép között él, a hívei gyakorolják-e a vallásukat, hogy a pap vállal-e feladatot a fiatalok körében, milyen befolyással van a közvéleményre, milyen típusú személyek látogatják (reakciósok vagy haladók) és milyen gyakorisággal, buzgón vagy közönyösen és hanyagul látja-e el a pap hivatalt.

Természetesen nagy figyelemmel kísérték a papok kapcsolatát a főpappal. A referens által kitöltött kérdőív különböző lehetőségeket kínál ennek megállapításához. Hűség-e a pap egyházi előljáróihoz? Kritikus-e a magatartása püspökéhez? Hogyan ítéli meg a püspökök viselkedését? Vannak-e nehézségei előljáróival szemben? Milyen magatartást tanúsít a Vatikán és politikája iránt? Hogyan vélekedik az állam és a püspökök közti tárgyalásokról, a püspökök államellenes hadjáratáról? Részt vett-e a püspökök Katolikus Akció elleni hadjáratában, (fel)olvasta a pásztorlevelet? Fűzött-e hozzá megjegyzéseket?

Az úrlapokon a legfontosabb információk az illetőnek az első világháború utáni időszak különböző kiemelkedő történelmi eseményeiben tanúsított magatartására és véleményére vonatkoztak. Viselkedésük az 1918–38 közötti első köztársaság idején, a német megszállás alatt, az 1948 februárjában bekövetkezett államcsíny idején és az 1948-as választások alatt. A háború előtt vagy alatt elkövetett esetleges „vétek” zsarolás eszközéül szolgálhatott, ezzel ugyanis együttműködésre lehetett kényszeríteni a „kompromittálódott személyeket”. Az úrlapok érdeklődtek az egyének véleményéről a Nemzeti Fronttal kapcsolatban, illetve a párttal való esetleges együttműködést, a munkásokat és a gazdagokat, a Katolikus Akciót és az aláíró hadjáratot, a *Katolicke novinyt* és a *Vestník katolíckeho duchovenstva*, a kommunizmus kiközösítésére vonatkozó dekrétumot, az amnesztiát, Sztálin üdvözlését születésnapja alkalmából és az egyház várható költségvetését illetően. [*Vendelin Krištufek személyi kérdőíve*, 1949 eleje, ŠOA – Bratislava, f. KNV – Egyházügyi Osztály, d. 2, i. 14/1. és Documentation Catholique 1088 (1951) 153–155.]

Mindezeket az információkat a titkosszolgálat szoros együttműködésben szerezték meg. Leszögezték, hogy a papokra vonatkozó információkat tartalmazó úrlapoknak minden adattal 1949. március végéig el kell készülniük. (*Kérdőív*, é. n., ŠOA – Bratislava, f. KNV – Egyházügyi Osztály, d. 2, i. 14/1.) A titkosszolgálat ezen kívül vezetett még egy saját nyilvántartást is, amely nem korlátozódott a papokra, 1 082 000 úrlapot tartalmazott Szlovákia összes gyanús személyéről. Ezekből csak 1949 folyamán 220 000-et készítettek. (*Szigorúan titkos jelentés az Stb szlovákiai tevékenységéről 1949-ben*, 1950 eleje, f. ÚV KSČ – főtitkár, d. 2146, b. 197/IV, fs. 197/1.)²²

²² Az Állambiztonság teljes ellenőrzés alatt tartotta a szlovák társadalmat. Azt, hogy nem túlzók azok a megállapítások, melyek azt érzékeltetik, hogy a titkosügynökök milyen mértékben voltak képesek képet alkotni a polgárok mindennapi életéről, könnyen megítélhetjük az Stb 1949-es tevékenységéről szóló következő adatokból: az Stb 1949. január 1-jén 746 személyt foglalkoztatott, 1949. december 31-én már 1512 ember dolgozott az Állambiztonságnál, ami 102,65%-os növekedést jelent. A központi állami intézményeket és vállalatokat 217 titkosügynök figyelte. A postaforgalom is teljes felügyelet alatt állt, minden postahivatalt megfigyeltek, a hivatalok igazgatóit is átvilágították, a ‘megbízhatókat’ együttműködésre kényszerítették, a ‘megbízhatatlanokat’ eltávolították. Ezzel az Stb egyik különleges osztálya a belföldi postaforgalomba is bejutott, 218 407 levelet vizsgáltak át és 595 levelet állítottak meg tartalma miatt. Másik különleges osztály ellenőrizte a külföldről érkező leveleket – naponta mintegy 20–25 ezer levél érkezett –, melyekből összesen 318 644-et vizsgáltak át és 3755-öt tartóztattak fel. Másik különleges osztály vizsgált át 60 000 különböző szöveget, és 2321 telefonbeszélgetést is lehallgattak. Két teljes hétig, a szakadár Katolikus Akció létrehozásának legkényesebb időszakában, külön osztály cenzúrázta a telefonbeszélgetéseket, a helyközi hívásokat is. A lehallgatást, különösen ebben az időszakban a járási székhelyeken is alkalmazták. Az Stb a bíróságokat is felügyelet alatt tartotta – 1949 márciusától külön hivatal intézte az Stb és a bíróságok közötti kapcsolatokat, 370 közlemény és 14 írásos vélemény segítségével. (*Szigorúan titkos jelentés az Stb szlovákiai tevékenységéről 1949-ben*, 1950 eleje, f. ÚV KSČ – főtitkár, d. 2146, b. 197/IV, i. 197/1. Az Stb tevékenységét átfogóbban ismerteti: Pešek, 1996.)

A ‘Napi Hírek’ című amerikai lap (az újság angol címét nem adták meg) október 12-én arról írt, hogy ‘vigyázzanak a Csehszlovákiába küldött levelekkel. A leveleket felnyitják, lefényképezik és a címzeteket kellemetlen ségek érhetik.’ E cikk alapján az Stb figyelmeztette alkalmazottait, ‘nagyobb elővigyázatosságot követelünk a lefényképezett levelekkel. Nem tehetjük ki magunkat az átvizsgálás vádjának és arra kell törekedni, hogy a gyanúsítottak se vegyék észre. Egy ilyen fotómásolat bemutatásával lelepleződhet az egész cenzúra folyamata. A fotómásolatok kizárólag a fontos információk bizalmas forrásaiként szolgálnak. (*Irat a levelek fotómásolatának hibás kezeléséről*, 1948. december 18., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ, d. 2146, b. 197/III, i. 197/14.)

Az egyházi referensek ezen értékelései szerint a papokat négy csoportra osztották. Az első a tökéletesen megbízható, a kormánynak és a Nemzeti Frontnak engedelmeskedő papok. A második kategória foglalta magába azokat a papokat, akik pozitív magatartást tanúsítottak a politikai rend iránt, de a sarkalatos kérdésekben az egyháznak engedelmeskedtek. A harmadik csoport az „apolitikus” papok, a negyedik pedig a reakciósök voltak.²³ Ez a minősítés határozta meg a velük való bánásmódot.

Itt vázolnunk kellene legalább egy egyházi referens konkrét tevékenységét. Sajnos, a levéltárakban, pontosabban az Egyházügyi Hivatal és a Központi Bizottság forrásainak kutatása során nem találtunk feldolgozott anyagot ezekről a referensek által készített beszámolókról. Amit találtunk, az is rendszertelen és kevés. Mindazonáltal a levéltári kutatás lehetővé teszi számunkra, hogy feltárjuk és elemezzük a besztercebányai egyházi referens, név szerint Irena Kováčová által feljegyzett dokumentumokat. A dokumentumok alapján fanatikus, acsarkodó, kegyetlen és agresszív személyiség bontakozik ki előttünk. Még összetettebb képet adnak azok a feljegyzései, amelyek egy bizonyos František Lepp nevű plébánosra vonatkoznak, akivel szemben Kováčová elvakult gyűlölettel járt el.

Amikor 1949. november 12-én elment Lepp plébániájára, azzal a szándékkal, hogy terjessze az immár teljes mértékben kommunista irányítás alatt álló *Katolícke novinyt*, tudomására jutott, hogy a plébános megtiltotta híveinek az újság olvasását. Irena Kováčová saját szavaival: „Amikor ezt megtudtam, annyira megharagudtam erre a plébánosra, hogy megkértem a helyi bizottság elnökét, azonnal jöjjön velem megnézni a plébániát.” (*Kováčová besztercebányai egyházügyi referens jelentése a pozsonyi Egyházügyi Hivatal részére*, 1949. november 18., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 2.) A plébános azonban bátran megvédte álláspontját, sőt, vasárnapi prédikációjában újból megismételte a tilalmat, mondván, nem tesz mást, csupán előljáróinak engedelmeskedik. „Visszatérve a plébániáról – folytatja Irena Kováčová –, elmentem az Államvédelmi Parancsnokságra, ahol azt kértem, küldjenek egy ügynököt a templomba a következő vasárnap, figyeljék meg, újból megszegik-e a tilalmat.” (Uo.) A referens František

²³ Az I. kategória, tehát a ‘megbízható’ papok listája 41 nevet tartalmazott – köztük Ondrej Scheffert, a később kiközösített papot, aki elfogadta a kormánytól a meghurcolt Vojtaššák helyét. A II. kategória 77 olyan pap nevét tartalmazta, akik ‘támogatják a rendszert, de döntő pillanatban hűségesek maradnak az egyházhoz’. Érdekes módon köztük szerepelt a beszervezett Ladislav Škoda, a később együttműködése miatt a kommunista rendszerrel szintén kiközösített pap neve is. A ‘megbízhatatlan’ papok között, a III. kategóriában 141 név található, miközben a IV. kategória, a ‘reakciósök’ papok 209 nevet tartalmaz. Itt szerepel például Škrábík püspök is. (*A papok megbízhatósági jegyzéke*, é. n., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 91, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. „Különböző jelentések a szlovák papokról”). Csehszlovákiában a ‘haladó’ papok listáján 312 név szerepelt. (*A csehszlovák haladó papok jegyzéke*, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 64, 1–9. karton.)

Amennyiben általánosságban szemléljük a katolikusokat, a United Press prágai irodája szerint a kormány a lakosság 25%-át tartotta ‘fanatikus katolikusnak’. Az úgynevezett ‘formálisan’ vallásosak 40–50%-ot tettek ki és további 20–30%-ot tekintettek úgy, hogy csupán családi okokból tagjai a katolikus egyháznak. Amennyiben a papokat vizsgáljuk, a ‘haladók’ kevesen voltak. Többségük a ‘közömbös’ kategóriába tartozott, de sokan voltak a ‘reakciósök’ is. Ezen utóbbiakat megfigyelés alatt tartották. (*A United Press prágai irodájának táviratáról készült titkos jelentés*, é. n., 1949 július – augusztus, VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 12, i. 69.)

Lepp jellemzésével folytatja: „Lepp plébános dühödt ellensége politikai rendszerünknek. Az egész település rosszindulattal tekint a Katolikus Akcióra. Amikor a vidéki propagandát szerveztem falvainkban, egyedül [Zólyom] Lipcsében (Lepp faluja) volt lehetetlen összegyűjteni az asszonyokat, akik minden Katolikus Akcióval kapcsolatos beszédkor azzal fenyegetőztek, hogy betörik az épület ablakait. ...” (Uo.) Kováčová arroganciája Lepp megbüntetését célzó javaslatával éri el tetőpontját: „Követelem, hogy a jövőben Leppnek ne utaljanak ki semmiféle fizetést. Megérdekl, hogy példaértékű módon büntessük meg. Javaslom áthelyezését is ... olyan helyre, ahol haladó és érett felfogású emberek vannak, míg Lipcsének egy haladó papra van szüksége, aki képes megváltoztatni ezeket az elvakult fanatikusokat.” (Uo.)

A feljelentés következményei túlmentek Irena Kováčová javaslatán, és František Leppet börtönbe vetették. Az eredmény a hívek elégedetlensége volt. A helyi egyházközség asszonyainak küldöttsége ment a fővárosba, hogy kérjék a plébános szabadon bocsátását. Kováčová, aki az egyházközség ellenőrzését is vállalta, késedelem nélkül táviratot küldött, amelyben (még a küldöttség megérkezése előtt) azt magyarázta, hogy egyáltalán nem ért egyet az egyházközség vezetőségével, tiltakozásukat ezért nem kell tekintetbe venni. „Ezzel egyidejűleg – folytatja Irena Kováčová – azzal a kéréssel fordultam Besztercebánya kerület Nemzeti Bizottsága Biztonsági Ügyosztályához, indítsanak igen szigorú nyomozást az egyházközség azon tagjainak azonosítására, akik lázadoznak és panaszkodnak Lepp távolléte miatt. Azonosítsák ennek a tevékenységnek a főszervezőit, illetve derítsék ki azon asszonyok pontos nevét, akik személyesen mentek Pozsonyba, hogy közbenjárjanak az ügyben.” (*Kováčová besztercebányai egyháziügyi referens jelentése a pozsonyi Egyháziügyi Hivatal részére a letartóztatott Lepp plébánosról*, 1950. február 13., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 22. i. 340.)

A Szentatya és a katolikus főpapság iránti sajátos gyűlöletét már láthattuk annak a nővérnek az esetében, aki hangosan imádkozta a pápa imáját. Ugyanez nyilvánul meg a referens esetében Andrej Škrábik püspök agóniájának pillanataiban. „Megtudtam – tudósít Irena Kováčová –, hogy a püspöki kúria vezetői mindenhol táviratokat küldenek, figyelmeztetve a püspök közeli halálára ... Az egész városon körmenetben akarják körülhordozni földi maradványait, hogy a gyászszertartás még pompásabb legyen, de még inkább, hogy kiváltsák a nép szomorúságát hirtelen halála miatt, mintha ez korai volna, mintha a püspök valósággal mártír lenne”. (*Kováčová besztercebányai egyháziügyi referens távirata a pozsonyi Egyháziügyi Hivatal részére Škrábik püspök egészségügyi állapotáról*, 1950. január 5., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 21. i. 248.) Kováčová az Egyháziügyi Hivatal beleegyezését kérte a körmenet megakadályozására, mondván, hogy a püspök „ezt nem érdemli, mivel sok kétes ügy terheli lelkiismeretét, ... de azért sem, mert nem kockáztatható a városban egy esetleges zavargás. ...” (Uo.)²⁴

Mindabból a kevés levéltári anyagból, amit az egyházi referensekre vonatkozóan meg tudunk szerezni, feltételezhetjük, hogy többé-kevésbé hasonlóan járt el az összes

²⁴ A dokumentum jobb felső szélén kézírással ezt jegyezték fel: „Telefonon beszéltem Kováčová elvtársnővel, aki elmondta, hogy jelenleg nem tesz semmit, de azt kérte, hogy a püspök halála esetén azonnal értesítsük, hogy megtehesse a szükséges intézkedéseket.” (Uo.)

referens. Ezek szerint eljárásuk jellemzőit így vázolhatjuk: tökéletesen ellenőrizték, ami területükön történik; bárminemű külső egyházi tevékenységet megakadályoztak és minden tettüket egyeztetették a fővárosi központtal és a titkosszolgálattal. Végso soron tehát nem egyszerű megfigyelők voltak, hanem az általuk vizsgált közegeben személy szerint aktívan közre is működtek.

A referensek nemcsak feljegyzések készítésével foglalkoztak, hanem feladatuk volt az is, hogy kapcsolatban álljanak a papokkal, a már említett csoportbeosztás szerint. Világos volt, hogyan bánjanak az első csoportba tartozókkal. Folyamatos kapcsolatot kellett velük tartani, megkövetelni, hogy prédikációik optimisták legyenek és a haza iránti szeretetre, az ország újjáépítése iránti buzgalomra sarkalljanak. A kollaboráns papok számára a referensek előnyöket eszközöltek ki az állami szerveknél. A többi papot az együttműködés felé kellett irányítani. (77. sz. körlevél a kerületi és járási egyházi referensek kinevezéséről, 1949 eleje, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. 269/49.)

II. II. 3. Kísérletek a püspökök és ordináriusok elszakítására a hívektől és a papságtól

Többször említettük a kommunisták szándékát, hogy szétrombolják az egyházon belüli kapcsolatokat. Ehhez lélektanilag elő kellett készíteniük a közvéleményt, hogy alkalmas legyen felháborodás nélkül elfogadni a püspökök elszigetelését és „póthierarchia” bevezetését. Minden, a kérdésben érintett csoportra, vagyis az államra, az egyházra és a püspökökre kiosztották az egész folyamat végső céljának megfelelő szerepet. Rossz fényben feltüntetni az egész nép előtt a püspököket, elfogadhatatlanná tenni helyzetüket és így szembeállítani őket az állammal, aminek viszont a vallásszabadság valódi védelmezőjeként kell feltűnnie. Ezt a szembeállítást következetesen újra és újra hangsúlyozni kell a nép előtt. El kell fogadtatni és kedvelté kell tenni a haladó papokat, akik az állam pártjára álltak és szakítottak az áruló papokkal, akik hűek maradtak a főpapsághoz. Meg kell állapítanunk, hogy a püspökök kinyilvánították, egyek papjaikkal és visszautasították az elszigetelt „felsőbb osztály” szerepét. Íme az 1948. augusztus 16-i püspöki konferencián elhangzott szavaik: „Nem kell attól tartanunk, hogy bárki valamiféle társadalmi többségre következtethet magatartásunkból. A többiektől, a papoktól nem különülünk el, csak hivatalunk szentségi jegyében. Tiszta lelkiismerettel jelentjük ki, hogy papjainkkal, mint testvéreinkkel Krisztusban törvény szerint egységben élünk és együtt dolgozunk, egyek vagyunk velük és készek vagyunk elviselni velük a jövőben bármi áldozatot és társadalmi nehézséget.” (*A katolikus püspöki kar emlékeztetője a csehszlovák kormánynak*, 1948. augusztus 16., in: Frei, 1973, 47.)

Talán a legjellemzőbb cikk, amely a legtöményebben fejezi ki a kommunista propaganda által ezekre a csoportokra (”osztályokra”) kiosztott jellemzőket, az, amelyet a legolvasottabb kommunista újság, a Pravda főszerkesztője írt és jelzésértékű módon „A nép, az állam és a püspökök” címmel jelent meg. A népi demokratikus állam nemcsak úgy szerepel benne, mint ami a lehető legteljesebb vallásszabadságot kínálja, hanem ami helyettesíti az egyházat. „Nem létezik ’zárt’ egyház – írja Vilém Nový – a papok folytatják a misék celebrálását, keresztelnek, esketnek és te-

metnek, tanítanak az iskolákban és az állam fizeti őket ... Az 1948 februárja után újjászületett Nemzeti Front kijelentette, hogy garantálja a vallásszabadságot.” [Pravda 164 (1949) 1.] Ezt támasztotta alá a Csehszlovák Sajtóügynökség, és egy „Hogyan tartja fenn az állam a római katolikus egyházat” című cikk kíséretében nyilvánosságra hozták az 1948-as év költségvetését, kiemelve a katolikus egyház számára biztosított 125 656 000 koronás összeget, amely háromszorosa volt a többi egyháznak nyújtott támogatásnak. Egy helyreállított templomokról készített lista után következett az az információ, hogy a történelmi épületek védelme 12 millió koronát emésztett fel. 1949-re 125 817 000 koronát bocsátottak rendelkezésre, az építkezésekre pedig 14 250 000 koronát. („Hogyan tartja fenn az állam a római katolikus egyházat” – A csehszlovák hírügynökség jelentése, 1949. július 8., SNA – Bratislava, f. „Katolikus Akció”, d. 31, i. 55.)

Az állam (beleértve a kormányt és a pártot) úgy tűnt fel tehát, mint az egyháznak különleges mértékben kedvező erő, nem úgy, mint a püspökök, akiket egyenesen úgy állítottak be, mint az egyház ellenségeit. Ehhez a képtelen állításhoz fűzte hozzá Vilém Nový elvtárs, vádak valóságos láncolatán keresztül, hogy az állam és az egyház közti konfliktust a főpapság okozza, mert ők csináltak a szószékből politikai emelvényt, hogy nyugtalanságot keltsenek, ők a népi demokrácia reakciós ellenségeinek utolsó reményei, ők nem akarják, hogy egyetértés jöjjön létre az egyház és az állam között. „Ma az egyházi vezetők, a püspökök és ordináriusok – foglalja össze Vilém Nový – újra a kapitalisták pártjára állnak ebben a haladás és a reakció közötti történelmi harcban, a nép és a demokrácia ellen és ezzel valójában a hívők millióinak erőfeszítései és akarata ellen cselekszenek.” [Pravda 164 (1949) 1.]

Miután vázolta a nép valódi és nyilvánvaló barátait (az állam) és rejtett ellenségeit (az egyházi vezetők), eljut a néphez, és ahhoz, hogy az mit gondol a püspökökről. A népről és a hívekről beszélve Vilém Nový elvtárs a „katolikusok tömege” és a „hívek többsége” kifejezéseket használja. Ezzel azt az érzést kelti, mintha a katolikus egyházban lenne egy erős és többségi ellenzék a nép és az alsópapság részéről a főpapokkal szemben. „A mi népünk, köztük a hívők milliói és a papok ezrei tökéletes egységben állnak a Nemzeti Fronttal. Támogatják a kormányt, ... bár a külföldi és a hazai reakció által szervezett bomlasztás szétforgácsolással fenyegette nemzetünket, de ez a bomlasztás soha nem sikerült és nem is fog sikerülni. A főpapság így szüntelenül egyre mélyebb szakadékot ás maga és a nép között. Aki szelet vet, vihart arat. Ezek az urak a néppel szemben elárulták Krisztus emberszeretét a nép ellenségei érdekében. Ők azok, akik széthúzást gerjesztenek, és nem remélhetnek mást, mint hogy magukra maradnak ... Az egyház viszont, amelyet a népi demokrácia támogat, hű marad pásztori feladatához, ahogy azt a kormány, a Nemzeti Front és velük együtt a hívő nép kívánja. Az egyház nem válhat az állam fel-forgatásának eszközévé, ahogy azt a rossz pásztorok szeretnék.” (Uo.)

Ilyen jellegű cikkek láttak napvilágot különböző változatokban egész 1949 folyamán. Tekintve, hogy magukat kommunistának vallók írták őket, az általuk ellenőrzött sajtóban, nem számíthattak nagy propagandasikerre sem a hívők, sem a püspökök körében. Magukat a híveket kellett mozgósítani, alulról gyakorolni nyomást, olyan kampányt szervezni, amelynek főszereplői kapcsolatban állnak az ellenzékkel, egyrészt a püspökökkel, másrészt a hívekkel. Mint említettük, ennek az elképzelésnek a megvalósítá-

sát tervezték meg 1949. augusztus 30-án. A terv a következő volt: „leleplezni” a főpapság magatartását, rámutatni érdektelenségükre a hívekkel szemben, párhuzamosan bemutatni igyekezetüket, hogy a nép akarata ellenére nyugtalanságot keltsenek. Mint láttuk, ugyanez a dokumentum körvonalazza, hogyan kell „irányítani” az eseményeket: „A cseh és a szlovák katolikusok egy része, megbotránkozva a főpapság magatartásán, kijelenti magáról, hogy ő a katolicizmus egyetlen képviselője Csehországban és Szlovákiában.” (*Az Egyháziügyi Osztály javaslata a NF KAB-nak az egyházi kérdések megoldására*, 1948. augusztus 30., SÚA – Praha, f. 100/1, i. 73, n. 569, in: Kaplan, 1994, 22.)

Az ország minden területéről a megyéspüspököknek küldött tiltakozó határozatok özönének kellett volna bizonyítania, hogy nem a kommunisták, hanem maga a közvélemény van a püspökök ellen. Ambróz Lazík, akit elárasztottak ezek az írásos tiltakozások, helyesen gyanította, hogy a kampányt „egyetlen központ szervezi.” [*Az Stb 402-A osztályának ügynöki jelentése (Karačuk ügynök) Čavojský szerkesztő látogatásáról Lazík püspöknél*, 1949. február 17., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83, 17/3. karton.] Valóban, már 1949 elejétől járta egész Szlovákiát a Nemzeti Front Központi Akcióbizottságának néhány hivatalnok, akik kérték az egyházi referenseket, szerezzenek és küldjenek lehetőleg minél több tiltakozást, és szervezzék meg a küldöttségeket. Íme a Szlovák Nemzeti Front KAB titkáranak, Bohácnak Kassa térségében az egyházi referensek gyűlésén elhangzott szavai: „Látogatnotok kell a falvakat és ott is össze kell gyűjteni a tiltakozásokat. Minden körzetnek legalább nyolc tiltakozó határozata vagy küldöttsége legyen.” (*A Kassa kerületi egyházi referensek ülésének jegyzőkönyve*, 1949. február 16., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. „SzNF KAB Egyházpolitikai Osztálya”). A gyűjtés nem ment nagyon jól, valószínűleg – ahogy a dokumentum panasolja – azért, mert az itt élő polgárok „túlságosan bigottak”. „Az Akció területi bizottsága ... ellátogat a terület összes településére, ahol a lakosság nagyon bigott. A látogatások alkalmával elmagyarázzuk ... az állam és az egyház közti kapcsolatot. Majd összeállítjuk az írásos tiltakozó határozatot ... Eddig összesen 16 határozat született.” (*Az Stb 468-A osztályának heti összefoglaló jelentése*, 1949. május 27. – június 3., AMV – Levoča, f. „A belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.) A határozatok megalkotásának módjáról birtokunkba jutott egy érdekes irat, amelyben a losonci járási akcióbizottság titkára nyíltan beismeri, hogy ő belejavított a határozatokba, mivel – panasolja – néhány üzem a kommunista párt pecsétjével akarta elküldeni a határozatot. Szó szerint ezeket írja: „Időben észrevettem, és személyesen mentem a gyárba, átírtam a határozatokat vagy én magam bevontam és kidolgoztam a gyár nevében egy újat. ... Nehogy észrevegyék, hogy az egészet ugyanaz a járási akcióbizottság szervezi, utasítottam az üzemeket, hogy az írást a saját borítékjukban küldjék el ... és adják át nekem 1949. február 5-e előtt. Aztán másolatot készítettem a papírokról és elküldtem a Szlovák Nemzeti Front Központi Akcióbizottságának és a Nemzeti Front Járási Akcióbizottságának ... Minden borítékot a vállalatok jelvényével ... különböző tartalommal ... és megváltoztatott címmel... küldtem el külön-külön ... ne legyen gyanús, hogy a borítékokat összegyűjtöm és azok nem az illetékes helyekről származnak. Meg kell mondanom, minderről egyedül én tudtam. Senki nem sejtette, mit csinálók a borítékokkal, sem a helyi akcióbizottság tagjai, sem az elnöke.” (*A SzNF losonci Járási*

Akcióbizottságának jelentése a SzNF beszercebányai Kerületi Akcióbizottságának és a SzNF KAB-nak, 1949. február 9., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. „Jelentések az egyházi életéről a SzNF KAB-nak”).

Mennyi volt a tiltakozó levelek száma? Töredékes adatokból például arra lehet következtetni, hogy 1949 januárjában és februárjában a Kassai püspöki hivatalhoz 26 tiltakozó levél érkezett, az Eperjesi püspökséghez pedig 11 írásbeli tiltakozással fordultak a polgárok. A Nagyszombati Ambróz Lazik érsek csak január hónapban 110 tiltakozó levelet kapott összesen 453 aláírással. Az egyik egyházmegyéjéhez tartozó körzetből – Léváról – január hónapban 10 ilyen levél érkezett. (*A Katolikus Akció Kerületi Akcióbizottságának jelentése a NF-nak, 1949. február 24., SNA – Bratislava, d. e. f. ÚZP – adminisztratív iratok, b. 19/49, i. 19/49 – titkos – Katolikus Akció.*) Miután minden tiltakozó levél egy példányát megküldték a Szlovák Nemzeti Front Központi Akcióbizottságának, e szervezet forrásai összesített adattal szolgálnak: 1949. február 24-ig az összes püspöki hivatal összesen 400 tiltakozó levelet kapott, így tehát minden püspökséghez átlagosan 70 ilyen írásbeli tiltakozás érkezett. (*A SzNF KAB Egyháziügyi Osztályának jelentése, 1949. február 24., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. „Jelentések az egyházi életéről a SzNF KAB-nak”).*

A püspöki hivatalok természetesen visszaküldték a tiltakozó leveleket az illető plébánosoknak azzal a kéréssel, hogy igazolják az aláíró személyeket. Ezt a feladatot bízta a Nagyszombati püspökség például [Štefan] Hudec újbársi plébánosra. Az ő válasza az volt, hogy „az írásbeli tiltakozást ateisták írták alá”. (*A SzNF zsolnai Kerületi Akcióbizottságának jelentése a SzNF KAB Egyháziügyi Osztályának, 1949. április 22., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. „Jelentések az egyházi életéről a SzNF KAB-nak”).*) Néhány tiltakozó levél azonban megfélemlítés vagy zsarolás eredménye volt, főleg a Katolikus Akció kapcsán Szlovákia egyes vidékein kibontakozó ellenállást követő nagyszámú bebörtönzések után. A helybeliek azt remélték, hogy könnyebben elérhetik az őrizetbe vettek szabadlábra helyezését, ha a kormány szemléletébe illő tiltakozó levelet nyújtanak be. Amikor Brusznó vidékének lakosai is delegációt küldtek tiltakozó levelükkel, az illetékes kerületi bizottság azt jelentette a központi bizottságnak, hogy „már egy másik esetről van szó, amikor a polgárok azzal foglalkoznak, hogy megmutassák, megváltoztatták viselkedésüket az állammal szemben. Így remélik ... kegyelmet nyernék azoknak, akiket a Katolikus Akcióval kapcsolatban vád alá helyeztek.” (*A SzNF beszercebányai Kerületi Akcióbizottságának jelentése a SzNF KAB-nak, 1949. október 5., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.*)

Mi volt a tiltakozó levelek tartalma? A pozsonyi Szlovák Állami Levéltár „Katolikus Akció” fondjában talált egyik dokumentum kiemeli a tiltakozó levelek legjelentősebb részleteit. Figyelmes olvasás után ezek közül az írások közül sok mutat közös jegyeket. Például a bevezetésben gyakran felsorolják az állam nyújtotta kedvezményeket. Alsóhámor polgárai többek között azt írták Andrej Škrábíknak: „Mi, nagyon nehéz munkát végző dolgozók, nagyra értékeljük kormányunknak a dolgozók életszínvonalát növelni kívánó törekvéseit. Mi azonban azt is nagyon jól tudjuk, ki az ellenségünk, ezért teljes elszántsággal szállunk szembe a katolikus egyház kapitalizmust és a NATO-t védő felforgató tevékenységével ... Reméljük, megértésre talál az egyház és az állam közötti együttműködés iránti hő vágyunk és lehetővé válik minden dolgozó reménye, az együtt-

működés, a béke és a jobb jövő.” (*A SzNF losonci Járási Akcióbizottságának jelentése a SzNF beszercebányai Kerületi Akcióbizottságának és a SzNF KAB-nak a püspököknek küldött tiltakozó levelekről*, 1949. február 9., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „Egyházi ügyek”, „Jelentések az egyházi életéről a SzNF KAB-nak”), „Nem akarjuk – írták egy másik faluból ugyanennek a püspököknek –, hogy a kormány, amely mindenben segít minket, bármilyen rosszat feltételezzen rólunk, katolikusokról, vagy szeretett egyházunkról...”. (Uo.) Velbach polgárai megmagyarázták Ján Vojtaššák püspököknek a haladó erők iránti vonzódásukat és az egyházi hierarchia iránti keserűségüket: „...Egyetértéssel szemléljük azoknak a hívőknek és katolikus papoknak az erőfeszítéseit, akik megértették az új idöket, és megértéssel viseltetnek a nép iránt ... keserűen vesszük tudomásul, hogy az egyházszervezet csúcán lévők akadályozzák és tiltják leginkább haladó gondolkodású papjainknak együttműködését a néppel Kijelentjük, támogatni fogjuk a néphez igazán közelálló papok erőfeszítéseit, hogy egy ilyen pap kerüljön a mi plébániánkra is... Reméljük, Excellenciád a rábizott hívek érdekében, a többi püspök úrral együtt a legrövidebb idő alatt a demokratikus népi rendszernek kedvezően foglal állást ...”. (Uo.)

Jánský, Valaszkabella plébánosa 5000 hívő nevében közölte Eduard Nécsey püspökkel: a nép lázong „főként amiatt, hogy míg a kormány tekintettel volt mindenféle vallási érzületünkre ... püspökeink közül mind a mai napig egy sem fejezte ki nyilvánosan lojalitását köztársaságunk iránt”. (Uo.) Meglehetősen erőszakos hangnemben fordulnak Brodnó vidékének hívei ugyanehhez a püspökhöz: „Követeljük Öntől, ne bánjon velünk úgy, mintha diktátor lenne, aki anélkül, hogy tájékoztatna minket róla, az egyház nevében tárgyal. Nem vagyunk biztosak benne, hogy ez igazán a hívők érdekeit szolgálja. ... Azt kérjük, folytasson párbeszédet kormányunkkal és támogassa a lehető legjobb módon, hogy azután mint testvérek érthessék el az egykor elképzelhetetlen célokat. Azt szeretnénk, ha Ön nem távolodna el a néptől, azért, hogy végre megértse a katolikus lelkek és a nép a szavát: békében, biztonságban és az állammal jó viszonyban akarunk élni”. (Uo.)

A tiltakozó leveleket néha megkísérelték a Bibliával alátámasztani. Egy üzemből azt írták Jozef Čársky püspököknek: „Hívő népünk gyanítja, hogy Ön valójában a háborút, sőt az állam és az egyház közötti ellentét mélyülését kívánja. Biztos lehet benne, hogy az Ön juhait ezt nem kívánják és Ezekiél próféta szavaival ezt mondják: ‘Jaj Izrael pásztoraiknak, akik magukat legeltették! ... Hanem keménységgel és erőszakkal uralkodtatok rajtuk’. Hinni szeretnénk, hogy juhainak figyelmeztetése nem lesz pusztába kiáltó szó. Reméljük, Isten segítségével beteljesülnek az írás szavai, ‘Ne legyen ellentét én és te közted, az én pásztoraim és a tieid között, hanem legyünk testvérek’. Igen, hisszük, hogy az Ön és az állam közötti eddigi ellentétek el fognak tűnni”. (Uo.)

Liptószentmiklós hívei így szólították fel Ján Vojtaššák püspököt: „Tartson velünk egy jobb jövő felé, amely a katolikus egyháznak is kedvező, értünk és gyermekeinkért, tartson velünk Ön is, aki felvilágosult püspök, és tegyen hűségesküt a kormánynak. A Mindenható világosítsa meg az Ön szellemét, hogy együtt haladhassunk egy szebb élet, egy szebb jövő felé”. (Uo.) Szered hívei is megfogalmazták „lelkiségi” jókívánságaikat Ambróz Lazík püspököknek: „Krisztus békéje és híveinek érdeke vezesse Önt minden tetteiben, hogy körültekintő egyezségre jusson az állammal, ami számunkra a földön a biztos jólétet és a pozitív fejlődést biztosítja”. (Uo.) Borostyánkő hívei a következő kívánságukat fejezték ki: „Nem akarjuk, ...

hogy a kormány minket, hívőket ellenségnek vagy ellenzékinek tartson, ehhez Önnek is hozzá kell járulnia, mivel a magunk részéről már megtettük, amit megtehettünk. Most Önökön a sor, lelkipásztoraink, hogy az egyszerű hívek példáját kövessék. Ha ez a felhívás nem talál a visszhangra, könnyen megeshet, elhagyja nyája és juhok nélküli pásztor lesz, s még inkább, ha e juhokat igazságtalanul tévútra, rossz legelőre vezeti”. [Lud 131 (1949) 1.]

„Hisszük – írta Pavol Gojdič püspöknek a fiatalok egy csoportja –, hogy Krisztus szeretete megvilágosítja az Ön szellemét, és meg fogja érteni buzgalmunk helyességét az ország építésében, és felhagy azzal, hogy inségbe és szenvedésbe vigyen minket. Meggyőződünk arról, hogy népi demokratikus köztársaságunkban senki nincs és nem is volt akadályozva vallásának gyakorlásában, a kormány és a közigazgatás tisztelettel viseltetik népünk vallási érzülete iránt”. (*A SzNF losonci Járási Akcióbizottságának jelentése a SzNF besztecerbányai Kerületi Akcióbizottságának és a SzNF KAB-nak a püspököknek küldött tiltakozó levelekről*, 1949. február 9., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. „Jelentések az egyházi életről a SzNF KAB-nak”).

A tiltakozási hullám, a püspökök ellen irányuló lélektani nyomás másik eszköze a nagy létszámú küldöttségek személyes megjelenése volt a püspökségeken, ahol erőszakosan és kietartóan követelték a püspököktől ugyanazt, amit a levelekben leírtak. Két elemzett dokumentumból nemcsak azt állapíthatjuk meg, hogy e küldöttségek szervezettek voltak (az egyik anyag címe „Jelentés a püspökhöz irányított küldöttségekről...”), hanem azt is, hogy szabályosan betanították őket, „kezdeményezzenek minden részletre kiterjedő vitákat” a püspökökkel (*Jelentés küldöttség kiküldéséről Nécsey püspökhöz*, 1949. június 23., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 91, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. „Egyházügyi Osztály”), s erről számoljanak be a megfelelő akcióbizottságnak. (*Az alsókubini küldöttség beszámolójának jegyzőkönyve Vojtašák püspöknél tett látogatásuk után*, 1949. július 30., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 257, b. „KNV – Egyházügyi Osztály”). A Nyitra kerület politikai-vallási helyzetéről szóló jelentésben ez olvasható: „Minden küldöttséget a titkárságról indítanak el, amelyek élén politikai-vallási kérdésekről érett véleménynel bíró, megbízható személyek állnak. Minden küldöttség a püspökkel történt beszélgetés után újra visszatér a titkárságra, ahol részletesen lejegyzik a két fél eszmecseréjét. Ezeket a híreket egész nap regisztrálják, hogy levonhassák a következtetéseket a következő napra vonatkozóan, amikor más küldöttségeket tanítanak be és küldenek a püspökhöz”. (*Jelentés a Nyitra kerületi egyházpolitikai ügyekről*, é. n., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, in: Pešek, 1996, 101., 9. jegyzet.)

Az idevonatkozó anyag hiányossága ellenére két dokumentum lehetővé teszi, hogy a beszélgetések alaphangulatát érzékeljük. A fent említett iratban olvasható mindaz, ami 1949. június 20. és 23. között a nyitrai püspökségen lejajlott. Június 20-án három, 7-8 fős csoport érkezett. Az első csoport a püspökök nyitottságát hiányolta az állammal folytatott tárgyalások során, és a püspöki körlevelet is kifogásolta, „amelynek nincsen semmi köze Jézus Krisztushoz” (*A Nécsey püspökhöz küldött küldöttség jelentése*, 1949. június 23., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 91, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. „Egyházügyi Osztály”).²⁵ és ki-

²⁵ A püspöki körlevél, melyről a későbbiekben még lesz szó, elítéli a szakadár Katolikus Akciót, egyházüldözéssel vádolja a kommunista kormányt és felszólítja a papságot, illetve a híveket, legyenek állhatatosak az egyház és Krisztus iránti hűségükben.

tartott amellett, hogy a püspök gyakoroljon hatást a többi püspökre, kezdjenek tárgyalásokat az állammal. Egy másik küldöttség még azt is kérte, vonja vissza az ebben az időszakban közzreadott püspöki körlevelet, míg a harmadik csoport azokat a püspököket kritizálta, akik melőzték a nép akaratát, amely az egyház és az állam közötti összhangot kívánta.

A következő napokban, pontosan június 22-én legelőször öt személy jelentkezett, akikről kínosan lerítt az egyházi dolgokban való járatlanság – nem ehhez az egyházmegegyezéshez tartoztak. Ezután azonnal 14 további személy érkezett, akik kétségbe vonták a püspök lojalitását az állam iránt és kritizálták a Kiáltvány aláíróinak kiközösítését. A harmadik napon a püspök nem engedélyezett több kihallgatást, titkára elmondása szerint azért, mert „érthető módon, a püspök kimerült a mindennapos delegációk sorától”. (Uo.) Ezért a küldöttségek csak a titkárral beszéltek. Makacsságuk bemutatására szó szerint idézzük a jelentés egy részletét, amely a fásasztó vita végét írja le: „... Amikor a titkár kijelentette, hogy bármelyik pillanatban kész megújítani hűségét az állam iránt, a delegáció azt kérte tőle, tegye meg ezt azonnal a Kiáltvány aláírásával. A titkár az egyházi tanítások mögé bújt. A küldöttségnek arra a kérdésére, elfogadja-e a Kiáltvány hat pontját, válasza az volt, hogy nem ismeri azokat, ezért nem tud válaszolni. A küldöttség azon nyomban megmutatta neki a Kiáltványt, a titkár figyelmesen áttanulmányozta, végül az egyházi tanításra hivatkozott...”. (Uo.) Ugyanezen a napon megjelent egy újabb, nőkből álló delegáció. Ők a külföldről zavart keltő püspökök békét fenyegető viselkedését bírálták. A nap tetőpontja a földművesek látogatása volt. A jelentés megemlíti, hogy a titkár „szemmel láthatóan fáradt volt”. (Uo.)

Hogyan reagált a püspök mindezekre a vádakra és nyomásra? Az általunk vizsgált írás szerint a püspök csodálatos türelemmel válaszolt, megmagyarázta a problémákat és megígérte, hogy minden tőle telhetőt megtesz. Úgy tűnik, ez a viselkedés volt jellemző az összes püspökre, úgyhogy február végén, amikor már mindegyiküket körülbelül 20 küldöttség meglátogatta, a kommunisták arra a következtetésre jutottak, hogy az illető püspökök „... udvariasan fogadják a küldöttségeket, de értetlenek, nem tudván, pontosan miről szól ez a kampány. A püspökök a küldöttségekkel folytatott beszélgetések során a Vatikánra hivatkozva mentegetőznek”. (*A SzNF KAB Egyházügyi Osztályának jelentése*, 1949. február 24., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „Egyházi ügyek”, i. „Jelentések az egyházi életéről a SzNF KAB-nak”).

Az „udvarias fogadtatás”-nak bizonyára különböző fokozatai voltak. Ezek közül a „leghűvösebb” a nyár közepén, 1949. július 30-án történt Ján Vojtaššák püspök rezidenciáján. Ahogyan jellemző volt rá, kertelés nélkül, rideg őszinteséggel beszélt az egyház ellenségeivel. Talán ez az állhatatossága szolgált alapul a titkosszolgálat [!] következő értékelésének: „Vojtaššák képes volna az első apostolok életvitelére, és papjait is képes lenne kényszeríteni, hogy ugyanezt cselekedjék”. (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. június 3–10., AMV – Levoča, f. „A belügyminisztérium kassai regionális adminisztrációja”, i. 52.)

A püspök valóban nyersen bánt a delegációval. Ez egyáltalán nem felháborító, ha figyelembe vesszük, hogy Ján Vojtaššák kommunista jellegű nemzetközi provokációt ismert fel benne. A küldöttség tagjai egy szokatlan tény miatt azonnal észrevették, hogy egyáltalán nem látják őket szívesen a püspöki rezidencián, személyi igazolvánnyal kel-

lett jelentkezniük. Ezen kívül azt az iratot is kérték, amely felhatalmazza őket, hogy bármilyen egyházközséget képviseljenek. Ezek hiányában a püspök kijelentette, hogy csak magánszemélyekként fogadja őket. „Amikor a delegáció ebbe belenyugodott, Štefan Hatala titkár elkísérte őket a püspökhöz. ... Amikor a küldöttség belépett a terembe, katolikus módon köszönt: 'Dicsértessék a Jézus Krisztus!'. De a püspök nem fogadta ezt a köszöntést. ... Leült, miközben állni hagyta a delegáció tagjait. Az összes jelenlevőtől megkérdezte a nevét, foglalkozását, származását, mindent feljegyezve...”. (*Az alsókubini küldöttség beszámolójának jegyzőkönyve Vojtaššák püspöknél tett látogatásuk után*, 1949. július 30., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 257, b. „KNV – Egyházügyi Osztály”). A beszélgetés során (egy órán át tartott) Ján Vojtaššák nem hagyta, hogy elnyomják, végig ő vitte a szót. A delegáció figyelmeztetésére, miszerint a püspököknek végre meg kell egyezniük a kormánnyal, Ján Vojtaššák megerősítette: „Én együtt akarok működni az állammal és együtt is működöm... a kormány szakította félbe a tárgyalásokat, nem a püspökök. De miről lehet tárgyalni, ha megfosztották az egyházat minden tulajdonától, és megszálltak minden folyóiratot?” (Uo.), Ján Vojtaššák felvilágosította a jelenlevőket a szakadár Katolikus Akció teljes elfogadhatatlanságáról, részleteket olvasva fel az azt elítélő körlevélből.

Ján Vojtaššák viselkedése túl ridegnek és zordnak tűnhetne, de véleményünk szerint az akkori körülmények között ez volt az egyetlen igaz és közös út az Apostoli Szent-szék által kibocsátott két kiközösítés alapján. A mesterkélt szívéllyesség, a mellébeszélés és a kétértelműség nem lett volna helyénvaló olyan helyzetben, amikor az egyház gyökereit fenyegették.

II. II. 4. A helyettesítő hierarchia felé. Alexander Horák, Jozef Lukačovič, Jozef Fiala

A tiltakozások és a küldöttségek, vagyis a püspökökre „alulról gyakorolt nyomás” konkrét megvalósulása alapvetően két követelést tartalmazott, amelyek közül az elsővel már foglalkoztunk, azaz kezdjenek tárgyalásokat az állammal, hogy együttműködésre jussanak vele. (Természetesen lényegében arról volt szó, hogy a püspököket a kommunisták által javasolt elfogadhatatlan feltételek elfogadására kényszerítsék.)

Az egyes egyházmegyéek papságára gyakorolt mesterkedéseknek a tiltakozásokban foglalt másik témája az volt, hogy ne büntessék azokat a papokat, akik készek hűségesen együttműködni az állammal. Íme néhány részlet: „Gyűlésünkön, mi, a zsolnai papírgyár alkalmazottai, egyhangúlag elfogadtuk a következő tiltakozást: Elítéljük Lukačovič és Horák lelkészek zaklatását, akiket a püspökök felfüggesztettek és követeljük visszahelyezésüket”. (*A zsolnai cellulóz és papírgyár dolgozóinak távirata*, 1949. február 1., SNA – Bratislava, d. e f. CÚZP – adminisztratív iratok, b. 19/49 – titkos – Katolikus Akció, i. „19/49 – egyház – tiltakozások – Katolikus Akció”). Hatszáztizenhárom vasutas egy másik követelést írt alá: „Hisszük, hogy kérésünknek gyorsan eleget tesznek, és az egyház szervezete a jövőben kerülni fogja az olyan intézkedéseket, amelyek azt tanúsítják, hogy államellenes egyénekre támaszkodik”. (*Az Államvasutak kassai egyes részlege dolgozóinak levele*, 1949. január 22., SNA – Bratislava, d. e f. CÚZP – adminisztratív iratok, b. 19/49, i. „19/49 – titkos – Katolikus Akció”). A város polgármesteri hivatalá-

nak húsz tagja azzal vádolta a püspököket, hogy nem vesz tudomást a nép akaratáról: „Lukačovič és Horák lelkész felfüggesztése a papi teendők alól világosan bizonyítja, hogy a felelős egyházi hatóságok nem vesznek tudomást a hívők nagy többségének politikai véleményéről, és arra törekednek, hogy éppen azokat a papokat közzsítsék ki, akik a népert dolgoznak és mellette állnak”. (*Sztropkó város elosztási hivatal, Forradalmi Szakszervezeti Mozgalom levele Gojdič és Čársky püspöknek*, 1949. február 16., SNA – Bratislava, d. e f. CÚZP – adminisztratív iratok, b. 19/49, i. „19/49 – titkos – Katolikus Akció”). Ugyanez a séma ismétlődik meg ugyanezen város ifjúsági egyesületének levelében: „Miért ellenzik azokat, akik a nép mellett állnak, és védik azokat, akik külföldön a nép ellen vannak?”. (*A sztropkói Ifjúsági Szövetség levele Gojdič és Čársky püspöknek*, 1949. február 17., SNA – Bratislava, d. e f. CÚZP – adminisztratív iratok, b. 19/49, i. „19/49–titkos – Katolikus Akció”).²⁶

Elmondtuk, ennek a tiltakozási hullámnak az volt a célja, hogy felgyorsítsa a hívek és a püspökök elszakadását. Sőt, ha a haladó papok úgy jelentek meg, mint a püspökök igazságtalanságának áldozatai, a püspököktől való eltávolodás kiegészül annak megjelenésével, aki *felé* érdemes odafordulni, aki mellé oda kell állni. Idézünk egy nagyon jelentős állítást, amely a kommunista vezetők és a haladó papok egyik összejövételén hangzott el. Alexej Čepička mondta ez utóbbiaknak: „Ezekkel az öntelt urakkal [vagyis a püspökökkel] nem lesz semmi nehézségünk. Rájuk nem számítunk. Rátok viszont számítunk, és minden főbb tisztséget nektek szánunk”. (*A haladó papokkal folytatott megbeszélés jegyzőkönyve*, 1949. május 13., VHÚ – Praha, 100/52, d. 11, i. 63.) Bizonyosságul olvassunk bele az egyházmegye által kidolgozott tervbe, miszerint „a Horák megbízottal együttműködők csoportjába haladó papokat kell bevonni”. (*A SzNF KAB Egyházügyi Osztályának munkaterve – a CSKP kilencedik kongresszusáig terjedő időszakra*, 1949 eleje, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „Egyházi ügyek”). „Szlovákiában – mondta a Vatikáni Rádió, kommentálva az időszak eseményeit – új iskola születik ..., Horák megbízott elvtárs... a fő ideológusa annak, amit sokféle módon lehet nevezni, de semmiképpen sem ‘Actio Catholica’-nak”. (*A Vatikáni Rádió adása n. 378*, 1949. július 20., AVR – Roma, f. Szlovák szerkesztőség, d. 1.)

Ki volt Alexander Horák? A legszorosabban együttműködött kommunistákkal, és arra szánták, hogy magas tisztségeket töltsön be az „új” nemzeti egyházban, vagyis a szakadár Katolikus Akcióban. Az ebből az időből származó anyag feltárása, ha nem is tette lehetővé személyének teljes rekonstruálását, „karrierjének” néhány főbb vonását azonban felvázolhatjuk.

Úgy tűnik, Alexander Horák kommunista időszak alatti egész viselkedését egy, az egyházi előljárókkal közvetlenül a világháború után történt összetűzése határozta meg. A még Mindszenty József magyar bíborossal is összeütköző Alexander Horák ugyanis 1940-től 1948-ig megbízást kapott, hogy képviselje Magyarországon a Szent Adalbert Társaságot, a legnagyobb szlovákiai katolikus könyvkiadót. (*Encyklopédia Slovenska*, 1980, II., 289–290.) 1947 októberében Mindszenty József tudatta Alexander Horákkal,

²⁶ Elsősorban azokat a papokat tekintették árulóknak, akik külföldre menekültek és onnan bírálták a rendszert, de árulónak tekintettek minden, a rendszerrel nem szimpatizáló papot.

hogy vissza fogja vonni a magyar püspöki kar engedélyét az említett feladat végzésére. Mindszenty József levele megmagyarázta az okokat. Alexander Horák az „Antifasiszta Front” oldalára állt, és annak propagandája céljából visszaélt a miseszertartással és a pulpitussal. Mindszenty József nem mulasztotta el, hogy Alexander Horák tevékenységének részleteibe bocsátkozzon: „Ön jámbor és hívő embereket vont be az ‘Antifasiszta Frontba’. ... Vidéken járva nem a plébánián szállt meg, hanem a kommunista párt helyi csoportjánál. Egy bizonyos helyen Önt társaival együtt olyan család látta vendégül, amely vadházasságról és lopásról híres. Hogy egyházmegyémm nagy patrónusa előtt az irgalmat megőrizzem, a történetek után Magyarország területén felmentem Önt hivatalából...” (A külügyminisztérium jelentése Horák Mindszenty által kezdeményezett felfüggesztéséről, 1947. december 19., AMV – Praha, f. Vatikán 1945–1959, d. 2, b. 4.)²⁷ Alexander Horák egy kézzel írott életrajzában elismerte, hogy tevékenysége közvetlenül kapcsolódott a szovjet hadsereg érkezéséhez, vagyis már akkor is kommunistabarát volt. Azt írta: „... A szovjet hadsereg érkezése után megalapítottam ... a Szlovák Antifasiszta Frontját...” (Személyes iratok – Alexander Horák önéletrajza, é. n., SNA – Bratislava, f. SNR – „A megbízottak személyes iratai”, d. 21.)

Két hónappal később Mindszenty József kiutasító levele eljutott a belügyminisztériumhoz, amely, úgy tűnik, a külügyminisztériumon keresztül kapcsolatba lépett Alexander Horákkal. Noha nincs közvetlen bizonyíték, nagyon valószínű, hogy a kommunisták igyekeztek megszerezni maguknak Alexander Horákot. Ezt tanúsítja az a tény is, hogy néhány hónappal visszatérése után, 1948-ban postaügyi megbízott és a Szlovák Nemzeti Tanács képviselője lett. Az első fejezetben szó volt a püspökök döntő közbelépéséről, akik nyilvánosan kihírdették Alexander Horák felfüggesztését. Mindez még jobban fokozta ellenségeskedését a püspökökkel szemben. A haladó papok összefövetelén 1949. március 3-án például azt mondta: „Bizonyos, ha a püspökök továbbra is fenntartják jelenlegi álláspontjukat, el kell távolítani őket, mint minden összeesküvőt. A mai körülmények között ők a legfőbb árulás vádlottjai...” (Közlemény a haladó papoknak az Egyházi Hivatal prágai üléstermében tartott gyűléséről, 1949. március 3., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.) Alexander Horák tehát, többnyire közvetve, együttműködött a kommunistákkal a püspökök eltávolításában.

E pap bűnei itt még nem fejeződnek be. Minden túlzás nélkül a kommunizmus és a Szovjetunió „apostola” volt. Moszkvából való visszatérése után „Benyomások a Szovjetunióról” címmel propagandakörutakat tett 27 helyen és nyilvánosan magasztalta a szovjet rendszert. Három héten át (március 24-től április 13-ig) Szlovákia több járásában megfordult, majd ugyanezzel a beszéddel ellátogatott május 11-én Nyitrára, május 26-án Nagytapolcsányba, május 28-án Pöstyénbe és június 11. és 13. között Ruttkára és

²⁷ Amikor Mindszentyt elítélték, Šára Šurányiová, a szlovákiai Katolikus Akció jövődö elnöke a következő álnok szavakat írta Horáknak: „Én tudom a legjobban, megbízott úr, hogy Jézus Krisztus képviselőjeként, a mély meggyőződésű hívő ember példájaként, Ön nem örül, hogy elbukott magas rangú testvére az oltárszolgálatban, de tudnia kell „ki állítja fel a szempontokat” ... Számomra Mindszenty csúnya végzete, különösképpen mivel katolikus vagyok, megelégedettséggel szolgál...” (Šurányiová levele Horákhoz, 1949. január 9., SNA – Bratislava, f. PP – „A megbízott személyes levelezése”, d. 132, i. 55/49.)

Turócszentmártonba. (*Beszámoló a megbízotti utazásokról*, 1949–1950, SNA – Bratislava, f. PP – „A megbízott személyes levelezése”, d. 132, i. 123/titkos – 1949.)

Az a tény, hogy ez a személy megbízotti tisztséget viselt, első látásra nem tűnhet túl fontosnak. Viselkedése értékelésekor azonban döntő jelentőségű, a hivatal jellemzői döntően meghatározzák gondolkodását. Félretéve a hibás döntések és a hiúság problémáját (egy megbízott kapcsolatban áll az e világi hatalmakkal, különböző személyeknek különféle előnyöket tud biztosítani, jelentős fizetése van stb.), két másik jelenség fontosabbnak látszik: Alexander Horák szélsőséges tettei és az a különös, mély meggyőződése, hogy mindaz, amit tett, az egyház javát szolgálta.

Egy ember akkor nem gondolkodik saját életéről, ha tevékenységének forgataga miatt nem jut rá ideje. Így volt ez Alexander Horák esetében is. Úti beszámolója szerint, csupán 1949-ben 69 utat tett, az ország egyik végétől a másikig megfordult a legkülönbébb összejöveteleken. Az utazással töltött napok összeadva az év egyharmadát (124 nap) teszik ki. Ezen időszak alatt 7 alkalommal vett részt a Nemzeti Front Központi Bizottsága Egyházi Bizottságának összejövetelein Prágában, 5 alkalommal békepapi összejövetelen. Június 5-től 9-ig és június 18-tól 20-ig részt vett a Nemzeti Front Központi Bizottsága Egyházi Bizottságának gyűlésén Prágában. Július 25-től 31-ig és augusztus 1-től 16-ig utazást tett Kelet-Szlovákiában, Nagymihály, Varannó, Ólubló, Szinna, Szvidnik, Eperjes és Kassa vidékén. Az ezt követő év során, 1950-ben 65 utazást tett, ami három és fél hónapot tett ki. Elsősorban békekonferenciákat, haladó papok vagy a szovjet baráti társaság összejöveteleit ejtette útba. Csak kevés útjának volt köze a postaügyi megbízotti feladatkörhöz. (Uo.) Valójában úgy tűnik, a megbízotti tisztség az ő esetében csupán „dísz” volt, azaz Alexander Horák, ahogy látjuk, ezt gyakorlatilag nem látta el.

A különböző szívésségekért, közbenjárásért hozzá forduló kétségbeesett vagy tudatlan nép azt a meggyőződést erősítette Alexander Horákban, hogy hasznos az egyház számára. A kommunisták taktikája pedig az volt, hogy a lehető legnagyobb mértékben beleegyeznek Alexander Horák megbízott kéréseibe, hogy csökkenjen elszigeteltsége a hívektől és növekedjen népszerűsége. Ilyen jellegű érveléseket támaszt alá egyértelműen a beszercebányai nemzeti bizottság elnökének távirata. Noha egy másik kollaboráns papra, az egyházból kiközösített Ján Dechetet illeti, a mi szempontunkból ugyanolyan értékű példa. A távirat a letartóztatott papok amnesztiájára vonatkozik: „Mivel az amnesztia engedélyezésére főtisztelendő Ján Dechet atya kapott megbízást, javasoljuk az amnesztia engedélyezését. Az amnesztia adományozását kihasználhatnánk Dechet befolyásának támogatására és hatásának növelésére a hívekre. (...) Ha javaslatunk elfogadást nyerne, szükséges lenne hamarosan közzétennünk az egyes érdekelt személyek szabadlábra helyezésének időpontjaival együtt. Terjeszteni kell a hívek között a gondolatot, hogy mindez Ján Dechet atya jóvoltából történik. Ugyanezt megfelelő módon az amnesztiában részesültek tudomására is kell hozni”. ([Andrej?] *Kaboš a Beszercebányai Kerületi Nemzeti Bizottság elnökének titkos távirata a Pozsonyi Igazságügyi Megbízotti Hivatalnak*, 1950. március 24., SNA – Bratislava, f. MS, d. 558, i. 2.)

A megbízott magánlevelezését elemezve körülbelül 260 különböző segítségkérést és köszönetnyilvánítást találtunk (SNA – Bratislava, f. PM, d. 132, 133, 134.) olyan személyek részéről, akik a leghihetlenebb módokon fordultak Alexander Horákhoz: „Főtiszte-

lendő Megbízott Úr” (*Karol Uhlárik levele Horák megbízotthoz*, SNA – Bratislava, f. PP – „A megbízott személyes levelezése”, d. 132, i. 43/49.), vagy „Megtudtam, hogy *Ő Excelenciája* valóban közbenjár...” (*Dr. A. Formánek levele Horák megbízotthoz*, 1949. április 20., SNA – Bratislava, f. PP – ua., d. 133, i. 324–329/49.) Vagy: „Úgy fordulok Önhöz, mint *legfőbb felettesemhez és lelkiatyámhoz...*”, (*A. Čepiščák postai dolgozó levele Horák megbízotthoz*, 1949. június 9., SNA – Bratislava, f. PP – ua., d. 133.), vagy: „Én már csak egyedül *Önben* és Isten akaratában bízom, várva az Ön tanácsát...”. (*Nadežda Tučková levele Horákhoz*, 1949. március 14., SNA – Bratislava, f. PP – ua., d. 132, i. 227–228/49.) Vagy: „Igen tisztelt Megbízott Úr... a legnagyobb bizalommal fordulok Önhöz *mint pap-hoz...*”. (*Dessewfy Helena levele Horák megbízotthoz*, 1949. március 8., SNA – Bratislava, f. PP – ua., d. 132, i. 248–249/49.) Nem hiányoztak egyházi körökből származó levelek sem: „Őszinte szívvel köszönjük – írta a piargi árvaház rendfőnöknője – árvaházunk javára felajánlott adományait. Hálásak vagyunk a segítségért, a legkisebbért is, és könyörgünk a Mindenhatóhoz, áldja meg és őrizze meg Önt *nagyon nehéz és felelősségteljes életében*”. (*A piargi árvaház rendfőnöknőjének levele*, 1949. január 10., SNA – Bratislava, f. PP – ua., d. 132, i. 99–102/49.) A domonkos nővérek közbenjárását kérték, lássák el őket a hiányzó ruhaneművel. „Bízva a Megbízott Úr előzékenységeiben és emberségében... kérjük közbenjárását az Ipari és Kereskedelmi Minisztériumnál...”. (*A kassai domonkos nővérek főnöknőjének levele Horák megbízotthoz*, 1949. március 14., SNA – Bratislava, f. PP – ua., d. 132, i. 229–230/49.) „Megbízott úr – írta egy kétségbeesett pap –, kedves oltártestvérem, én, nagyon nyomorult és szegény vagyok, kérem, segítsen nekem, ezt Öntől egyházmegyénk plébánosaként kérem. (...) Bízva az *Ön papi szívében*, tisztelettel kérem, járjon közbe, hogy megkapjam fizetésemet...”. (*Alexander Benčič plébános levele Horák megbízotthoz*, 1949. március 8., SNA – Bratislava, f. PP – ua., d. 132, i. 251–253.)

Jeleztük, a ténylegesen nyújtott segítségért kapott köszönetnyilvánítások azt az érzést táplálták Alexander Horákban, hogy hasznos az egyháznak. Ez nem pusztán a mi megérzésünk. A kiközösített Alexander Horák írta a kiközösített Jozef Lukačovičnak 1949 szeptemberében részvétnyilvánító levelében Lukačovič anyja halála után: „A Te fájdalomad még erősebb, a munka miatt nem tudtál édesanyád mellett lenni halálának pillanataiban. De hát ilyenek vagyunk. *Mások javára le kell mondanunk* személyes érzelmeinkről. Feladataink között vigasztaljon bennünket az a gondolat, hogy mindazt, amit teszünk, *Azért tesszük, Aki egyszer megengedi majd, hogy hozzátartozóinkkal örömben találkozhassunk*, s akik egyelőre az élet és halál kemény törvénye miatt kiszakadnak karjainkból”. (*Horák részvétnyilvánító levele Lukačovičhoz*, 1949. szeptember 24., SNA – Bratislava, f. PP – ua., d. 134.)

Nehéz elképzelni, hogy az Alexander Horák megbízotthoz érkezett postát előzetesen ne ellenőrizték és szűrték volna meg. Csak így magyarázható, hogy a szóban forgó dobozból hiányzik mindenfajta tiltakozás, kritika vagy ellenvetés, ami Alexander Horák viselkedését támadná.²⁸ Csak egyetlen bíráló levelet találtunk, egy bizonyos „Antonio”-

²⁸ Így például az a Jozef Lukačovičhoz címzett névtelen levél, mely Prágában, a Nemzeti Front KB iratai között található, tehát nem jutott el a címzetthez. („Döntsd el, hogy a fejednél vagy a lábadnál fogva akarsz lógni.”) (*Névtelen levél Jozef Lukačovičhoz*, 1949. június 2., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 33, i. 6.) A levelezés átvizsgálása Ondrej Scheffer esperes esetében is nyilvánvaló, amint azt a későbbiekben bemutatjuk.

tól (valószínűleg elkerülte az átvizsgálók figyelmét), aki megengedte magának, hogy Alexander Horák kommunistabarát álláspontját bírálja. „Antonio” egy filozófus, Dr. Vaško szavait idézi: „... Sok katolikus gyáván megelégszik a kényelmes kompromisszumokkal...”. („Antonio” levele Horák megbízotthoz, 1949. június 1., SNA – Bratislava, f. PP – ua., d. 134.) Majd szembetámadja Alexander Horákot, „Minél inkább elemzem a dialektikus materializmus elveit, annál inkább lehetetlennek látom az Ön következtetéseit. Sőt még az ortodoxia állásfoglalása is lényegesen különbözik az Önétől...”. (Uo.) Nem zárható ki, hogy az idézett levél Alexander Horák Rost, holland újságírónak adott interjújára reagált. Ez tükrözte Alexander Horák meggyőződését, amely szerint lehetséges az együttműködés a kommunistákkal. „... Annak alapján, amit a múltban tapasztaltam, meggyőződésem, hogy lehetséges velük együttműködni. Jó viszony van közöttünk”. (Horák Rost holland újságírónak adott válaszáiról készült feljegyzés, é. n., SNA – Bratislava, f. PP – ua., d. 132, i. 229–230/49.)²⁹

Az interjú jól érzékelteti Alexander Horák kétszínűségét, főként, amikor kifejtette a „kommunistákkal való jó együttműködést”. Bizonyos S. plébános indiszkrécioja folytán azonban úgy tudjuk, „... Alexander Horák megbízott találkozott néhány püspökkel, akik előtt sírva mondta, hogy lehetetlen visszafordulnia a megkezdett útról, különben a kommunisták börtönbe vetik. És nem volt rá alkalma, hogy emigráljon”. (Tájékoztató jelentés S. modori plébánosról, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 15, i. 96, 103. karton.)³⁰

Nehéz felmérni, mennyire cselekedett Alexander Horák önszántából és milyen mértékben kényszer hatására. Egész viselkedésén látszik azonban, hogy többnyire akarata szerint cselekedett, önként ment bele a játékba a kommunistákkal, pedig biztos lehetett abban, hogy kiszállni nem tud ugyanilyen szabadon, akkor sem, ha igazán akarja.³¹

Jozef Lukačovič, Alexander Horák közvetlen munkatársa és barátja szintén olyan múltat mondhatott magáénak, amelyet aktív politikai tevékenység jellemezett. A politikai nézetei miatt elszenvedett börtön és kiutasítások után, már 1945-ben a Demokratikus Párt

²⁹ Az interjú, mivel egy külföldi újságíróval készült, meglepően kiegyensúlyozott, mindenféle gyűlölködő felhang nélkül. Horák azt igyekezett elmondani, hogyan képzel el a viszonyt a kommunizmus és a katolicizmus között: szerinte összeegyeztethetők, sőt a kommunisták és az egyház különböző illetékességi területet foglalnak el. „A kommunizmus a materiális világ kérdéseivel foglalkozik, az egyház pedig tulajdonképpen a tagjaiban működik, tehát a hívekben, az extramateriális területen.” Az egyház együttélésének tisztázása a népi demokráciával Horák szerint szintén időszerű, csakhogy az egyház több gondolkodási időt igényel. Horák sajátos nézőpontból értelmezi az osztályharcot is: „A katolikus lakosságú országokban a kapitalizmus bukásával felmerül az egyházzal kapcsolatban annak szükségessége, hogy alkalmazkodjon az új társadalmi rendhez. Az egyház egyetemes jellegéből következik, hogy alkalmazkodni fog. Máskülönben az egyház egyetlen osztály kis egyházává fog zsugorodni...” (Uo.)

³⁰ Itt Horák valószínűleg Jozef Fiala atya, haladó pap emigrációjára céloz, melyről a későbbiekben még lesz szó.

³¹ Horák élete végéig a rendszer kiszolgálója maradt. Röviden vázoljuk az általunk vizsgált időszakot követően betöltött megbízatásait: 1955 végéig közlekedési megbízott volt, 1951-től 1960-ig a Partizánok Központi Békebizottságának egyik elnöke, 1953 és 1960 között a társadalomtudományok professzora a Teológiai Karon, 1955-től 1958-ig tagja a Béke Világтанácsnak, 1957-től pedig egyik vezetője a Szovjetunió Baráti Társaságának. 1959-től 1968-ig a Katolikus Papság Békebizottságát irányította és 1960–1968 között pedig a csehszlovákiai Vöröskereszt Központi Bizottsága egyik vezetője. 1962-ben Rozsnyó polgármestere lett. 1963 és 1964 között a Beruházási és Fejlesztési Bizottság tagja volt. (B. Lewytkyj–J. Stroynowski, 1978, 224.)

képviselőjeként volt jelen a Szlovák Nemzeti Tanácsban, és egy évvel később közlekedésügyi megbízott lett. A Csehszlovák Köztársaság megújítása után kitartóan kérte felettesei engedélyét, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács tagja lehessen. „Engedélyt kapott rá annak reményében, hogy így védi majd a katolikusokat; de tevékenysége csupán látszat volt ...”. (*Jantausch levele Ritter nunciushoz*, 1946. szeptember 18., ŠOA – Bratislava, f. államügyészség – SPT III/I, d. 100, b. „Ján Vojtaššák és társai”, i. RK2/57.) Amikor Jozef Lukačovič az Agrárpárt tagja lett, erősen támadta a katolikus pártot. Emiatt a független Szlovák Köztársaság megalapítása után tanári megbízatását megvonták, és néhány hónapra bebörtönözték. (Uo.) A nagyszombati Apostoli Adminisztrátúra 1947-ben megtiltotta jelölését. (*Jozef Lukačovič személyes iratai – önéletrajz*, SNA – Bratislava, f. SNR – „a megbízottak személyes iratai”, d. 21.) Talán közvetlenül ezután mélyült el a szakadék Jozef Lukačovič és az egyház vezetése között, és kezdtek megjelenni önhitt kijelentései. A haladó papok egyik összefoglalóján például kijelentette: „... A püspök urak nem hihe-
tik, hogy felhatalmazásuk van papságunk terrorizálására. Csehszlovákiában a szocializmus tette szabaddá az embert, a szocializmus volt az, amely az elnyomott emberből hiteles emberi lényt alkotott. Mi igenis képesek vagyunk igaz embert faragni bármely hivatalnokból, bármely munkából. És biztos, hogy új embert kell alkotnunk a papokból is. Világos, hogy a papság fél a kiközösítéstől, már a szemináriumból is úgy lép ki, mint egy elnyomott teremtmény”. (*Közlemény a haladó papoknak az Egyháziügyi Hivatal prágai üléstermében tartott gyűléséről*, 1949. március 3., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.)

Amikor 1946. szeptember 16-án az akkori nuncius, Saverio Ritter püspök Pavol Jantausch püspök véleményét kérdezte Jozef Lukačovič személyéről (*Ritter nuncius levele Jantauschhoz*, 1946. szeptember 16., ŠOA – Bratislava, f. államügyészség – SPT III/I, d. 100, b. „Ján Vojtaššák és társai”, i. RK2/57.), Jantausch hosszasan és alaposan leírta a közte és Jozef Lukačovič közötti kínos feszültség okait. A püspök idézte egy Lukačovičhoz írt szemrehányó levelét, mivel csak az újságokból szerzett tudomást arról a szándékáról, hogy elfogadja a közlekedésügyi megbízotti hivatalt. A vonatkozó kánonra emlékeztetve Pavol Jantausch hozzátette: „Én soha nem fogom javasolni a Szentszéknek, hogy engedélyezzék az Ön kérését, ... e tisztség felvételét”. (*Jantausch levele Ritter nunciushoz*, 1946. szeptember 18., ŠOA – Bratislava, f. államügyészség – SPT III/I, d. 100, b. „Ján Vojtaššák és társai”, i. RK2/57.) A püspök arra is figyelmeztette, nem akar arra kényszerülni, hogy „*contra clericum inoboedientem*” járjon el. (Uo.) Mivel a levélre nem kapott választ, 1946. április 24-én újabb levelet írt, és figyelmeztette Jozef Lukačovičot, ne számítson a Szentszék engedélyére. „Miután minden engedély nélkül az állam oldalán hivatalos megbízatást töltött be, durva módon megsértette a rezidencia elvét. Utasítom, hogy a levél kézhezvételétől számított 8 napon belül mondjon le megbízotti tisztségéről...” (Uo.)

Jozef Lukačovič, miután közvetítőkön keresztül is hiábavalónak bizonyultak erőfeszítései az engedély elnyerésére, végül személyesen jelentkezett. Pavol Jantausch engedélyezte Jozef Lukačovičnak képviselői megbízatása megtartását, amelyet már 1943-tól gyakorolt, de a megbízotti tisztséget kategorikusan elutasította. 1949. szeptember 9-én a püspök újra felszólította, hogy 8 napon belül mondjon le, vagy nyújtson be panaszt a Szentszékhez, s ennek egy másolatát küldje el neki. (Uo.)

Ami a megbízotti tisztséget, papi mivoltát és az egyházhoz fűződő kapcsolatát illeti, Lukačovič ezt Horákhoz hasonló módon fogta fel, úgy vélte, megbízottként hasznos az egyháznak. Ez a gondolkodásmód Saverio Ritter nunciushoz küldött egyik leveléből válik nyilvánvalóvá. Jozef Lukačovič ebben így foglalta össze álláspontját: „... Nem tudtam sem visszautasítani a nekem felajánlott megbízatást, sem elhagyni azt a katolikus egyháznak okozott kár nélkül, hiszen ez következne, ha papként az egyház képviselője utasításából elhagynék egy közszolgálati hivaltalt...” (*Jozef Lukačovič levele Ritter nunciushoz*, 1946. július 2., ŠOA – Bratislava, f. államügyészség – SPt III/I, d. 100, b. „Ján Vojtaššák és társai”, i. RK2/57.) Lukačovič azt is megmagyarázta, hogy megbízatása által szándékozott az egyházat segíteni, a papokat és a híveket megvédeni: „Nagyon gyakran kértek, járjak közben, mind a főtisztelendő helyi ordináriusok, mind a nélkülöző egyházi emberek, hogy Rómába utazhassanak stb.” (Uo.)

E meggyőződése mellett bizonyára akkor is kitartott, amikor egyházi büntetéssel sújtották, azonban csupán 1949-es levelezését elemeztük. Műszaki megbízottként foglalkozott a háború alatt megsérült templomok újjáépítésével. Ekkor is számos köszönőlevelet kapott. „Biztosíthatom Önt – írta egy kelet-szlovákiai plébános –, hogy a restaurált eperjesi katolikus templomépület mindig emlékeztetni fog minket nagylelkűségére. (...) A Jóisten áldja meg, és vezesse *nemes igyekezetét még nagyobb sikerek felé*... Újra kifejezem a magam, híveim és az egész kelet-szlovákiai katolikus nép őszinte háláját”. (*Az eperjesi Š. Hísek plébános levele Lukačovičhoz*, 1949. február 19., SNA – Bratislava, f. PT – titkárság, d. 32.) Sőt, a levelek között szerepel főtisztelendő Vasil’ Hopko görög katolikus püspök kérése is, amely így zárul: „Személyesen meggyőződve az Ön nagylelkűségéről egyházi téren, különösen a görög katolikus egyházban, tisztelettel megkérem Excellenciádat, támogatásával oldja meg a kérdést...”. (*V. Hopko görögkatolikus püspök levele Lukačovič megbízotthoz*, 1949. január 27., SNA – Bratislava, f. PT – titkárság, d. 32, i. 1.) Micsoda ellentmondás! Egy politikai állás betöltése miatt felfüggesztett paptól azt kéri egy püspök, hogy „támogatásával oldja meg a kérdést”...

A műszaki kérdéseket közvetlenül érintőkön kívül is van néhány érdekes levél. A különös titulusokon, „Főtisztelendő Megbízott Úr...” (*Egy plébános levele Lukačovičhoz az illegális aláírásokról*, 1949. május 26., SNA – Bratislava, f. PT – titkárság, d. 33.) túl találkozunk olyan kifejezésekkel, amelyek majdnem a megbízott „mindenhatóságá”-ban való hitet és meggyőződést bizonyítják: „Talán nem igaz – írta egy bizonyos „Adam” –, hogy Ön hatalmának súlyával képes mindenről gondoskodni ... Önnek elég, ha csak egyetlen szót mond az ember ... „(„Adam” levele Lukačovičhoz, 1949. december 9., SNA – Bratislava, f. PT – titkárság, d. 33.) Ebben a hatékonyságban bízik egy másik kétségbeesett egyén: „...Kérem Önt mint katolikus hívő a katolikus papot ... járjon közben (...) kérem Önt Megbízott Úr, járjon közben sürgősen, hogy ne vessenek börtönbe, hogy megkapjam az amnesztiát, amit kértem...”. (*R. Bakša levele Lukačovič miniszterhez*, 1949. november 21., SNA – Bratislava, f. PT – titkárság, d. 33.) Egy bizonyos Ivan Gombarčík pedig úgy tekintett a megbízottra, mint lelki atyára: „...Levelet írni a megbízottnak talán bűn volna, de úgy írni Önnek, mint *lelki atyának*, segítséget és tanácsot kérni Öntől igenis nagyon természetes dolog...” (*Ivan Gombarčík levele Lukačovičhoz*, 1949. július 17., SNA – Bratislava, f. PT – titkárság, d. 33.)

Végezetül egy plébános szolgálalkú leveléből idézünk: „... Nem mintha kegyeibe akarnék férközni, ...de úgy látom, hogy Ön reális és őszinte gondolkodásával egyike a jövő embereinek. Az elsők között voltam, akik nem olvasták fel a kiközösítési dekrétumot, elsietett és megalázó döntésnek találva azt, amely megfosztja a papot attól, ami számára ezen a földön a legértékesebb”. (*Július Hokoš plébános levele Lukačovičhoz*, 1950. december 7., d. 43, b. „egyházi ügyek”, i. „SÚVC – Bratislava, Praha”).

A „jövő embere” kifejezés azt a következtetést sugallja, miszerint Alexander Horák és Jozef Lukačovič azt a paptípust jelenítették meg, amelyet a kommunista vezetők a „kommunista jövő számára” óhajtottak; „jó szolgálatot” tesznek az egyháznak, miközben folyamatos összetűzésben állnak az egyházi vezetéssel. Készek reverendát viselve terjeszteni a kommunizmus eszméjét. Vagyis papok a kommunista párt szolgálatában, akik „reklámozhatják”.

Van még egy harmadik személy, akinek hasznos lehet az elemzése: Jozef Fiala minorita atya. Majdnem az összes említett jellemzőben hasonlít Alexander Horákra és Jozef Lukačovičra. Az ő személyes élettörténetében is volt egy kezdeti konfliktus, amely azzal függött össze, hogy jelen volt a Szláv Kongresszuson az Egyesült Államokban. Ott, minden felhatalmazás nélkül, a kommunisták védelmére kelt, és ennek következtében a rendfőnökök eltiltották őt a köztevékenységektől, aminek engedelmeskedett (*Jelentés a csehszlovák katolikus egyház fő kérdéseiről*, é. n., AMV – Praha, f. Vatikán 1945–1959, d. 12, i. 243.), de úgy tűnik, csak bizonyos ideig.

A második jellemző Jozef Fialának a kommunizmus és a Szovjetunió iránti csodálata. Egy amerikai újságíró úgy írta le őt, mint „... olyan katolikus papot, aki a kandallója párkányán tartja Sztálin képmását. Hazájában a kommunisták minden további nélkül azt hitték, hogy úgy mutogathatják, mint ‘kommunista és Sztálin csodálatában égő katolikus papot’”. (*Civiltà Cattolica* 100–IV (1949) 211, 1. jegyzet.)

A harmadik és legszomorúbb vonást a püspökök eltávolításában való együttműködése jelenti, sőt, úgy tűnik, a haladó papok közül ő volt a legkérlelhetlenebb az egyházvezetéssel szemben. 1949. május 3-án még javaslatot is tett, hogyan lépjenek fel határozottan Josef Beran érsek ellen: „Amíg a prágai érsek nem lesz elszigetelve, nem fogja abbahagyni beavatkozásait. (...) Az érsek minden nyáron Červená Řečice vidékére utazik. Miért ne akadályozzuk meg végre egyszer s mindenkorra, hogy visszatérhessen Prágába?” (*A haladó papok tanácskozásának jegyzőkönyve*, 1949. május 13., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.) Jozef Fiala javasolta azt is, hogy ne engedélyezzenek vízumot a szerzetesrendek vezetőinek. „Például rendünket meglátogatná az amerikai Beda Hess. Az ilyen látogatásból ... nem kérünk.” (Uo.)³²

Ha az imént leírt vonásokban hasonlít is Fiala Horákra és Lukačovičra, mindenestre van egy dolog, amiben erősen különbözik a másik kettőtől: volt ereje és bátorsága, hogy a kommunistákkal való együttműködést radikálisan abbahagyja.

Mielőtt erről a döntésről szólnánk, felidézzük egy érdekességet a haladó papok május 30-i találkozójáról. Újra érintették a Katolikus Akció szervezésének utolsó részleteit, amelynek ünnepélyes kihirdetését június 10-re tervezték, és Jozef Fiala a születő

³² Jozef Fiala a minorita rend tagja volt.

mozgalom miatti esetleges felfüggesztésének kérdéséről beszélt. Szóról szóra ezt mondta: „Feltételezem, hogy nyilvános megmozdulásunk után egy konkrét kérdés lesz, az én felfüggesztésem. (...) De ismét le kívánom szögezni: Én, Fiala atya nem adom meg magam soha”. Alexej Čepička válaszolt: „Efelől egyáltalán nincs kétségem.” (*A Katolikus Akció és a haladó papok prágai találkozásának jegyzőkönyve*, május 30., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.)

Mégis megadta magát, külföldre szökött. Mielőtt ezt megtette volna, meglátogatta Josef Berant, és tettét megbánva bocsánatot kért. Megerősítette, hogy megkapta a kitagadó rendelkezést, azt állította, hogy vitája volt Alexej Čepička miniszterrel és végül, hogy fel fogja égetni maga mögött a hidakat, nem lesz többé lehetősége a visszatérésre. (*X. plébános titkos jelentése Fiala atyáról*, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 15, i. 96, 29. karton; *Jegyzőkönyv Beran és Fiala atya találkozásáról*, 1949. június 7., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 64.) Így, négy nappal azután, hogy Jozef Fiala élére állt a szakadár mozgalom kiáltványának, külföldre szökött. (*A CSKP KB Egyházügyi Bizottsága ülésének jegyzőkönyve*, 1949. június 29., SÚA – Praha, f. 100/24, i. 47, n. 862, in: Kaplan, 1994, 199.) Annak érdekében, hogy cselekedete eléggé értékelhető legyen, megismételjük: ő egyike volt azoknak, akik a legszorosabban együttműködtek a kommunistákkal. A nyilatkozat, amit a Vatikáni Rádió és a külföldi sajtó terjesztett szökése után, így szól: „A kommunista rendszer hazugsága, amely saját ígéreteit semmibe vette, felnyitotta szememet. Lehetetlen és haszontalan kollaborálni a kommunistákkal. Miután hónapokig kerestem a tisztességes együttműködés lehetőségét a prágai kormánnyal, el kell ismernem, a kommunista vezetőkől hiányzik a jóhiszeműség és teljesen megbízhatatlanok. Mielőtt Prágába indultam volna, írtam egy levelet Beran prágai érsek öexcellenciájának, amelyben lemondtam parókiámról, és elítéltem együttműködésemet a kommunista kormánnyal. Szökésemet senki sem gyaníthatta. Nem engedhettem meg, hogy a jelenlegi csehszlovák politika használja és kihasználja a nevemet, nem bízhattam meg egy olyan kormányban, amely nem mutatkozott hűnek saját ígéreteihez. Bármilyen ellenszegülés a részemről azonban *a haláloamat jelentette volna*. Tapasztalatomra alapozva kijelenthetem, hogy az egyház és a csehszlovák állam közötti együttműködés lehetetlen. Ha lenne is együttműködés, azt a kommunisták arra használnák fel, hogy leplezzék az egyház üldözését”. (*Civiltà Cattolica* 100–IV (1949) 211–212, 1. jegyzet; *A Vatikáni Rádió adása n. 393*, 1949. augusztus 3., ARV – Roma, f. Szlovák szerkesztőség, d. 1.)

Jozef Fialának, a totalitárius rendszer vezetői bizalmasának szökése meghatározó szerepet játszott abban a kérdésben, milyen mértékben érdemes hivatalosan bevonni papokat a Katolikus Akcióba. Két héttel Jozef Fiala szökését követően a miniszterelnök határozott: „Fiala esete után papokat nem vonunk be a Katolikus Akcióba”. (*A CSKP KB elnökségi ülésének közleménye és határozata*, 1949. június 27., in: Kaplan, 1994, 202.)

A viták döntő része arról szólt, hogy megéri-e nyilvánosan együttműködni a haladó papokkal a Katolikus Akció kiáltványának elkészítésében. Kiközösítésük lehetősége arra készítette a szakadár Katolikus Akció szervezőit, hogy jól átgondolják a dolgot. „Fialával szemben – érvelt Alexej Čepička, még Jozef Fiala jelenlétében – Beran a legkeményebb

egyházi büntetést akarja alkalmazni, vagyis az 'excommunicatus vitandus'-t.³³... Ezért most el kell döntenünk, valóban szükséges-e a papokat kitenni ennek a veszélynek, nem lehetne-e más, célravezetőbb módszert találni." (*A haladó papok tanácskozásának jegyzőkönyve*, 1949. június 9., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.)

Három lehetőséget vettek fontolóra. Az első szerint, ötven-ötven fős arányban, laikusokból és papokból álló akcióbizottságot alapítanak, amely a mozgalom kiáltványának napján mutatkozik be. A második javaslat a papok teljes mellőzését jelentette, a harmadik pedig a két lehetőség közötti kompromisszum volt, a tervezett dokumentumot papok is aláírják, de a bizottság csupán laikusokból áll. (Uo.)

Néhányan az első megoldás mellé álltak (50 pap és 50 laikus a Katolikus Akció bizottságában), azzal érvelve, nem fogják megengedni maguknak a püspökök, hogy felfüggeszsenek ötven papot; „ha a bizottságban két pap lenne, őket kitagadnák; ha ötvenen lennének benne, jól meggondolnák”. (*A haladó papok tanácskozásának jegyzőkönyve*, 1949. május 30., SÚA – Praha, f. ÚAV NF Katolická akce, d. 38.) Ezt az érvelést nem fogadták el mindannyian, néhányan úgy ítélték meg, hogy az első javaslat azt a veszélyes lehetőséget kínálja fel Josef Berannak, hogy egyházi büntetéseket léptessen életbe. A második megoldást (csak laikusok, papok kizárva) is célszerűtlennek ítélték, mivel gyengeség és félelem jelének tűnhetett.

Végül a harmadik modellt hagyták jóvá: az előkészítő bizottság csak laikusokból fog állni, és csak később, az első száz aláírás nyilvánosságra hozatalakor, az alakuló gyűlést követően közölnék a papok neveit. (*A haladó papok tanácskozásának jegyzőkönyve*, 1949. június 9., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.) E megoldás okát az 1949. június 9-i és 10-i, éjszakai ülés jelentésében írták le: „Nyilvánvalóvá vált, hogy Beran elhatározta, kiközösít minden papot, aki a Katolikus Akció bizottságának tagja lesz. Beran erre célzott Fialával folytatott beszélgetésén. Az internunciusi hivatal is ragaszkodik ehhez az eljáráshoz, és azokat a papokat, akik később csatlakoznak, szintén kiközösítéssel fenyegetik, felszólítva őket, vonják vissza aláírásukat”. (Uo.) A szakadár Katolikus Akció előkészítésébe korábban bevont papok ezután már nem tűntek fel. Kezdetben Alexej Čepička megbízotti tisztségeket ígért nekik, ekkor viszont már ő is tartott nevük nyilvánosságra kerülésétől. Alexander Horák és Jozef Lukačovič aláírásai végül nem kerültek napvilágra. Ezt az állambiztonság skizofrén kettősségnek nevezte, ami befolyásolta a klérust. „Kérdéses, hogyan tudnak rávenni valakit a kiáltvány aláírására, miközben azok sem írják alá, akik a közigazgatás szolgálatában állnak, azaz Horák és Lukačovič...” (*Az Stb 468-A osztályának heti összefoglaló jelentése*, 1949. augusztus 6–12., AMV – Levoča, f. „belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.)

³³ Ez a büntetés igazán kemény volt: a személy bűnösségét egy ítélet vagy egy marasztaló rendelet mondta ki, mely után nem láthatta el szentségi hivatalait. Időleges rendelkezés esetén csak a szüleivel, a házastársával, a gyermekeivel és az alkalmazottaival tarthatta a kapcsolatot, abban az esetben, ha komoly oka volt rá. (*Enciclopedia Cattolica*, XI, 146.)

II.II.5. A papság meghódítása: zsarolás, pénz, megfélemlítés

E fejezetben a kommunista egyházpolitika két végétét mutatjuk be. A főpapság erősen hírbehozott, megvetett, reakciónak és alkalmatlannak tekintett csoportját és a kommunista rezsimmel kollaboráló, ún. haladó papokét, akik „kiérdemelték” az állami szervek lelkesedését és megbecsülését. Az a lelkiállapot, ami a sajtón keresztül a papság e két csoportja körül kialakult, a papok többségéhez intézett burkolt üzenetet rejtett, amit közvetlenül ugyan nem mondtak ki, de könnyen felismerhető volt. Figyelem, a püspökök mellé felsorakozni, és általában bármi olyat tenni, ami a totalitárius rezsim felfogásával ellentétes, veszélyes! Viszont a rezsimnek engedelmességni, szolgálatába állni, különféle előnyökkel és nyereségekkel járhat.

Az e lehetőségek közötti feszültség a legképtelenebb okok miatt bűnvádi eljárás alá vont és fogva tartott, illetve váratlanul szabadon engedett papok konkrét esetein alapult. A vádak az ún. 'A köztársaság védelméről szóló törvény' egyéni értelmezéseitől függtek. Ezt a *Catholic Herald* 1949. májusi száma a következőképpen kommentálta: „A múlt év októberében életbe lépett új, 'A köztársaság védelméről szóló törvény' kemény büntetéseket helyez kilátásba azon papok ellen, akiknek prédikációi és tevékenysége nincs összhangban a kommunista 'népi demokrácia' politikai céljaival. Katolikus papok tömegeit üldözték és vették hosszú évekre börtönbe, arra hivatkozva, hogy a 'népi demokrácia ellenségei', illetve hurcolták el kényszerszolgálatára 'köztársaság-ellenes összeesküvést' és az 'állam ellenségeivel' fenntartott összeköttetésük okán. (A *sentszéki csehszlovák nagykövetség politikai jelentése a Catholic Herald cikkéről*, n. 6/49, 1949. május 24., AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1946–1949, d. 3, i. „Vatikán – politikai jelentések”).³⁴ E megállapításokat annak a hivatalnoknak a feljegyzései tartalmazzák, aki titokban lehallgatta az 1949. március 23-i püspöki konferenciát, melyen a bebörtönözött papok problémájáról tanácskoztak. Ambróz Lazík püspök, nagyszombati apostoli adminisztrátor kijelentette, hogy a katolikus papok Csehszlovákiában rettenetes időszakon mentek keresztül, sokakat jelentéktelen cselekményekért börtönöztek be. Lazík egyházmegyéjéből 18 papot tartóztattak le. Néhányukat kihallgatták, majd eljárás nélkül, egy évnél hosszabb időre fogva tartották. Andrej Škrábík püspök egy fiatal plébános példáját említette egyházmegyéjéből, aki három hónap börtönbüntetést kapott a következő kijelentése miatt: „Az egyházi birtokokat, amiket azért kezelünk, hogy eltartsuk a plébániákat, el fogják kobozni. Ha elveszik tőlünk, ki tartja majd fenn a plébániákat? Ti, polgárok. Nincs szükségünk semmilyen állami juttatásra. De vannak, akik árulkodnak ránk, és feljelentenek minket.” (A *belügyminisztérium titkos jelentése a püspöki kar újtrafűredi üléséről*, 1949. március 24., SNA – Bratislava, f. ÚV KSC – titkos, d. 2159.)

³⁴ A köztársaság védelméről szóló, 231-es számú törvény 1948. október 24-én látott napvilágot. Az egyház életét leginkább a 28. paragrafus érintette: „Aki visszaél papi hivatala gyakorlásával, vagy más, hasonló egyházi szolgálata gyakorlásával, hogy a köztársaság népi demokratikus rendjének megzavarására alkalmas befolyást szerezzen a politikai életben... egy hónaptól egy évig terjedő fogházbüntetéssel büntethető”. Az egyházi személyeket azonban a törvény más paragrafusaira hivatkozva is büntethették, például az első paragrafusban kimondott hazaárulás vádjával, a másodikban kimondott felforgatás és a harmadik fejezetben tárgyalt köztársaság-ellenes izgatás alapján. Szerepelt még benne a köztársaság rágalmozásának, a szövetséges államok rágalmozásának bűncselekménye. A tiltott kivándorlást öt év börtönnel büntették, és nem kevesebb járt a kémkedésért vagy a hazaárulásért. (Vaško, 1990, II, 50–51.)

A Szlovákiában meghurcolt papokra vonatkozó, 101 nevet és az általuk elkövetett bűncselekményt is tartalmazó dokumentum tágabb összefüggésbe helyezi a kérdést. Eből az írásból érdemes néhány példát idézni. Először az 1949-es évnék a Katolikus Akció kiáltványát megelőző első felét vizsgáljuk meg.

Januárban Gregor Pahy plébánost fogták perbe, mert „híreket terjesztett papok le tartóztatásáról”. (*A letartóztatott szlovák papok és bűncselekményük jegyzéke*, 1949 vége, SNA – Bratislava, f. MS, d. 559, i. „új és visszaautasított amnesztiakérelmek”.) Szyttia papot azért büntették meg, mert „kijelentette, ‘az állam kifoszt bennünket,’ és egy feldíszített teremben széttépte a szovjet zászlót”. (Uo.) Cyril Harmatát azzal vádolták, hogy kifogásolta a tulajdonok elkobzását, a vasárnapi munkát és a templomi besúgók működését. Ján Málik „a szocialista ifjúsági társaság ellen beszélt, kinyilvánítva, hogy a kommunisták az ő területén nem maradnak sokáig”. (Uo.)

Februárban folyt Árpád Rakya pere, aki „kitámasztotta a harangokat a februári kommunista győzelem jubileumának ünneplésekor”. (Uo.) Praženec plébánost azért üldözték, mert kijelentette, kész „elszökni oda, ahol nem fenyegeti őt semmiféle veszély”. (Uo.) Miklošević plébánost az egyházi birtokok és tulajdonok felosztása elleni bujtogatással vádolták.

Áprilisban Jozef Tokár káplán a vonaton „figyelmeztette az asszonyokat, ne küldjék gyerekeiket óvodába, mert nem biztosítja a jó neveltetést”. (Uo.) Miron Petrašovič „a nép vasárnapi munkabeosztás elleni izgatásával” keverte magát gyanúba. (*A letartóztatott szlovák papok és bűncselekményük jegyzéke*, 1949 vége, SNA – Bratislava, f. IM, sc. 559, fs. „új és visszaautasított amnesztiakérelmek”.) Ján Venger „egy magánlakásban uszított a kommunisták és a politikai rend ellen” (Uo.), míg Jozef Várady „a politikai rend és a május elsejei ünnepségek elleni” uszítással követett el bűncselekményt”. (Uo.)

Májusban a következő büntényeket követték el: Dráb plébános kijelentette, hogy „ma a ‘haladás’ jelszavával akarják eltávolítani az embereket a kereszttől ... [azonban] minél inkább elnyomják a vallást, az annál jobban elterjed”. (Uo.) Čus káplán „rágalmazta a Szovjetuniót” (Uo.), Vojtech Hrabský pedig az államosítás ellen uszított; Fabian Boleček plébános „szemrehányást tett egyik alkalmazottjának, mert kommunista és részt vett a május elsejei ünnepségeken”. (Uo.) Ladislav Poláček „márciustól májusig prédikációiban négy alkalommal uszított a gazdasági rendszer ellen”. (Uo.)³⁵

E képtelen és hihetetlen, majdhogynem groteszknek tűnő vádakból megállapítható, bármelyik papot feljelenthették és vád alá helyezhették, ha a feljelentett személyét az uralkodó rezsim kényelmetlennek találta. Az ideológiai, jogtalanságra alapozott elnyomásnak a papokat „helyes” választásra kellett ösztönöznie, hogy azokat részesítsék

³⁵ Az Stb 1949-es tevékenységéről készült egyik jelentéséből a következő statisztikát állíthatjuk össze: az Stb ebben az évben államellenes tevékenység miatt **683 ember** ellen járt el, ezek között **41 pap**, 335 értelmiségi, 115 munkás, 35 paraszt és 102 iparos volt. A köztársaság védelméről szóló törvény értelmében **8420 ember** ellen léptek fel, akik közül **72 pap** ellen katonai vagy államtitok elárulásáért, kémkedésért, a köztársaság megdöntésének kísérletéért, **149 pap** ellen visszaélés miatt hivatalával, köztársaság-ellenes provokációért, bűncselekmény támogatásáért, rémhírterjesztésért. Más bűncselekményekkel kiegészítve összesen **230 pap** ellen léptek fel a köztársaság védelméről szóló törvény megsértése miatt. (*Szigorúan titkos jelentés az Stb szlovákiai tevékenységéről 1949-ben*, 1950 eleje, f. ÚV KSC – titkos, d. 2146, b. 197/IV, i. 197/1.)

előnyben, akik támogatják a pártot, az államot és a formálódó Katolikus Akciót, nem azokat, akik a Vatikánnak és a püspököknek fogadtak hűséget. Szlovákiában a katolikus papság megfélemlítése a büntethetőség tekintetében nem ismert félmegoldásokat: „... Meg kell szüntetni a püspökök nyomasztó befolyását ... a példa értékű büntetések bizonyára megfélemlítik majd az agresszív, reakciós elemeket ... és megnyugtadják a haladó népet, amely ismét visszanyeri önbizalmát...”. (*A szlovák papság provokációinak értékelése állambiztonsági szempontból*, 1949. június 27., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság, d. 197, i. 276/49.)

E lélektani játékban megjelenik a „cukor és korbács” híres taktikája. A korbács az üldözéseket, a büntetéseket és a börtönöket jelenti. A cukor pedig – hogy eléggé megbecsült és kíváncsú legyen, az „ostor” után érdemes kínálni – azokat a rendszabályokat, amelyek leállították az üldözéseket, kiűritették a börtönöket és eltörölték a büntetéseket. Ez a taktika, ami esetünkben az amnesztiákkal vált nyilvánvalóvá, a vizsgált időszakban is megvalósult. „A papoknak a Katolikus Akcióval összefüggésben nyújtott amnesztiát arra kell felhasználni – magyarázza az Egyháziügyi Hivatal egyik alkalmazottja –, hogy a Katolikus Akciót népszerűsítsék. A perbefogottaknak elmagyarázták, hogy amnesztiájuk a Katolikus Akció kijelölt bizottságának ajánlásától függött ... Így vált az amnesztia a Katolikus Akció népszerűsítésének eszközévé”. (*Göllner, a pozsonyi Egyháziügyi Hivatal alkalmazottjának levele Holdošnak*, 1949. december 23., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.)³⁶

Sok megvádolt papot vettek őrizetbe amnesztia ígéretével. Az egyházi referensek más állami hivatalnokokkal együtt meglátogatták a papokat, közölve velük: amnesztiát kérhetnek. (*A prágai Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése*, n. 26, 1949. november 19–20., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – november”).³⁷ Néhány helyen a rendőrség még kényszerítette is a papokat, hogy ezt tegyék. A Vatikáni Rádió „puszta színházi bohóckodásnak” nevezte ezt. (*A prágai Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése*, n. 38, 1949. december 3–4., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – december”). Mit lehetett várni ettől az intézkedéstől? „Az amnesztiától átalakulva” – olvassuk egy cinikus címben, egy titkos jelentésben pedig ez áll: „... Kostelní Vydří plébánosa, dr. Valenta, aki egykor reakciós, sőt államellenes pap volt, az amnesztia kegyelmének megadása után tisztán vallásos és nevelő módon prédikál a szocializmus lelkeségében...” (*A prágai Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése*, n. 44, 1949. december 11., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – december”). Egy kerületi bizottság ajánlása, amely a Povala plébános elleni per felfüggesztését kérte, így

³⁶ Jó példa az őrizetbe vettek felhasználására a Katolikus Akció népszerűsítésére, amit a kommunisták Valcsa faluban tettek. A Katolikus Akcióval kapcsolatos lázongás után összehívták az összes, a megmozduláson résztvevő polgárt és letartóztatták őket. Még aznap, a Katolikus Akció előre kitervelt közbenjárására, mindenkit szabadon is engedtek. Ezt egy, a Katolikus Akciónak szóló köszönőlevél aláírását követelő kérés követte, amiért elérte szabadon engedésüket... (*Napi jelentés*, 1949. augusztus 24., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92, b. „napi jelentések” – 1949 – „a Katolikus Akció kiáltványa”, i. „július”).

³⁷ Az amnesztia felajánlására többen azzal válaszoltak, hogy azt csak a püspöki kúria utasítására fogadhatják el. A haladó papok javaslatára az amnesztiát csak egyes papok egyéni kérelme alapján engedélyezték. Az igazságügy-miniszter később így magyarázta az indokokat: „... Így kisebb bűncselekményeket és súlyos törvénysértéseket is elengedhetünk, ha pedig érdekünk úgy tartja, fogságban maradnak.” (*Az igazságügy-miniszter levele Gottwald elnöknek*, 1949. október 22., VHÚ – Praha, f. 100/24, d. 48, i. 866, 322. karton.)

szól: „A plébános úr, amióta kiszabadult, jól viselkedik, aláírta ‘a Sztálinnak szóló jókívánságokat’ és arra bátorította az embereket, cselekedjenek hasonlóan. Belépett a Szovjet Baráti Társaságba. Kérem amnesztiakérelmének kedvező elbírálását”. (*A körműcbányai Nemzeti Bizottság levele a pozsonyi Egyházügyi Bizottságnak*, 1949. december 3., SNA – Bratislava, f. MS, d. 559, b. 2, i. „visszautasított és új kérelmek”).

A foglyok kérelmeire felkínált amnesztia megszerzésének feltétele a „szocialista lelkiületű” viselkedés volt. E levelek olvasása különösen érdekes. Tartalmuk a szokványos kérelmektől a megalázkodó, szolgai könyörgésekig terjed.

A kiegyensúlyozott, szolgai hangot kerülő kérelem példája Vavrinec Čierny levele: „Mindkét ellenem szóló bejelentés az Actio Catholicára vonatkozik. Remélem, elmondhatom magamról, hogy szándékosan soha sem hágtam át a Csehszlovák Köztársaság törvényeit”. (*Vavrinec Čierny amnesztiakérelme*, 1950. január, SNA – Bratislava, f. MS, d. 559, b. 2, i. „a papok új kérelmei”). Vavrinec Čierny azonban nem fejezi be itt, és őszintén kijelenti: „Népünk morális és anyagi fejlődése érdekében akarom az elkövetkezendőkben papi kötelességeimet ellátni. A kért kegyelem megadása lehetővé tenné számomra, hogy még jobban lássam el a rám bízott feladatokat”. (Uo.)

A szolgai hangú kérelmek közül Anton Szokolay plébános amnesztiakérvénye tűnik ki: „Tisztelt Elnök Úr, *kedves Atyám* ... jóságában bízva fordulok Önhöz, foglaljon atyai ölelésébe, mint tékozló fiát – atyai irgalmát adva nekem... Ígérem, a jövőben minden képességgemmel és energiámmal azon fogok fáradozni, hogy szeretett népi demokratikus köztársaságunk virágzását és újjáépítését támogassam.” (*Anton Szokolay amnesztiakérelme*, 1949. december 9., SNA – Bratislava, f. MS – Bratislava, d. 559, b. 2, i. „új kérelmek”). Hasonló megbánást tanúsított Ján Jakabovič plébános is: „Nagyon sajnálom, ha tettemmel áthágtam a Csehszlovák Köztársaság törvényeit, ígérem, a jövőben a Csehszlovák Köztársaság hű állampolgára leszek, és a népi demokratikus rezsim irányában mindig pozitívan viselkedem.” (*A pöstyéni Ján Jakabovič amnesztiakérelme*, 1949. november 8., SNA – Bratislava, f. MS, d. 559, b. 2, i. „a papok új kérelmei”).

Annak érdekében, hogy a köztársasági elnöki kegyelem nagyobb visszhangot keltsen a nép körében és még megindítóbb legyen, három nappal karácsony előtt szándékozta kihirdetni és a fogva tartottakat szabadon engedni. (*Feljegyzés a papok és polgári személyek amnesztiájáról tatott megbeszélésről a prágai igazságügy-minisztériumban*, 1949. december 9., SNA – Bratislava, f. MS, d. 559.) Mégis sokkal korábban kihirdették, október 29-én a köztársasági elnök 127 papnak adott kegyelmet. A *Vestník katolíckeho duchovenstva* a kormány jóságát magasztalta, miszerint a közkegyelemmel „az elnök úr és a Köztársaság kormánya megmutatták – néhány püspök különféle körlevele és minden, a kormánnyal szembeni barátságtalan tette ellenére –, mély megértéssel vannak a katolikus papság súlyos problémái és nehézségei iránt. A kormány végtelen türelemmel segíti büntetteik megbánását, hogy azután a köztársaság becsületes polgárai lehessenek.” [*Vestník katolíckeho duchovenstva* 8 (1949) 69.]

A szabadon bocsátott papok véleményének megváltozását úgy kísérelték meg felmérni, hogy a kegyelem kihirdetésekor a következő önkéntes nyilatkozat aláírását kérték tőlük: „Az Elnök úr kegyelme kihirdetésekor, mivel a bűnvádi eljárás rám bizonyította, kijelentem, hogy elismerem vétkeimet. Elismerem a Köztársaság érvényben lévő

törvényeit és ígérem, hogy betartom azokat. Ígérem, tisztességes állampolgárként élek, támogatom a népi demokratikus rezsimet és az ország újjáépítését.” (*Amnesztianyilatkozat egyes papok részére az igazságügy-minisztérium kezdeményezésére*, 1950. február 24., SNA – Bratislava, f. MS, d. 559, b. 6.) A nyilatkozat önkéntes volt, és mindenki írtatott saját nyilatkozatot is. Tehát valóban felmérésről volt szó: sikerült-e a fogva tartottak „átnevelése”. (Uo.)³⁸

Nem a börtön volt az egyetlen eszköz a papok manipulálására. A másik a pénz volt. Utaltunk már rá, a kommunisták úgy vélték, különböző ellentéteket kell találniuk az egyházon belül. Ezek között szerepelt a papság egyház iránti szeretetének szembehelyezése a *«saját zseb»* érzésével, tehát törekvés anyagi javak, pénz szerzésére. A kommunisták hittek ennek hatásosságában, azt gondolták, „a papok, főképp a katolikusok körében a pénz a hatásos egyházpolitika legfontosabb eszköze.” (Kaplan, 1993, 96.)

A papság kézben tartása a kongrua, a rendes fizetés által vált lehetségessé. Ezt az érvényben lévő törvények alapján az állam adta a papoknak mint állami alkalmazottnak.

Az ún. kongrua (*congrua portio fructuum*) fizetésekiegészítés volt, az állam fizette a plébánosoknak és káplánoknak, akkor, ha helyi bevételeik nem értek el bizonyos minimumösszeget. Az 1898-as évtől az osztrák–magyar törvények értelmében kongruát fizettek az összes hivatalosan elismert egyház papjainak, a katolikus egyház kivételével, amely csupán az 1909-es évtől kapta e támogatást. A Csehszlovák Köztársaság megalakulása után az 1926-os törvény rendezte ezt a kérdést, ami állandó fizetést biztosított a papságnak, köztük a katolikus papoknak is. (Encyklopédia Slovenska, 1980, III, 154.) Bár a pénz az államtól származott, a püspökök irányították a kongrua kifizetését.

Ez a gyakorlat a kommunistáknak érthetően nem tetszett, arra törekedtek, hogy megkaparintsák a papi juttatás kifizetésének irányítását. Alexej Čepička miniszter a teljes okmányanyag gondos áttanulmányozása után úgy vélekedett: „... megbizonyosodtam, anélkül vezethetnénk be kedvezőbb gyakorlatot, hogy meg kéne változtatni az érvényben lévő jogi normákat.” (*Feljegyzés a CSKP KB Egyházügyi Bizottságának gyűléséről*, 1949. április 30., SÚA – Praha, f. 100/24, i. 47, n. 862, in: Kaplan, 1994, 29.) A miniszter szerint a papokat eddig „elöljáróik tudták kézben tartani, mivel ők döntötték el, ki és mennyit kap” (Uo. 28.), mostantól a kerületi nemzeti bizottságokon keresztül, állami alkalmazottként kell fizetni a papokat. „Természetesen – tette hozzá a miniszter – az állam fenntartja magának a jogot, hogy utánajárjon az illető pap politikai hűségének. Birtokunkban van egy névsor az összes pap alapos értékelésével, feljegyzésekkel viselkedésükről és magatartásukról. Néhány papnál figyelmeztetésként megvonjuk a kongrua kifizetését.” (Uo. 29.)

³⁸ Az „átnevelést” szolgálták az úgynevezett „kényszermunkatáborok”, ahová az Stb 1949 folyamán összesen 2474 személyt küldött. A kommunista értelmezés szerint „a kényszermunkatáborba beosztás nem büntetés, hanem gondoskodás a munka általi „átnevelésről”, válasz a beosztott korábbi viselkedésére.” A munkán túl az „átnevelés” keretében „erkölcsi-politikai képzés” is folyt és „állampolgári oktatás” is, mely valódi „agymosás” volt, amit jól jelez, hogy 1949-ben az őrizetbe vetteknek is 120 képzési tanfolyamot kellett hallgatniuk. (*A rendőri testület 1949-es éves jelentése*, 1950 eleje, AMV – Levoča, n. 523 – 13 – BK – titkos/1950; *Jelentés az Stb 1949-es szlovákiai tevékenységéről*, 1950 eleje, f. ÚV KSČ – titkos, d. 2146, b. 197/IV, i. 197/1; *Irat a kényszermunka táborok prágai konzultációjáról*, 1949. december 1., SNA – Bratislava, f. MV – titkos/titkárság, d. 199, b. 120, i. 510/49.)

Gyorsan bevezették az „árulók” kézben tartásán és a „hűségeselek” jutalmazásán alapuló gyakorlatot. Május 18-án döntötték el a rezsim vezetői, hogy azonnal megakadályozzák a kifizetésben a püspököket. (*Feljegyzés a CSKP KB Egyháziügyi Bizottságának gyűléséről*, 1949. május 18., SÚA – Praha, f. 100/24, i. 47, n. 862, in: Kaplan, 1994, 128.) Ladislav Holdoš az összeíjvetelen részletes ismertetést mutatott be, ami alapján vissza kellett tartani a papok fizetését: eszerint meg kell vonni a teljes vagy a fél fizetését azoknak, akik nem felelnek meg a hűség feltételeinek. Ugyanez a sors jutott az bebörtönzötteknek és a változatlan felfogást mutató szabadultaknak. (*A SzNF KAB határozata az egyházpolitika területén alkalmazandó adminisztratív intézkedésekről*, 1949. május 18., SNA – Bratislava, f. MŠVU, d. 92, b. 91, i. 386.)

A Nyitra kerületi Nemzeti Bizottságtól származó egyik dokumentum a kerület 34 papját sorolja fel, akiknek visszatartották fizetését 1949. november és december közötti „ellenséges tevékenységükért”. Az eljárás okai a következőképpen foglalhatók össze: felforgató prédikációk és a kiáltvány aláírásának visszautasítása, bizonyos személyek kiközösítésének kísérlete, kapcsolattartás Mindszenty József magyar érsekkel. (*A nyitrai Nemzeti Bizottság jelentése azokról a papokról és államellenes tevékenységükről, akik számára nem engedélyezett a fizetés*, 1949 vége, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90, i. „jelentések az egyházi életről és az egyházi közösségről”).³⁹

A kerület egyházi referense később javasolta, néhány papnak ismét adjanak fizetést. František Žák atyát például így ajánlotta a referens: „... nevezettnek eljuttatják a fizetést, hogy megtudhassák, megjavul-e.” (*A nyitrai Nemzeti Bizottság irata az Egyháziügyi Hivatalnak*, 1950. január 10., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 2, b. 1 – „a papság személyi és panasza”, i. 19.) Spevár papról így írt: „Nevezettnek kifizetjük a bérét, ami esetleg lehetővé teszi, hogy megnyerjük az együttműködésre.” (Uo.) Mindketjükre vonatkozott a következő megállapítás: „Tegyük próbát, hogy miután megkapják a bérüket, képesek lesznek-e megváltoztatni a véleményüket.” (Uo.)

Világos, hogy a papok fizetésével folytatott „játékoknak” nem csupán büntetési szerepük volt. A „kollaboráns” papokat időnként prémiummal jutalmazták. Ennek a stratégiának a lényegét egy haladó katolikus összeíjvetel során fejezték ki: „... szükséges, hogy minden egyes papra figyeljünk a harc során. Minden morális támogatást fel kell ajánlani (részét kell venni a templomi szertartásokon, támaszt kell nyújtani a vidék haladó szellemű lakosainak, népszerűsíteni kell a papokat) és anyagi segítséget is szükséges adni (pénzügyi segílyt, juttatásokat...). A papokért folytatott minden egyes küzdelmet meg kell nyernünk. Mivel kevés egyedi eset van, lehetséges lesz minden erőnket erre összpontosítani.” (*A haladó katolikusok gyűlésének határozatai*, 1949. július 11., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.) Egy másik még mélyebbre hatoló vizsgálat szerint: a pa-

³⁹ Mindszenty József bíboros állítólagos kémkedése miatt 23 katolikus papot tartóztattak le Szlovákiában. A rendszer vezetői kihasználták őket a Katolikus Akció javára. Hogy hogyan? Ezt Holdoš magyarázta el elvtársainak: „A párt vezetőségében már megtárgyaltuk a letartóztatott magyar papok ügyét. Esetleg többüket kiengedhetnénk és felhasználhatnánk a Katolikus Akció céljára... Úgy vélem, hajlandóak lesznek az együttműködésre, ha reményük lesz fizetésük kiutalására.” (*CSKP KB titkársága ülésének jegyzőkönyve – A Katolikus Akcióval kapcsolatos következő lépések*, 1949. július 14., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ, d. 3, i. 30.)

pokat „... meg kell győzni ... hogy munkájuk jó és méltó az elismerésre – ezzel sikerül majd őket egyre inkább magunkhoz kötni...” (*Tájékoztató a haladó papok pénzügyi támogatásáról*, 1950. március 2., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 64, 15, 16. karton.) Ugyanez a beszámoló aprólékosan leírja az összejövetelekre meghívott papoknak adott „kenőpénzek” szokását: „Az egyes papokat érkezésükkor ... a II. szekció elnöke meghívja egy rövid baráti beszélgetésre, diszkrétan átad nekik egy leragasztott borítékot bizonyos összeggel ...” (Uo.). Majd elmondja, mi módon volna kívánatos meglátogatni egy éppen fekvő beteg kollaboráns papot: „Mivel Hronek atya az operáció után kezd felépülni, az egyházi és személyi referensek meglátogatják őt. Egy csokor virágot és egy üveg bort ajándékoznak neki és egy leragasztott borítékban az előirányzott pénzösszeget, ezután baráti beszélgetésre ott maradnak.” (Uo.) Bizonyára nem éreztelen, hogy a kollaboráns papok 1950. március 2-i összejövetele alkalmával 24 bér, hét 10000 koronás és néhány 5000 koronás részlet, összesen 158 000 korona került kifizetésre. (Uo.)

Érdekes Bohuš Černocký csehországi pap példája is. Váratlanul visszautasította az együttműködést a Katolikus Akcióval, azzal, hogy az az ateisták ügye. A bizalmas beszámoló erre az eredményre jut: „...Černocký viselkedése arra enged következtetni, hogy bizonyára kész lenne folytatni fáradozását, de támogatást kellene nyújtani neki, és javítani anyagi helyzetén...” (*Titkos jelentés a Černockýval folytatott beszélgetésről*, 1949. november 16., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 64, 38, 40. karton.) Egy héttel később teljes lakásfelújítást ajánlottak Bohuš Černockýnak. A felkért építész megígérte, egy hónap alatt befejezik a munkát, de Knotte nevű társa, akit azzal bíztak meg, figyelje az eseményeket, határozott utasítást adott, hogy a javítást öt nap alatt végezzék el. (Uo.)

A püspökök, felfedezve a kommunisták e stratégiájából fakadó veszélyeket, természetesen nem maradtak tétlenek, és erőfeszítéseket tettek pénzügyi tartalékaik összegyűjtésére, hogy támogathassák a fizetés nélküli papokat. Egy titkos tudósítás, amely az előzőt egészíti ki, a vezetőkre vonatkozott. Eszerint Gennaro Verolino internuncius 1949. július 27-én találkozott a pápával, kevéssel azután, hogy kiutasították Csehszlovákiából. Szorgalmazta, hogy az egyházfő küldjön pénzügyi támogatást a csehszlovák püspököknek, megkönnyítve ezzel az ellenállást a kormánnyal szemben. (*Az Stb bizalmas jelentése*, 1949. július 27., VHÚ – Praha, f. 100/52 – A. Čepička, d. 15, i. 99, 65. karton.) A titkosszolgálatok ezt úgy terjesztették, mintha a pápa oldotta volna meg a kérdést. A Vatikán Ján Vojtaššákon keresztül közölte minden püspökkel: a pápa megengedte nekik, hogy szabadon rendelkezzenek a misszióknak összegyűjtött adományokkal. Ezeken keresztül kellett finanszírozni az üldözött papok támogatását, akik pénzügyi nehézségekkel küszködtek. (*Az Stb titkos jelentése*, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 15, i. 99, 83. karton.)⁴⁰ Ez megkönnyítette, hogy a kommunista kormány hozzájáruljon a még egyházi tulajdonban lévő anyagi eszközökhöz. Néhány püspök ezért

⁴⁰ Ugyanebben az időszakban a szepesi kúriába helyezett állami megbízott arról tudósít, hogy „nem ellenőrzött értesülések szerint a püspök a rábízott papok támogatására egy külön alapot hozott létre, azoknak a papoknak az ellátására, akiknek leállították a kongrua kifizetését.” (*A szepeskáptalani püspöki kúrián működő megbízott jelentése*, 1949. október 14., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a szepeskáptalani kúriai megbízott működése”).

különböző összegeket kezdett szétosztani a hívők és a megbízható papok között. Pavol Gojdič püspök például 200 000 koronát hat megbízható személynek osztott szét (*Az Stb eperjesi helyi parancsnokának jelentése a kassai Stb parancsnokságnak*, 1950. október 19., AMV – Levoča, f. B–10–7 „a belügyminisztérium kerületi igazgatása, Eperjes”, i. 31.), a nagyszombati püspöki hivatal 50 000 korona összeget osztott szét az egyházmege papjainak. „Meglátásunk szerint – kommentálták a titkosszolgálat ügynökei – ... a püspök fél, hogy az állam kezébe veszi az egyházak személyi és dologi kiadásait, ezért szétosztja a pénzt a papoknak, hogy elrejtse... Az ügyet a legnagyobb figyelemmel követik nyomon, a további híreket közölni fogják”. (*Stb ügynöki jelentés Lazik püspök tevékenységéről*, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83, 29. karton.) A püspökök ezen intézkedései a folyószámlák és az eljárók banki műveletei felé irányították a titkos ügynökök figyelmét. „Sikerült elfognunk egy dokumentumot – olvassuk a kommunista vezetők által a szlovákiai Tatra Bankhoz címzett levélben –, amely szerint a nyitrai püspöki kúria ... 1 200 000 koronát szándékozik áthelyezni az úgynevezett ‘misszionárius pénzből’... Prágába az Apostoli Nunciatúra folyószámlájára. Közöljük önökkel, hogy ezt az átutalást politikai indokból nem kell teljesíteni. Követeljük, erről a folyószámláról ne engedjenek semmilyen kifizetést.” (*A SzNF KAB irata a szlovák Tatra Bank beszercebányai kirendeltségének*, 1949. november 2., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a püspöki kúria rendelkezéseinek kivitelezése”).

Az egyháziak korrumpálásának leírása után, amely során a szabadsággal és az anyagi eszközökkel játszottak, röviden utalunk a cölibátus kényes témájára is. Konkrét személyekre vonatkozó dokumentumokról nem tudunk ugyan, mégis úgy tűnik, elegendő okunk van, hogy feltételezzük, a papok elleni támadás a cölibátust is kikezdte. Már Lenin nagyon világosan kimondta 1913. november 14-én, Gorkijhoz írt levelében: „Az a katolikus pap, aki lányokkal megtévelyedik... jóval kevésbé veszélyes, mint az idealista pap... aki a Jóisten alkotásait és teremtményeit hirdeti. Az elsőt könnyű leleplezni, elítélni, elkergetni, de a másodiktól nem lehet ugyanilyen könnyen megszabadulni, és ezerszer nehezebb leleplezni.” (Toschi, 1965, 22.) Lenin szerint egy embert elgyengíti, ha hitelét veszti vagy zsarolhatóvá válik. Egy ilyen személy törekeny lesz és könnyebben hajlítható. Sőt, egy katolikus pap, aki ilyen helyzetbe kerül, és nem tanúsít megbánást „nagy valószínűséggel elszigetelődik – és ez a legjobban kihasználható pillanat, hogy bevonják az együttműködésbe az egyház ellenségeivel, hiszen szegyenkezik és elrejtí személyes kudarcát. Klement Gottwald szerint az egyház az ellenség fő bázisa... és nagyon veszélyes, mivel a hiten és jó szervezeten alapul, szakértő személyekre támaszkodik, akiket a cölibátus egyesít.” (*A CSKP KB elnökségi ülésének feljegyzése*, 1949. április 25., SÚA – Praha, f. 02/1, i. 10, n. 174, in: Kaplan, 1994, 84.) Kissé érthetetlen Klement Gottwald érvelése a cölibátus „egyesítő erejéről”, annyi azonban bizonyos, a cölibátus számára megtámadandó jelenség, ha gyengíteni és bomlasztani szeretnék az egyházat. „Azt akarjuk – mondta Klement Gottwald –, hogy jöjjön el végre az a pillanat, amikor az egyház egyetért a szocializmussal. Hogyan kényszerítsük erre? A pártban sok hívő ember van, akik komolyan veszik a vallást ... A párt hívő tagjainak sajátos szerepet kell betölteniük. Közelíteni kell a papokat a párt hívő tagjaihoz *mindenekelőtt a nők-höz ...*” (Uo.).⁴¹ Feleslegesen hosszan gondolkodni azon a feltételen, hogy a hívő párttag-

ok nők legyenek. Ennek egyszerű a magyarázata: a „szilárdan hívő” asszonyok az egyetlen olyan csoport, akiket – a kommunisták logikája szerint – egy pap feltétel nélkül elfogad és a párttag nők készek a párt iránti engedelmességből az erkölcsi „megrontók” szerepének betöltésére.

Az iratokat kutatva, néhány érdemi utalást próbáltunk találni, de a vonatkozó dokumentumok hiányosak. A prágai iratokban felfedeztünk egy bizonyos V. atyára vonatkozó kommunista levelezést. Ez azokra a kommunista próbálkozásokra hivatkozik, amelyek erkölcsi bukásával akarják megszerezni őt az együttműködésnek. A megbízott elvtárs egyebek között jelentette, hogy V. atyának éppen fia született, és így folytatta: „Készek vagyunk segíteni a papot, ... minden morális támogatást megkap tőlünk, és a többi funkcionáriustól. Fontosnak tartjuk támogatását és szövetségeseink közül (egy kollaboráns papra gondolunk) találni kell olyat, aki hajlandó segédkezni V. atyának fia megkeresztelésében. A nevezett személy ezt teljesen megérdemli együttműködési készségéért a haladás érdekében.” (*Jirások elvtárs napi jelentése V. atyáról*, 1949. június–július, VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 64.)⁴²

Természetesen felmerül a kérdés: mit akartak elérni ezekkel a korrupt papokkal, akik az előnyökért készek voltak a közreműködésre a kommunista tan terjesztésében? Ezt már részben megmagyaráztuk: ezek a papok alkották volna egy teljesen a rezsim szolgálatában álló egyház magját. Ezen kívül adódik egy másik, úgynevezett „végső cél” is: az egyház fokozatos alkonya, hanyatlása, felbomlása, amit a kommunisták a kommunista papokon keresztül is elérhetőnek vélték. Ezt a feltételezett folyamatot vázolja a kommunista pártok nemzetközi gyűlésének anyagából összeállított hírhedt Karlovy Vary-i jegyzőkönyv: „A pártnak el kell érnie, hogy a hívek megvessék a papságot. Ma még szilárdan követik a Vatikánhoz (és Rómához) hű papokat, ezért nekünk a hívek által lenézett papokat kell pártolnunk, őket helyezzük a plébániákra és az iskolákba. Ezután a nép (a párt ezt nagyon jól tudja) nem fogja elküldeni a gyerekeket a templomba és vallásoktatásra, éppen az általunk kijelölt és a nép által gyűlölt papok miatt. A propaganda azonban kiemeli majd a templomok csekély látogatottságát ... Eközben a [haladó] nép táviratokat fog küldeni, azt kérve, csukják be ezeket az „ősi ópium-sátraikat”. Ezt követően a kormány úgy tesz majd, mintha nem értene egyet az effajta kérésekkel. Beleütközik azonban a nép haladó többségének ellenállásába, ráveszi a kormányt, hogy a templomokat alakítsák át kaszinóvá, mozivá és hasonló intézményekké.

⁴¹ Bizonyosan nem véletlenül gondoltak június közepén egy adományokból alapított biztosító és nyugdíjalap alapítására, a „Plébániai Szakácsnők Egyesületére”. (*A CSKP KB Egyháziügyi Bizottsága ülésének feljegyzése*, 1949. július 13., in: Kaplan, 1994, 205.)

⁴² V. atyát lelkiismeretesen figyelték, mivel úgy vélték, meg fog törni a püspök által kezdeményezett kiközösítés esetén. A vonatkozó források egyike például V. atya egy lehallgatott telefonbeszélgetését tartalmazza a United Press kirendeltségével. A kommunisták 'spontán' tiltakozási hullámot is szerveztek, tiltakozásul kiközösítése ellen. A hét tiltakozás között ilyeneket is olvashatunk: „Jó hazafiként megakadályozzuk az állam és egyház egyetértése iránt elkötelezett papok bármilyen megkülönböztetését. Az ön fellépése V. atya ellen az első olyan próbálkozás, amit mindenáron meg fogunk akadályozni.” (*Titkos jelentés Čepičkának a V. atya érdekében szervezett tiltakozó mozgalomról*, 1949. július 28., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 64.; *Titkos jelentés V. atya telefonbeszélgetéséről a United Press-szel*, 1949. augusztus 6., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 64.)

A papok ... pedig azt kérik majd, helyezték át őket egy másik plébániára, vagy vonják be őket a termelésbe ...” [Program der Cominform im Kampf gegen die Katholische Kirche (Karlsbader Protokoll), 1949. október 4 – 10., in: Frei, 1973, 217–218.]

E tervek fényében azt mondhatjuk, a vizsgált időszakban ténylegesen elkezdődött a rendszerhez hű papok támogatása és kulcspozíciókba helyezése. Ezt jól példázza Ondrej Scheffer esete.

II. II. 6. Egy példa: „a Scheffer-ügy”

Az előzőekben a korrupció és a zsarolás módszertanát kívántuk vázolni, miként használták fel a papságot együttműködésre az állammal és az egyházi hierarchia ellen. E fejezetet egy konkrét és sajnos sikeres kísérlet leírásával zárjuk. Ondrej Scheffer esperes⁴³ szomorú története a rendszer vezetőitől elfogadott szepesi egyházmegye igazgatói megbízásával érte el tetőpontját. A kommunisták erőszakkal helyezték hivatalába, ahol a bebörtönzött Ján Vojtaššák püspököt helyettesítette. Hivatalba iktatásának pillanataiban kijelentette: „Meghajlok kormányunk előtt, mint engedelmes és hálás fia, amiért szíves beleegyezését adta jelölésemhez.” (Katolícke noviny 1950. november 12.)⁴⁴

Több mint egy év telt el a kiáltvány aláírása és az idézett hivatalba helyezés között. A kommunisták ezalatt mindent megtettek, hogy elmélyítsék a konfliktust Ján Vojtaššák és Ondrej Scheffer között, és utóbbit együttműködésre kényszerítsék.

A főként 1949 második feléből származó levéltári anyagok részletes képet adnak az Ondrej Scheffer befolyásolására alkalmazott kommunista stratégiáról. A Katolikus Akció kiáltványának aláírását követően kezdték figyelni,⁴⁵ miután Ján Vojtaššák követelte tőle, írásban vonja vissza állásfoglalását, és híveitől a szószékről kérjen elnézést. A püspök arra is figyelmeztette, hogy az „esetleges engedetlenség egyházi büntetést vonhat maga után.” (Vojtaššák vallomásának jegyzőkönyve, 1950. november 16., SNA – Bratislava, f. ÚZP, d. 103, b. 141 – „a Vojtaššák, Buzalka és Gojdič elleni eljárás”, i. 4.)

⁴³ Ondrej Scheffer esperes (1885–1968) 1910-ben fejezte be tanulmányait a szepeskáptalani szemináriumban. 1918-ig káplánként dolgozott, majd 1929-ig Lucska plébánosa volt. Ezután tizenegy évig Csernován, majd tíz évig Nagybobrocon működött. Rövid időt eltöltött Szentandrás plébániáján. A kommunisták a szepesi egyházmegye káptalani helynöki székébe ültették. (Encyklopédia Slovenska, 1980, V. 223.) Csúpan az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy ebben az időszakban az esperesek is a kommunisták kitüntető érdeklődését „élvezték”. 1949 decemberében az Egyháziügyi Hivatal így magyarázta ezt az érdeklődést: „...állandóan foglalkozni kell az esperesek irányításával és befolyásolásával. A püspökök is támogatják őket, hiszen ők váltják tette a terveket és a püspökök, minden valószínűség szerint, tőlük szerzik be információik többségét...” (Az Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése – Prága, n. 47, 1949. december 14., SÚA – Praha, f. ÚAV SNF, d. 37, i. „napi jelentések – december”).

⁴⁴ Meg kell jegyeznünk tökéletes egyházi nyelvezetét, csak „püspökkel” vagy más egyházi méltósággal kellene a „kormányt” behelyettesíteni. Egy pap szájából különösen furcsán hangzik a „kormány engedelmes fia” kijelentés. Egyébként az öreg és megfélemlített kanonokok általi megválasztásához a kormány nem adta „beleegyezését”, de különböző nyomásgyakorlással kikényszerítették. (Tatranský, 1977, 283.)

⁴⁵ Így például augusztus 14-én, a plébániájára irányuló zárandoklatot falusiaknak öltöztetett rendőrök figyelték. (Napi jelentés, 1949. augusztus 24., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92, b. „napi jelentések – 1949 – a Katolikus Akció kiáltványa”, i. „július”).

Ondrej Scheffer bizonyos aggodalommal fogadta Ján Vojtaššák fenyegetéseit, amit jelzett is Ladislav Holdošnak, aki befolyásolását irányította. Ondrej Scheffer és Ladislav Holdoš kapcsolata egy meglehetősen régi esethez kötődik a II. világháború előtti időből, amikor Ladislav Holdoš még jelentéktelen figura volt és apját alacsonyabb beosztásba helyezték fiai kommunista érzelmei miatt. Ladislav Holdoš anyja elment Ondrej Schefferhez, hogy közbenjárását kérje, ő ekkor megvetően nyilatkozott a kommunistákról. Ez a kommunista hatalomátvétel után elegendő volt, hogy a rendszer vezetői bizalmatlanul tekintsenek rá. Ondrej Scheffer és a már politikailag befolyásos Ladislav Holdoš találkozásánál Holdoš így beszéli el: „Amikor meglátott kiszállni az autóból, kővé meredt.” (Kultúryň život 20 (1968) 3.) Ondrej Scheffer Ladislav Holdošnak címzett levelei ezután tele vannak túlzott dicsőretekkel és szolgai hízeltégekkel. Jól példázza ezt egy részlet: „Nagyra becsült, igen tisztelt képviselő úr, kedves barátom! Püspököm, Ján Vojtaššák ... folyton azt tanácsolja nekem, menjek egy másik, kevesebb erőfeszítést kívánó parókiára. Jó tanácsot kérek a képviselő úrtól, mondja meg nekem, hogyan kelne cselekednem. Az Ön tanácsa lesz az irányelv, ami szerint cselekedni fogok. Mély tisztelettel az Önhöz mindig hűséges...” (Scheffer levele Holdóshoz, SNA – Bratislava, 1949. október 25., f. SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „Ondrej Scheffer”).

E levél nem csupán azért fontos, mert Ondrej Scheffernek Ladislav Holdoš iránti „tisztetét” példázza, hanem azért is, mert tanúsítja Ján Vojtaššák közbelépését, aki azt követelte az esperestől, költözzön egy másik plébániára. Ez számunkra jelentéktelennek tűnhet. A kommunistáknak azonban még egy elköltözés körül támadt feszültség is nagyon fontos volt fenntartandó, táplálandó és kihasználható viszállyorásként. Nem meglepő tehát, hogy Ondrej Scheffer esperes és Ján Vojtaššák kapcsolatát folyamatosan figyelték. A Szlovák Nemzeti Front Központi Bizottságának küldött különleges hangfelvétel például arról számolt be, hogy titokban elfogták azt a levelet, amiben Ondrej Scheffer beleegyezett, hogy áthelyezzék egy másik plébániára. (Hangfelvétel a szolnai kerületi Akcióbizottságtól a SzNF KB-nak – Holdoš, 1949. október 30., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „A szepeskáptalani kúria megbízottjának jelentései”). Ez arra utalt, hogy Ondrej Scheffer hajlandó engedelmessé válni püspökének, ami Ladislav Holdóshoz nyomban reagálásra készítette. A következőt írta az esperesnek: „Ha elfogadná püspöke felhívását, úgy tünne, mintha az rosszallaná az Ön viselkedését ... A politikai reakciók félreértelmeznek és saját sikerüknek könyvelnek el. Nem Ön kérte áthelyezését, a püspök kérte ezt Öntől. Mindez azt mutatja, hogy jobban jár, ha Nagybobrócon marad. Gondoskodni fogunk róla, hogy megkönnyítsük és kényelmesebbé tegyük itt-tartózkodását. A megoldás: plébános-helyettes kijelölése, aki azonban ne a reakciós püspök politikai eszköze legyen Önnel szemben, hanem Önhöz lojális, segítőkész. Azt hiszem, nem fog csalódnai más jellegű segítőkészségünkben sem.” (Holdoš levele Schefferhez, 1949. október 28., SNA – Bratislava, f. SNF, d. 88, b. 90 – „Ondrej Scheffer”). E titokzatos utalás a „más jellegű segítségre” minden kétséget kizáróan pénzre vonatkozott. A nagybobróci templom javítására például 350 000 koronát juttattak (Napi jelentés, 1949. augusztus 17., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92, b. „napi jelentések – 1949 – a Katolikus Akció kiáltványa”, i. „július”)⁴⁶, és a plébániára bevezették a te-

lefönt, ami abban az időben luxusnak számított. (*A zsolnai SzNF kerületi Akcióbizottságának jelentése Holdošnak*, 1950. január 6., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 93, b. 91 – „egyházi ügyek 1950”).

Ján Vojtaššák püspök továbbra is kitartott az elköltözés mellett és ismét erre kérte az esperest. A szeptember 12-i, október 10-i és 22-i levelei hatástalanok maradtak, Ondrej Scheffer november 8-i válaszában pedig nyíltan visszautasította az engedelmeskedést.

Az az irat, amelyben Ján Vojtaššák megfosztotta Ondrej Scheffert nagybobróci hivataltól és felszólította, hogy nyolc napon belül, felfüggesztés terhe mellett hagyja el, nem jutott el az espereshez. A kommunisták elkobozták,⁴⁷ jelentve feletteseiknek, hogy „az esperes nem tud semmit esetleges felfüggesztéséről vagy kitagadásáról, és senkitől nem kapott semmit...” (Uo.). Ettől Ondrej Scheffernek nem kellett volna kijózanodnia? Az elfogott levélben Ján Vojtaššák kemény szemrehányásokat tett fegyelmezetlenségei miatt: nem tartotta tiszteletben megyéspüspöke rendelkezéseit; nem olvasta fel, hanem bírálta a pásztorleveleket; a szakadár Katolikus Akcióra támaszkodva szakadár mozgalmat indított az egyházon belül. A nép felháborodása megakadályozta lelkipásztori teendői ellátásában. Végezetül a püspök kifejtette: Ondrej Scheffer megpróbálta megszerezni a tömegek rokonszenvét, hogy biztosítsa ott maradását, megyéspüspöke akaratával teljes ellentétben. „Ismernie kell a kitagadás intézményét, amelyet az Apostoli Szentszék alkalmaz azokra, akik nem engedelmeskednek, vagy akik közvetlenül vagy közvetve bármilyen közhatalom segítségével akadályozzák az egyházi döntések végrehajtását. A 2334. kánon az Ön esetében érvényes ... Óvakodjék, nehogy a felfüggesztés büntetése mellett az Apostoli Szentszék által a különleges esetekben alkalmazott kitagadás büntetését is kiérdemelje. Isten óvja Önt mindettől – ezért imádkozik megyéspüspöke, és a Szentlélek kegyelmét kéri Önre.” (*Vojtaššák levele Schefferhez*, SNA – Bratislava, 1949 vége, f. SÚVC – Bratislava, d. 22, i. 382.)⁴⁸

A kommunisták, hogy Ondrej Scheffer e „fenyegetések” miatti esetleges ijedelmét megelőzzék, inkább elfogták Ján Vojtaššák levelét. Fontos volt azonban tudniuk, hogyan reagálna az esperes az esetleges egyházi büntetésre. Ezért 1950. január 3-án négy kerü-

⁴⁶ Az állami hozzájárulás a templomok restaurálásához később a zsarolás egyik fontos eszközévé vált. A kommunisták Zsolna körzetében a következő gondolatra jutottak: „...a templomok felújítása közvetlen hasznót is hozhat – a papok így ösztönözve vannak arra, hogy ellátogassanak a titkárságainkra. E papoktól nagy politikai engedményeket követelhetünk...” (*A zsolnai CSKP KB távirata a SzNF KAB-nak*, 1949. október 10., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90, i. „jelentések az egyház életéről és az egyházi közösségekről”).

⁴⁷ Vojtaššák és Scheffer egész levelezését kiemelten figyelték. Az egyik jelentésben olvashatjuk: „Bizalmasan megerősítettük a Scheffertől a püspöki kúriára és visszafelé címzett levelek ellenőrzését azért, hogy az esetleges az egyik és másik oldalról felmerülő problémákat megtudjuk. Sikertől elmozdítanunk a nagybobróci postahivatal vezetőjét..., aki Scheffer ellen van...” (*A zsolnai SzNF kerületi Akcióbizottságának levele Holdošhoz*, 1950. január 6., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 22, i. 382.)

⁴⁸ Lásd még: C.I.C. 1917: Can 2334: Excommunicatione latae sententiae speciali modo Sedi Apostolicae reservata plectuntur: 1º. Qui leges, mandata, vel decreta contra libertatem aut iura Ecclesiae edunt; 2º. Qui impediunt directe vel indirecte exercitium iurisdictionis ecclesiasticae sive interni sive externi fori, ad hoc recurrentes ad quamlibet laicalem potestatem.

leti kommunista vezető meglátogatta, és „spontán” utalást tettek az esetleges kiközösítésre.⁴⁹ Lássuk Ondrej Scheffer reakcióját, amit a Szlovák Nemzeti Front Központi Bizottságának küldött jelentés idéz: „Még ha felfüggesztéssel akarnának is büntetni, vagy kitagadnának, nem törődöm vele, és nem fogom tudomásul venni. Nem követtem el semmit az egyházi törvények ellen, ezért senki sem tagadhat ki engem. Sőt, többet dolgozom bármelyik papnál, vagy a püspök úrnál, mivel nemcsak az isteni és egyházi törvényeket tartom be, hanem államunk törvényeit is. Nemcsak az egyházhoz, hanem az államhoz is hű vagyok. Épnek érzem magam, épebbnek, mint korábban, és bátorít az a tudat, hogy ti velem vagytok, és igaz ügyet védtek. Nem hagyom el a plébániát. Mivel az állami hatalom nem engedi meg, a püspökség nem kényszeríthet erre. Csak akkor adom meg magam, ha az állami hivatal tudatja velem, beleegyezését adja a püspökség döntéséhez. Egyéb esetben nem vagyok hajlandó engedelmeskedni a püspöki hivatal rendelkezéseinek ... Itt rossz híreket keltik, és Vojtaššák püspök arra utasítja őket, lehetetlenítsenek el. Először el akarnak lehetetleníteni, majd arra kényszeríteni, hogy engedelmeskedjem a püspöki hivatalnak.” (*A zsolnai SzNF kerületi Akcióbizottságának jelentése Holdošnak Schefferről*, 1950. január 6., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 93, b. 91 – „egyházi ügyek 1950”).⁵⁰

Ondrej Scheffer utolsó állításával plébániai híveinek elégedetlenségét jelezte. Viselkedésük a kommunistáknak is nagy problémát jelentett. Egy héttel azután, hogy aláírta a kiáltványt, kimutatták megvetésüket. A titkosszolgálat jelentette, hogy „Nagybobróc faluban ... a lakosság a mise elején elhagyta a templomot, így tüntetve plébánosuk részvétele ellen a Katolikus Akció prágai gyűlésén.” (*Az Stb ügynöki jelentése a nagybobróci eseményekről*, 1949. június 19., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13,

⁴⁹ A kommunisták e 'baráti' kapcsolatai a plébánosokkal fontos lépés volt a papság 'megdolgozásában'. A 'Munka a nyitott papok csoportjával' címet viselő anyagban ezt olvashatjuk: „A papot a helyi Nemzeti Bizottság elnöke hívja meg, aki a bemutatkozás után felajánlja minden támogatását és felkéri, hogy szükség esetén ezentúl mindig személyesen hozzá forduljon. Ugyanígy jár el a kerületi Nemzeti Bizottság elnöke, szintén felajánlja minden segítségét. Szükséges, hogy a kerületi Nemzeti Bizottság elnöke összehívja a helyi Nemzeti Bizottságok elnökeit, ... hogy tájékoztassa őket, hogyan nyújtsanak segítséget az illető papnak – ehhez azonban az szükséges, hogy a helyi bizottságok elnökei rendszeresen tartsák a kapcsolatot.” A papok lekötöztetésén kívül a látogatások arra is szolgáltak, hogy a papok körében fokozzák a gyanakvást. Erről tudósít az Stb operatív tervének egy részlete 1950-ből: „Különböző indokokkal, rendszeresen és nyilvánosan látogatunk néhány reakciós papot. Különböző témákról beszélgetünk velük, csak hogy lefoglaljuk őket a plébániájukon. E látogatásokon neveltünk és igyekeztünk elégedettnek tenni, ... amivel megpróbáltunk a reakciós papok iránt gyanakvást kelteni, azért, hogy az együttműködés hírébe keverjük a kommunistákkal.” (*Együttműködési javaslat a haladó papokkal*, 1949. július 21., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63; *A 468-A/23 osztály operatív tervszövege az 1950-es évről*, AMZV – Praha, f. 310-20-16, in: Pešek, 1996, 92, 257.)

⁵⁰ Az ilyen túlfűtött kifejezések után szólni kell Scheffer esperes szélsőséges ingatlanságáról, igyekezetéről, hogy mindkét félnek megfeleljen. Így kiközösítése és eltávolítása után Nagybobrócra megbánást tanúsított, visszavonta a kiáltványhoz adott aláírását és lelkigyakorlatot végzett, ezután Vojtaššák feloldozta öt bűnei alól és új plébániát ajánlott neki. A kommunisták azonban megpróbálták meggyőzni, hogy ne hagyja el Nagybobrócot, de az esperes azt felelte, hogy nem megy vissza, mert új plébániát kapott, egyidejűleg azonban biztosította őket, hogy még nagyobb örömmel fog velük együttműködni... (*A zsolnai SzNF kerületi Akcióbizottságának távirata Holdošnak a Scheffernél tett látogatásáról*, 1950. március közepe, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 93, b. 91 – „egyházi ügyek 1950”; Tatranský, 1977, 282–283.)

i. 83, 28. karton.)⁵¹

Az adott körülmények között nagyon fontos volt tömegtámogatás „biztosítása” Ondrej Scheffer számára. A Ján Vojtaššák által beszerzett információk szerint a hívők kétharmada elutasította az esperestől „Krisztus tanítását, a szentségeket és az istentiszteleteket.” (*Vojtaššák levele Schefferhez*, SNA – Bratislava, 1949. vége, f. SÚVC – Bratislava, d. 22, i. 382.) A kommunisták meggyőződése szerint azonban az 1700 hívő közül Ondrej Scheffernek mindössze 30–40 ellensége lehet. „Jobban mondván – állították – négy aszszony van Scheffer ellen, akik különböző pletykákkal rendszeresen felkeresik székhelyén a püspököt. Kiderítettük a nevüket: ők a környék gazdagjainak és egykori uraságainak feleségei. A cukorgyáros, a boltos és a fogadás feleségéről van szó. Mivel iparosok, könnyen ... elszigeteljük őket mint ellenséges elemeket ...” (*A SzNF kerületi Akcióbizottságának és kerületi Nemzeti Bizottságának jelentése Scheffernél tett hivatalos látogatásáról*, 1949. december 12., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 22, i. 282.)

Ondrej Scheffer „ellenségeinek” eltávolítása után gondoskodni kellett „barátokról”. Kibocsátottak egy rendeletet és október 26-án összegyűjtötték a népet, hogy nyilatkozatot tegyen Ondrej Scheffer mellett, és petíciót küldjön Ján Vojtaššáknak. Ennek néhány részletét idézzük: „A főtisztelendő esperes úr a jelenlegi politikai-egyházi viszonyok között is ... kizárólag kedvezően foglalt állást a dolgozó néppel kapcsolatban. (...) Felelősségünk tudatában és a falu egész népével egyetértésben kijelentjük, mindannyian esperesünk mellé állunk, és nem engedjük, hogy elhelyezzék, akár erővel sem ... Határozottan elutasítjuk az egyházi hatóságok esetleges ilyen irányú rendelkezését. Ezt állampolgáraink békés együttélését megzavaró beavatkozásnak tekintjük, ami a dolgozók erkölcsi hanyatlását célozza; pedig ma mindenkire szükségünk van az újjáépítés nagy művéhez és egy jobb jövőhöz. Egyetlen magas egyházi méltóság sem engedheti meg magának ezzel ellentétes rendelkezés kiadását. (...) Ismét világossá tesszük: a végrehajtott hatalomnak sem engedjük Scheffer esperesünk áthelyezését. Méltóztasson a tiszteletreméltó püspöki hivatal ezt tudomásul venni!” (*A nagybobróci helyi Nemzeti Bizottság és az Egyháziügyi Bizottság határozata*, 1949. október 26., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 22, i. 282.)

Ján Vojtaššák nem hagyta magát megfélemlíteni, sőt ezt írta Ondrej Scheffernek: „Az a közbenjáró levél, amelyet a helyi egyházi bizottság és a nemzeti bizottság írt, csak súlyosbíthatja az Ön helyzetét, mivel nagyon jól tudom, hogyan fabrikálják ezeket az írásokat (*A szepeskáptalani püspöki kúria levele Scheffernek*, 1949. november 21., SNA –

⁵¹ Valószínűleg ugyanerről az esetről szól a helyszín és a személyek pontos megjelölése nélkül a Civiltà Cattolica riportja: „Egy faluban, ahol a pap aláírta a Katolikus Akció kiáltványát, a következő vasárnap, a szentmisén, amikor a Gloria után elhangzott a Dominus vobiscum, a templomban már nem volt senki. Időközben ugyanis elterjedt, hogy a plébánosuk csatlakozott a szakadár mozgalomhoz, a hívek körmenetben vonultak a feszülettel és zászlókkal a közeli faluba, hogy lelki vigaszt szerezzenek.” (*La Civiltà Cattolica* 100–IV (1949) 214, 1. jegyzet.) A háttérben azonban egy gondosan kidolgozott terv született: „... biztosítani fogjuk a nép jelenlétét ebben a templomban... sokan fogják hallgatni a prédikációját, ehhez azonban nem csak a párttól van szükség emberekre. ... A körülményeknek megfelelően a pap tevékenysége érdekében zárandoklatot fogunk szervezni ... plébániáját a sajtóban, rádióban és filmen is népszerűsíteni fogjuk...” (*Javaslat az együttműködés módjára a haladó papokkal*, 1949. július 21., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.)

Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 22, i. 282.) ... Az egyházmegyei hivatal birtokában közvetlen bizonyítékok vannak, hogy az aláírásokat gyakran terrorral vagy fenyegetéssel kényszerítették ki.” (*Vojtaššák levele Schefferhez*, 1949 vége, SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 22, i. 282.) Ján Vojtaššák szavai a határozatok „fabrikálásáról” ki-váltották a kommunisták haragját, újabb gyűlést hívtak össze, ahol az emberek ismét tiltakoztak a nép véleményének semmibevétele ellen. (*A SzNF kerületi Akcióbizottságának és kerületi Nemzeti Bizottságának jelentése Scheffernél tett hivatalos látogatásáról*, 1949. december 2., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 22, i. 282.)

Mindezek az erőfeszítések azonban haszontalannak bizonyultak, hogy barátságos környezetet alakítsanak ki Ondrej Scheffer számára, de arra is, hogy a nép teljes támogatásának látszatát keltsék. Annak ellenére, hogy Ondrej Scheffer biztosította a kommunistákat, nem mozdul Nagybobrócból, és annak ellenére, hogy a kommunisták kitartottak amellett, hogy ezt az ígéretét be is váltsa, 1950 márciusában elköltözött a számára kijelölt plébániára. A kommunisták vereséget szenvedtek, nem sikerült átformálniuk a közvéleményt. Az indulás pillanataiban, amikor a kommunisták még megpróbálták Ondrej Scheffert meggyőzni, hogy ne menjen el, megmagyarázta elköltözésének okát: „Nem érzi jól magát Nagybobrócon, hiszen hallja, hogy az emberek szidják ...” (*A zsolnai SzNF kerületi Akcióbizottságának távirata Holdošhoz Scheffernél tett látogatásról*, 1950. március közepe, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 93, b. 91 – „egyházi ügyek 1950”).

Az utolsó mesterkedés Ondrej Scheffer beköltöztetése volt 1950 őszén Ján Vojtaššák egyházmegyei igazgatóságára. Amikor Ján Vojtaššákot letartóztatták, Tomanóczy vikárius generális maradt az egyházmegye élén. A kormány arra kényszerítette, hogy Scheffert javasolja a püspöki hivatal igazgatójának. A vikárius, ismerve az esperes ingatagságát és kétszínűségét, ezt makacsul visszautasította. Ekkor börtönbe zárták. Egy másik kommunistabarát kanonok, Lach felhasználásával a kommunisták nyomást gyakoroltak a püspökség kanonokaira, hogy egyhangúlag Ondrej Scheffert válasszák káptalani vikáriusnak, ellenkező esetben súlyos következményeket helyeztek kilátásba. Az idős és a történetektől megrémült kanonokok megválasztották Ondrej Scheffert.⁵² A választást természetesen érvénytelenítették és a Szentszék az egyházmegyét *Sedes vacans*nak nyilvánította. Ez azonban nem akadályozta a fényes ünnepi beiktatás megszervezését Ladislav Holdoš részvételével és a titkosszolgálat klerikusoknak öltözött ügynökeinek titkos jelenlétével. (Tatranský, 1977, 282–285.)

Ondrej Scheffer ebből az alkalomból elmondott ünnepi beszédét a fejezet bevezetésében idéztük. Ki győzte meg Ondrej Scheffert, hogy hagyja magát beiktatni ebbe a tisztségbe? Hagyjuk beszélni Ladislav Holdoš, aki ezt jegyezte fel: „Amikor el kellett foglalni szepesi püspökség irányítását, arra akartam rábírni, vállalja el. Addig erősködtem, amíg meg nem győztem, vagy inkább, amíg majdnem könyörögve rá nem vettem, hogy ne macskodjon, fogadja el a káptalani vikáriusi kinevezést.” [Kultúrny život 20 (1968) 3.]

⁵² Érdekesként jegyezzük meg, hogy egy, az „egyházhoz közel álló embertől” az Stb-hez juttatott jelentés szerint a római katolikus egyház leggyengébb pontját a kanonokok jelentik. E vélemény abból indul ki, hogy sokan közülük nem olvasták a pásztorlevelet és aláírták a kiáltványt. (*Ügynöki jelentés*, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83, 82. karton.)

Túlléptünk az általunk vizsgált időszakon, hogy teljes képet adjunk a kommunis-
ták mesterkedésének egy „sikeres” esetéről az egyházzal szemben. Térjünk azonban visz-
sza a szakadár Katolikus Akció megalapításának és vereségének történetéhez. Amit e fe-
jezetben felvázoltunk, lehetővé teszi annak megértését, mekkora igyekezettel próbáltak
beszüremkedni az egyházba a kommunisták, és eközben sikerük érdekében az egyházi
élet minden területére nyomást gyakoroltak. Erősnek hitték magukat, úgy vélték, szinte
az egész egyház irányítása a kezükben van. A kulturális miniszter jellemző mondatát
idézzük, ami nem csupán e fejezet lezárására alkalmas, hanem bevezeti a következőt is.
A miniszter a Bibliát értelmezve állapította meg: „A népi állam a szikla, amivel szem-
ben nem kerekednek felül a poklok kapui sem.” (*A csehszlovák hírügynökség jelentése*
– *Zdeněk Nejedlý professzor beszédének hangfelvétele*, 1949. július 3., SNA –
Bratislava, f. Katolikus Akció, d. 31, i. 52.; Mt 16, 18.)

HARMADIK FEJEZET

A Katolikus Akció megalapítása, kiközösítése és eltűnése

III. I. A szakadár Katolikus Akció megalapítása és az aláírásgyűjtő akció

III. I. 1. Két előkészítő gyűlés és a szakadár Katolikus Akció alapító gyűlése

Minden részletre kiterjedő, közel egy évig tartó tervezés után elérkezett a Katolikus Akció megalapításának napja. Június 10-ére, szerdára tűzték ki a gyűlést. Ezt a kommunis-ták és a haladó papok lázas tárgyalásai előzték meg, 24 óra leforgása alatt három tárgya-lást is lebonyolítottak. Az első az alapítás napjának előestéjén volt. Éjszakai gyűlésen ta-lálkoztak a kommunistákkal az együttműködő papok, hogy megkapják a végső utasítá-sokat.¹ Minden kulcsfigura jelen volt: a kommunista vezetők közül Alexej Čepička és Ladislav Holdoš, a haladó papok részéről Josef Plojhar, Alexander Horák és Jozef Fiala. A gyűlés megszervezésével František Hubot, a Nemzeti Front Központi Bizottsága egy-házi ügyosztályának alkalmazottját bízták meg. Úgy határoztak, hogy a gyűlésen Ondrej Scheffer és Jozef Fiala atya elnököl. Még azt is meghatározták, hogyan helyezték el az embereket a teremben, az első sorokban a papok, mögöttük a nők, leghátul a világi-ak ültek. Ami a beszédekkel illeti, minden felszólaló köteles volt a kitűzött napon 9 órá-ig bemutatni szövegét František Hubnak, a „rendezőnek”.

A gyűlés részletesen kidolgozott programja 10 pontból állt. A bevezetővel Jozef Fialát bízták meg, amit Ondrej Scheffer esperes imája követett. A köztársasági elnöknek és a miniszterelnöknek címzett, előre elkészített táviratok felolvasása után tervezték Jozef Fiala 10 perces beszédét. Ezután a Katolikus Akció világiakból álló elnökségének megválasztása következett, és ettől kezdve már ők vezették a gyűlést.

A forgatókönyv hatodik pontja felsorolja a szónokok neveit, beszédek pontos témá-jával együtt. Josef Plojhar beszél az egészségügyi segélyről és azzal a kijelentéssel zárja felszólalását, hogy e segély jelentősen hatékonyabb lenne, ha az egyház és az állam egyet-értene a szükséges állami segélyek megítélésében. Alexander Horáknak kedvenc témájá-ról, a szocializmus és a kereszténység kapcsolatáról kellett előadást tartania, míg kollégá-jának, Jozef Lukačovičnak azt kellett kifejtenie, milyen előnyei vannak Szlovákiában a népi demokráciának. E témát kellett folytatnia a haladó cseh papnak, Bohuš Černockýnak

¹ Ugyanezen az éjszakán megszüntették az eredeti Actio Catholicát. A megoldási javaslat már június 1-jén elkészült: „nem kizárt, hogy szükséges lesz a korábbi Actio Catholica vezetőinek letartóztatása, Mandl főtítkárral egyetemben.” Dr. Antonín Mandl valóban bebörtönözték és 25 évre ítélték. Már csak a még működő Actio Catholica belső adminisztrációs apparátusának felszámolása volt hátra. Június 10-én felszólították az alkalmazottakat, hogy adják le a helyiségek kulcsait. A kulcsokat a titkosrendőrség lefoglalta és elkobozta a mozgalom összes iratát. Így, egyetlen éjszaka alatt megváltozott az Actio Catholica tartalma, célja és tagsága. Szlovákiában a Központi Katolikus Kancelláriát már fél évvel az-előtt megszüntették, vezetőjét, Anton Botek atyát pedig bebörtönözték. (IM, *A csehszlovákiai vatikáni ügynökök elleni eljárás, Zela püspök és társai*, Praha, 1950, 8n; *Revue de la vie socialiste*, 1/1969, 8n, 81–87, 177–181; in: Vaško, 1990, 218, 224, 229.) Botek atya esetére lásd személyes hagyatékát. (*Hearings before the select Committee on communist Aggression*, 1954, 1342–1352.)

is, ki kellett fejtenie, milyen szoros összefüggés van a gazdasági fellendülés és az egyház körlevelei között. Egy másik haladó cseh egyházi személyiségnek, Jan Márának arról kellett beszélnie, hogy miként működik együtt a papság a néppel és a világiakkal.

A 7–10. pontokban rögzítették, hogy a gyűlésen jelen lesz az ifjúság és az asszonyok egy-egy képviselője. A ceremónia a püspökökhöz küldendő képviselők kinevezésével, valamint a kiáltvány felolvasásával zárult. (*A haladó papok találkozójának jegyzőkönyve*, 1949. június 9., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.)

A gyűlés körülbelül tíz órán át tartott és hajnali fél négykor oszlott szét. Volt azonban még egy, váratlanul összehívott, rendkívüli gyűlés, csak a kommunista vezetők részére. A titkosrendőrség ügynökei jelentették, hogy találkozott Josef Beran érsek és Gennaro Verolino internuncius. Elhatározták nyolc pap kiközösítését, akikről tudni lehetett, hogy a Katolikus Akció vezetői lesznek.² Mint említettük, ez a hír arra ösztökölte a kommunistákat, hogy „első lépésben nem szerencsés e nyolc pap nevének felhasználása, és a bizottságot csak világiakból kell összeállítani.” (*A CSKP KB Egyháziügyi Bizottsága ülésének jegyzőkönyve*, 1949. június 10.; in: Kaplan, 1994, 149.)

Közeledett a döntő pillanat. 1949. június 10-én a prágai városházán összegyűlt 67 haladó pap, köztük 39 szlovák. A bizottságot világiakból állították össze. Az elnöki tisztt ellátására František Pujmant, a prágai Nemzeti Színház dramaturgját választották, a főtitkár Török szlovákiai képviselő lett. Rajtuk kívül a Néppárt képviselői, Niederle, Prokeš és Polanský alkották a bizottságot. A kiválasztott személyek egyáltalán nem feleltek meg az eredetileg támasztott igényeknek, miszerint „ismert világi személyiségek kellenek.” (*A CSKP KB Egyháziügyi Bizottsága ülésének közleménye*, 1949. június 1., SÚA – Praha, f. 100/24, i. 47, n. 862, in: Kaplan, 1994, 137.)³

Ahogy tervezték, a megnyitó beszédet Jozef Fiala mondta. Beszédéből azt a részt érdemes kiemelni, amelyben kategorikusan cáfolja a vádak, miszerint nemzeti egyház létrehozására irányuló törekvés van születőben. „A cseh és a szlovák katolikusok igaz katolikusok akarnak maradni, a szent, apostoli, római és katolikus egyház gyermekei. Egyáltalán nem szándékozunk mesterségesen nemzeti egyházat alapítani. Aki ilyen híreket terjeszt, széthúzást akar támasztani a katolikusok között. Szeretném világosan kijelenteni, a katolikus hívők hűek maradnak az Anyaszentegyházhoz, minden tanításában, gyakorlatában és a vallásos életben.” (Vaško, 1990, II, 70.)

Ezután Josef Plojhar egészségügyi miniszter mondott beszédet és azt próbálta bizonyítani, hogy a biztosítási törvények, amelyeket a kommunisták már elfogadtak, a keresztény irgalmasság tökéletes megnyilvánulásai. „Talán nem a keresztény irgalmasság

² Bohuš Černocký, Jozef Fiala, Alexander Horák, Jozef Lukačovič, Jan Mára, Josef Plojhar, Ondrej Scheffer, Ladislav Škoda

³ A Szlovák Nemzeti Levéltár egyik jegyzéke szerint a Katolikus Akció prágai alapító gyűlésén Szlovákiából összesen 77 ember vett részt. Pozsony megyéből 28-an, Nyitra megyéből 12-en, Besztercebánya megyéből 17-en, Kassa megyéből 8-an, Zsolna megyéből 14-en, akik közül hetet váratlanul, táviratban hívtak meg. Augustín Pozdech, pozsonyi esperes maradásra kötelezte a Prágába induló papokat. Többek között emiatt később hazaárulásért bebörtönözték. (*A prágai delegátusok iratai*, é. n., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92; *Büntető feljelentés Augustín Pozdech esperes ellen*, 1949. október 12., SNA – Bratislava, f. ÚV KSS – Titkárság, d. 2146, b. 197/IV, i. 197/5.)

megnyilvánulásai-e a betegek és nyugdíjasok teljes biztosításáról szóló törvények? ... Gondoljanak egy kicsit arra, mennyire törődik a szocialista állam költségvetése a katolikus egyházzal, hány milliót ajánlott fel nekik államunk.” (Vaško, 1990, II, 70.) Ugyanezen a vonalon haladt Alexander Horák megbízott is, aki felszólalásában arra törekedett, hogy bebizonyítsa, mennyire kiegészíti egymást a szocializmus és a vallás. „A szocialista forradalom célja nem a vallás és a papság eltörlése. Ezt igazolja az a tény, hogy ma a Szovjetunióban létezik a papság, és a nép templomba jár, az orosz egyháznak pedig joga van papi szemináriumok fenntartására. ... Ma, a szocializmus időszakában olyan végrehajtó hatalom születik, amely az egész társadalmat Krisztus törvényének beteljesítéséhez vezeti. Az egyház feladata pedig e törekvés kiteljesítése, a természetfölötti értékek hozzáadásával ... A szocializmus biztosítani fogja az emberiség anyagi jólétét, ezt viszont mindig be fogja árnyékolni a halál gondolata. Ki akadályozhatná meg az egyházat, hogy támaszt nyújtson a haláltól rettegő embernek? Ki akadályozhatná meg, hogy kezét nyújtsa, Krisztus szavaira emlékeztetve: ‘Én vagyok a feltámadás és az élet.’” (Vaško, 1990, II, 70.) Alexander Horák szocializmust dicsőítő beszéde után Bohuš Černocký plébános kezdte szidni az imperializmust, bemutatva ellentétét a szocializmussal. Kijelentette, éppen az imperializmus él vissza a kereszténységgel. Ezután a világ felosztásáról beszélt. Vannak, akik keresztény módjára beszélnek, de hitükből a gyakorlatban semmi sem látszik – itt nyilvánvalóan a világot uraló amerikai imperializmussal szövetségre lépett Vatikánra célzott –, és vannak, akik Krisztus példáját követve élnek – ez alatt pedig kétségkívül a szocialista berendezkedésű kormányokat értette. Ebből a logikából kiindulva Bohuš Černocký támadást intézett a püspökök ellen, anélkül, hogy nyíltan néven nevezte volna őket: „Annak ellenére, hogy nálunk a gyakorlatban betartják az Evangélium parancsait és tanítását, vannak, akik kifogásolják az új szocialista rendszert. Éppen azok teszik ezt, akiknek feladatuk természetéből adódóan nem bírálniuk, hanem támogatni kellene egy ilyen politikai rendszert.” (Vaško, 1990, II, 70–71.)

Felszólalt néhány világi is. Egy bizonyos Procházka, aki csehországi hittantanárok vezetője volt, beszédében használta a „hallgató egyház” fogalmát. „Nekünk, világiaknak nagyon fáj a mostani helyzet, pont azért, mert az egyház tagjai vagyunk. Nem engedhetjük meg, hogy nagy méltóságot viselő személyek bűne miatt a hallgató egyház szomorú legyen. Önökhöz fordulunk, püspökök urak, vezessenek minket és jöjjenek velünk! Hallgassanak szavunkra, amíg van idő. Később, amikor Isten már nem állítja meg összeomlásukat, késő lesz.” (Vaško, 1990, II, 70.)

Még mesterkélebb hűségnyilatkozatok voltak az asszonyok felszólalásai. Egy bizonyos Kastovská például, aki nem átalotta magát Sziénai Szent Katalinhoz hasonlítani, tudatlanságát sem tudta leplezni, amikor „Sziéna” helyett legalább két alkalommal „Sion” mondott. „Sioni Szent Katalinra gondolok, aki elérte, hogy a Szentatya Avignonból visszatérjen Rómába ... Ha tehát főpapjaink nem hajlandóak papjaik szavára hallgatni, majd elérjük, hogy hallgassanak ránk, asszonyokra. Ahogy hozzászoktunk a rendteremtéshez otthonainkban, úgy sikerülni fog püspökeinket és érsekeinket is kötelességük teljesítésére kényszerítenünk.” (Vaško, 1990, II, 70.; *A Katolikus Akció alakuló gyűlésének jegyzőkönyve*, 1949. június 10., SÚA – Praha, f. AK – ÚAV NF, d. 38.)

Befejezésül jóval politikusabban fordult a püspökökhöz Josef Plojhar: „Püspök uraink biztosak lehetnek abban, hogy hűségesen mellettük állunk. Nem kell félniük senkitől, még a Vatikán által elismert imperialista amerikai nagykövettől sem. Nem kell félniük attól, hogy Myron Taylor⁴ úr politikájának követésére kényszerítik őket. Nem, mi olyan politikát fogunk folytatni, amelyet Csehország és Szlovákia hívő népe akar. Tehát nem püspökeinkkel szemben, nem is nélkülük, hanem velük, ehhez azonban Szlovákia és Csehország hívőinek élére kell állniuk.” (Vaško, 1990, II, 70.)⁵

E beszédek után következett az alapító okirat, a kiáltvány elfogadása. Ennek tartalmát, szerkesztési módját, összeállítóit fogjuk vizsgálni a következő fejezetben.

III. 1. 2. *A szakadár Katolikus Akció kiáltványának szövege*

A szöveg szerkesztésének folyamatával foglalkozó, most következő elemzést azon ülések jegyzőkönyvei teszik lehetővé, melyeken a szöveget készítették. A kiáltvány nem egy személy munkája volt. Valamennyi haladó pap összehangoltan dolgozott rajta Alexej Čepička vezetése alatt. A május 13-i gyűlés bízta meg a haladó papokat, hogy egy hét alatt készítsék el a Katolikus Akció programnyilatkozatának tervét. Hangsúlyozta, ez a kiáltvány „nagyon fontos, hiszen ettől függ, hogyan fogadják majd az egész Katolikus Akciót.” (*Jegyzőkönyv a haladó papokkal folytatott megbeszélésről*, május 13., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.) A javaslatokat úgy kellett megfogalmazni, hogy rávilágítsanak a Katolikus Akció céljaira és létrehozásának okaira. (Uo.) Čepička a szöveg minden részét személyesen akarta látni, hogy aztán megvitathassák.

A kiáltvány szövegének már egyszeri figyelmes olvasásából is kiderül, hogy e dokumentum valójában különböző szerzők által írt szövegek együttese. Ezt bizonyítja például egyenetlen szóhasználata, amely a tisztán egyházi és a kommunista ideológiára jellemző nyelvezet között ingadozik. (Nyolcszor említi a „nép”, ötször a „munka”, illetve „munkás” és ötször a „népi demokrácia” kifejezéseket.) (*A cseh és szlovák katolikusok kiáltványa a Katolikus Akció alakuló gyűlésén*, AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1945–1955, d. 1, i. 13.)⁶

Čepička bevezetőt is igényelt a szöveghez, amelyben egyértelműen kifejezik az egyház iránti hűségüket. Érdekes, hogy ez a nyíltan ateista ember szó szerint a következőket mondta: „... Az első résznek, vagyis a bevezetőnek világosan ki kell mondanía,

⁴ Myron Taylort Roosevelt elnök külön kérésére hívták a Vatikánba, a kommunisták szemében ő képviselte az amerikai imperializmust és kapcsolatát a Szentszékkal.

⁵ A Csehszlovák Hírügynökség egyik híre szerint: „...különös lelkesedéssel fogadták azokat a beszédeket, melyek a katolikusok részvételéről szóltak a népi demokratikus rendszer építésében és hűségükről az államhoz és az egyházhoz.” (*A Csehszlovák Hírügynökség jelentése – „A szlovákiai és csehországi katolikusok ki akarnak egyezni az állammal”, 1949. június 10., SNA – Bratislava, f. Katolícka akcia, d. 31, i. 2.)*

⁶ A szentszéki csehszlovák nagykövetség a Katolikus Akció kiáltványának olaszra fordított szövegét 1949. június 20-án elküldte tizenegy római diplomáciai képviselőre, a kolumbiai, az ír, a venezuelai, a bolíviai, a dominikai, az argentin, az olasz, a brazil, a francia, a belga és az amerikai követségekre. Eddig nem sikerült megállapítanunk, milyen szempontok szerint választották ki éppen ezeket az államokat. (*A cseh és szlovák katolikusok kiáltványa a Katolikus Akció alakuló gyűlésén*, AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1945–1955, d. 1, i. 398/1949.) Az említett olasz fordítás a ‘Nyilatkozat’ címet viseli, de helyesebb a ‘Kiáltvány’ címet használni. Ezt a címet használja a La Civiltà Cattolica is.

hogy *mi* katolikusok vagyunk és azok is maradunk.” (*A haladó papság gyűlésének jegyzőkönyve*, 1949. május 30., SÚA – Praha, f. ÚAV NF – AK, d. 38.) A továbbiakra azt javasolta, hogy a dokumentum a Jozef Fiala atya által vázolt bevezetővel kezdődjék. (Uo.) El kell ismernünk, hogy ez a szövegrész tiszteletet érdemlőre sikerült. Mindenkor hűséget ígér a római katolikus egyháznak, elismeri a Szentatyát, mint az egyház látható fejét, alárendeli magát minden olyan dologban, amely a hitet, illetve az egyház tanítását, a hívek örök üdvösségét érinti. Jozef Fiala még a püspökök hitbéli kérdésekre vonatkozó hatáskörét is elismeri, és kifejezi azt a szándékát, hogy a jövő generációi számára meg akarja őrizni és át akarja adni „a mi Urunk, Jézus Krisztusnak, Isten Fiának kincset érő tanítását.” (*A cseh és szlovák katolikusok kiáltványa a Katolikus Akció alakuló gyűlésén*, AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1945–1955, d. 1, i. 13.) Az első paragrafus, szintén Jozef Fiala írása, magasztos befejezéssel zárul: „... mindig hű tagjai kívánunk maradni a római katolikus egyháznak mint Krisztus egyént és népet egész élete során vezérlő Igéjének meggyőződéses védelmezői.” (Uo.)

Észre kell vennünk, hogy a szöveg, amikor kinyilvánítja a pápa vagy a püspökök iránti hűséget, nem véletlenül írja körül következetesen azt a területet, amelyre ez a hűség érvényes. Más szóval, alattomos módon, anélkül, hogy túlságosan szembeötlő lenne, azt akarja tudatni, léteznek olyan területek, amelyekre ez a hűség nem terjed ki. A szöveg e céljára utal az a határozott „azonban” szócska, amely az első paragrafus végén tűnik fel: „Nem lehetünk *azonban* közömbösek a legégetőbb, mindennapos szociális problémákat illetően sem.” (Uo.) Ez az egy szó Alexej Čepička egy másik, a szöveg összeállításánál során kifejezett igényét volt hivatott kielégíteni. „A második pontban azt kell megmagyarázni, hogy az egyházat és a vallásos életet nem lehet elválasztani a politikától és a közélettől, hogy az egyház együtt tud élni a szocialista állam materializmusával.” (*A haladó papság gyűlésének jegyzőkönyve*, 1949. május 30., SÚA – Praha, f. ÚAV NF – AK, d. 38.)

Annak ellenére, hogy a miniszternek e javaslatán a végső változatban a fentebb idézett mondattal finomítottak, a szövegben és a nyelvhasználatban bekövetkezett törés jól érzékelhető maradt. Minden átmenet nélkül vált át a tisztán egyházi nyelvezetből marxista szóhasználatra: „Elítéljük a kapitalizmust, mint olyan gazdasági rendszert, amely az egoizmus kifejezője a gazdasági és a magánéletben egyaránt.” (*A cseh és szlovák katolikusok kiáltványa a Katolikus Akció alakuló gyűlésén*, AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1945–1955, d. 1, i. 13.) A továbbiakban a dokumentum feltűnően igyekszik a keresztény tanításra támaszkodni a kapitalizmus elítélésében: „... A kapitalizmus ... kereszténységellenes és bűnös rendszer, mivel a Krisztus Evangéliumában hirdetett szeretet legalapvetőbb normáit sérti meg. A szeretet és az igazságosság helyébe, Isten fölé emelte az anyagi hasznat, és ettől tesz függővé mindent. Máté evangéliumában a 6. fejezet 24. verse ezeket mondja: *Senki két úrnak nem szolgálhat: vagy gyűlöli az egyiket s szereti a másikat, vagy az egyikhez ragaszkodik s a másikat megveti. Nem szolgálhattok Istennek és a Mammonnak.*” (*A cseh és szlovák katolikusok kiáltványa a Katolikus Akció alakuló gyűlésén*, AMZ – Praha, f. DÚ – Vatikán 1945–1955, d. 1, i. 13.)

⁷ A szentírási idézetek az Újszövetségi Szentírás Dalos Patrik, Békés Gellért-féle fordításából származnak (Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma, 1999.) (Szerk.)

Alexej Čepička azt akarta, hogy a kapitalizmus témáját a szocializmus, illetve a vallás és a népi demokrácia kapcsolatának gondolatával zárják. Jozef Fiala azt is hozzáfűzte, hogy néhány szót kellene ejteni a békéről is. (*A haladó papság gyűlésének jegyzőkönyve*, 1949. május 30., SÚA – Praha, f. ÚAV NF – AK, d. 38.) Ezek a párhuzamos javaslatok ihlették a következő mondatokat: „A mértéktelen tőkefelhalmozás, amely úgy valósul meg, hogy figyelmen kívül hagyja a társadalmi igazságosság és a szeretet iránti legalapvetőbb igényeket ... okozta az összes szörnyű társadalmi csapást, gazdasági válságot és megrázkódtatást, ... amelyek végül a két világháborúba hajszolták a világot.” (*A cseh és szlovák katolikusok kiáltványa a Katolikus Akció alakuló gyűlésén*, AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1945–1955, d. 1, i. 13.) Ezt a gondolatmenetet odáig vitték, hogy meghatározták a „béke szerzőit” és a „háború szítóit”, majd újra egy bibliai idézet következett: „Amíg államunk vezetői a megfelelő pillanatban az összes jóakarátú emberrel együtt a békére hívnak, néhány ember szájából olyan szavakat hallunk, amelyek újabb háborúra buzdítanak. Mindazoknak, akik az első csoportba tartoznak, bárhol élnek is a világon, azt üzenjük: *Boldogok a békességesek: ők Isten fiai* (Mt 5,9). (Uo.) A többieket pedig azokra a szavakra emlékeztetjük, amelyekkel a béke fejedelme, Jézus Krisztus inti Pétert: *Tedd vissza hüvelyébe kardodat. Mindaz, aki kardot ragad, kard által vesz el.* (Mt 26,52).” Érdemes felhívunk a figyelmet, hogy a Szentírásban sok más, a békére vonatkozó helyet is találhattak volna, de igen sokat elárul, hogy éppen azt a részt választották ki, ahol Pétert, akinek utódja a pápa, Krisztus meginti. Már említettük, hogy a kommunisták be akarták bizonyítani a Vatikán és az „amerikai imperializmus” közötti szocializmusellenes összeesküvés létezését, ezért gyanítható, hogy e rész kiválasztásával erre akartak utalni.

A háború témája a továbbiakban arra szolgált, hogy rámutassanak, valójában ki vagy mi garantálja a békét. „Meg vagyunk róla győződve – folytatja a kiáltvány –, hogy nem lesz addig igazi béke a földön, amíg a jelenlegi társadalmat nem váltja fel egy új, szocialista társadalom. Most új, emberhez méltó társadalom születésének vagyunk tanúi, új társadalmi rendnek az egyenlőség, az emberek közti testvériség, a társadalmi igazságosság és a tartós béke nagy eszméinek szellemében.” (Uo.)

Természetesen nem hagyhatták ki, hogy ne próbálják az „új rendet” azonosítani az Evangélium parancsának beteljesítésével. „... Népi demokratikus köztársaságunk alapvető társadalmi reformjai megmutatják a katolikus híveknek, hogy a szocializmushoz vezető út, amelyen elindultunk, a nemesebb, tökéletesebb emberiség felé, a jobb jövő felé vezet elsősorban a munkások érdekében, akiken Krisztus a leginkább akart segíteni. Emlékezzetek szavaira: *Jöjjetek hozzám mindnyájan, akik elfáradtatok, és meg vagytok terhelve: én felüldítek titeket.* (Mt 11,28)” (Uo.)

A kiáltvány ezután hosszasan ecseteli a szocializmus előnyeit mind társadalmi, mind vallási téren. A népi demokrácia biztosítja mindenkinek a munkát, megszüntette a munkanélküliséget, elvette a nagybirtokosoktól a földet, hogy azoknak adja, akik megművelik, megszüntette az ember kizsákmányolását. Az állam garantálja az egészségügyi biztosítást, és a nemzeti egészségről szóló törvénnyel öregkorára mindenkinek nyugodt pihenést biztosít. „Mi, papok és katolikus hívek örülünk ennek, hiszen ebben Krisztus felebaráti szeretetre intő tanításának megvalósulását látjuk. Hálaikat fejezzük ki, hogy

az 1948. május 9-i alkotmány biztosítja nekünk a hit és a vallásgyakorlás szabadságát. Nagyra értékeljük ezen kívül azt, hogy népi demokratikus államunk évente jelentős összeggel járul hozzá templomaink fenntartásához ... fizetést utal ki a papságnak és törvény útján intézkedik az iskolákban történő vallásoktatásról.” (Uo.)

Ezeknek az állam által az egyháznak biztosított kedvezményeknek a hosszú felsorolásával arról akarták meggyőzni a népet, hogy a megyéspüspökök magatartása teljes mértékben érthetetlen. Hogyhogy a püspökök nem akarnak tárgyalni egy olyan állammal, amelyik ekkora jóindulattal viseltetik a hívők iránt? „Azt reméltük – írja a kiáltvány –, hogy az állam és az egyház közti tárgyalások az összes, kapcsolatukat érintő probléma megoldásához vezetnek. ... Az állam mindig kész volt a tárgyalásra az egyház jogos kéreseinél. ... Azt is láthatjuk, hogy a tárgyalások egész ideje alatt egy folyóiratot sem függesztettek fel, és a püspöki karnak megadták a lehető legnagyobb mértékű sajtószabadságot. Ennek csupán az volt a feltétele, hogy biztosítékot adjanak, nem használják politikai célokra a sajtót.” (Uo.)

Annak részletes leírása után, hogy az állam ezt felajánlotta és a püspökök nem akarták elfogadni, a kiáltvány támadásba ment át:

„Most a tárgyalások félbeszakadtak, hiszen ahogy láhattuk, az egyház néhány képviselője elutasította a megegyezéshez szükséges alapvető feltételek teljesítését, vagyis a Köztársaság iránti hűségének határozott kinyilvánítását, ami pedig nekünk, hívőknek parancs, amely világosan következik Pál apostol szavaiból: *Mindenki vesse alá magát a föltöttes hatalomnak. Nincs ugyanis hatalom, csak Istentől. Ahol hatalom van, azt Isten rendelte. Aki tehát szembeszáll a hatalommal, Isten rendelkezésének szegül ellene. Az ellenszegülő pedig magára vonja az ítéletet.* (Róm 13,1-2) Szomorúak vagyunk attól, hogy nem tudunk megegyezésre jutni, és kérjük tisztelendő püspökeinket, próbálják meg végre megoldani az állam és az egyház kapcsolatának kérdését.” (Uo.)

Alexej Čepička és a vele együttműködő papok feltételezték, hogy esetleg sor kerül egyházi büntetésekre is. A kiáltvány szövegében megpróbálták erre az esetre előre felkészíteni a közvéleményt, úgy állítva be, mintha ez a püspökök igazságtalansága lenne. „Meg vagyunk döbbenve – olvasható a kiáltványban –, hogy míg az egyházi hatóságok elítélik azokat a papokat, akiknek egyetlen vétük, hogy hűek népi demokratikus köztársaságunkhoz, hallgatnak olyan papok felforgató tevékenységéről, akik megsértették az állam törvényeit, vagy népünk ellenségeinek szolgálatába álltak. Meggyőződésünk, hogy senki nem fogja üldözni a katolikus papokat vagy hívőket, ha jó állampolgárokként viselkednek, mivel tudjuk, a nép túlnyomó többsége bízik bennünk.” (Uo.)

Végül a kiáltvány hat pontban összefoglalja a Katolikus Akció programját, majd ismét célzást tesz a Vatikán esetleges kiközösítésére: „Nem fogadhatunk el külföldről politikai lépéseket, amelyek belügyeinket érintik, mert ezekben az egyetlen, aki határozhat, az a cseh és a szlovák nép.” (Uo.)

„Bízunk benne – hangzik a szöveg optimista befejezése –, hogy Isten segítségével és az összes jóakarató ember együttműködésével biztos előfeltételeket fogunk teremteni szeretett hazánkban a vallási élet virágzó fejlődéséhez.” (Uo.)

III. I. 3. A kiáltvány aláírására szervezett erőszakos gyűjtőhadjárat

E dokumentum pusztá jóváhagyását jóval nagyobb küzdelmet ígérő időszak követte, a kiáltványhoz ugyanis támogató aláírásokat kellett gyűjteni. Ezek bemutatásával többféle hatást akartak elérni: azt az érzést kelteni a népben, hogy általános egyetértés van a kiáltványban kifejtett eszméket illetően, és megkönnyíteni az aláírásgyűjtők munkáját, hiszen a már bemutatott, nagyszámú aláírás meggyőzte volna az ingadozókat; végül lélektani nyomást akartak gyakorolni a püspökökre.

Rudolf Slánský,⁸ a kommunista párt főtitkára még a Katolikus Akció megalapításának napján táviratot küldött az összes kerületi titkárságnak a következő szöveggel: „A sajtotban minden nap új papok aláírásainak százait akarjuk közölni, illetve katolikus hívők tízezreinek aláírásáról akarunk tudósítani. ... Önöktől a kiáltványt aláírt papok neveit várjuk.” (*Rudolf Slánský távirata a CSKP minden kerületi bizottságához*, 1949. június 10., SÚA – Praha, f. 021, d. 1, i. 12, in: Kaplan, 1994, 154.) Hasonló táviratot küldött ugyanezzel a keltetéssel Felcman, a Nemzeti Front Központi Bizottságának titkára Csehszlovákia-szerte az összes illetékesnek Prágából, leszögezve, hogy mindenekelőtt a papokat kell célba venni. „Figyeljenek mindenekelőtt a papokra; a kerület minden katolikus papját látogassák meg alkalomszerűen összeállított tisztviselő párosok, és oly módon ismertessék a kiáltványt, hogy azok aláírják. Azonnal küldjék el a Nemzeti Front Központi Bizottsága egyházi ügyosztályának azoknak a papoknak a nevét, rangját és címét, akik aláírták a kiáltványt. Nagyon fontos, hogy ezt az utasítást gyorsan és pontosan hajtsák végre. Aláírás gyűjtése a világiaktól most még nem elsődleges feladatuk. Most mindenekelőtt a papok aláírásaira van szükségünk.” (*Ján Felcman távirata a Nemzeti Front összes kerületi Akció Bizottsága titkárához*, 1949. június 10., SÚA – Praha, f. 021, d. 1, i. 12, in: Kaplan, 1994, 155.)

E táviratokban nem tanács vagy kérés volt, hanem parancs. Azt, ami elküldésük után megindult, csak akkor lehet megérteni, ha ismerjük a sztálinista hatalom működési elvét. Olyan volt ez, mint a „félelem piramisa”, a hatalmi rendszer minden tisztviselője félelemből cselekedett. Ha nem teljesítette a parancsot, a kommunista rendszer iránti feltétlen hűség hiányával vádolhatták. Egy ilyen vád állása elvesztését, sőt, letartóztatást is eredményezhetett. Ezt világosan és kertelés nélkül elismerte Lihakov, a Csehszlovákiában tevékenykedő szovjet tanácsadók egyike: „Engem Sztálin küldött. ... Nem azért jöttem, hogy fecseggjek, hanem hogy fejeket zúzzak be. *Inkább betörök százötven másik fejet, minthogy az enyémet betörjék.*” (Kaplan, 1990, 21.) Ha ez az érvelés érvényes volt a fontos hivatalnokokra, nyilván érvényes volt az alacsonyabb rangú, egyszerű beosztottakra is. Ez magyarázza, miért végezték az aláírásgyűjtést ilyen elhivatottsággal, csalás, félrevezetés és megfélemlítés segítségével. Rudolf Slánský, a párt főtitkára arra az esetre, ha a plébános megtagadná az aláírást, a következőket javasolta: „Az összes faluban, ahol a katolikus pap elutasította a kiáltvány aláírását, azonnal aláírásgyűjtést kell szervezni az összes hívő körében, az elkészült ívet pedig el kell küldeni a helység plébánosának. Szükséges, hogy hívei kérjék, csatlakozzon a Katolikus Ak-

⁸ Rudolf Slánský (1901–1952) 1921-ben lépett be a kommunista pártba. 1935 és 1937 között képviselő volt. A második világháború idején harcolt a fasiszták ellen. Az általunk vizsgált korszakban a CSKP titkári tisztét töltötte be. 1952-ben 'titkos burzsoá összeesküvésért' halálra ítélték. (Dizionario di storia, 1993, 1173.)

cióhoz, így elégitve ki az egyház és a kormány közti egyetértés iránti vágyukat. Erre az ívre mindenkinek az aláírását gyűjtsék össze és küldjék el egy küldöttséggel a helyi plébánosnak. Ennek el kell érnie, hogy a pap aláírását adja.” (*Rudolf Slánský távirata az összes kerületi politikai megbízotthoz a kiáltvány aláírásainak megszerzéséről*, 1949. június 17., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – Titkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/5.) Rudolf Slánský is ajánlotta a nemzeti bizottság elnökeinek, hogy vegyék fel a kapcsolatot azokkal a papokkal, akik már aláírták a kiáltványt, és velük együtt győzzék meg egyenként azokat, akik megtagadták a csatlakozást. Azokat pedig, akik aláírták, azonnal meg kellett jutalmazni, így elrendelték, hogy adományozzanak nekik ruhát, földet és emeljék a bérüket. (Uo.)

Az aláírások megszerzésére speciális csoportokat hoztak létre. Eperjes körzetében például 10–15 fős csoportokat állítottak össze, hogy felkeressék az összes papot, és megszerezzék tőlük a kiáltvánnyal egyetértő aláírást. A gyűjtés eredményét napjában kétszer kellett továbbítani. (*A CSKP eperjesi kerületi titkárságának távirata Bašt'ovanský főtítkárnak*, 1949. június 16., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – Titkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/4.) Könnyen kitalálható a csoportok összetétele, főleg kommunistákból álltak. Ezt megerősíti az iglói járási bizottság gyűlésén készült jegyzőkönyv: a kilenctagú aláírásgyűjtő csapatból négy volt kommunista, beleértve még a párt elnökét és elnökhelyettesét is. (*Az iglói Szlovák Nemzeti Front járási Akcióbizottsága gyűlésének jegyzőkönyve*, 1949. június 15., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”).

E csoportok munkája természetesen nem volt könnyű, hiszen a plébánosok is figyelmeztették az embereket, ne hagyják magukat kelepcebe csalni. A legkeményebb prédikáció talán Vavríneč Čiernytől hangzott el: „Testvérek, a faluban olyan emberek járkálnak, akik az állam támogatva, új egyházba akarnak becsalni titeket. Aláírásokat gyűjtenek, és azt mondják, hogy ez az egyház és az állam közti egyetértést segíti elő. Azt is mondják, hogy aki nem írja alá, az az állam ellensége. Ha belépnek a házatokba, ne írjatok alá semmit, hanem kergessétek ki őket bottal vagy seprűnyéllel.” (*Vavríneč Čierny plébános prédikációjáról készült titkos jelentés*, június 29., VHÚ – Praha, f. 100/52 – A. Čepička, d. 15, i. 96, 16. karton.) Egy másik faluban, Sirokában is kemény ellenállást tanúsítottak. Amikor június 19-én megjelent egy szónok, hogy rábeszélje őket az aláírásra, a jelenlévők közül több mint százan nemtetszésüket fejezték ki és fizikailag is bántalmazták a szónokot. Az ügyről készült jegyzőkönyv ezzel ér véget: „A felforgató elemeket kényszermunkatáborba küldték.” (*Az Stb Siroká faluban történt eseményekről készült ügynöki jelentése*, 1949. június 19., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83, 25. karton.)

Bőséges források teszik teljessé az aláírás-vadászat alatt történeteket és segítenek a lakosok említett ingerlékenységének jobb megértésében. A Szlovák Nemzeti Levéltárban őrzött névtelen levelezőlap például leírja, hogyan járt el egy Svoreč nevű aláírásgyűjtő. Megfenyegette a tétovázókat: „Eljön a pillanat, amikor ti magatok akarjátok majd aláírni, de akkor már késő lesz. Mentek Nyitranovákra dolgozni híg levesért.”⁹ (*Vojtech Sokol hamis néven aláírt névtelen levelezőlap*, é. n., SNA – Bratislava, d. e. f.

⁹ Nyitranovákon volt az egyik legnagyobb kényszermunkatábor. Csupán 1949 folyamán 2474 személy került oda. (*Jelentés az Stb szlovákiai tevékenységéről 1949-ben*, 1950 eleje, f. ÚV KSČ – Titkárság, d. 2146, b. 197/IV, i. 197/1. Szigorúan titkos.)

ÚZP – adminisztratív iratok, b. S–ST–48 (egyház), i. 1183/49 – titkos.) Még szörnyűbb dolog történt egy prágai idősök otthonában. Azzal fenyegették az öregeket, hogy kiteszik őket az otthonból, ha nem írják alá. (*Drapela atya jelentése az egyház helyzetéről Csehszlovákiában*, 1949. november 28., AMZV – Praha, f. Vatikán 1945–1959, d. 13, b. A II., i. 154 435/49.) Arról is tudomásunk van, hogy két faluban, Malatinában és Chlebnicében a tanítónők még a gyerekekkel is aláírták. Ez nagy felháborodást keltett a szülőknél, akiknek sikerült megszerezniük és megsemmisíteniük az ívet. Az erről készült dokumentum leszögezi, hogy „a tanítónő csalással szerezte meg az aláírásokat, megkérte a gyerekeket, írják alá, ha jót akarnak neki.” (*Az alsókubini járási Nemzeti Bizottság heti jelentése a pozsonyi Egyházügyi Hivatalnak*, 1949. november 17., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 2.)

Ján Guga plébános az aláírásszerzés más módját írja le. Amikor fizetéskiegészítésének emelése érdekében járt el, az illetékes hivatalban arra kérték, vegyen részt Prágában egy konferencián, az egyház és az állam kapcsolatáról. (Ez valójában a Katolikus Akció alapítóülése volt.) „Fizették az útiköltségünket – vallja az egyszerű plébános –, és amikor beléptünk a terembe, kértek, mutatkozzunk be. Miután feljegyezték a nevünket és a címünket, mi aláírtuk a papírt, hogy megkapjuk a belépőkártyánkat. Így, anélkül, hogy sejtettük volna, azok között találtuk magunkat, akik éppen a határozatokat hozták.” (*Ján Guga plébános levele*, 1949. június 16., AA – Trnava, f. „a papság személyi ügyei”, b. INT. 10/1:A–J, i. 05147.) Még kalandosabb volt, amit Anton Nagy tapasztalt. Váratlanul beállított hozzá két ismeretlen, és sietve azt mondták, van valami, amit igen sürgősen el kell intéznie, és autóval a járási székhelyre vitték. Ott felolvasták neki a kiáltványt és felszólították, írja alá, ha elő akarja segíteni az egyház és az állam közti egyetértést. „Jóhiszeműen aláírtam az összes jelenlévővel együtt – mondja Anton Nagy. De ha tudtam volna, hogy ez az egyház törvényei szerint meg nem engedett és büntetendő, nem tettem volna meg.” (*Anton Nagy plébános levele Lazíknak*, 1949. június 19., AA – Trnava, f. „a papság személyi ügyei”, b. INT. 10/2: K–O, i. 05231.) Hasonló módon jártak el az aláírásgyűjtők egy faluban, Kiskoszmálon. Éjszaka ébresztették fel a lakókat és csikarták ki tőlük az aláírásokat. (*Štefan Hudec plébános levele Lazíknak*, 1949. július 7., AA – Trnava, f. „Katolikus Akció” i. „az ún. Katolikus Akció elutasítása”). A zavarodottság és meglepetés okozta ijedtség módszerük bevált eleme volt. Štefan Bašťovanský¹⁰ titkár a szlovák kommunista vezetők egyik gyűlésén hangsúlyozta a „meglepetés pillanatának” fontosságát: „Nem tulajdonítottunk nagy fontosságot az aláírások hitelességének, el ne szalasszuk a meglepetés pillanatát.” (*A CSKP KB elnökségi ülésének jegyzőkönyve*, 1949. június 17., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ, d. 791, i. 21.)

Említettük, a legerőteljesebb nyomást a papokra gyakorolták. Alexander Viték plébános leírta annak a papnak a lelkiállapotát, akit e nehéz döntés elé állítottak. „Nem az történt, hogy fizikailag kényszerítettek, hanem felhívták figyelmemet a lehetséges következményekre, ha megtagadom az aláírást. Átgondoltam, ha nem írom alá, elhurcolhat-

¹⁰ Štefan Bašťovanský (1910–1952) az államvasutak alkalmazottjaként, 1930-ban lett kommunista. 1942-től a kommunista mozgalom titkos szlovákiai irányítója volt. Az általunk vizsgált időszakban Szlovákia Kommunista Pártja KB titkári tisztségét töltötte be. (Encyklopédia Slovenska, 1980.)

nak, a híveim meg pap nélkül maradnak. Még ha visszautasítom is az aláírást, nyilván nem fogom megállítani tevékenységüket. Ez volt az egyetlen oka, hogy végül aláírtam, de határozottan állítom, hogy hívő, hűséges és engedelmes maradok egyházi előljáróimhoz.” (*Alexander Vitek plébános levele*, 1949. június 15., AA – Trnava, f. „a papság személyi ügyei”, b. INT. 10/3: P-Z, i. 05108.)

A közzétett aláírások között szerepeltek olyan személyek nevei is, akik soha nem írtak alá semmit. A mintegy 1500 aláírás közül sok hamis volt. El akarták hitetni például, hogy a prágai karmeliták főnöknője, illetve a sarus Ágoston-rendi apácák apátnője is aláírta, holott sem a személyek, sem a címek nem léteztek. Azt állították, hogy a prágai Strahov kolostor Josef Beran érsek iránti hűségéről jól ismert házfőnöke is aláírta (*L'Osservatore Romano* 145 (1949) 1.), az apát viszont később egy misén, közel ezer hívő előtt megesküdt, sosem írta alá a kiáltványt. (*Jelentés Alois Zmrzlik, az internunciátúra titkára kihallgatásának eredményeiről*, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 15, i. 99, 57. karton.) A kommunista vezetők is elismerték hamis aláírások létét. Ladislav Holdoš bevallotta, igaz, sosem nyilvánosan, hogy csak a Pravdában, a szlovák kommunista párt újságjában, 56 hamis aláírást közöltek. (*A kiáltványt 2 óráig aláírt papok jegyzéke*, 1949. június 20., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – Titkárság, d. 2159, b. 257, i. 257/5.)

A Vatikáni Rádió nyomatékosan figyelmeztette hallgatóit, ne hagyják magukat rászedni: „Ne hagyjátok magatokat félrevezetni a hírektől, miszerint sok katolikus hívő és pap csatlakozott az egyház bomlasztására létrehozott, hamis Katolikus Akcióhoz. Az egész csalás, kelepcebe akarnak csalni benneteket.”¹¹ (*A Vatikáni Rádió adása n. 348*, 1949. június 24., ARV – Roma, f. Szlovák szerkesztőség, d. 1.)

A híradás pontosan leírta, milyen helyzetben vannak azok a papok, akik „tiltakoztak az ellen, hogy nevüket tudtuk nélkül odaírták ez alá a képtelen kiáltvány alá. ... Sok nevet hamisítottak oda, erről magatok is meggyőződhetek. Sokan mondják, hogy az aláírások között halott papok nevei is szerepelnek. ... A dolog leginkább azért aggasztó, mert sok katolikus, akinek semmi köze a Katolikus Akcióhoz, de csalárdul, mint aláíróttűntették fel, nem tudja nyilvánosan megvédeni magát a szlovák katolikusok előtt és ki nyilvánítani hűségét az egyházhoz és püspökeihez.” (Uo.)

¹¹ A szlovák papok aláírásairól statisztika készült, melynek elkészítésekor három szempontot vettek figyelembe: külön számolták azokat, akik a prágai alapító gyűlés alatt írták alá, azokat, akik aláírásuk nélkül csupán egyetértésüket fejezték ki és végül azokat, akik közvetlenül a kiáltványt írták alá. Az adatok a kiáltvány kibocsátása után eltelt két hétre vonatkoznak. A prágai alapító gyűlésen tehát összesen 38 szlovákiai pap írt alá. (Megyék szerint: Pozsonyból 12-en, Nyitráról 5-en, Zsolnárról 6-an, Besztercebányáról szintén 6-an, Kassáról 5-en, Eperjesről pedig 4-en.) Június 20-a, 17 óráig 122 pap fejezte ki egyetértését (Pozsonyból 41-en, Besztercebányáról 6-an, Kassáról 63-an, Eperjesről 12-en, Nyitráról és Zsolnárról viszont senki). Június 22-e 17 óráig minden erőfeszítés ellenére sem sikerült további egyetértő nyilatkozatokat szerezni. Június 24-re az egyetértő nyilatkozatok száma 126-ra nőtt, mivel további négyet sikerült beszerezni, mind Pozsonyból. Amennyiben a kiáltvány aláíróit vizsgáljuk, június 20-a 17 óráig összesen 268 pap írta alá (Pozsony megyében 15, Nyitra megyében 67, Zsolna megyében 33, Besztercebánya megyében 86, Kassa megyében 25 és Eperjes megyében 42). Két nappal később 17 óráig újabb aláírást nem tudtak felmutatni. Négy nappal később pedig az aláírások száma elérte a legmagasabb számot, a 283-at, mivel sikerült újabb aláírásokat szerezni Pozsonyból, Nyitráról, Zsolnárról, Besztercebányáról, ötöt Kassáról és hatot Eperjesről. (*A Katolikus Akció kiáltványa aláírási akciójának statisztikája*, 1949. június 24., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.)

Ha nyilvánosan nem is, legalább püspökeik előtt megtehették. Sok levél részletes képet ad arról, mit tapasztaltak a papok ebben az időszakban. „Ezekben a napokban jutott tudomásomra – írja megdöbbenve Emil Gazdík –, hogy aláírtam valamilyen kiáltványt, illetve valamilyen, a püspöki irodának küldött határozatot. Becsület-szavamat adom, hogy soha semmit nem írtam alá. Ha más írta alá a nevemben, határozottan visszavonom az aláírást.” (*A rapcsai Emil Gazdík levele a szepeskáptalani kúriához*, augusztus 16., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a szepeskáptalani kúria felügyelőjének tevékenysége – 1949”) Hasonlóan írt Viktor Lompart plébános is, „A nevemet többször említették mind a rádióban, mind a sajtóban, mintha egyetértettem volna a Katolikus Akció kiáltványával. Ezen-nel kijelentem, soha nem egyeztem bele semmibe. ... Vagyis visszaéltek a nevemmel. Hű maradok Excellenciádhoz, mint fia Krisztusban.” (*Viktor Lompart plébános levele Vojtaššák püspökhöz*, 1949. július 5., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a szepeskáptalani kúria felügyelőjének jelentései”.) Pavol Sopko plébános sem írt alá semmit, „Kijelentem, hogy soha nem írtam alá semmiféle, az egyház és az állam közti megegyezést érintő követelést. A sajtó tudásom nélkül, jogtalanul használta fel nevemet. Kijelentem, hogy egyetértésemet a Katolikus Akcióval csak szóban fejeztem ki, amely tettemet, mivel tudatlanságból cselekedtem, ezennel visszavonom. Megyéspüspökömnek mindig engedelmeskedni kívánok és minden parancsát teljesíteni akarom. Tisztelettel: Krisztusban hűséges fia.” (*Pavol Sopko szalatnyai plébános levele a szepeskáptalani kúriához*, 1949. június 21., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a szepeskáptalani kúria felügyelőjének tevékenysége – 1949”.) Amikor a „Práca” című újság beszámolt a *Krisztusi Szeretet Leányai* rendjének helyesléséről, a főnöknő Lazíknak küldött levélben kijelentette, hogy valójában a jelenlévők listáját közölték. „A gyűlésen, ahol mindenekelőtt kórházi problémákról kellett tárgyalni, szó került a szocializmusról, de a Katolikus Akcióról egyáltalán nem.” (*Krisztusi Szeretet Leányai rendje főnöknőjének levele Lazíkhöz*, 1949. július 20., AA – Trnava, f. „Katolikus Akció”, i. „az úgynevezett Katolikus Akció elutasítása”.) Hárskút lakói is cáfolták csatlakozásukat. „A napokban közölte a rádió és a sajtó, hogy Hárskút egy emberként aláírta a Katolikus Akció kiáltványát. A falu lakói közül senki nem tud a kiáltvány aláírásáról és kéri, vonják vissza e hamis híresztelést. ... Ez a hamis hír a helyi kommunista pártgyűlésről származik, ahol az elnök minden bejelentés nélkül a jelenlévőkkel aláíratott egy tiszta ív papírt, mintha jelenléti ív lett volna....” (*Hárskút lakóinak levele Lazíkhöz*, 1949. július 2., AA – Trnava, f. „Katolikus Akció”, i. „az úgynevezett Katolikus Akció elutasítása”.)

Sokakat félrevezetett, hogy magas rangú egyházi méltóságok aláírását is közzétették. A Csehszlovák Sajtóügynökség már 1949. június 13-án úgy kommentálta a 132 nyilvánosságra hozott aláírást, hogy azok között, akik azonosultak a Katolikus Akcióval, „vannak apátok, vikáriusok, adminisztrátorok és esperesek is. ... Ez jelzi, hogy a római katolikus papság az egyház és az állam közti együttműködésre vágyik, ahogy az a Katolikus Akció június 10-i kiáltványában is szerepel.” (*A Csehszlovák Hírügynökség jelentése – „Papok százai csatlakoznak a Katolikus Akció kiáltványához”*, 1949. június 13.,

SNA – Bratislava, f. Katolikus Akció, d. 31, i. 8.)¹² Ez a propaganda meghozta gyümölcsét. „Azért írtam alá a kiáltványt, tudatlanságból, mert úgy tudtam, az aláírók között egyetemi professzorok is vannak” – magyarázta egyik levelében Alexej Orságh. (*Alexej Orságh plébános levele Lazíkhhoz*, 1949. június 18., AA – Trnava, f. „a papság személyi ügyei”, b. INT. 10/2: K-O, i. 05179.) Július Bočák plébános arra hivatkozott, hogy a kiáltványt közölte a *Katolicke noviny*. „Amikor megláttam a kiáltványt az újságban, amely a szlovák püspökök hivatalos lapja, úgy gondoltam, jogosan feltételezhetem, hogy minden rendben van körülötte.” (*Július Bočák plébános levele Lazíkhhoz*, 1949. június 20., AA – Trnava, f. „a papság személyi ügyei”, b. INT. 10/1: A-J, i. 05261.)¹³

A kommunisták még a megyéspüspökök nevével is visszaéltek. Róbert Pobožný rozsnýói apostoli adminisztrátor, amikor 1949. június 20-án összehívta papjait, megjelentek meg nem hívott személyek is: a kerületi nemzeti bizottság elnöke az illetékes egyházi referens kíséretében. Amikor szívélyesen fogadta őket, felkérték Róbert Pobožnýt, írja alá a kiáltványt. A megyéspüspök visszautasította, mivel az egyház nem hagyta jóvá. Felajánlotta viszont, hogy ír egy saját nyilatkozatot, amit nyomban meg is tett. Írásban kijelentette, hogy „Én, dr. Róbert Pobožný ünnepélyesen kinyilvánítom feltétlen hűségemet a Csehszlovák Köztársaság iránt. Ezennel kijelentem, nem követtem el, és a jövőben sem szándékozom elkövetni semmit, amivel az államot megkárosíthatnám, mindig hű maradok egyházi előjáróimhoz és lelkiismeretemhez. Mindig hálával és örömmel teljesítem mindazt, amit a hazám kíván tőlem.” (*Az Stb ügynöki jelentése a papság rozsnýói találkozójáról*, 1949. június 20., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83, 27. karton.) A szöveget az újságok nem közzélték teljes egészében, kihagyták azt a részt, melyben Róbert Pobožný leszögezte, anélkül kíván együttműködni a kormánnyal, „hogy a Szentszék és közvetlen előjárói iránti hűségét megsértené.” (*A Csehszlovák Hirügynökség jelentése „A püspöki iroda nyilatkozata dr. Róbert Pobožný, a csehszlovák állam és a népi demokratikus berendezkedés iránti feltétlen hűségéről”*, 1949. június 20., SNA – Bratislava, f. Katolikus Akció, d. 31, i. 132.) Az idézett forrás a következő címmel idézi a Sajtóügynökség teljes szövegét: „A püspöki iroda nyilatkozata dr. Róbert Pobožný, a csehszlovák állam és a népi demokratikus berendezkedés iránti feltétlen hűségéről”. Ebben ceruzával át vannak húzva azok a mondatok, amelyek a Szentszék iránti hűségről vonatkoznak. (Uo.)

A cenzúrázott és megcsonkított szöveget a következőképpen közzélték: „A szlovák papság nagy részének állásfoglalásáról tanúskodik az a levél is, amelyben a rozsnýói egyházmegye legfőbb tekintélye többek között ezeket írja: ‘Ünnepélyesen kinyilvánítom feltétlen hűségemet a Csehszlovák Köztársaság és a népi demokratikus rendszer iránt. Ezennel kijelentem, nem követtem el, és a jövőben sem szándékozom elkövetni semmit,

¹² Június közepétől július közepéig közzélték a neveket, köztük 31 egyházi méltóságát, mindig rendkívül felengzős módon. Például: „A Katolikus Akciót támogató aláírások újabb ezrei”; „A haladó papok támogatják a Katolikus Akció kiáltványát”; „A papság és a hívek támogatják a Katolikus Akciót”; „A Katolikus Akció a hívek tömegeinek mozgalma”; „Nem szűnik a Katolikus Akció támogatóinak áradata”; „Újabb papok fejezik ki egyetértésüket a Katolikus Akcióval”. (*A Csehszlovák Hirügynökség jelentései*, 1949. június 18–30., július 14., SNA – Bratislava, f. Katolikus Akció, d. 31, i. 24, 26, 29, 31, 32, 35, 59.)

¹³ Az, hogy a *Katolicke noviny* az egyházi hierarchia véleményét képviselte, ekkor már nem volt érvényes.

amivel az államot megkárosíthatnám.”” (*A Csehszlovák Hírügynökség jelentése - „A népi demokráciához hű szlovákiai papok; a papság felsorakozik a Katolikus Akció mellett”*, 1949. június 21., SNA – Bratislava, f. Katolikus Akció, d. 31, i. 32.) A hiányos idézet az adminisztrátor békülékenységet tisztességtelenül használta fel. Amikor a titkosszolgálat a július 30-áról 31-ére virradó éjszakán 59 szórólapot talált Rozsnyón, amelyek a rozsnyói zarándoklatra hívták az embereket, arra gyanakodtak, hogy ott „Pobožný nyilvánosan meg fogja cáfolnia a Katolikus Akció kiáltványa aláírását.” (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. június 29 – augusztus 5., AMV – Levoča, f. „A belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.)¹⁴ Róbert Pobožný azonban, ha közvetetten is, de alkalmat talált arra, hogy megcáfolja állítólagos egyetértését a kormánnyal. Püspökké szentelése után a főpapi misén a Szentatyáról beszélt, és azt mondta, hogy a pápa „minden ellenvetés nélkül” szenteltette fel. (*Napi jelentés*, 1949. augusztus 31., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92, b. „napi jelentések – 1949 – a Katolikus Akció kiáltványa”, i. „július”).

Ha prelátusok és magas rangú papok aláírásai arra kellettek, hogy népszerűséget szerezzenek a szakadár mozgalomnak, a világiak közti aláírásgyűjtés egyfajta nyomozás is volt a kormány és a párt iránti hűségüket, illetve szembeszegülő vakmerőségüket illetően. Különleges figyelem irányult az állami alkalmazottak és a párttagok magatartására. Erre néhány érdekes dokumentumot idézünk.

Holdoš elvtárs Daniel Okáli miniszternek küldött levelében kifejezésre juttatta nemtetszését az apparátus néhány képviselőjével kapcsolatban. Megengedték nekik, hogy egyházi tevékenységekben vegyenek részt, anélkül, hogy megbizonyosodtak volna, pozitív hatással lehet-e részvételük a politikai rendszerre. Holdoš rossz példaként bizonyos Rác elvtárs esetét írja le: „... Jozef Čársky püspök rendelkezésére bocsátotta a hivatali autót, ... elkísérte a zarándoklatra, sőt, közvetlenül utána személyesen részt vett a pap ellenséges prédikációján.” (*Holdoš levele Okáli belügyminiszterhez*, 1949. május 2., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 197, i. 241 – titkos/conf.) Ladislav Holdoš bíralt egy másik, Brtačko nevű elvtársat is, aki részt vett a Róbert Pobožný által celebrált bérmálási misén. „Bűne” abban állapítatott meg, hogy Róbert Pobožný államellenes felfogása ellenére ő, Brtačko, vagyis „az állami adminisztráció egyik képviselője egy asztalhoz ült vele!” (Uo.)

Az állam közvetlen alkalmazásában állókon kívül górcső alá vették a belügyminisztérium alkalmazottait is. Viselkedésük minden részletéről beszámolt a titkosszolgálat. Ennek ügynökei például kötelességüknek érezték, hogy besúgjanak egy „név szerint még ismeretlen határőr parancsnokot, aki Čársky püspök érkezése alkalmából beszédet mondott és a végén még kezét is csókolt neki.” (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. május 15–19., AMV – Levoča, f. „A belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.) Ezért kitették a rendőrségi kötelékből, magatartásával „töké-

¹⁴ Ez a zarándoklat sosem valósult meg. Feltételezhető, hogy a röplap szövege készítette Pobožnýt későbbi lépésére. Az a küldöttség, mely a szöveg elleni tiltakozásként járt nála, világos választ kapott, Pobožný kijelentette: semmi köze a szöveghez, visszaéltek a nevével. (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. augusztus 6–13., 13–19., AMV – Levoča, f. „A belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.)

letes éretlenségét bizonyította, és megalázta nemcsak magát, hanem a hadsereg teljes egészét”. (*Napi jelentés*, 1949. július 22., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92, b. „napi jelentések – 1949 – a Katolikus Akció kiáltványa”, i. „1949 július”). Egy hónappal később a titkosszolgálat bevádolt egy rendőrt, mert „térde ereszkedett, ... hogy a plébános meggyóntassa, és ezzel másokat is arra buzdított, hogy példáját kövessék. ... Viselkedésével más polgárokat is gyónásra ösztönzött.” (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. június 23–28., AMV – Levoča, f. „A belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.) Ezek az első ránézésre furcsa jegyzőkönyvek mutatják, milyen mértékben követelt engedelmességet az állam alkalmazottaitól.

A kommunista vezetők szerint e feltétlen engedelmisség magában foglalta azt a kötelezettséget, hogy a Katolikus Akciót támogassák aláírásukkal. Az aláírásgyűjtés idején így a kommunista vezetők csodálkoztak, hogy még a pártban is vannak, akik képesek visszautasítani a csatlakozást a Katolikus Akcióhoz. Július közepén Karol Šmidke meglepő tapasztalatról számolt be: „Erről a témáról [vagyis a Katolikus Akcióról] folyt a szó a kommunisták közt a Szlovák Nemzeti Tanácsban. A párt elnöke minden tennivalót alaposan elmagyarázott. ... De egységes ellenállásra talált. ... Mindenki ... visszautasította [az aláírást] azzal az ürüggyel, hogy nem akar összeütközésbe keveredni plébánosával...” (*A CSKP KB titkársága ülésének jegyzőkönyve – a Katolikus Akcióval kapcsolatos további lépések*, 1949. július 14., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ, d. 3, i. 30.) Ezután a párt vezetői azt kérdezték egymástól, hogyan lépünk fel a párttagokkal szemben, ha megtagadják az engedelmisséget és az aláírást? A jelenlévők nem értettek egyet a megtorlás olyan mértékében, mint például Brockó esetében, ahol mindenkit, aki megtagadta az aláírást, azonnal kizártak a pártból. A párt vezetői elhatározták, minden kommunista bizottságnak elrendelik, ne foganatosítson semmiféle büntetést az aláírás megtagadása esetén, viszont kötelesek voltak pontosan feljegyezni ezeknek a személyeknek a személyi adatait. (Uo.)

A párttagokkal ellentétben mind a rendőrség, mind a titkosszolgálat tagjai kötelesek voltak feltétel nélkül aláírni. Erről tanúskodik egy különleges levél, amelyet Štefan Puček rendőr parancsnok küldött a nyitrai püspöki irodára. A tiszt leírja szorult helyzetét. „Egy állami szervezet alkalmazásában álló katolikusnak, aki ráadásul házas, jól meg kell fontolnia a döntését. Ha nem írom alá a kiáltványt, annak súlyos következményei lesznek. Mindazonáltal nem szabad elfeledkezni a túlvilági életről és a halálról sem, ha aláírom a Katolikus Akciót és emiatt kizárnak az egyházból ...” (*Štefan Puček levele a nyitrai püspöki kúriához*, é. n., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 199, b. 120, i. 466/49.) Ezután Štefan Puček leírja nehézségeit. „Már vagy három alkalommal visszautasítottam a csatlakozást. ... Helyzetem egyre romlik, kérem, mondják meg, hogyan viselkedjem.” (Uo.) A levél nem jutott el a püspökhöz, az irodára helyezett állami megbízott lefoglalta és elküldte az illetékes hivatalnak. Szerzőjét 1949. október 31-én menesztették a rendőrség kötelékéből. (*A belügyminisztérium BK osztályának jelentése*, é. n.; *A pozsonyi Egyháziügyi Hivatal jelentése a nyitrai püspöki kúria állami megbízottjának jelentéséről*, 1949. november 16., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 199, b. 120, i. 466/49.) Zárójelben jegyezzük meg, azt is elhatározták, hogy a rendőrségnél mindenki értékelésénél figyelembe veszik az illető Katolikus Akcióval kapcsolatos

állásfoglalását is. Augusztus közepén döntötték el, hogyan járjanak el a rendőrségnél a Štefan Pučekhez hasonló egyénekkel szemben. Ha vezető funkcionáriusok voltak, lefokozták és egyre alacsonyabb beosztásba helyezték őket. Ha aktívan akadályozták az aláírásgyűjtő hadjáratot, fegyelmi eljárás kíséretében kizárták őket a szervezetből. (*A CSKP KB Állambiztonsági Bizottsága ülésének határozata*, 1949. augusztus 18., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 198, b. 120, i. 321/49.) Az intézkedések jóváhagyása után egy hónappal 18 embert bocsátottak el az Állambiztonsági Hatóságtól. (*A CSKP KB Állambiztonsági Bizottsága döntésének kivitelezése*, 1949. szeptember 19., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 198, b. 120, i. 321/49.)¹⁵

A rendőr parancsnok idézett levele azt a keserű megállapítást is tartalmazza, hogy nem tudja hogyan kell viselkednie. (*Štefan Puček levele a nyitrai püspöki kúriához*, é. n., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 199, b. 120, i. 466/49.) A makacs és állandó ideológiai nyomás alatt még néhány pap is elbizonytalanodott. Ján Grega, a nagyszombati apostoli adminisztratúra határozatlanságáról ír, noha elismeri a pápa és a püspökök joghatóságát, kifejti kétségeit, amelyek nyilvánvalóvá teszik a kommunista propaganda erejét. Szinte lehetetlen vele felvenni a harcot azoknak, akikre irányul. A plébános a következőket írta: „Ha igaz, hogy politikai nyomás ér minket a Vatikán részéről, és mindenekelőtt, ha igaz, hogy angol-amerikai típusú politikai-gazdasági irányítást akar bevezetni nálunk, és a szlávok ellenében működik, akkor én ezzel nem értek egyet.” (*Ján Grega plébános Lazikhoz küldött leveléről készült titkos jelentés*, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 12, i. 69, 4. karton.)

Az imént idézett levél szerzője feltételes módon fogalmazta meg kérdéseit. A „ha igaz...” kifejezés segít megérteni a kommunista sajtóközlemények megbízhatatlanságát. A püspökök tudhatták: nem szabad tovább tétovázniuk, szükség van tiszta, bátorító, iránymutató szóra.

III. II. A csehszlovák püspöki kar válasza a szakadár Katolikus Akció megalapítására

III. II. 1. „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában” című pásztorlevél – válasz a Katolikus Akció csalárd kiáltványára

A püspökök feltételezték a mozgalom megalakulását és valószínűleg előre megállapodtak egy találkozóban, amelyet röviddel a megalakulás után titokban rendeztek, hogy megtegyék a szükséges intézkedéseket. Június 15-én, szerdán gyűltek össze a prágai érseki palotában. A titkosság érdekében polgári ruhában érkeztek. A megbeszélést sikerült megtartaniuk, annak ellenére, hogy a kommunisták egy nappal korábban megszállták az épületet. Josef Beran érsek beszüntetette minden érseki ténykedését és a rendőrség éppen a konferencia napján kutatta át az egész épületet. Josef Berannak viszont sikerült úgy vezetnie őket, hogy elkerüljék azt a termet, ahol a püspökök összegyűltek. Ilyen körülmé-

¹⁵ Ez az időszak az Stb minden ügynöke számára feladatot jelentett, és összesen 392 600 korona jutalomban részesültek. (Uo.)

nyek között hagyták jóvá a megyéspüspökök a híres „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában” című pásztorlevél szövegét. (*Drapela atya jelentése az egyház helyzetéről Csehszlovákiában*, 1949. november 28., AMZV – Praha, f. Vatikán 1945–1959, d. 13, b. A II., i. 154 435/49; Vaško, 1990, II, 73.)

A dokumentum szövege egyedülálló és előzmények nélküli a csehszlovák egyház újkori történetében. Tükrözi a püspökök elkötelezettségét az egyház és a társadalom jóléte iránt, hogy ezért a végső áldozatokra képesek, állhatatosak és hűségesek a rájuk bízott küldetés teljesítésében. A dokumentum nyelvéből sejthető a feszült időszak és az üldöztetések előérzete.

A kiáltványról és a körlevélről készült összehasonlító elemzés világossá teszi, hogy a püspökök valójában a kiáltványra válaszoltak, és pontról pontra megcáfolták a rágalmakat és hazugságokat.

A kemény hangvétellő bevezetés kijelenti, hogy a megjelent szöveget a lehető legnagyobb komolysággal fogadják. „Egy vallási és nemzeti életünk szempontjából súlyos, fenyegető pillanatban – írták a püspökök – fordulunk hozzátok ezzel a levéllel, mivel a tanító egyház jog szerint a mi oldalunkon áll. A nemzet és a Csehszlovák Köztársaság népe iránt érzett szeretetünk késztet arra, hogy hozzátok forduljunk, beszéljünk veletek ezekben a döntő napokban, amelynek tanúi vagytok.” [*Pásztorlevél „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában”*, 1949. június 15., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 257.; La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 206–211.]

Mivel az egész szakadár Katolikus Akció a nép és a püspökök megosztására irányult, a levél nem időzött túl sokat a kiáltvány ideológiai részeinél (kapitalizmus, szocializmus, háború),¹⁶ viszont mindent meg akart magyarázni, ami a csehszlovák egyház pásztorainak tevékenységét érintette. Így érthető, miért tűnik fel olyan gyakran a levél szövegében felelősségük témája. „Isteni rendelésből vagyunk Krisztus örökségének örzői – hangsúlyozzák a püspökök –, és *felelünk* Előtte üdvösségetekért és lelketekért. ... Mint a Csehszlovák Köztársaságban létező katolikus egyház *felelős* képviselői, nagy *felelősséget* érzünk a vallási élet fejlődése iránt hazánkban. Nem titkoljuk, hogy drága híveink és papságunk számára elérkezett a nagy megpróbáltatások döntő pillanata ... Szégyenkeznünk kellene előttetek, ha nem viselkednénk pásztorok módjára, akik üdvösségetek érdekében életüket is készek feláldozni juhaikért”. [La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 206, 210–211.] A püspökök tehát kijelentik, hogy „életüket is készek feláldozni”. Ez válasz azoknak, akik a kiáltvány hazug szövegében a püspökök meg nem értésére hivatkoztak és „sajnálataukat fejezték ki, hogy nem tudnak egyetértésre jutni velük” (*A cseh és szlovák katolikusok kiáltványa a Katolikus Akció alakuló gyűlésén*, AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1945–1955, d. 1, i. 13.), meggyanúsítva őket, hogy „nem hajlandók határozottan megoldani az egyház és az állam kapcsolatában felmerült kérdéseket.” (Uo.)

¹⁶ A püspökök cáfolták azt a közvetett vádat, hogy a kapitalizmus támogatói lennének: „Semmi esetre sem arról van szó, hogy a kapitalizmus felé hajlanánk, hiszen tudjuk, hogy egy liberális és kapitalista társadalom sem felel meg a kereszténység eszméjének és a kapitalizmust is jó néhányszor elítélte már az egyház. Ti nagyon jól tudjátok, hogy püspökeitek nem kapitalisták.” [La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 209.]

Ami az egyház és az állam kapcsolatát illeti, a püspökök leszögezik, hogy ebben a kérdésben egyetlen irányelvet fogadnak el. „Azt szeretnénk, ha ez a kormányzati forma kedvezne a vallási élet fejlődésének, és lehetőség nyílna arra, hogy ez a társadalmi be rendezkedés valamilyen módon összhangba kerüljön Jézus Krisztus tanításával.” [*Pásztorlevél „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában”*, 1949. június 15., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 257.; La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 206–211.]

Az új politikai rendszer és az egyház érdekeinek összehangolása részben választ kap a dokumentum első szakaszaiban. A püspökök felhívják a hívek figyelmét, gondolkozzanak el a nap mint nap tapasztalható jelenségeken. „Jól tudjuk, milyen jogoktól fosztottak már meg benneteket, és elöttetek sem ismeretlen, mennyi jogtalanságot kellett az utóbbi időben elszenvednie az egyháznak. ... Nem szükséges, kedves testvérek, különleges bizonyítékokat mutatnunk, csak nézzetek körül, kísérvétek figyelemmel az eseményeket, és könnyen észrevehetitek, hogy a Csehszlovák Köztársaságban az egyház, amely évszázadokon át szolgálta a nemzetet, csak igen sovány kárpótlást kapott kulturális és karitatív tevékenységéért, a népért hozott áldozatáért, a megszállás alatt tanúsított állhatatosságáért és az elviselt szenvedésekért.” [*Pásztorlevél „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában”*, 1949. június 15., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 257.; La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 206–207.]

A püspökök, érvelésük kifejezőbbé és meggyőzőbbé tétele érdekében kifejtik, mi-ben áll ez a „sovány kárpótlás”. Részletesen szólnak „az akadályokról, amelyeket ma a keresztény gondolkodásmód, de főképpen ennek megvalósítása elé a mindennapokban gördítenek.” [*Pásztorlevél „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában”*, 1949. június 15., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 257.; La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 206.] Majd az akadályok leírásával folytatják és a módszereket és eszközöket részletezik, amelyekkel a kommunisták korlátozni akarják a főpapság tevékenységét. „Az egész vallásos sajtót – írják a püspökök – néhány jelentéktelen kivételtől eltekintve megszüntették. Még a püspökök hivatalos közleményeinek közreadását is betiltották. Ezzel szemben a kulturális minisztérium bevezette a *Vestník katolíckeho duchovenstva* című lapot, amely egyáltalán nem katolikus, hiszen nem rendelkezik egyházi jóváhagyással, a megyéspüspökök akarata ellenére nyomták, és miközben a katolikus papság számára készült, irányítása egyházellenes beállítottságú, nem katolikus személyek kezében van. ...” [*Pásztorlevél „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában”*, 1949. június 15., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 257.; La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 207.] Ennek az írománynak a bevezetése tökéletes összhangban áll más különböző intézkedések logikájával. Amikor például a „helyettesítő papságról” beszéltek, számíthattunk stratégiájukra, korlátozni akarták a valódi papság működési területét, hogy ezzel párhuzamosan bevezethessék ezt az újat. A *Vestník* létrehozása ugyanerre irányult, fel akarták számolni a papság kommunikációs eszközét, hogy bevezethessenek egy új, félrevezető orgánumot. Mit tartalmaz a *Vestník*? Az első szám dicsőítő beszédeket a papokról, a második egyértelműen a püspökök ellen irányul, míg a harmadik a püspökök-

höz és a Vatikánhoz hű papokat támadja (*Drapela atya jelentése az egyház helyzetéről Csehszlovákiában*, 1949. november 28., AMZV – Praha, f. Vatikán 1945–1959, d. 13, b. A II., i. 154 435/49), vagyis nyilvánvalóan ugyanazon kommunista célokat szolgálta, hogy belülről bomlasszák az egyházat. A *Vestniket* a papság „helyes informálásának” igényére való tekintettel adják ki, hitehagyott papok szerkesztik, akiket felfüggesztettek, vagy éppenséggel nem katolikusok. Minden plébániára ingyen küldik és elrendelték, hogy hivatalos iratként minden pap köteles elolvasni, annak ellenére, hogy senki nem írta alá és egyáltalán nem volt hivatalos formája. (*Beran érsek levele a kulturális miniszterhez*, 1949. május 17., in: Frei, 1973, 85.) A püspökök teljes joggal megtiltották, hogy erre az iratra támaszkodjanak tájékozódásuk során. „Mivel az utóbbi időszakban – ahogy már felhívtuk erre a figyelmet az 1949. június 7-i körlevélben – kísérletek történtek a törvényes papság félrevezetésére ... az ún. *Vestník katolíckeho duchovenstva* segítségével, minden ordinárius és püspök kijelenti, hogy a *Vestník katolíckeho duchovenstva*, amelyet az Oktatásügyi Minisztérium ad ki Prágában, nem hivatalos közlöny. Még csak nem is katolikus szemle, nem hagyták jóvá az ordináriusok, és nem katolikus személyek szerkesztik. Ebből következően mind a szemle olvasása, mind birtoklása tilos, a jövőben pedig vissza kell küldeni az összes számot.” (*Az olomouci püspökkari konferencia körlevele a cseh és szlovák papsághoz*, 1949. június 7., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, i. „Holdoš megbízott elvtárs”). Ennek az intézkedésnek a kivitelezése, persze nem volt könnyű, annál is inkább, mivel nem volt más hírforrás. A szepesi egyházmegye egyik plébánosa például azzal a kéréssel fordult Ján Vojtaššákhoz, engedélyezze neki a *Vestník* olvasását. (*Harkabúzik plébános levele Vojtaššákhoz*, 1950. március 3., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 202, i. 719.) Ján Vojtaššák elutasította a kérést és azt magyarázta, hogy engedelmeskedni kell a püspöki iroda utasításának. (*Vojtaššák válaszáának kézírata*, 1949. március 4., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 202, i. 719.) A kommunisták figyelték a papság magatartását *Vestníkkel* kapcsolatban, mivel ez jelezte a plébánosok engedelmességét előljáróiknak. Az eredmények érdekes statisztikát adnak: a második évfolyam első számát Szlovákiában 179 plébános, egyházi intézmény és magánszemély küldte vissza. (*A 'Vestník katolíckeho duchovenstva' második évfolyamának első számát visszaküldő plébániák jegyzéke; A 'Vestník katolíckeho duchovenstva' rendszeresen visszaküldő plébániák jegyzéke*, 1950. február 20., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 2, b. 1 – „a papság személyi ügyei és panaszai”, i. 2.)¹⁷

Amikor a körlevél a sajtóról beszél, első helyen természetesen a *Katolícke noviny* körüli fejleményeket érinti. Lazík már 1949 februárjában megállapította, hogy „egyre inkább a minisztérium információ- és propagandalapjává kezd válni.” [*Az Stb 402A osztályának ügynöki jelentése (Karačuk ügynök) Čavojský szerkesztő Lazíknál tett látogatásáról*, 1949. február 17., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83, 17/3. karton.] A kommunisták nem késlekedtek a közvetlenül Lazíknak címzett válasszal: „A *Katolícke*

¹⁷ Az irományt Szlovákiában 110 plébánia küldte vissza rendszeresen, 21 plébánia Pozsony megyében, 26 Nyitra megyében, 18 Besztercebánya megyében, 21 Zsolna megyében, 12 Kassa megyében és 12 Eperjes megyében. Egy esetben a következő durva szavakkal küldték vissza az újságot: „Nem fogadjuk el! Vissza!”.

novinynek meg kell értetnie az olvasókkal, hogy helyzetük kedvezően változott, függetlenül attól, mi történik az országban. A lapnak együtt kell működnie a vidék népével, és arra kell ösztönöznie, hogy segítsen az ország újjáépítésében. ...” (*Rövid közlemény Lazík apostoli adminisztrátor és Pozdech esperes látogatásáról a Szlovák Nemzeti Front Központi Akcióbizottsága titkárságán*, 1948. október 22., SNA – Bratislava, d. e. f. ÚZP – titkárság, b. 40–S–ST–48, i. /48–titkos – „az államhatalom képviselőinek találkozója az egyházi hatalommal”). A *Katolícke noviny* tartalma nem elégitette ki a kommunista törekvéseket, ezért folytatták bírálatát, mert „csak a pápa jubileumával foglalkozik, és ezzel növeli a Vatikánnak kedvező propagandát, tehát ... elfogadhatatlan.” (*A SzNF KAB egyházügyi osztályának jelentése*, 1949. március 4., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a megbízottak jelentései a vallási életéről és az egyházzal a SzNF KAB-nak”). Mivel abban az időben a kommunistáknak még nem volt hatalmuk az újság közvetlen cenzúrázására, kötelezték a nyomdát, küldjön nekik egy levonatot, hogy bele tudjanak szólni, ha szükséges. Ekkor már a haladó papok gondoskodtak a tudósításokról. (Uo.) De addig is, amíg az újság nem került tökéletes ellenőrzés alá, lehetőség szerint megpróbálták korlátozni a terjesztés mértékét. A példányszámot először 150 000-ről 50 000-re (*Jelentés az egyházügyi megbízottak üléséről*, é. n., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”), majd 25 000-re csökkentették (*Irat az egyházi sajtó további korlátozásáról*, 1949. január 31., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „Katolícke noviny kiadó”)¹⁸ és megtiltották tömeges kézbesítését azzal a lehetetlen indokkal, miszerint „sok plébános panaszkodik, mert körbe kell járniuk a plébániájukat, hogy el tudják adni az újságot.” (*A SzNF KAB Sajtóbizottsága ülésének jegyzőkönyve*, 1948. december 17., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „SzNF KAB Egyházpolitikai Osztály”).¹⁹

Mielőtt visszatérnénk a pásztorlevél témájához, röviden megemlíjtük, hogy miután a *Katolícke noviny* a Katolikus Akció tulajdonába került, kezdtek napvilágot látni olyan cikkek, amelyek elárulták, kik irányítják közvetlenül az újságot. Egyre világosabban látszott az a túlzott igyekezet, hogy igazolják, a szocializmus és az egyház ugyanazt akar-

¹⁸ Amikor Čársky és Lazík papírutalványt kért a Katolícke noviny részére, Holdoš azt válaszolta, hogy csak akkor lesz lehetséges, ha „... megértést tanúsítanak törekvéseink iránt”. (*Feljegyzés Čársky és Lazík Holdošnál tett látogatásáról*, 1949. január 13., ŠOA – Bratislava, f. államügyészség – SPt III/I, d. 100.) A látogatók az 1949. január 11-i, nagyszombati püspökkari konferencia megbízásából, a szlovák püspöki kar megbízásában érkeztek.

¹⁹ A pásztorlevél jóváhagyása idején a püspökök előre látták, mi történik néhány napon belül a Katolícke novinyvel. Egy nappal az említett konferenciát megelőzően, június 14-én az újságot úgynevezett „nemzeti irányítás” alá helyezték, melyet egy bizonyos J. M. Janík hajtott végre, később azonban a szlovák Katolikus Akció elnökségének egy újabb gyűlésén elhatározták az újság teljes birtokba vételét. Így, június 26-tól a Katolícke noviny a szlovák Katolikus Akció hivatalos lapja lett. Meg kell említeni, hogy az újság népszerűsége miatt a kommunisták nem szüntethették meg, ezért megszerezték. A főszerkesztői feladattal Vojtech Klein professzort bízták meg, aki rendelkezett az összes szükséges képességgel: „Részt vett a választási kampányban ... sűrűn látogatta Horák minisztert és dr. Strakát ... és nem túlzottan bigott módon, de ismerte a marxizmus-leninizmust. (Holdoš, a SzNF KAB főtítkárnak levele, 1949. július 19., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a Katolícke novinyvel kapcsolatos ügyek”; *Jelentés Vojtech Klein professzoráról*, é. n., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. 8862/49.)

ja. Bizonyos „Jairus” *Az egyház és a munka* című cikkében a következőkről tájékoztatta olvasóit: „Krisztus egész élete nem volt más, mint munka. Ezt ő maga ismerte el, mikor azt mondta: „Atyám most is dolgozik, tehát én is dolgozom.” Mi is hisszük, hogy a kereszt és a csillag uralma alatt a munka újból az Istenért és felebarátainkért végzett szolgálattá válik. Mindannak, amit a szocializmus tett a szegény népért, örömet kell ébresztenie minden tisztességes katolikusban és minden igaz keresztény emberben. ...” (Katolicke noviny 33 (1949) 1, 2.)²⁰

A püspökök pásztorlevelükben más módszereket is leírtak, amelyek azt a célt szolgálták, hogy korlátozzák tevékenységüket és akadályozzák a szabad érintkezést papjaikkal és a hívekkel. A megyéspüspökök által elmondottak azt a keserű tapasztalatukat tükrözik, hogy legalább négy konferenciájukat lehallgatták.²¹ Ezek közül kiemelkedik az elhíresült újtátrafüredi gyűlés, ahol maguk az ordináriusok találtak poloskát a fűtőtest alatt. Ezt az eseményt is megemlíti a levél, amikor kifejti, hogy „a püspöki konferencia, amelyen meg kellett volna határozni az állam követeléseivel szemben követendő irányt, félbeszakadt, mivel a konferenciateremben lehallgató készüléket találtak.” (*Závacký titkár levele Holdoš főtátrához*, é. n., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 93, i. „egyházi ügyek – jelentések az egyházi életéről”).²² „Néhány helyen pedig – állapítja meg később a levél –, még a lelkigyakorlatok tartását is megtiltották, sok helyen akadályozták a körmenetek megtartását, vagy vallásellenes célokra felhasználva azokat, visszaéltek velük. ... Általánosságban azt lehet mondani, hogy mindenféle templomon kívüli vallási tevékenysé-

²⁰ A *Katolicke noviny* más cikkeinek jellemző címei is jól jelzik az újság szovjetbarát irányultságát. Például: „A Szovjetunió ortodox papságának létszáma”; „Keresztény emlékek a Szovjetunióban”; „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom spontán ünneplése”; „A Szovjetunió gazdasági fejlődése” (Katolicke noviny 33(1949)4; 38(1949)3; 46(1949)1,2; 46(1949)7.) Egyáltalán nem meglepő, hogy ezt, a valóságban nem igazán katolikus újságot nem kedvelték a hívek, a papság és a püspökök pedig tiltották. A rendszer irányítói is tudták, hogy a plébánosok szembefordultak a Katolicke novinyval és a híveket is felszólították, ne fizessék elő. Az olvasók érdektelensége a kommunistákat több reménytelen intézkedés meghozatalára kényszerítette, a turócszentmártoni járási akcióbizottság például, hogy az előfizetők számát növelje, az összes vendéglőt, szállodát, fodrászt, üzletet és gyárat kötelezte a Katolicke noviny megrendelésére. (*A SzNF kassai kerületi Akcióbizottságának általános egyházi jelentése*, 1949. szeptember 16., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89. b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a SzNF KAB-nak küldött jelentések a vallási életéről és az egyházzal”; *Napi jelentés*, 1949. augusztus 17., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92, b. „napi jelentések – 1949 – a Katolikus Akció kiáltványa”, i. „július.”)

²¹ Ezt az adatot Beran érsek szintén megerősítette lehallgatott vacsoráján Jolsva faluban. Elmondta azt is, hogy éppen ez okból kérte, hogy csak latinul beszéljenek. (*Az Stb 468-A osztályának heti összefoglaló jelentése*, 1949. május 19–27., AMV – Levoča, f. „A belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.)

²² A kommunisták a püspöki konferencia titkos lehallgatásának minden felelősségét visszautasították. Arról próbálták meggyőzni a közvéleményt, hogy a lehallgatás talán magának a Vatikánnak a műve. A levéltári anyagok azonban vitathatatlanul bizonyítják, hogy a konferenciát csehszlovák ügynökök hallgatták le. A Szlovák Nemzeti Levéltárban több tíz oldalnyi anyag található a lehallgatást végző titkos ügynöktől. A Központi Állami Levéltárban megtalálható e lehallgatási anyag Čepičkának és Gottwaldnak küldött összefoglalója. (*Jelentés a püspöki kar tervéről az Actio Catholica újraélesztésére*, 1949. május 18., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 33, i. 8; *Titkos jelentés az újtátrafüredi püspöki konferenciáról*, 1949. április 2., SÚA – Praha, f. 100/24, d. 48, i. 866; *A belügyminisztérium titkos jelentése az újtátrafüredi püspökkari konferenciáról*, 1949. március 24., SNA – Bratislava, f. CSKP KB – Főtátrák, d. 2159.)

get gátoltak”. [Pásztorlevél „Az ordináriusok és csehszlovák püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában”, 1949. június 15., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 257.; La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 206–211.] Az utolsó mondat a belügyminisztérium 1949. május közepén hozott intézkedésére vonatkozik, amelyben az összes helyi, járási és kerületi nemzeti bizottságot, illetve valamennyi rendőrpáncsnokságot kioktattak, hogyan kell gyűlést levezényelni, mivel az „utóbbi időben bejelentettek néhány, az egyházi gyűléseken tapasztalt nem kívánatos jelenséget”. (*A belügyminisztérium jelentése minden kerületi és járási Nemzeti Bizottságnak és kerületi rendőrpáncsnokságnak az egyesületek, nyilvános összejövetelek és nyilvános gyűlés ellenőrzéséről*, 1949. május 14., ŠOA – Bratislava, f. „kerületi Nemzeti Bizottság – egyházügyi osztály”, d. 1, i. 5/3.) Az irat kötelezi az összes hivatalt, hogy legalább 48 órával a gyűlés megkezdése előtt kérjenek pontos adatokat a gyűlés céljáról, helyéről, idejéről és az esetleges szónok nevééről. „Biztosítani kell, hogy a gyűlés ne sértse a népi demokratikus rendszert.” (*A belügyminisztérium jelentése minden kerületi és járási Nemzeti Bizottságnak és kerületi rendőrpáncsnokságnak az egyesületek, nyilvános összejövetelek és nyilvános gyűlés ellenőrzéséről*, 1949. május 14., ŠOA – Bratislava, f. „kerületi Nemzeti Bizottság – egyházügyi osztály”, d. 1, i. 5/3.) Mi több, a titkosszolgálatnak, illetve a bizottságoknak biztosították a jogot, hogy képviselőket küldjenek a gyűlésekre. Amennyiben az illető azt fedezte fel, hogy a gyűlés célja eltér a bejelentettől, kötelessége volt közbelépni. (Uo.) Egy később szétküldött levél kiemelte, hogy ezek az intézkedések a papok gyűléseire is vonatkoznak, és ha ezeket engedélyezik, megfigyelőt kell küldeni (*A belügyminisztérium jelentése az összes hivatalhoz és kerületi rendőrpáncsnoksághoz, az összes járási Nemzeti Bizottsághoz*, 1949. június 17., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/bizalmas, d. 196, b. 120, i. 214/49.), akiknek ez volt a feladata: „Nem kell a tárgyalásba bekapcsolódnia, csak kísérje figyelemmel a gyűlés menetét, és ha szükséges, az érvényben lévő törvényeknek megfelelően védje az állam érdekeit.” (*Holdoš főtitkár levele a belügyminiszterhez*, 1949. június 11., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/bizalmas, d. 196, b. 120, i. 214/49.)²³

A gyűlések ellenőrzésével megbízott hivataloknak kiadott rendelet magában foglalta a körmeneteket és a zarándoklatokat is. Ezek bizonyos szempontból még „veszedelmesebbek” voltak, mint a papi gyűlések, mivel éppen ezek alatt jött létre közvetlen kapcsolat a papság és a hívő tömeg között. Pontosan emiatt hívták fel a papok figyelmét a püspökök június 7-én kiadott körlevelükben, hogy a nehézségek ellenére is szervezzenek zarándoklatokat. „Meg kell őriznünk a zarándoklat hagyományát. Ha rendkívüli nehézségek merülnek fel a vonatok vagy autóbuszok előjegyzésénél, rendezetek gyalogos zarándoklatot egy közelebbi búcsújáráshelyre, ahogy eleink is tették.” (*Az olomouci püs-*

²³ 1949 szeptemberében jelentették a Szlovák Nemzeti Front Központi Akcióbizottságának, hogy a papokkal a következő előírás szerint kívánnak eljárni: „Mivel a papság gyűlései csak előzetes jóváhagyás után mehetnek végbe, a papok egy távoli plébánián gyűlnek össze és az is megessék, hogy kirándulást szerveznek. A pihenő- és gyógyhelyeket is figyelni kell, mivel tény, hogy ezeken is figyelemreméltó papi összejövetelek figyelhetők meg”. (*A SzNF Zsolna kerületi AB jelentése a kerület helyzetéről a SzNF KAB-nak*, 1949. szeptember 10., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „jelentések az egyházi életről”).

pökkari értekezlet körlevele a cseh és szlovák papságnak, június 7., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, i. „Holdoš megbízott elvtárs”.)

Nagyon valószínű, hogy 1949 júniusában éppen e felhívás hatására tiltották be általános érvénnyel egész Szlovákiában a zárandoklatokat. Ha a nép ennek ellenére is összegyűlt, a tömeget titkosrendőrök kísérték, de a június 25-i rendelkezés értelmében nem kellett közbeavatkozniuk, csak abban az esetben, ha zavargás keletkezett. (*A belügyminisztérium utasítása a Besztercebánya kerületi Nemzeti Bizottságnak és a kerületi rendőrpáncsnokságnak*, 1949. június 25., AMV – Levoča, f. T010, i. 24.)

A tilalom alól voltak kivételek, természetesen csak akkor, ha fel tudták használni a Katolikus Akció népszerűsítésére. Június közepén a szlovák kommunista párt elnöksége megbízta Holdost, győződjék meg, „megvannak-e a politikai és szervezési feltételei, hogy a Katolikus Akció bizottságai hirdessenek zárandoklatokat és ezzel gyakoroljanak hatást a népre a Katolikus Akció kiáltványának szellemében. Ha ez nem lehetséges, a járási nemzeti bizottságokon keresztül kell gondoskodni a zárandoklatok betiltásáról.” (*A CSKP KB elnökségi ülésének jegyzőkönyve*, 1949. június 17., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ, d. 791, i. 21.) Ladislav Holdoš, miután tájékozódott a helyzetről, engedélyezte zárandoklat szervezését Rózsahegyre, és körülbelül 12 000 ember előtt mint első számú szónok lépett fel. Ezt valószínűleg megbánta, mert beszédét megzavarta egy csoport, amely arra kérte a jelenlévőket, hogy ne hallgassák végig, mert „amiket mond, az mind hazugság.” (*Jelentés Szlovákia biztonsági helyzetéről 1949. június 26-án*, 1949. június 27., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – főtítkár, d. 2158, b. II/254, fs. 254/1.)²⁴

Térjünk vissza a pásztorlevél szövegéhez. Miután rámutattak tapasztalataikra, a püspökök teljes joggal tették fel a kérdést a hívőknek: „Mi püspökök, elégedettek lehetünk volna-e mindezzel, és elfogadhattunk volna-e minden követelést, még ha azok elle-

²⁴ Engedélyezzék-e a zárandoklatokat? „Meg kell tudnunk – magyarázta Čepička a kollaboráns papoknak –, sikerül-e saját rendezvényünként felhasználni a zárandoklatot, ebben az esetben támogatnunk kell. Ha valahol nem tudjuk befolyásolni, a korlátozás eszközét is felhasználjuk ... a benzinhiány vagy a közlekedési nehézségek kifogásával ...” Az akadályozási módok a következők voltak: megállítani a vonatot, hogy ne érkezhessen meg, vagy éppen ellenkezőleg, nem megállítani a vonatot abban a helységben, ahol a zárandokoknak le kellene szállniuk. 1949 augusztusában a Vatikáni Rádió is elítélt egy ilyen esetet, amikor a hívek Lazik és Pobožný püspökké szentelésére akartak eljutni. A kalauz menet közben közölte az utasokkal, hogy a vonat nem áll meg Nagyszombatban (ahol a felszentelés volt). Az egyik utas erre felvetette, hogy meg kell húzni a vészféket, mire „a kalauz nevetve válaszolta, hogy az összes vészfék használhatatlan.” Régi taktikáról volt szó, már a kommunista párt 1948. december 6-i gyűlésének határozatában 10 pontban sorolják fel azokat az eszközöket, mellyekkel meg lehet akadályozni a zárandokok szállítását. (*A haladó papokkal folytatott megbeszélés jegyzőkönyve*, május 13., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63; *A Vatikáni Rádió adása*, n. 450, 1949. szeptember 19., ARV – Roma, f. Szlovák szerkesztőség, d. 1; *A CSKP politikai titkársága gyűlésének határozata*, 1948. szeptember 6., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 1, b. „a politikai titkárság 1948-as gyűléseinek határozatai”, i. 12.) Ezek az intézkedések a belügyminiszter azon értesüléseire alapultak, melyek szerint még sosem szerveztek ilyen mértékben és jelentőséggel zárandoklatokat, mint a háború után. A jelentés azzal a groteszk megállapítással zárul, hogy „a felszabadulás után a kereszthordozás is szokásba jött, melynek segítségével a papság és a püspökök azt akarják a hívő néppel elhitetni, hogy a katolikus egyházat üldözik.” (*Irat az egyházzal kapcsolatos ismeretekről Szlovákiában*, 1949. szeptember 4., SNA – Bratislava, d. e. f. ÚZP – adminisztratív iratok, b. S-ST-48/egyház, i. /48 – titkárság – „a belügyminisztérium jelentései az egyházzal Szlovákiában”).

ne mondanak is a természeti és az isteni törvényeknek? Jóváhagyhattunk volna-e minden fejleményt hívő népünkkel és az egész világgal szemben, még ha azok ellenkeznek is Jézus Krisztus tanításának szellemével? Mi tényleg szívesen megadjuk a császárnak, ami a császáré, de nem áldozhattuk fel azt, ami Istené, hiszen inkább kell engedelmessékedni Istennek, mint az embereknek. (ApCsel 5,29)” [Pásztorlevél „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában”, 1949. június 15., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 257.; La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 208.] Ezzel az utolsó mondatral válaszolt a csehszlovák püspöki kar a Bibliának arra a mondatára, amit a kommunisták újra és újra felemlgettek, magukat értve a *császár* alatt, miszerint nekik meg kell adni, ami az övék. A kijelentés megfogalmazása azzal vádolja a rendszer vezetőit, hogy megpróbálják a főpapságot az egyház elárulására kényszeríteni, amelynek védelmezője kell legyen. Azzal, hogy a császárról szóló mondatba belefüzték az Istennel szembeni engedelmisség elsőségét, a csehszlovák püspökök azt jelentették ki, hogy nem hajlandók semmilyen kompromisszumra, amely az egyház és a hívek kárára válna. „A köztársaság iránti hűség természetes számunkra, és eskünkhöz természetesen hűek maradunk” [Pásztorlevél „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában”, 1949. június 15., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Pozsony, d. 257.; La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 209.] – erősítették meg a püspökök, hozzáfűzve, a körülmények komolysága „arra kényszeríti őket, hogy elveikhez tökéletesen hűek legyenek és ezek szerint cselekedjenek.” (Uo.) Ez utóbbi kijelentés semmi kétséget sem hagy a csehszlovák püspökök állhatatossága felől. Ez után következik a dokumentum csúcspontja, amelyben teljes mértékben leleplezik a Katolikus Akciót. A püspökök bebizonyítják, hogy előre megszervezett dologról van szó, amelynek az volt a fő célja, hogy tehetetlenné tegye a püspököket. Leírják, hogy sok résztvevőt lefizettek, sokan pedig nem tudták, valójában miről van szó. Az aláírásokat például úgy hamisították, hogy a jelenléti íveket a kiáltványhoz csatlakozók névsorának állították be. A püspökök visszautasították a kiáltványban található pápa iránti hűségnyilvánításokat, mondván, azok nem őszinték, mivel a Katolikus Akció alapító ülését a püspökök tudta és beleegyezése nélkül hívták össze. Pásztorlevelükben úgy jellemzik a Katolikus Akciót, mint *nem katolikus, pártütő mozgalmat*, és kijelentik, hogy *ipso facto* kiközösítettnek azok, akik összehívják és támogatják, mivel támadja az egyház egységét és tanítását. (Uo.)

Ezután a pástorlevél hosszú bekezdést szentelt a kiáltvány aláíróinak. Megálapították, hogy nagy részük tudatlanságból vagy különböző, valójában ártatlan szándékkal írta alá, mint például az igaz egyetértés vagy az egyház jogainak és a vallásoktatásnak a megóvása. „Ezzel ők semmibe sem akartak belekezdeni, ami az ordináriusok akarata ellen van. ... Ezek a papok, akik nagyrészt megtévesztve vagy nyomás alatt aláírásukat adták, nem tudatosan cselekedtek, és magától értetődően megőrzik hűségüket az Anyaszentegyház és odaadásukat püspökeik iránt, mint ahogy sokan már magánúton és nyilvánosan is kijelentették.” [Pásztorlevél „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában”, 1949. június 15., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 257.; La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 210.]

A közelmúltban lezajlott esemény tapasztalatként szolgálhat a jövőre nézve, hogy a tájékoztatlanságot senki se hozhassa elő ürügyként. A püspökök közölték: „Az egyház megtilt minden úgynevezett egyházmegyei, járási vagy kerületi Katolikus Akció alapítására irányuló törekvést, ... azok a papok és világiak, akik részt vesznek ilyen akciók létrehozásában, vagy bármilyen megbízást, funkciót elvállalnak, *ipso facto* kiközösítettnek a katolikus egyházból.” (Uo.)

A pástorlevél a Krisztus iránti hűség és egyházával való egység megtartására irányuló erélyes felszólítással zárult. „Biztosak vagyunk benne, kedves testvérek, hogy helyeslitek állásfoglalásunkat és óvatosságunkat. ... Segítsetek és erősítsetek minket imáitokkal és valóban keresztény életetekkel, fenntartás nélküli ragaszkodásokkal jó édesanyánk, az egyház iránt, hogy a Szentlélek segítségével megtaláljuk az utat, amely elvezet az egyház és az állam közti kapcsolat rendezéséhez.” [Pástorlevél „A csehszlovák ordináriusok és püspökök szózata híveikhez a nagy megpróbáltatás órájában”, 1949. június 15., SNA – Bratislava, f. SÚVC – Bratislava, d. 257.; La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 211.]

A püspöki kar ugyanakkor nem volt teljesen meggyőződve, van-e lehetőség valóban megfelelő és kiegyensúlyozott kapcsolatok kialakítására, mivel sok jel mutatott az egyház szétrombolására irányuló törekvésekre. A körlevél utolsó szakaszaiból kiviláglik, hogy a püspökök meggyőződése volt egy küszöbön álló vallási üldözés lehetősége.²⁵ Erre céloztak higgadt, burkolt formában, de következetesen a sok hívő esetleges vértanúságára tett utalásokkal. „De ha nem következhet be ilyen megegyezés, mert már elhatározták, hogy minden eszközzel megkezdik a harcot Krisztus egyházának elpusztítására és az egyház vallásellenes céllal történő leplezett kizsákmányolására, akkor elérkezett a csehszlovák katolikusok számára a megpróbáltatások órája.” (Uo.) Ezután a püspökök arra biztatták a híveket, hogy ne e világi szemmel nézzék az itt leírt dolgokat. „Minden megpróbáltatás Isten akaratából ér minket, és biztosan hozzájárul lelkünk üdvösségéhez. Itt az alkalom, hogy bizonyítsuk Krisztus iránti hűségünket, hogy jóvátelessük vétkeinket és megtanuljunk tökéletes és összetartó katolikusok lenni.” (Uo.) Majd rátér egy esetleges, maguk a megyéspüspökök ellen irányuló beavatkozás tárgyalására. „Legyetek állhatatosak a püspökeitek iránti hűségben, akik veletek együtt szenvednek, és ne hagyjátok magatokat megingatni azokban a pillanatokban sem, amikor szavuk nem érhet el hozzátok.”²⁶ Az egyház megingathatatlan, Krisztusért szenvedni pedig a legnagyobb dicsőség. Ne hagyjátok

²⁵ Amikor 1949. május 1-jén Matocha érsek visszatért Rómából, azt az üzenetet hozta a Vatikánból, hogy még az év folyamán üldöztetésre lehet számítani a kormány részéről. (*Titkos jelentés az újtátrafüredi püspökkari konferenciáról*, 1949. április 2., SÚA – Praha, f. 100/24, d. 48, i. 866.)

²⁶ A pástorlevél közzététele után három héttel Vojtaššák püspök a saját nevében megírta az úgynevezett „szabad nyilatkozatot”, mellyel közeli letartóztatására figyelmeztet és többek között ezeket mondja: „Soha, senki sem lesz képes arra kényszeríteni, hogy paphoz, katolikus püspökhöz illő katolikus vallási meggyőződésemmel ellentétes nyilatkozatot tegyek. Ha mégis megtörténne, szabadon és tiszta tudattal kijelentem, hogy értelmem hiányában teszem, Isten előtti felelősségtudatom hiányában.” A püspök sejtelsei sajnos 1951 januárjában beteljesedtek, amikor perbe fogták és (74 évesen) 24 év börtönbüntetésre ítélték. Fogsága idején olyan bűncselekmények elismerésére kényszerítették, melyeket sosem követett el. (*Vojtaššák szabad nyilatkozatának másolata*, 1949. július 6., SNA – Bratislava, f. ÚV KSC – Titkárság, d. 2159, b. 264, i. 265/5.; Pešek, 1996, 123–136.)

magatokat félrevezetni hamis próféták által, őrizkedjete a báránybőrbe bújrt ragadozó farkasoktól. Ne hagyjátok magatokat meggondolatlan cselekedetekre ragadtatni, virrasszatok és imádkozzatok, Istennek minden szentjei, akiket bebörtönöztek és megöltek Krisztusért, imádkozzatok érettünk; Jézus Szíve, amit hamis ítélet alapján a mi bűneinkért szúrtak át, irgalmazz nekünk. Legyetek áldottak mindannyian, különösen azok, akik szenvednek vagy szenvedni fognak az Igazságért. Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Amen.” (Uo.) A papokat utasították, hogy június 19-én, vasárnap olvassák fel a pásztorlevelet.

Egy ilyen üzenet nyilvánvalóan teljességgel elfogadhatatlan volt a kommunisták számára. A szöveg kétségbe vonta a Katolikus Akció támogatására gyűjtött aláírásokat, úgy állította be a kormányt, mint aki üldözi és a jövőben üldözheti az egyházat, felszólította a híveket a pápa és a püspökök iránti hűségre, akár áldozatok árán is. Egyszóval a szöveg tartalma meggyengíthette, sőt még tönkre is tehetette a kiáltvány széles körben terjesztett népszerűsítésének hatását.

Amikor Alexej Čepička miniszter – a délelőtti folyamán – értesült róla, hogy az érseki palotában új pásztorlevél nyomása van folyamatban, azonnal odaküldte a titkosszolgálat néhány tagját. De későn érkeztek, és nem találtak mást, csak a pásztorlevél korrek-túrájának maradványait. Eközben a püspökök különleges futára már elindult Rómába azzal a kéréssel, hogy ne siessenek a Katolikus Akció kiközösítésével, és ne terjesszék azt ki a kiáltvány aláíróira. (Kaplan, 1993, 83.)

III. II. 2. Kísérletek a pásztorlevél felolvasásának megakadályozására.

A papság és a hívek reakciója

A kommunisták szerint a körlevél nem pusztán hamisan vádolta pártjukat, hanem meg akarta félemlíteni azokat a papokat és híveket, akik „kellőképpen” megértették az állam és az egyház együttműködésének szükségességét. Ezért álnok írásnak minősítették a pásztorlevelet, amely a frissen megalakult Katolikus Akció feloszlátását tűzte ki célul. „Magától értetődik – foglalja össze egy értékelés –, hogy az illetékesek nem akarták engedélyezni ennek a rosszindulatú levélnek a felolvasását. Ezzel a templomokat eléggé el nem ítéltető módon állam- és a népellenes tevékenységre használták volna. A templom viszont a vallásgyakorlás és az igehirdetés, nem pedig kormány- és népellenes politikai zavarkeltés helye.” (*A belügyminisztérium BK osztályának titkos jelentése az összes rendőrpáncsnoknak*, 1949. június 25., AMV – Nitrianska Streda, f. P2, i. 86.) E kemény szavakból könnyen sejthető, hogy a kommunisták, akik mindig nagyon érzékenyek arra, ami a szószékekről elhangzik,²⁷ elhatározták, mindenáron megakadályozzák a dokumentum közzétételét.

²⁷ A kommunisták csupán ideológiai szempontból tudták értelmezni a prédikációkat. Ján Feješ államügyész, az egyik legdühösebb egyházellenes személyiség, aki az ötvenes években sok ártatlan katolikust ítél el, például így vélekedett: „az 1946-os választások megmutatták, hogy a szószék a munkástömegek befolyásolásának leghatásosabb eszköze maradt.” (*Ján Feješ államügyész jelentése*, 1951. január 23., ŠOA – Bratislava, f. államügyészség, d. 100, b. SPT III/1 – 95/50, i. „táviratok és levelezés”).

A plébániák közti szétosztást azonban nem tudták megakadályozni. Amióta az állami posta tökéletesen megbízhatatlanná vált az egyház számára,²⁸ igen hatékony belső futárszolgálat működött, hogy kapcsolatot tartson a különböző szervek között. Világiasokat vagy polgári ruhás fiatal papokat bíztak meg ezzel, akik motorral vagy autóval járták az országot. (*Jelentés a szlovákiai állapotokról*, 1949. június 24., SNA – Bratislava, d. 2158, f. ÚV KSČ – titkárság, b. II/254, i. 254/4.) Josef Beran érsek futárai között volt például Anton Máhrik is, egy fiatal szlovák egyetemista, akit 1949. augusztus 2-án fogtak el. (*Titkos jelentés Anton Máhrik egyetemi hallgatóról*, augusztus 2., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 15, i. 96, 59. karton.)²⁹ Ezek az üzenetközvetítők biztosították a kapcsolatot mind a prágai érseki kúria és más kúriák, mind pedig ezek és az esperességek és plébániák között. (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. június 15–22., AMV – Levoča, f. „a belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.) A hatalom tudott e szervezet létezéséről, de nem sikerült felszámolnia. Amikor egy szlovák kommunista vezető, Viliam Široký két héttel a Katolikus Akció megalapítása után önkritikusan elsorolta a kommunistáknak a főpapság ügyében elkövetett hibáit, ezek közé számította, hogy „nem sikerült leleplezni a futár csoportokat.” (*Baš'ovanský főtitkár személyes feljegyzései a CSKP KB elnökségi ülésén*, 1949. június 24., SNA – Bratislava, d. 2158, f. ÚV KSČ – titkárság, b. II/254, i. 254/6.)

A futárok tehát a kérdéses pásztorlevelet is szétosztották, elvitték minden plébániára, de biztonsági okokból csak a levél felolvasását megelőző napon.

A rendőrség és a párt ügynökei is bejárták a plébániákat, csak éppen ellenkező céllal, azért hogy elkobozzák a püspöki levél másolatait. A parancs értelmében korán reggel kellett a plébánián látogatást tenniük, hogy a plébánosoknak ne legyen idejük új másolatról gondoskodni. (*Az Stb 402A osztályának részletes jelentése Baš'ovanskýnak*, 1949. június 20., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2159, b. 256, i. 256/1.) A plébánosok természetesen nem voltak hajlandók átadni a dokumentumot az egyházi témában tökéletesen járatlan látogatóknak. Ezért azok, hogy a dokumentumot megkapják, fenyegetésekkel és hazugságokkal próbálták célt érni. A fenyegetés abban állt, hogy figyelmeztették a plébánost, a szöveg felolvasása a köztársaság védelméről hozott törvény elleni súlyos bűn. (Uo.)

A hazugságnak különböző formái voltak. Alojz Danišovič esetében a rendőrség kérte tőle a pásztorlevelet, hamisan azt állítva, hogy Josef Beran érsek végül egyezsége jutott a kormánnyal, amely minden általa javasolt feltételt elfogadott; ezért maga az érsek tiltotta meg a levél felolvasását. A plébános viszont nem hagyta magát meggyőzni, azt az ellenvetést tette, hogy a biztonsági hivatal iratokkal sem rendelkező tagjának nincs joga

²⁸ A belügyminisztérium egyik jelentésében például azt olvashatjuk, mi történt azzal a kilencven pásztorlevéllel, melyet Pobožný püspök küldött a plébániákra a Szentév alkalmából. „Az említett pásztorlevél 90 másolatát a rozsnói postahivatalban lefoglaltuk.” (*Az Stb 468-A osztályának heti összefoglaló jelentése*, 1949. december 23–30., AMV – Levoča, f. „a belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.)

²⁹ Világosan látszik, hogy az egyház ellenségeit rendkívül bosszantották a papok által birtokolt autók. A brünni szemináriumot megfigyelő ügynök fontosnak tartotta jelezni, hogy „a brünni szeminárium 24 szeminaristája iratkozott be autós iskolába, ami bizonyítja, hogy a püspökök ‘motorizálják’ egyházmegegyük papságát és motorizált futárok és hírnökök csapatát képzik ki.” (*A prágai Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése*, n. 53, 1949. december 21., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. „napi jelentések – december”).

ilyen követelésekkel fellépni. Amikor pedig kényszerítették a levél átadására, bátran azt válaszolta, hogy mindennek ellenére fel fogja olvasni, mivel már gondoskodott másodpéldányról. Később, a prédikációban Alojz Danišovič így buzdította a híveket: „Imádkozzatok a Szentatyáért, püspökeinkért és papjainkért, hogy állhatatosak legyenek a hitben, és imádkozzatok értem is ... Ha elárulnám a hitemet, kérlek titeket, kergessetek el, mint egy rühes kutyát ... Imádkozzatok értem és én is imádkozom értetek, hogy hűségesen kitartsunk, akármi történjék.” (*A járási közbiztonsági parancsnok jelentése a kerületi közbiztonsági parancsnoknak*, 1949. július 30., AMV – Levoča, f. R – 012: jelentések a Katolikus Akcióval kapcsolatos államellenes cselekményekről, n. 2355/1949.) Amikor a plébánost letartóztatták, újból megerősítette, „Előljárom volt az, aki elrendelte a levél felolvasását, ezért ezt nem tilthatta meg nekem semmilyen világi hatalom. Mivel a biztonsági hivatal tagjai nem törvényhozó, hanem végrehajtó hatalom, nem tartottam szükségesnek, hogy betartsam a parancsot.” (*Alojz Danišovič kihallgatási jegyzőkönyve*, 1949. július 18., AMV – Levoča, f. R – 012 – „jelentések a Katolikus Akcióval kapcsolatos államellenes cselekményekről”).

Miközben ez esetben a rendőr azon fáradozott, hogy hazugság árán elkerülje a drámai összecsapást, egy másik kollégája eljárás módjának durvasága miatt vált hírhedtté. Egy észak-szlovákiai faluban, Ljeszekben történt, hogy a plébános megtagadta a pásztorlevél átadását. Ami ezután történt, szinte hihetetlennek tűnnek, ha nem hivatalos jelentésben lenne leírva. A titkosrendőrség parancsnoka, miután „felismerte, hogy a plébános ravasz, rosszakaratú és gonosz, megparancsolta Švajdenka őrmesternek, hogy másnap polgári ruhában ellenőrizze, valóban felolvassák-e a levelet a templomban...”, (*A belügyminisztérium BK osztályának titkos jelentése az összes rendőrparancsnoknak*, 1949. június 25., AMV – Nitrianska Streda, f. P2, i. 86.) Amikor a plébános belekezdett a püspöki üzenet felolvasásába, az őrmester bement a sekrestyébe. Oda akart küldeni egy ministránst a plébánoshoz, hogy az hagyja abba a felolvasást. „A plébános azonban – folytatja a hivatalos jelentés – folytatta a provokatív levél olvasását. Az őrmester ekkor fölment a szószékre, hogy megszerezze a dokumentumot.” (Uo.) Erre elszabadult a hívek haragja, ütlegették és bántalmazták az őrmestert, előbb a templomban, aztán még az utcán is. (uo.)³⁰ Így történt, hogy a plébánosukat féltő hívek önként elkezdtek őrizni a plébániát. A zavargás vége 12 büntető feljelentés lett. (Vnuk, 1996, 58.)

Hasonló esetek egyáltalán nem voltak ritkák ebben az időszakban. 1949. június végén körülbelül száz olyan esetről van tudomásunk a környéken, amikor a hívek őrizték a plébániát. (*Az Stb összefoglaló jelentése a Katolikus Akcióval kapcsolatban jelentkező utóbbi szlovákiai zendülésekről*, 1949. július eleje, SNA – Bratislava, f. ÚV KSC – tit-

³⁰ Az őrmester a Nemzeti Bizottság épületében próbált menedéket keresni, de a hívek ide is követték. Végül a termelőszövetkezet teherautójával sikerült elmenekülnie. Négy fejszerűssel és több zúzódással került kórházba. Feletteseinek reakciói éppoly abszurdak voltak, mint az ő viselkedése. Szóbeli figyelmeztetésben részesítették „politikailag nem megfelelő” eljárásáért, ami nem akadályozta meg, hogy ugyanazt a rendőrt egyidejűleg, a „népi demokratikus rendszer iránti feltétlen hűsége miatt” és mivel „inzultálás veszélyének volt kitéve” megjutalmazták és előléptették. (*A belügyminisztérium BK osztályának titkos jelentése az összes rendőrparancsnoknak*, 1949. június 25., AMV – Nitrianska Streda, f. P2, i. 86.; *Az Stb 402A osztályának részletes jelentése Bašťovanskýnak*, 1949. június 20., SNA – Bratislava, f. ÚV KSC – titkárság, d. 2159, b. 256, i. 256/1.)

kárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/6.) Jól látható tehát, hogy a kommunisták elszámították magukat a körlevél elkobzásának ötletével, és a kívánt eredménynek pontosan az ellenkezőjét érték el. Sok pap, akinek már nem volt kezében a püspöki dokumentum, saját szavaival mondta el, vagyis a dokumentum száraz felolvasását sokszor a személyes elmondás helyettesítette, amelyhez nem ritkán megindító tanúságtétel is járult. Az egyik járási ügynök értékelésében ezzel kapcsolatban megállapította, hogy „a körlevél felolvasásának nem volt túlságosan nagy visszhangja, mivel eléggé emelkedett, tudományos stílusban íródott. Nagyon hatásosak voltak viszont a dokumentumhoz fűzött magyarázatok, amelyeket a nép nyelven és határozottan adtak elő.” (Vnuk, 1996, 104.)

Eleinte úgy látszott, lehetetlen megtudni valamit az ebben az időszakban elhangzott prédikációk tartalmáról. De vannak szentbeszéddek, amelyeket a kihallgató kémeknek jegyzetei megőriztek. A dokumentum, amely a *Provokatív prédikációk* címet viseli, 64 szemelvényt közöl a Szlovákiában június 19. és 26. közötti héten elhangzott különböző beszédekből. Ezek elemzése néhány akkoriban különösen jellemző gondolat felismerését teszi lehetővé. Sok beszéd kulcsfogalma a kiközösítés volt. A Katolikus Akcióhoz csatlakozók kiközösítésének kimondása és néhány kisebb intés mellett nagyon személyes beszéddek is voltak. Bujna plébános például így kiáltott fel, „Amíg élek, nem írok alá semmit, nem hagyom magam rászédni ezektől a farkasoktól, én a pápát követem.” (Az *Stb* összefoglaló jelentése a Katolikus Akcióval kapcsolatban jelentkező utóbbi szlovákiai zendülésekről, 1949. július eleje, SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/6.) Matej Litvin azt mondta híveinek, hogy meghívták a nemzeti bizottságba, de ő nem fogja aláírni a kiáltványt, mert kiközösítéssel jár. Aztán felszólította híveit, legyenek hűségesek a Köztársasághoz, de a püspökökhöz is. (Uo.)

Egy másik központi gondolat a krisztológia és az ekkleziológia volt, amely szintén a pápa és a püspökök iránti hűség ígéretébe torkollott. „Mi, katolikusok – mondta Ján Hanko plébános – mindig hűek leszünk az államhoz és ezt soha nem adjuk fel, de Katolikus Akció-ellenesnek valljuk magunkat, mert ennek semmi köze nincs a katolikus egyházhoz ... Mi, katolikusok mind hűek maradunk püspökeinkhez és a pápához”. (Uo.) Ladislav Laco nagy hévvel szólította hűségre a plébániájához tartozó híveket: „Még ha tűzben égne is el az egész világ, ne hagyjátok magatokat elidegeníteni az egyháztól, tartások meg magatokat az egyházban, egységben pásztoraikkal. Imádkozzatok, hogy az egyházat erő rágalmozások ne szennyezzék be a ti szíveteket is.” (Uo.) Bednárik plébános arra szólította híveit, hogy egyesüljenek a pápával. „Fogadjatok engedelmességet a Szentatyának, amint akkor is tettétek, amikor nem akadályoztak benne ... Ne hagyjátok magatokat megosztani, minden katolikus a hit hordozója, amelyet egykor Szent Péter vitt Rómába és az ő utódai a pápák.” (Uo.) „A küzdő egyház tagjai vagyunk – jelentette ki Mrkva plébános –, és nem kell félnünk az istenkáromló hitetlenektől, akik arra törnek, hogy megosszanak minket.” (Uo.) Majd Szent Péterre, az első pápára hivatkozott, aki az ellenségeitől elszenvedett kinek ellenére mégis győzött. Jozef Horvátik plébános hívei egy erősen Krisztus-központú felhívást hallottak: „Katolikusok, keresztények! Nagyon rossz korszakot élünk, ezért még közelebb kell lennetek Krisztushoz, hogy kitartsatok vallásunkban.” (Uo.) „Ragaszkodnunk kell Krisztus művéhez – mondta Fratrič plébános –, hogy szembeszállhassunk a felettünk köröző saskeselyűkkel.” (Uo.) Bulík, Mezőlabore plébánosa metafo-

rát választott beszédéhez. Kijelentette, „nem lehet az ötágú csillag felé vivő útra lépni, mert nem a jó irányba vezet, hanem közösen kell indulnunk csillagunk felé. Nem szakadhatunk el igaz tanításunktól, inkább választjuk a szenvedést és a halált püspökeinkkel együtt. Azért imádkozunk, hogy Isten erősítse meg püspökeinket helyes magatartásukban.” (Uo.) A krisztológiai fogalmazásmódot tovább mélyítette Karol Uhlárik, Bzina plébánosa. „Amikor dolgozol, Krisztus dolgozik, amikor gyanakodnak rád, Krisztusra gyanakszanak, amikor börtönbe vetnek, Krisztust vetik börtönbe. Ha ütnek, Krisztust ütik, ha megölnék, Krisztust ölik meg. Íme, Krisztus a mi vigasztalásunk a börtönben és a koncentrációs táborban.” (Uo.)

A Katolikus Akció kiközösítésének témáját, a pápa és a püspökök egyházon belüli kizárólagos tekintélyét hosszan fejtegette Augustín Pozdech pozsonyi esperes. „Csak a pápa hozhat rendeleteket és adhat utasításokat a püspökökön keresztül. Ha egy mozgalom magát Katolikus Akciónak szeretné nevezni, nem vallhatja magát ténylegesen katolikusnak, ha hiányzik hozzá a püspöki kollégium jóváhagyása. Még 80 pap egyetértése sem ér semmit, püspökök nélkül a papok nem hozhatnak határozatot semmiről. Még ha maga a [belügy]miniszter, Daniel Okáli³¹ jönne is, hogy elrendeljen valamit, ami az egyházat érinti, nem tartanánk be addig, amíg nincs hozzá püspöki jóváhagyás. Vannak, akik a fontosság látszatát szeretnék biztosítani maguknak, hogy hatalmasokként tűnjenek fel. Uralni akarják a világot és az egyházat, ahogy azt egykor Napóleon szerette volna, aki azt hitte, hogy a világ és az egyház ura. Higgyetek nekem, testvérek, ahogy ő hiába erőlködött, hasonlóképpen végződnek majd napjaink urainak próbálkozásai is.” (Uo.) Egy másik esperes, a csacai Rudolf Kunda jó megérzéssel a Katolikus Akció valódi céljait illetően, párhuzamot vont az igazi és a hamis egyház között. „Egy új egyház létrehozására irányuló erőfeszítés jellegzetességeit figyelhetjük meg. Imádkozzatok egyházunkért, hogy olyan maradjon, amilyen ma. Krisztus alapította egyházunkat, ezért örök. Az új egyházak, mivel nem Krisztus alapította őket, össze fognak omlani.” (Uo.)

A legnagyobb megrázkódtatásokat kétségkívül azok a beszédek okozták, amelyek során a plébánosok elmondták, hogy a pásztorlevelet elkobozták, és bevallották, fenyegetve érzik magukat a letartóztatás lehetőségétől. Piška káplán, miután bejelentette a levél elkobzását, a hívek értésére adta, hogy valószínűleg fel fogják jelenteni, a végén pedig hozzáfűzte, hogy nem fél a bebörtönzéstől, hanem teljes biztonsággal bízik Istenben. (Uo.) Michal Dorco a pásztorlevél elkobzásának leírásakor nem mellőzte a részleteket sem. „Ma hajnalban fél négykor valaki dörömbölt az ajtómon. Sejtettem, ki az. Mikor ajtót nyitottam, egy rendőrt láttam a polgármesterrel. Kérték a pásztorlevelet.” (Uo.) Miután felolvasta híveinek a püspöki kar üzenetét, ezzel zárta beszédét, „Íme, teljesítettem a kötelességemet. Most már bebörtönözhetnek.” (Uo.) Hasonló hangnemben zárta beszédét egy másik pap, Ján Hanko is. „Ha ez lett volna az utolsó beszédem, maradatok itt Krisztussal, maradatok hűek az egyházhoz, és imádkoztatok értem, ahogy én is imád-

³¹ Daniel Okáli (1903) jogász és írói karrier után 1948 közepétől belügyminiszter volt. 1954-ben eljárást indítottak ellene és csak 1960-ban szabadult amnesztiával. [*A kommunista vezetők életrajza (Šmidke, Granatier, Kušík, Rohal', Novomeský, Viktory, Okáli, Púll)*, 1949, AMZV – Praha, f. DÚ – Vatikán 1946–1949, d. 3, i. 1949/1–50; Encyklopédia Slovenska, 1980.]

kozom értetek. (Uo.) A Brockó falu plébániájához tartozó hívek igazán felkavaró jelenetnek lehettek tanúi. A pap arra kérte a híveket, imádkozzanak a hitéért és belső békéjéért.” A sirástól nem tudta befejezni a prédikációt, úgy hagyta el a szószéket. (Uo.)

Egy érdekességgel zárjuk a többségében június 19. és 26. közötti vasárnapokon elhangzott beszédek szemelvényeit. A domonkosrendi Mikuláš Lexman nem mulasztotta el az alkalmat, hogy még a rendőröknek is prédikáljon a pásztorlevél elkobzásakor. „Ti katolikus keresztények vagytok? Akkor gyertek velem, hadd mutassalak meg benneteket a népnek, hogy lássák, milyen szabadságot kínáltok nekik. De vigyázat! A nép kezdi elveszíteni a türelmét, közeledik a pillanat, amikor haragja felszínre tör.” (Uo.) Majd egy jelentőségteljes mozdulattal elhúzta a torka előtt a kezét és így fejezte be, „Akkor még mi, papok sem leszünk abban a helyzetben, hogy megfékezzük a népet, ha igazságot akar szolgáltatni. ...”(Uo.)

Lexman atya ezt június 19-én mondta. Minden valószínűség szerint ő sem sejtette, hogy jövődölése még azon a napon szomorú valósággá válik. A növekvő feszültség, az erőszakos aláírásgyűjtők, a pásztorlevelek elkobzása és a provokatív prédikációk nagy és meglepő népfelkelési hullámba torkolltak Szlovákia-szerte, legalább 13 településen. Mint már említettük, legalább száz plébánián elkezdték a hívek a plébános házának őrzését, és ez néhány esetben feszültséget, zavargást vagy egyenesen felkelést eredményezett.³² Íme néhány példa: Feketebalogon körülbelül ezren vették körül a plébániát, amikor a rendőrpapancsnok megpróbálta elkobozni a pásztorlevelet. Ugyanez történt Zsgyárban (50 fő), Nagybarsányban (500 fő) és Rakovában (400 fő). Szenicen körülbelül száz fő őrizte a plébániát, mivel az a híresztelés kapott szárnyra, hogy a plébánost el fogják vinni. Ugyanez történt Szlanicán (300 fő), Novotán (300 fő), Vágteplícán (300 fő) és Lietavalucskán (300 fő). Amikor Tőkésújfaluba érkeztek az aláírásgyűjtők, 40 asszony messziről csendben figyelte, mi történik a plébánián. Mindezek június 19-én, vasárnap történtek. (Uo.)

A fent említett esetek drámaiak voltak ugyan, de tragikus következményük nem volt. Másképp végződött a zavargás Zsgyárban, ahol a kommunistákat megverték és elkergették. Sirokán 300 fő ugrott neki az aláírásgyűjtőknek, akiknek szintén el kellett menekülniük. 1949. június 19-én hasonló megmozdulások voltak még Rakován, Zlichóban és Ljeszeken. Az egész hét feszülten telt.

A váratlan helyzet értékelésére június 23-án összeült a szlovák minisztertanács.* Szerintük „nyílt harc” kezdődött; a papság és a kormány között végérvényesen szakadás keletkezett. A vezetők elhatározták, hogy teljes mértékben betiltanak minden zarándoklatot és minden közlekedési eszköz használatát. A miniszterelnököt bízták meg azzal, hogy az eseményeket a nyilvánosság előtt kommentálja. (*Daniel Okáli belügyminiszter személyes feljegyzései*, 1949. június 23., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 197, i. 286/49.)

³² A június 26-i „állambiztonsági jelentésben” leszögezik, hogy „elsősorban azokon a vidékeken kell figyelni a plébániákat, ahol felolvasták a pásztorlevelet” (*Jelentés Szlovákia állambiztonsági helyzetéről 1949. június 26-án*, 1949. június 27., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. II/254, i. 254/1.)

* Szlovák miniszterek nem voltak, csak megbízottak (povereník); de az egyszerűség kedvéért meghagyjuk a „miniszter” terminust. (Szerk. megj.)

A következő napon Gustáv Husák igen heves hangú beszédet mondott, melyben a zavargások minden felelősségét a püspökökre hárította. „E körülmények között – mondta Gustáv Husák – a püspökök Josef Beran érsek vezetésével nyílt provokációt kezdeményeztek, és félrevezették a híveket. Együttesen kiadtak egy pásztorlevelet ..., amelyben politikai rendszerünk elleni hazug kijelentések felhasználásával felizgatták a bennünk bízó népet, megfenyegették és megfélemlítették az állam iránt hűséges papokat és hívőket, mert éppen ez az a hűség, amit a püspöki kar meg akar akadályozni.” (*Gustáv Husák beszéde a minisztertanács helyzetértékeléséről a reakciós elemek által provokált incidensekről*, 1949. június 24., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/1.)

Szokásához híven Gustáv Husák megpróbálta meggyőzni a közvéleményt, hogy a nép természetesen nem hagyta magát félrevezetni a püspökök által. „Népünk túlnyomó többsége – jelentette ki Gustáv Husák – a falvaink békéjének felforgatására irányuló próbálkozások ellenére folytatja a munkát, és nem hagyja hamis híresztelésektől összezavarni, sem felelőtlen tettektől félrevezetni magát. A püspöki kar törekvései a papok és a hívők megfélemlítésére nem tartanak sokáig. A bomlasztások és zavargások kieszelői önmagukat leplezik le. Mi biztosítani fogjuk a békét saját államunkban.” (Uo.) „A minisztertanács – fejezi be Husák – teljes mértékben szem előtt tartva a vallásszabadságot, intézkedéseket fog hozni, hogy kiküszöbölje külső ellenségeink és hazai kiszolgálóik törekvéseit.” (Uo.)

Miközben Gustáv Husák a beszédét mondta, az intézkedéseket már meg is valósították, de egyáltalán nem „teljes mértékben szem előtt tartva a vallásszabadságot”. Elhatározták, minden papot megbüntetnek, aki június 19-én valamilyen módon beszámolt a pásztorlevélről.³³ A büntetést öt kategória szerint kellett meghatározni. Az első és a második csoportba azokat a papokat sorolták, akik felolvasták a pásztorlevelet. Az első csoportba azok kerültek, akik az elkobzásakor elismerték, hogy birtokában vannak a pásztorlevélnek, de megtagadták annak átadását; a másodikba azokat sorolták, akik tagadták, hogy megkapták volna a pásztorlevelet. A harmadik csoportba azok számítottak, akik a dokumentum átadása után a szószékről jelentették be annak elkobzását, és utána összefoglalták a tartalmát. A negyedik csoport azokból a plébánosokból állt, akik a pásztorlevél felolvasását magyarázatokkal is kiegészítették. Végül következtek azok, akik a levél ismertetése után azt átadták, vagy nem olvasták fel, jöllehet megtagadták az átadását. (*Az Stb 402A osztálya által készített részletes jelentése Bašťovanský részére*, 1949. június 20., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2159, b. 256, i. 256/1.)³⁴ Ezek szerint a kategóriák szerint tájékoztatták a kommunistákat a papok ellen fogatosított rendszabályokról, aszerint, melyik fentebb leírt kategóriába tartoztak. A nemzeti bizottsá-

³³ Az első büntetettek között volt Beran érsek is. Prágában a kommunisták az általa bemutatott misén a katedrálisban provokációt szerveztek.

³⁴ Szlovákiában 75 papot soroltak az első kategóriába, a másodikba 15-öt, a harmadikba 6-ot, a negyedikbe 10-et, az ötödikbe pedig 22 papot. (*Az Stb. 402A osztályának jelentése azokról a papokról, akik visszautasították a pásztorlevél átadását és felolvasták, azokról a papokról, akik letagadták, hogy megkapták a pásztorlevelet és ezután felolvasták azt, azokról a papokról, akik átadták a pásztorlevelet és a szószékről bejelentették elkobzását és ismertették tartalmát, azokról a papokról, akik felolvasták a pásztorlevelet és a szószékről felhívást intéztek a Katolikus Akció ellen és azokról a felelősségre nem vont papokról, akik felolvasták a pásztorlevelet, de utána átadták azt, illetve akik megtagadták az átadását, de nem olvasták fel*, 1949. június 20., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2159, b. 256, i. 256/6.)

gok elnökeit kötelezték, hozzanak létre háromtagú bizottságokat (elnök, egy egyházi referens és egy biztonsági tag) és kérdezzenek ki minden „törvényszegő” papot. Minden kategóriára meghatározott büntetést írtak elő. Így azoknak a papoknak, akik felolvasták a pásztorlevelet, de előzőleg nem figyelmeztették őket annak betiltására, elegendő volt a szóbeli feddés, azzal a figyelmeztetéssel, hogy a jövőben semmiféle hasonló dolog ne történjen. Keményebb intézkedést szabtak ki azokra, akik a figyelmeztetés ellenére olvasták fel a pásztorlevelet. Őket 500-tól 5000 koronáig terjedő pénzbírsággal sújtották. Ezt csak akkor engedhették el, ha a szóban forgó pap írásban kifejezte megbánását, azzal a magyarázattal, hogy előljárójának nyomása és fenyegetése alatt cselekedett így, és a jövőben hűséges lesz a politikai rendszer iránt.

Még szigorúbb intézkedés volt előírva azokkal szemben, akik valamilyen izgató megjegyzést fűztek a pásztorlevélhez. Büntetőfeljelentést kellett foganatosítani ellenük, de bebörtönzés nélkül. (*Slánský távirata a CSKP összes csehországi kerületi titkárságához*, 1949. június 22., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. II/254, i. 254/5; *A CSKP KB titkos jelentése az összes kerületi politikai referensnek a Corpus Domini celebrálásáról*, 1949. június 21., SÚA – Praha, f. 100/24, d. 48, i. 866.) E rendelkezés alapján a pásztorlevél felolvasásának időszakában 8 pap ellen rendelték el szóbeli figyelmeztetést, 63-ra róttak ki pénzbírságot és 22 került bünvádi eljárás alá. (*Okáli jelentése az Stb BA osztálya részére*, 1949. július 11., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 197, i. 270/49.)³⁵

A pénzbírságok, a kihallgatások és a fenyegetés nem csendesítette le a vidéket. A pásztorlevél elkobzását követték a levél felolvasói ellen irányuló intézkedések. A hívő nép egyre érzékenyebben reagált minden mozgásra, ami a plébánia környékén történt. Néhány faluban elegendő volt egy autó feltűnése, és a felizgatott nép összegyűlt, készen arra, hogy közbelépjen, ha plébánosuk ellen irányuló tettet tapasztalna. A feszültség egész héten át tartott, naponta négy-öt megmozdulást jegyeztek fel országszerte.³⁶

³⁵ Így például tudjuk, hogy Zmrzliket, az internunciátúra titkárát 5000 korona bírsággal sújtották. (*Jelentés Zmrzlik, az internunciátúra titkára kihallgatásának eredményéről*, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 15, i. 99, 57. karton.) Egy jelentésben olvashatjuk, hogy a differenciált igazságszolgáltatás a papság iránti nyomásgyakorlásként is működött: „Emil Kamody plébános felolvasta a pásztorlevelet, de aláírt egy, a kiáltványhoz hasonló dokumentumot és arra kérte a híveket, hogy őrizzék meg a nyugalmukat, mert csak a járási Nemzeti Bizottság szemrehányását provokálják ki.” Jozef Ometka plébánost és Gejza Luky káplánt viszont 500 koronára büntették, mert június 26-án felolvasták a pásztorlevelet, mindenféle kommentár nélkül. František Žák káplánnak 1000 koronát kellett fizetnie, mert kétszer olvasta fel a levelet és egy meglehetősen nyugodt hangú kommentárt is fűzött hozzá. (*Az Állambiztonság járási parancsnokának jelentése az Stb kerületi parancsnokának*, 1949. július 22., AMV – Levoča, f. R – 012 – „jelentések a Katolikus Akcióval kapcsolatos államellenes reakciókról”).

³⁶ A sors íróniája, hogy 1949. június 27-én Zsgyárban 60 ember megállította Fierlinger miniszterelnök-helyettes gépkocsiját egy plébános kevéssel azelőtti letartóztatása miatt. Így az egyház elnyomóinak egyike hirtelen az elnyomás áldozatának helyzetében találta magát. ... Az esetet leíró rendőrségi jelentés a következő szavakkal végződik: „... amikor elmagyarázta, hogy nem a plébánosról van szó, sőt egy fontos látogatásról ... a lakosok félrehúzták a fatörzseket az útról...” (*A CSKP kassai kerületi bizottságának távirata a CSKP KB-nak*, 1949. június 28., SNA – Bratislava, d. 2158, f. CSKP KB – titkárság, d. II/254, i. 254/5.) A pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltár igazságügy-minisztérium fondjában részletes dokumentációt találunk a 37 helységben lezajlott népi megmozdulásokról. Itt Bacuch, Búrszentmiklós, Zsgyár, Cirokahosszúmező, Alsószucs, Alsókorompa, Alsókubin, Drahóc, Újgyalla, Techna, Udvard, Csaca, Helpa, Hunfalva, Tökésújfalú, Komjatna, Léva, Lőcse, Ljeszek, Nagylőcsa, Lutilla, Marikova, Mezőlaborc, Nemsova, Kapipálvágás, Rapcsa, Ipolyság, Siroka, Piarg, Nagysurány, Trsztena, Tardoskedd, Valcsa, Valkó, Nagyfődemes, Zlichó és Zolymó szerepel ezekben az anyagokban.

A kérdéses hét megmozdulásai közül tragikus kimenetele miatt kiemelkedik a Csacán, 23-án szerdán bekövetkezett esemény. Az eset roppant különleges, mivel maguk a munkások kezdtek sztrájkolni vallási okokból! Az a kommunisták által pártfogolt „munkásosztály”, amelyről úgy hitték, feltétlen támogatójuk. A munkások körében vallási okokból keletkezett felkelés nagy zavart okozott.

A csacai Slovena gyárban bekövetkezett sztrájkjal ért tetőpontjára a munkások és a helyi kommunista párt elnöke közti feszültség. Ez utóbbi, egy köztudottan harcos ateista személy, 23-án reggel ismét támadni kezdte a püspököket, nagy haragot váltva ki ezzel a munkásokból. Amikor elterjedt a szóbeszéd, hogy az elnök rálőtt Szent Veronika képére, a munkások határozottan követelték elűzését. Hogy ezt elérjék, az éjszakai műszakban dolgozók félbeszakították a munkát, ragaszkodva ahhoz, hogy a pártelnökök kiszolgáltatassák nekik. Mikor megjelent, a munkások rátámadtak, ő pedig rájuk szegezve pisztolyát megállást parancsolt nekik. Ezután autóval sikerült a nemzeti bizottság épületébe menekülnie. Az események híre eljutott két gyárba, így egy 230 munkásból álló csoport megindult az elnök lakása felé. Súlyosan megsebesítették, majd mintegy ezren elfoglalták a TKB épületét, és követelték az elnök, a párttitkárok és még néhány személy kiadatását. A tömeg azzal vádolta őket, hogy elvették tőlük a papjukat és az egyházat. ... A végén 53 személy került börtönbe. (*Jelentés a CSKP csacai funkcionáriusa bántalmazásának bűncselekményéről*, 1949. június 27.; *A CSKP zsolnai kerületi bizottságának távirata a pozsonyi CSKP KB-nak*, 1949. június 23., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/4; 254/5.) A kommunista vezetők annyira súlyosnak találták az esetet, hogy 1949. június 23-án 14.30-kor Husák, Lukačovič és Holdoš repülővel Csacára ment. (*A pozsonyi CSKP KB távirata a CSKP zsolnai kerületi bizottságának*, 1949. június 23., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. II/254, i. 254/5.)

Miután megtapasztalták a nép érzékenységet, a hatalom irányítói elhatározták, nem idéznek elő több nyugtalanságot. Június 26-án, vasárnap titokban készenléti állapotba helyezték a titkosszolgálatokat, nagy figyelemmel kémkedtek minden misén, figyelték egész Szlovákia területét. Az ügynököket viszont figyelmeztették, ne látogassák és ne figyelmeztessék a papokat, és ne próbálják elvenni a pásztorlevelet. „A levél közlése – magyarázza a rendelkezés – várhatóan néhány katolikusban fokozni fogja a hisztérikus lelkiállapotot.” (*Jelentés a CSKP összes kerületi titkárának a biztonsági rendszabályokról*, 1949. június vége, SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/4.) Most nem a kommunistáknak kellett meglátogatniuk a papokat, nekik csupán az volt a feladatuk, hogy határozottan ígérjék meg, nem tartóztatják le őket. (*A belügyminisztérium távirata az összes csehországi és szlovákiai kerületi Nemzeti Bizottság elnökének*, 1949. június 29., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 197, i. 270/49.)

Ismét elszámították magukat. A nemzeti bizottságok, hogy következetesen végrehajtsák a parancsot, tömegesen hívták hivatalaikba a papokat. A „Részletes jelentés” leírja a kisszebeni hívek rejtélyes reakcióját. „A helyi plébános, Štefan Dolobáč bejelentette híveinek, hogy elhívták a nemzeti bizottságba, de nem fog megjelenni. Újra fel kellett volna olvasnia a körlevelet, de az ügynökök elkobozták tőle. Ezért késő délután önként összegyűltek a hívek, és mintegy száz ember vette körül a plébániát.” (*Az Stb összefog-*

láló jelentése a Katolikus Akcióval kapcsolatos utóbbi zavargásokról Szlovákiában, 1949. július eleje, SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/6.)

Ennek az időszaknak a legnagyobb és leghevesebb ellenállását éppen a „megjelentési parancs” okozta, mégpedig Lőcsén. Amikor a „biztonsági referens” elment a plébániára, hogy hívja a város esperesét, jelenjen meg a nemzeti bizottság hivatalában, és a plébános elment a bizottságba, az a hír terjedt el, hogy le fogják tartóztatni. Mintegy ezer ember rátámadt a nemzeti bizottság épületére és a sekrestyés letartóztatása miatt tiltakozott. Feldúlták a bizottság épületét és nekirontottak a belbiztonságiak állomáshelyének. Az éjszaka folyamán 130 személyt tartóztattak le. (*Az Stb összefoglaló jelentése a Katolikus Akcióval kapcsolatos utóbbi zavargásokról Szlovákiában*, 1949. július eleje, SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/6; Vnuk, 1996, 104.)

Annak ellenére tehát, hogy az ügynökök nem jártak többé körbe, hanem magukhoz hívták a papokat, a június 24–26-i hétvégén elszabadult a nép tiltakozásának második hulláma. Csak június 25-én, szombaton legalább 11 különböző helyen robbant ki ellenállás, nem kevesebb, mint 4500 személy részvételével. (Uo.) A kommunista vezetők nem hunyhattak szemet a nép állhatatossága fölött. Miközben a sajtó fáradhatatlanul próbálta meggyőzni a közvéleményt a Katolikus Akció „bámulatos sikeréről”, a kommunisták a taktika megváltoztatására kényszerültek, méghozzá a hívek haragjának nyomására. Emlékeztetünk rá, hogy június 19-én elrendelték, kobozzák el a pásztorleveleket és látogassanak meg minden plébánost. Négy nappal később elrendelték, hogy ne látogassák meg, hanem hívják meg őket. A hét végén azt a parancsot adták ki, hogy „ne kobozzák el a pásztorlevelet, ne látogassák meg és ne figyelmeztessék a plébánosokat.” (*Jelentés a CSKP összes kerületi titkárának a néhány szlovák helységben kirobbant zavargásokról, a pásztorlevél felolvasásáról és a biztonsági rendszabályokról*, 1949. június 26., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. 254/I, i. 254/4; *Az Stb 402A osztályának részletes jelentése Baš'ovanskýnak a pásztorlevél felolvasásáról*, 1949. június 20., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2159, b. 256, i. 256/I.; *Slánský távirata a CSKP összes összes kerületi irodájához a pásztorlevél olvasásáról*, 1949. június 28., SNA – Bratislava, d. 2158, f. ÚV KSČ – titkárság, b. 254/II, i. 254/5.) Végül bizonytalan időre félbeszakították az aláírásgyűjtést is. (*A CSKP KB Egyháziügyi Bizottsága ülésének jegyzőkönyve*, 1949. június 25., SÚA – Praha, f. 100/24, i. 47, n. 862, in: Kaplan 1994, 198.)

E folyamatot felgyorsította a püspökök magatartása is, akik folyamatosan kérték, olvassák fel a pásztorlevelet. 25-én, szombaton a futárok újból szétosztották, csatolva egy latin nyelvű utasítást is. Ez minden papot arra szólított fel Csehszlovákiában, hogy olvassa fel a levelet. A frissen szerzett tapasztalatokból okulva bátorította a papokat: „Ne hagyjátok magatokat megfélemlíteni, sem megfenyegetni. Olvassátok fel a levelet, még abban az esetben is, ha előljárótok hivatali pecsétjével ellátott olyan papír érkezne hozzátok, amely megtiltaná vagy visszavonná a levél felolvasását. E nehéz körülmények között az egyház ellenségei arra törekcsenek, hogy félrevezessenek minket. A Krisztusban hívő papok kötelesek engedelmeskedni előljáróik ezen parancsának ... Két példányt küldünk a levélből, őrizzék két különböző helyen a felolvasás pillanatáig ... Maradjatok szilárdak a hitben és előrelátóak a cselekedetekben. Ezt a rendelkezést elolvasás után azonnal égessetek el.” (*A belügyminisztérium távirata Baš'ovanskýnak a szlovákiai helyzetről* 1949. június 27-én 19 órától június 28-a 8 óráig, SÚA – Praha, f. 100/24, d. 48, i. 866/II.)

A püspököknek a pásztorlevél közzétételére irányuló fáradozását a Vatikán is bátorította. Ezt mutatja Gennaro Verolino internuncius váratlan körútja. Két nap alatt az összes püspököt meglátogatta. A beszélgetések tartalmát nem ismerjük, kivéve a Gennaro Verolino és Pavol Gojdič görög katolikus püspök között lezajlott találkozót. Verolino nyomást gyakorolt a püspökre, hogy a körlevelet tényleg felolvassák. Gojdič feltételezte, hogy kevesen olvasták föl, mivel a papok családjukra való tekintettel vonakodtak az ismertetésétől, de megígérte, biztatni fogja papjait. (*Jegyzőkönyv Alois Zmrzlik és Pavol Gojdič szembesítéséről az Stb prágai parancsnokságán*, 1950. december 19., ŠOA – Bratislava, f. államügyészség – SPT III/I, d. 100, b. Ján Vojtaššák és társai, i. RK2/57; ugyanennek a levéltárnak d. 101, i. „Varia” anyaga.) Ebből arra következtethetünk, hogy Verolino minden püspöktől tájékozódott a levél felolvasásának lefolyásáról.

Végül hány pap olvashatta fel a körlevelet? A kommunisták azzal dicsekedtek, hogy kevesen, számításaik szerint összesen 289 pap. (*Az Stb 402-A osztályának részletes jelentése a pásztorlevél felolvasásáról*, 1949. július 7., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/6.) Ezt győzelemként magyarázták. A főpapság viszont azt állította, hogy a papok 90 százaléka ismertette a püspökök üzenetét. Az internunciátúra titkára, Ottavio De Liva 1949 szeptemberében a külügyminisztériumban tett látogatása alkalmával eszerint tiltakozott Alexej Čepička miniszter beszéde ellen, aki azt állította, hogy a pásztorlevelet igen kevés pap olvasta fel. Ottavio De Liva visszavágott, hogy ellenkezőleg, 90 százalékról van szó. (*Jelentés De Liva látogatásáról a külügyminisztériumban*, 1949. szeptember 1., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 15, i. 99.) A különbséget valószínűleg nem csak a rendszer vezetőinek őszintétlensége okozza. Úgy tűnik, a kommunisták a felolvasást a szó szoros értelmében vették, vagyis csak azokat a papokat sorolták ide, akik a szöveget a szó betű szerinti értelmében, felolvasás útján közölték. A főpapság viszont mindenfajta beszédet figyelembe vett, amely valamilyen módon említett tett a püspökök üzenetéről. Ezen kívül nem látjuk okát, miért ne kellett volna felolvasni a körlevelet a június 25–26-i hétfőgén, amikor a kommunisták már felhagytak annak akadályozásával.

Mindazonáltal a tények a főpapságnak adtak igazat, mivel a pásztorlevélnek, amelyet a Vatikán kiközösítésre való készsége is támogatott, rendkívüli visszhangja volt. Az igazságügyi minisztérium összefoglaló értékelése szerint a nagyobb méretű ellenállásban 20–25 ezer ember vett részt. Bünvádi eljárás 1136 személy ellen indult, ebből 467-et ítélték el. (*Az Stb összefoglaló jelentése a Katolikus Akcióval kapcsolatos szlovákiai legutóbbi zavargásokról*, 1949. július eleje, SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/6; *Az Stb jelentése az igazságügy-minisztériumnak a Katolikus Akcióval kapcsolatos büntetőintézkedéseiről*, 1949. augusztus 23., SNA – Bratislava, f. Igazságügy-minisztérium, d. 559, b. 7.)

Egyre világosabbá vált, hogy az a próbálkozás, ami az eredeti egyház mintájára felépített szervezet létrehozására irányul, fokozatosan összeomlik. Azt tervezték, elszakítják a papságot a főpapságtól, ehelyett kiderült, hogy a papság a büntetéssel való fenyegetések ellenére is kész közvetíteni a főpapaság üzenetét. Azt is tervbe vették, hogy elszakítják a papokat a hívektől, ehelyett ez utóbbiak elkezdtek bátran védelmezni plébánosait, még ha sokszor nem is mindig elfogadható módon.

Maguk a kommunisták ismerték el, hogy a csehszlovák püspöki kar üzenete nem maradt visszhang nélkül, sőt, megállapították, hogy „negatívan befolyásolja az aláírásgyűjtést.” (*Baš'ovanský főtitkár személyes feljegyzései a CSKP KB elnökségi üléséről, 1949. június 24., SNA – Bratislava, d. 2158, f. ÚV KSČ – titkárság, b. II/254, i. 254/6.*) Még „nyugtalanítóbbak” voltak azok a jelzések, miszerint több párttag kijelentette, inkább kész elhagyni a pártot, de nem kerül összetűzésbe plébánosával. „Sok esetben nemcsak a párt tagjai – zárul a júniusi események értékelése –, hanem maguk a funkcionáriusok is szembehelyezkedtek az aláírásgyűjtéssel.” (*A kerületi állambiztonsági referensek összefoglaló jelentése az 1949. júniusi, szlovákiai helyzetről, 1949. június, SNA – Bratislava, f. MV titkárság/bizalmas, d. 196, i. 181/49.*)

Tisztázni kellett az egyház és a kommunizmus, ennek ideológiája és az egyház iránti hűség közti kapcsolatot. Ezt a viszonyt tárgyaljuk mélyebben a következő fejezetben, amelyben mindenekelőtt a Katolikus Akció és a kommunizmus kiközösítéséről fogunk beszélni.

III. III. A kommunisták és a Katolikus Akció tagjainak vatikáni kiközösítése. A szakadár mozgalom eltűnése

III. III. 1. A Katolikus Akció tagjai és a kommunisták kiközösítéséről szóló dekrétum

Az előző fejezet végén utaltunk rá, hogy a párt legfőbb vezetőinek fokozatosan szembesülniük kellett a Katolikus Akció kudarcával és a párttagok tétovázó magatartásával. Sorra érkeztek a hírek az Akció megfenekléséről és a lehangolt, egyre kevésbé aktív párttagokról. Sőt, arról is, hogy néhány plébános védelmére szervezett demonstrációban még kommunisták is részt vettek. (*A CSKP kassai kerületi bizottságának távirata a pozsonyi CSKP KB-nak, Baš'ovanskýnak, 1949. június 24., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. II/254, i. 254/5; A belügyminisztérium távirata Baš'ovanskýnak a június 27-e 19 óra és június 28-a 8 óra közötti szlovákiai helyzetről, 1949. június 28., SÚA – Praha, f. 100/24, d. 48, i. 866/II.*) A szepesi egyházmegyéből az a hír érkezett, hogy „a kezdetben oly ígéretes módon fejlődő Katolikus Akció mára már teljesen befuladt.” Ilyen körülmények között még a helyi pártszervezetek elnökei sem adják aláírásukat, feleségük és a lakosok nyomása miatt. (*A Párt Ellenőrzőbizottságának távirata, 1949. június 22., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. II/254, i. 254/4.*)

Több, ehhez hasonló vészjel hatására, már a püspökkari körlevél felolvasásának második vasárnapján, június 26-án, a kommunista vezetők újabb átfogó, az összes párttagot érintő intézkedést hoztak: mozgósítani kellett a kommunista pártot, hogy megállíthassák a Katolikus Akció összeomlását. Rendeletben szólították fel az összes kerületi bizottságot, dolgozzanak ki részletes tervet az egész párt, az összes országos szervezet és az egész munkásosztály mozgósítására. „Arra törekedjenek – figyelmeztetett Viliam Široký, a párt elnöke –, hogy még a legegyszerűbb háziasszony is megértse a párt politikáját és a Katolikus Akció értelmét”. (*Široký távirata a CSKP összes kerületi bizottságához, 1949. június 27., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. II/254, i. 254/5.*) Határozott célokat jelöltek ki, elsősorban az aláírásgyűjtés újraindítását, helyi la-

kosokból álló csoportok segítségével, akik személyesen látogatták volna a híveket; a Katolikus Akció kerületi és járási bizottságainak felállítását, olyan tekintélyes emberek vezetésével, akik nem „köztudottan kommunisták”; harmadsorban pedig a kezdeményezés párton kívüli személyek kezébe kerülésének megakadályozását; és végül a mozgalomhoz csatlakozó papok anyagi támogatását. (*Utasítás a Katolikus Akció érdekében vidéken követendő módszerekről*, 1949. június vége, SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/3.)

Mindezek megvalósításához hatékonyan fel kellett éleszteni a kommunista tömegek lendületét. Erre szolgált a váratlanul, már június 26-án, vasárnap összehívott gyűlés. Rendkívüli beszédet tartottak az állam és egyház kapcsolatáról a fővárosban 1290 kommunista előtt; Pozsony egész területén ugyanazon a napon 246 helyi kommunista csoport ült össze, hogy a különleges referensektől átvegyék az utasításokat. (*Jegyzőkönyvek a CSKP szlovákiai helyi bizottságainak üléseiről*, 1949. július 1–7., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2159, b. 260, i. 260/3.) Ez utóbbiak nem a saját elképzeléseik szerint beszéltek, hanem a párt legfelsőbb vezetése által kidolgozott „Vázlat az állam és egyház közötti jelenlegi kapcsolathoz” című irat alapján. Ennek tartalma nem új, ezért fölösleges ismétlés lenne idézni, elég csak egy jellegzetessége: meg kívánta győzni a sokszor „éretlennek” mutakozó kommunista tömegeket, hogy éppen a párt az, amely védi az egyházat, és a párt egyáltalán nem vallásellenes. Szó esett benne Klement Gottwaldról, aki megválasztása után Te Deumot kívánt. Azt mondták, hogy a párt mindig „jóindulatú politika” szerint halad előre. Azt állították, hogy a népi demokrácia a hitetlenekre és a hívőkre egyaránt számít. Voltak szempontunkból alapvető jelentőségű mondatok is a szövegben. „A Nemzeti Front vezető ereje a kommunista párt. A kommunisták az egyházhoz tartozók hitétől különböző eszmerendszert vallanak. Ezek a különbségek viszont a Köztársaság által minden polgárnak megszabott célok megvalósítását tekintve nem alapvetők. ... Kommunista pártunkban például különböző vallású emberek vannak.” (*Felszólalás tervezete az egyház és az állam közötti aktuális viszonyról*, 1949. június vége, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.)

A legfontosabb azonban továbbra is a Kominformnak a katolikus egyház elleni harc módját kidolgozó üléséről készült „Karlový Vary-i jegyzőkönyv” első mondata volt. Ebben azt szögezték le, hogy „a kommunista pártnak úgy kell tennie, mintha nem akarná szétverni az egyházat.” (Frei, 1973, 216.)

Ez a „tettetett jóindulat” nem kizárólag a vasfüggönynek ezen az oldalán volt tapasztalható. Ugyanezt a taktikát vetették be a nyugati országokban is, természetesen alkalmazkodva ahhoz, hogy azok az országok nem álltak közvetlen szovjet befolyás alatt. Giuseppe Alberigo a következőket állapította meg: „Róma valóban útjában áll a népi demokrácia elterjedésének a kelet-európai országokban, ... és a kommunista párt megerősödésének elsősorban Olaszországban és Franciaországban.” [Concilium 7 (1975) 148.] Eléggé ellentmondásos módon éppen Olaszországban, abban az országban működött a nyugati országok legerősebb kommunista pártja, amelyről a pápának közvetlen tapasztalatai voltak, amely a katolikusok irányában is „tárt karú” politikát folytatott, amely aggodalommal töltötte el az egyházi köröket. [Concilium 7 (1975) 149. [1213]] Ezen kívül, Andrea Riccardi állítása szerint, a Vatikánban meg voltak arról győződve, hogy az olasz

kommunista párt is Moszkvától kapja az utasításokat (Riccardi, 1988, 88.), vagyis összehangolt terv szerint történik minden... A pápának valójában már 1949 elejétől meggyőződése volt, hogy létezik egy összehangolt terv, ami arra irányul, hogy elszakítsa Rómától a különböző országokban létező katolikus egyházat. „Ebben a légkörben érett meg az elhatározás – mondja Riccardi – a kommunisták kiközösítésére.” (Riccardi, 1988, 88.)

A kommunisták beszívargása az egyházba, a katolikusok és a kommunisták megállapodásának folyamatos erőltetése, a szándékosan okozott zavar és a homályos szándékok valóban határozott és világos megnyilvánulást kívántak az egyháztól. Témánkból kiindulva két hivatalos iratot vizsgálunk meg: az 1949. június 20-án kiadott, a Katolikus Akcióhoz csatlakozók kiközösítéséről szóló és a néhány héttel később közzétett kommunisták kiközösítését tárgyaló dekrétumot. Ezek a dokumentumok természetesen nem szemlélhetők egymástól függetlenül. Az egyik értelmezi a másikat és bizonyos értelemben függnek egymástól. A Katolikus Akció tagjainak kiközösítése nem más, mint a kommunisták ellen hozott dekrétum megelőlegezése, szűkebben értelmezve és a Csehszlovákiában lezajlott eseményeket is figyelembe véve, az utóbbi megfelelő megvalósítása. Tehát ha a Katolikus Akció tagjai ellen hozott kánonjogi büntetés időben is megelőzi a kommunisták ellenit, nehezen érthető meg, ha nem a második kiközösítéssel együtt nézzük. A másik indok, hogy ezt a két dokumentumot egyszerre vizsgáljuk, az, hogy az egyes hívekre történő alkalmazásuk szó szerint megegyezik, amit könnyen megérthetünk, ha figyelembe vesszük a kiadásuk között eltelt rövid időt. Mindez elég magyarázatot ad arra, hogy következő elemzésünket miért kezdhetjük csak és kizárólag az időben később kiadott dekrétummal, amely a kommunizmus ellen született.

Nem általános és elvont dokumentummal állunk szemben. Meghatározott történelmi körülmények hatására született, nagyon konkrét és tömör. Négy kérdésre ad választ és két részre tagolható. Az első rész azokkal a megnyilvánulásokkal foglalkozik, amelyek közvetlenül vagy közvetve támogatják a vallásellenes tevékenységeket és tanokat, a második azokra vonatkozik, akik vallják, védik és terjesztik a kommunizmus materialista és keresztényellenes tanait. [La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 318; mértékadó kommentárhoz: Apollinaris 22 (1949) 57–70.] A párttagságra és a kommunista pártok támogatásának törvényességére vonatkozó első kérdésre elutasító választ ad, mivel „a kommunizmus valójában materialista és keresztényellenes, a kommunizmus irányítói pedig, jóllehet szóban többször kijelentették, hogy nem harcolnak a vallás ellen, tényszerűen mind elméletben, mind gyakorlatban Istennek és az igaz vallásnak, Krisztus egyházának ellenségei”. [La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 316.] Később az *Osservatore Romano* e pont fejtegetése közben hozzáfűzte, hogy ezt nemcsak magára a pártra kívánták vonatkoztatni, hanem azokra a szervezetekre is, amelyek közvetlenül a kommunisták irányítása alatt állnak. [L'Osservatore Romano 172 (1949) 1.] Ilyenek például a kommunista ifjúsági vagy szakszervezetek. A szlovák püspökök, az ország akkori aktuális helyzetének megfelelően, a párttagokra gyakran gyakorolt nyomást figyelembe véve kommentálták ezt a cikket. „El lehet tûnni, hogy valaki a kommunista párt tagja legyen a nagy kockázat miatt, ha ezt a megélhetése vagy a családtagja, illetve hasonló, igen súlyos indok miatt teszi. De ebben az esetben is el kell utasítania a kommunisták egyházzal kapcsolatos terveit, és sem anyagilag, sem erkölcsileg nem szabad támogatnia törekvései-

ket.” (*Utasítások a kommunizmus támogatóit kiközösítő dekrétumról*, 1949. július vége, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89. b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a püspöki kúriákon dolgozó biztosok jelentései”)

A dekrétumban feltett második kérdés ugyanolyan aktuális volt, mint az első. Azokra a könyvekre vonatkozott, amelyek valamilyen módon a vallást, az egyházat és főpapjait támadták és védték a téves és az Apostoli Szentszék által elítélt tanokat. [L'Osservatore Romano 172 (1949) 1.] A szlovák püspökök kommentárjai a kérdéssel kapcsolatban leginkább a sajtó égető problémájára vonatkoztak. „Nem csupán a kommunista sajtóról van szó – magyarázzák a püspökök –, hanem más pártok sajtójáról is, amennyiben ezek az egyházzal szemben védik a kommunista tanokat, ... kikezdi az egyház tanítását és támadják a püspököket. Ezért egy katolikus nem írhat ilyen újságba,³⁷ és még kevésbé lehet annak szerkesztője.” (*Utasítások a kommunizmus támogatóit kiközösítő dekrétumról*, 1949. július vége, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89. b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a püspöki kúriákon dolgozó biztosok jelentései”).³⁸ Majd azt fejtetik, hogy a dekrétum közvetve tiltja minden katolikusellenes sajtótermék beszerzését és tárolását, mivel a beszerzés egyenlő a támogatásával, ami pedig kifejezetten tilos. Nem számít bűnnek, ha valaki ilyen újságot megvesz azért, hogy a gazdaság és a politika kérdéseiben tájékozódjon, ha nem hagyja magát befolyásolni azon cikkek által, amelyek ateista és materialista tanokat terjesztenek. Nem számít bűnnek, ha tudósok és papok olvassák, hogy megismerjék e véleményeket, hogy megcáfolhassák. De ügyelni kell az esetleges botrány elkerülésére a kommunista újságok beszerzésénél. (Uo.)

A Csehszlovák Köztársaság akkori viszonyai között nagy jelentősége volt, hogy a főpapság aprólékosan megmagyarázza a „tudatosság” és a „szabadság” fogalmát a párt-hoz vagy a szakadár Katolikus Akcióhoz tartozás esetében. Ezek már a dekrétum által szintén elutasított harmadik kérdésre vonatkoznak. A kérdés az, hogy „azok a hívek, akik tudatosan és szabadon tesznek olyan dolgokat, amelyeket az 1. és 2. pont magába foglal, szentségekhez járulhatnak-e.” [L'Osservatore Romano 15 (1949) 7.] Ami a „tudatosság” mértékét illeti, a szlovák főpapok megengedték olyan személy feloldozását, aki csak a gazdasági reformok miatt csatlakozott a kommunizmushoz, anélkül, hogy tudatában lett

³⁷ Holdoš úgy kérte Strehár plébánost egy cikk megírására, hogy azt javasolta neki: „Ha nem kívánja aláírni, a legteljesebb diszkréciót biztosítjuk. Ez lehetőség olyan hírek terjesztésére ..., melyek szerint, aki nem engedelmeskedik az egyházi hatalmasságoknak, ki lesz kiközösítve.” Strehár ezután elküldte a cikket, melyet publikáltak is, aláírása nélkül, azonban hozzátette, hogy „amit írtam, tárgyilagosan tettem, de megbízhatatlan források alapján.” (*Holdoš levele Strehár plébánosnak*, 1949. július 22.; *Strehár plébános levele Holdošnak*, 1949. július 28., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88. b. 90 – „egyházi ügyek”, i. 1/538/49/I.)

³⁸ 1949 folyamán adták ki például Šejnman könyvét, a Vatikán a két világháború között címmel, melyet ingyen, tömegével küldtek a plébániákra. Az idézett dekrétum szellemében, 483 pap visszaküldte a könyvet és 121 pap egyenesen olyan kifejezéseket írt a borítékra, mint „nem rendeltük meg”, vagy „vissza!”. Ugyanígy, a canterbury-i „vörös” érseki helynök, Hewlett Johnson 'A szovjet ereje' című könyvét 334 pap küldte vissza. (*Azon papok listája, akik visszaküldték a 'Vatikán a két világháború között' című könyvet*, é. n.; *Azon papok jegyzéke, akik bontatlan borítékban küldték vissza a 'Vatikán a két világháború között' című könyvet*, é. n.; *Azon papok jegyzéke, akik visszaküldték az 'A szovjet ereje' című könyvet*, é. n., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 91. b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „különböző közlemények a szlovák papokról”).

volna lényegében keresztényellenes eszmerendszer voltáról. A püspökök viszont kétségbevonták, lehetséges-e, hogy ezt valaki ne tudja. Hasonlóképpen engedélyezték az olyan személy feloldozását, aki kényszerűségből és csak *pro forma* volt kommunista. (*Utasítások a kommunizmus támogatóit kiközösítő dekrétumról*, 1949. július vége, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89. b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a püspöki kúriákon dolgozó biztosok jelentései”).

A szlovák püspökök megjegyzése az utolsó, negyedik kérdést illetően viszont rövid és egyértelmű volt: kiközösítettnek nemcsak azok a kommunisták, akik vallják, védik és terjesztik a materialista és keresztényellenes tanokat, hanem azok is, akik vallják, védik és terjesztik ezeket, ha nem vallják is magukat nyíltan kommunistának. (Uo.)

Az általunk eddig vizsgált szövegben a kommunizmust kiközösítő dekrétumhoz fűzött kommentár alapvető mondata az volt, amellyel a püspökök kötelezik a híveket, hogy csak súlyos fenyegetettség esetében legyenek tagjai a pártnak, és utasítsák el az egyházzal kapcsolatos kommunista terveket. Szó szerint ez így hangzik: „El kell utasítani viszont az egyházat érintő kommunista tervet, többek között a *Csehszlovákiában a kommunisták által létrehozott és terjesztett Katolikus Akciót* és sem anyagilag, sem erkölcsileg nem szabad támogatni a kommunisták törekvéseit.” (Uo.)

Lám, ezért mondtuk az elején, hogy a két dekrétum egymásba fonódik és kölcsönösen magyarázza egymást. Sőt, az is nagyon jelentős, hogy míg a főpapság a kommunizmusra vonatkozó dekrétummal nagyon röviden, egy oldalon foglalkozott, addig a Katolikus Akció kiközösítésének magyarázata, amelyet a kommunizmus elítélése után adtak ki, 17 ekkleziológiai, krisztológiai és kánoni magyarázatokkal ellátott cikkből áll, hét, sűrűn teleírt oldal.

Az *Instructio de 'Actione Catholica'*³⁹ nem pásztorlevél volt, inkább egyfajta tanulmányozásra szánt magyarázó anyag, amelyet elsősorban a papoknak, másodsorban pedig a híveknek szántak. Ján Vojtaššák püspök a következő felhívást fűzte a dokumentumhoz: „Először ti magatok gondoljátok végig ezt az intézkedést, Krisztus egyházának egységéhez híven, majd bekezdésről bekezdésre olvassatok fel belőle híveiteknek. Füzetek hozzá magyarázatot is, és tegyetek róla, hogy hasson azokra, akik ebben, mint Krisztus egyedüli és eredeti egyházának, a katolikus egyháznak hű gyermekei részt vesznek. Hívjátok fel figyelmüket az azonnali és örök balsorsra is, amely azokat sújtja, akik tudatosan és szabad elhatározásukból elhagyják az egyházat. Korunk azt kívánja, hogy a papság prédikációiban, sőt, még inkább a hitoktatásban gyakran elmagyarázza a felnőtteknek az igazságot a katolikus egyházzal kapcsolatban.” (*Vojtaššák levele 'Utasítások a szakadár Katolikus Akcióval kapcsolatban'*, 1949. augusztus 30., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a kúriákon dolgozó felügyelők jelentései”).

³⁹ Egy latin és egy szlovák nyelvű szövegből dolgoztunk. Az iratok stílusából ítélve a szlovákot a latinból fordították. A másodikat a beszercebányai (Neosoliensis) kúria szignálta, az előbbi pedig Vojtaššák püspök. Úgy tűnik, a szöveg vagy a püspöki konferenciától, vagy magától a Vatikántól származik és az ország egész papságának szánták. (*Instructio de 'Actio Catholica'*, 1949. augusztus vége; *Vojtaššák levele 'Utasítások a szakadár Katolikus Akcióval kapcsolatban'*, 1949. augusztus 30., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a kúriákon dolgozó felügyelők jelentései”).

Az *Instructio* magva a 11. pont, amely kíméletlen kritikával leplezi le a szakadár Katolikus Akciót. Először részletesen megmagyaráz néhány dogmatikai alapvetést, amit az Akciót az „ördögi találmány” vádjával illető, súlyos szavakkal vezet be. Szó szerint azt mondja, hogy azok, akik lerombolják a társadalmi rendet, akik elfordítják az embereket Istentől, akik megtagadják és támadják az egyházat, „minden elképzelhető és elképzelhetetlen eszközt felhasználnak, ... legújabban a Csehszlovákiában létrehozott ördögi találmányt, a Katolikus Akciót is. A pokol találmánya volt, hogy Krisztus egyházában megbontsa a fegyelmet, az engedelmességet, illetve a papság és a hívek egységét. Ezért a papság legyen éber, és bátran támaszkodjék a Szentszék legfőbb kongregációjának határozataira.” (Uo.)

A dokumentum ezután szó szerint idézi a kiközösítés szövegét, majd kifejti az egyház krisztológiai alapját. Jézus Krisztus, az Isten Fia, a Megváltó, a mi Urunk és legfőbb Biránk Péterre, mint alapra építette egyházát. Péter utódai, a pápák irányítják az egyházat. Az egyház tökéletes és független minden világi hatalomtól. A pápa a legfőbb tekintély, rendelkezik a legfőbb hatalommal, az egyetlen alap, amely a megdönthetetlen egyházat tartja. Ezután a magyarázat az Úr imájától [*Legyenek mindnyájan egy. (Jn 17,21.)*] eljut egészen a hit, a szentségek és a testvériség főpapi tekintély alatt álló egységéhez. Ezek elválaszthatatlanok, mivel az egyház Krisztus titokzatos teste. „Lényegi és eltörölhetetlen része – folytatja a következő paragrafus – a hívők egysége a Fövel, Jézus Krisztussal, a hitben és az egyház szentségeiben, ... látható földi helytartójának irányítása alatt.” (Uo.) Ezt követi a magyarázat, valójában mit is tesz az a személy, aki ezt az egységet lerombolja. „Szétszaggatja az egyházat, amelyet az Úr drága vére megváltott, és eladja az ördögnek, aki minden széthúzás és romlás atyja. ... Aki semmibe veszi a legfőbb pásztort vagy az egyház más törvényes tekintélyét, az magát Krisztust, a Bíró veti meg.” (Uo.)

A fentebb bemutatott gondolatmenetet hosszú magyarázat követi a schisma lényegéről. Ezt a következőképpen definiálták: szörnyű vétek, támadás az egyház tekintélye és egysége ellen, lázadás a pápa és a püspökök ellen. Még ha csupán a püspökök ellen irányul is, akkor is ennek számít, közvetett lázadás a pápa ellen, mivel a főpapi hatalom szétválaszthatatlan. A dokumentum ezután fokozatosan rátér korának kérdéseire. „Az elszakadás a római pápától meghatározó, elegendő ahhoz, hogy valakit szakadárnak nevezzünk. A római pápától független egyházi tekintély kisajátítása a szakadásnak az a foka, amikor öntelt lázadó személyek, az egyház ellenségei, egység nélkül Krisztus egyházával új, kis egyházakat és a hitet megtagadó csoportokat alapítanak. Ebben mindazok bűnösök, akik egyházi ügyekben gyűléseket és tanácsokat szerveznek, mintha az ő hatastörkörbe tartozna az egyház legfőbb vezetése.” (Uo.)

A 11. pont részletesen felsorolja azokat az okokat, amelyek miatt a Katolikus Akció joggal nevezhető szakadárnak. Hitehagyók, eretnekek és hitetlenek alapították. Világiak és gyakran püspökeik által mellőzött és velük összetűzésbe került papok irányítják. Sőt, ha ezek a püspökeiktől és a Szentszéktől kapott figyelmeztetés után kitartanak állásfoglalásuk mellett, és megpróbálják irányításuk alá vonni az egyház ügyeit, lázadókká válnak. Maga a „Katolikus Akció” név is félrevezetés, álarc a kevésbé tájékozott emberek megtévesztésére. Félrevezetők azok a kijelentések is, amelyek hűséget esküsznek a pápának és a püspököknek, de csak üres szavak, amelyek leplezik a valódi szándékot,

üres szavak, mivel soha nem teljesítik amit ígérnek. Ez az „Akció” oltalmazza és védi a főpapokkal szembehelyezkedett papokat, gátolja az egyház törvényhozói, tanító, bírói és vezető hatalmának gyakorlását. (Uo.)

Ezek kimondása után az *Instructio* a gyakorlati kérdésekre tér rá. Miután elmagyarázza a kiközösítést és annak következményeit, ismerteti a megfelelő magatartást a gyónatószekben. Később látni fogjuk, hogy a kiközösítés érvényesítése éppen a gyónató pap személyére volt különösen veszélyes. Ezért felszólították a papokat: „Legyetek éberek, állhatatosak és erősek. Krisztus jó katonái módjára jó harcot vívunk Istenért, törvényeiért, az egyház jogaiért, hogy egyszer elnyerhessük minden javak adományozójától az örök élet hervadhatatlan koszorúját.” (Uo.)

E záró buzdítás különösen időszerű volt. A hatalom vezetői elhatározták, szigorúan megbüntetik mindenkit, aki megkísérli a kiközösítés végrehajtását.

III. III. 2. A Katolikus Akció és a kommunizmus büntetésének életbe léptetése és az ennek megakadályozására tett kísérletek

Amikor a püspökök pástorlevél útján kihirdették a Katolikus Akcióhoz tartozók kizárását az egyházból, és amikor a levelet felolvasása után egy nappal a Szentszék dekrétuma is megerősítette, a kommunista vezetők elhatározták, hogy „nem reagálnak, nyugodtan és türelmesen beszélnek az egyház és az állam közti tárgyalásokról, és megmagyarázzák az okokat, amiért a püspökök félbeszakították”. (*A CSKP KB Egyházügyi Bizottsága ülésének jegyzőkönyve*, 1949. június 24., SÚA – Praha, f. 100/24, i. 47, n. 862, in: Kaplan, 1994, 164.)⁴⁰ Két nappal később Čepička egyik beszédében, anélkül, hogy nyíltan kimondta volna, közvetetten utalt a Katolikus Akció elítélésére. „Népünk és kormányunk nem fogja engedni, hogy bárkit üldözzenek és megrövidítsenek azért, mert a Katolikus Akcióhoz tartozik. Mindazok, akik megkísérelték, vagy valamilyen módon kísérletet fognak tenni a papok szabadságának korlátozására, ... felelni és bünhődni fognak, hogy megsértették az állam törvényeit.” [Rudé Právo 149 (1949) 1.]

A kommunizmus elleni dekrétum alapjaiban cáfolta meg a miniszter érvelését, különösen azt a vég nélkül ismételt kijelentést, hogy a kommunisták eredendően jóindulattal viseltetnek az egyházzal szemben. Közzététele után Čepička keményen és kretelés nélkül kijelentette, hogy „mindazok, akik eltűrik, hogy hazánk területén alkalmazák a Szentszék kongregációjának dekrétumát, árulást követnek el államunk és népünk életelvi ellen.” (Riccardi, 1988, 92.)

A Čepička által emlegetett „életelvek” a valóságban nem is annyira az állam és a nép érdekeit szolgálták, mint inkább a pártét. Az idő előrehaladtával néhány nyugtalanító hír ju-

⁴⁰ E döntés ellenére a *Lud* című lap közölte a Katolikus Akció elítélésének hírét, az egyik haladó papot, Plojhart idézve, aki szerint: „e lépésével a Szentszék szembekerült az egész csehszlovák néppel, melynek többsége katolikus és szilárdan támogatja a kormányt. E kommentár ellenére a kommunista rendszer irányítói, hogy meggátolják a hír terjedését, eldöntötték az említett lap példányainak elkobzását. Sikerült elkobozni az újság teljes vidéki kiadását, de a fővárosban elkéstek.” (*A CSKP KB Egyházügyi Bizottsága ülésének jegyzőkönyve*, 1949. június 24., SÚA – Praha, f. 100/24, i. 47, n. 862, in: Kaplan, 1994, 164.; *Lud* 145(1949)1.)

tott el a kommunista vezetőkhez olyan személyekről, akik nemcsak fontolgatták bennmaradásukat a pártban, hanem egyenesen ki is léptek. Čepička személyesen kapott olyan jelentéseket Szlovákiából, amelyek szerint a templomokban felolvasott dekrétum a kiközösítésről nagy hatással volt a szlovák párttagokra, néhányan visszaadták tagsági könyvüket. Bartovce polgármesterét amiatt jelentették fel, hogy többekkel együtt ki szándékozik lépni a pártból és le akar mondani tisztségéről. (*Titkos jelentés Čepička miniszternek*, VHÚ – Praha, f. 100/52 – A. Čepička, d. 15, i. 96, 114. karton.) Nyugat-Szlovákia néhány területéről olyan tudósítások érkeztek, melyek szerint a kommunisták több faluban „eldobták jelvényüket, ... és keresztet tűztek a helyére”. (*Jelentés a pozsonyi CSKP KB Káderosztályának*, 1949. június 18., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”). Közép-Szlovákiából azt a jelentést kapták, miszerint a papok különböző pásztorlevelek felolvasásával befolyásolják a híveket. Ennek következtében sok hívő inkább a pártot hagyja ott, nem az egyházat. „Így fordulhat elő, hogy néhány párttag felkeresi a szlovák kommunista párt hivatalát, és visszaadja igazolványát”. (*Ügynöki jelentés, n. a-1603: Zmrzlík titkár kihallgatásából származó újabb ismeretek*, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 84, 39. karton.) Nemesztó környékén néhány személy minden indok nélkül kilépett a pártból. (*Jelentés Ladislav Poláček esperesről*, VHÚ – Praha, f. 100/52 – A. Čepička, d. 15, i. 96, 84. karton.) Ugyanebből a városból jelentették: Mária Gogolárová, a járási nemzeti bizottság tisztviselője azzal a magyarázattal adta vissza pártkönyvét, hogy fél a kiközösítéstől. Szintén emiatt hagyta el a helyi pártszervezetet Berzevicén 20–28 tag, beleértve a helyi nemzeti bizottság elnökét és a Nemzeti Front Akcióbizottságának vezetőjét. (*Ügynöki jelentés Mária Gogolárováról az Stb-nek*, 1949. augusztus 31., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83, 50. karton.)⁴¹

Ezek a június, július és augusztus során beérkező hírek természetesen nem tűnnek számottevőnek, de mindenképpen határozott tendenciát mutatnak, amely a dekrétum hatására tömeges kilépést eredményezett a pártból. Érthető, hogy az Állambiztonsági Hatóság minden egységét kötelezték annak felderítésére, milyen mélyen hatotta át a nép tudatát a kiközösítés, ennek következtében milyen a hangulat, és a papok mi módon igyekeznek ezt gerjeszteni. „Mivel a kiközösítés közzététele – tájékoztat a távirat – igen nagy horderejű mozzanat ... az állam és az egyház közötti kapcsolat fejlődése és a hívők hangulata szempontjából, kísérjék fokozott és állandó figyelemmel. ... A legfontosabb eseményekről tegyenek jelentést telefonon, vagy futárok segítségével.” (*Az Stb 457A osztályának jelentése a kommunisták kiközösítésének folyamatáról és megvalósításáról*, 1949. július 24., AMV – Levoča, f. B10 – 7: „a belügyminisztérium kerületi igazgatása – Eperjes”, i. 32.) Ezután

⁴¹ Úgy tűnik, hogy a kommunisták e viselkedését a gyakori családi konfliktusok okozták. Az esetek, amelyekről tudunk, meglepően hasonlóak, bár Szlovákia eltérő vidékeiről származnak. Az északi területekről a következő megállapítást olvashatjuk: „Sok kommunista lelki konfliktusba keveredett a családjával, hiszen funkcionáriusként és kommunistaként a kiközösítés fenyegeti őket”. Egy másik ügynök szerint még a párt helyi csoportjainak elnökei is feleségeik nyomása alatt állnak ... nem írhatnak alá. A körmöcbányai bizottság jelentése szerint: „meg kell említenünk a családi konfliktusokat, azokban az esetekben, mikor a férj a párt tagja, a feleség pedig túlzottan katolikus”. (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. augusztus 6–12., AMV – Levoča, f. „a belügyminisztérium helyi igazgatása – Kassa”, i. 52; *A párt ellenőrzőbizottságának távirata*, 1949. június 22., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – titkárság, d. 2158, b. 1/254, i. 254/4; *Napi jelentés*, 1949. augusztus 17., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92, b. „napi jelentések – 1949 – a Katolikus Akció kiáltványa”, i. „július”).

a titkosszolgálat parancsnoka a következőképp indokolta az utasításokat: „Az utóbbi időszakban előfordultak esetek, hogy papok ... megtagadták a gyóntatást, az esketést és a temetést olyan személyektől, akik aláírták a kiáltványt vagy a CSKP tagjai.” (Uo.)

Ahhoz, hogy a folyamatot meg tudják fékezni, fel kellett deríteniük, hogyan akarják közzétenni és életbe léptetni a kiközösítést. Két lehetőségük volt. A Gojdič püspök környezetében működő néhány ügynök által szerzett hírek szerint az összes püspöknek ünnepélyesen és egyszerre kellett volna kihirdetni a kiközösítést. (*Jelentés az iglói 18 órai eseményekről*, 1949. június 30., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – főtítkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/4; *Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. október 7–13., AMV – Levoča, f. „a belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.) Ennek a lehetőségét viszont kizárta az a körülmény, hogy betiltották a zarándoklatokat, és a papi gyűléseket is teljes ellenőrzés alatt tartották.

Ha a kiközösítés kihirdetésének ezt az első módját meg is akadályozhatták, a második esetében hasonló módon már nehezen tudtak eljárni. Egy kém jelezte, hogy „papi körökből szivárgott ki az az információ, mely szerint a kommunista párt összes tagjának kiközösítéséhez semmiféle nyilvános kihirdetés nem szükséges, csak a bűnbocsánat szentsége. A gyónónak fölteszik a kérdést, aláírta-e a kiáltványt... és meggyőződéses kommunista-e. Ha a gyónó megbánás nélkül kijelenti, hogy meggyőződéses kommunista és aláírta, kimondják rá a kizárást az egyházból. Azt mondják, azért választották ezt a módszert, hogy ne keltsenek nyugtalanságot a hívek körében.” (*A katolikus papság körében terjedő hírekről készült titkos jelentés*, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52 – A. Čepička, d. 15, i. 96, 58. karton.)⁴²

Nem nehéz elképzelni, hogy a titkosszolgálatok felett korlátlanul rendelkező kommunisták hogyan akartak megküzdeni a gyónás problémájával. Olmütz kommunista párttitkára, dr. Hajzler titoktartást megszegő információja szerint a gyóntatók megfigyelésére különleges ügynökök kellettek, akiknek az volt a feladatuk, hogy elmenjenek gyónni, jelentsék ki magukról, hogy kommunisták, és figyeljék meg a pap viselkedését. [The Tablet 5707 (1949) 237.]⁴³

⁴² A püspökök arról tájékoztatták a gyóntatókat, hogy a vezeklőnek tudomására kell hozni a Katolikus Akció elhagyásának kötelezettségét. Az elégtétellel kapcsolatban kijelentették, hogy szigorúbbnak kell lennie az átlagosnál, tehát vagy zarándoklat, vagy egy teljes hónapon át a Hiszekegy napi, vagy a Mi Atyánk naponta kétszeri imádkozása. Mindig az 'Anyaszentegyház védelmében' könyörgést kell felajánlani. Egy másik intézkedés arra az esetre vonatkozott, ha a gyónó a szentségekhez jutás után botrányt okozna. Ekkor a megfelelő módon a bűnt nyilvánosságra kell hozni. Az egyházi büntetés alóli felmentésre a következő előírási formulát használták: „Dominus Noster Jesus Christus te absolvet et ego auctoritate ipsius et facultate mihi ab Ordinario meo N. M. delegata te absolvo a vinculo excommunicationis, in quam propter adhaesionem schismaticae actioni catholicae incurristi et dispenso ab infamia et restituo te communitati et unitati fidelium et sacris Ecclesiae sacramentis in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.” (*Vojtaššák jelenleg szükségesnek tarott utasításai a papságnak*, 1949. szeptember 3., AMV – Levoča, f. B10 – „a belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 14.)

⁴³ Biztos, hogy a gyóntatók és a gyóntatószék mindig vonzotta a kommunisták érdeklődését, meg voltak róla győződve, hogy a gyónás a leghatásosabb eszköz, mellyel az egyház befolyásolhatja a híveit. Az egyik jelentésben például azt olvashatjuk, hogy „... Mořic Picha püspök gyóntatója a jezsuita rendfőnök, ... Domeš atya, egy kimondottan reakciós pap, a Vatikán feltétlen híve, ... ő a felelős a püspök minden cselekedetéért. ... Az Egyháziügyi Osztály már értesítette erről az Stb-t.” (*A prágai Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése*, n. 58, 1949. december 29., SÚA – Praha, f. ÚAV SNF, d. 37, i. „napi jelentések – december”).

Az elszánt, felelősséggel cselekvő papok megfélemlítésére augusztus elején széles körben közzétették Alois Fajstl pap esetét. Vádirata részletesen leírja „bűnét”: „Alois Fajstl vádlott, katolikus káplán, ... elment Žofie Paclíkovához, aki súlyos tüdőgyulladásban szenvedett, és az utolsó kenet felvételét kérte. A szertartás előtt a vádlott megkérdezte a súlyos beteg Žofie Paclíkovától, tagja-e a CSKP-nak. Az igenlő válasz után a vádlott kijelentette, hogy a pápa és a püspökök rendelkezése szerint a kommunista párt egy tagja sem kaphat feloldozást és más szentségekben, illetve egyházi temetésben sem részesülhet. Kijelentette, ha az érdekelt fél szentségekhez akar járulni, ki kell jelentenie, hogy otthagyja a pártot. ... Vádlott akkor sem változtatta meg álláspontját, mikor nevezett kétségbeesetten kezdte bizonygatni, hogy hívő katolikus.” (*Alois Fajstl sebranicei plébános ítélete*, 1949. augusztus 3., SNA – Bratislava, f. MS, d. 559, b. 7.) Az ítélet a továbbiakban megállapította: mikor Alois Fajstl életbe léptette a kommunisták kiközösítését tárgyaló pápai dekrétumot, „külföldi, ellenséges hatalom támogatójaként viselkedett, ... fel akarta forgatni a CSKP által irányított Cseh és Szlovák Nemzeti Frontot, vagyis megpróbálta felszámolni, illetve megdönteni a Köztársaság népi demokratikus gazdasági és társadalmi rendszerét. ...” (Uo.) A büntetés meghatározása alapján Alois Fajstlt hazaárulás bűnében találták vétkesnek. Az ítélet látványosan túlzó volt. A papot 8 év börtönre ítélték három hónap szigorítással, 10 000 korona pénzbírságot kellett fizetnie, elkobozták minden személyes vagyonát, és 10 évre megfosztották állampolgári jogai gyakorlásától. (*Titkos jelentés az Alois Fajstl elleni eljárásról*, július 16., VHÚ – Praha, f. 100/52 – A. Čepička, d. 15, i. 96, 28. karton.)⁴⁴

Gyaníthatjuk, hogy Paclíková elvtársnő „gyónása” hajmeresztő provokáció volt, nem csak amiatt, hogy a „súlyos beteg” már két héttel később Alois Fajstl ellen tanúskodott, hanem mert másként megmagyarázhatatlan lenne, hogy egy ember, aki valóban gyónni szeretne, sőt ragaszkodik a szentség felvételéhez, később képes legyen egy pap ellen tanúskodni. A kommunisták számára nagyon fontos volt, hogy megtudják, milyen viszhangja volt az esetnek, Alois Fajstl széles körben híresztelt, igen szigorú büntetésének a papok között.⁴⁵ Zsolna kerület párttitkára már egy héttel Fajstl esetének közlése után kijelentette, hogy „aggódó papokról kaptunk információkat, ami – mint mondják – a gyónások alkalmával is lemérhető, ahol már nem érdeklődnek a CSKP tagság felől.” (*A CSKP zsolna kerületi titkárságának jelentése*, 1949. augusztus 10., VHÚ – Praha, f. 100/24 – Gottwald, d. 48, i. 866, 298. karton.) Ez természetesen nem volt érvényes mindenhol és minden papra. Ide kívánczik egy bátor plébános, Vecsey példája: a kiközösítő határozatra emlékeztetett egy rendőrt, aki templomban akart esküdni. Amikor utóbbi fenyegetésként Alois Fajstl esetével hozakodott elő, a plébános így válaszolt: „Száz évre is börtönbe vethettek, akkor sem szolgálhatok két úrnak.” (*A belügyminisztérium jelentése a szentségek kiszolgáltatásának visszautasításáról a CSKP tagjainak és a kiáltvány aláíróinak*, 1949. augusztus 26., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – főtitkárság, d. 2159, b. 257, i. 257/3.)

⁴⁴ Az eljárás körülbelül száz meghívott személy előtt zajlott, akik „politikailag éretten reagáltak”. (*Titkos jelentés az Alois Fajstl elleni eljárásról*, július 16., VHÚ – Praha, f. 100/52 – A. Čepička, d. 15, i. 96, 28. karton.)

⁴⁵ Beszámolt róla többek között: Lud 181 (1949) 1, 2.; Práca 208(1949)1.; (*A Csehszlovák Híriügynökség jelentése*, 1949. augusztus 3., SNA – Bratislava, f. Katolícka Akcia, d. 31., i. 83.)

Ebben az összefüggésben fölöttébb érdekesnek tűnik, hogy a kommunisták gyónásairól szóló általában eléggé gyér hírek éppen augusztus első feléből származnak, vagyis a Fajstl igen súlyos büntetése utáni időszakból. A jelenség a kommunisták érdeklődésével magyarázható. Meg akarták tudni, milyen volt a büntetés visszhangja. Ennek következtében emelkedhetett a hamis gyónások száma. Ilenin plébános augusztus 15-én megtagadta a gyóntatást Anna Lazorčákovától, mivel aláírta a kiáltványt. Elküldte az illetékes érsekhez, aki jóváhagyta a plébános határozatát. Ugyanazon a napon az ország másik részében két pap, Likavčan és Irha egy zárandoklat alatt gyóntatva részletesen kikérdezték a gyónókat, tagjai-e a pártnak és aláírták-e a kiáltványt. „Ha az illető igenlő választ adott – számol be a titkosszolgálat – Irha és Likavčan papok megtagadták a feloldozást.” (Uo.) Egy másik ügynök, a szövegből világos, hogy egy egykori apáca,⁴⁶ Kabla plébánoshoz ment gyónni. Amikor a gyóntató azt ajánlotta, olvastassa fel magának a szöveget, megfontolásra, azt felelte, hogy nem érdekli, mit mondott a pápa. A pap nem tagadta meg a feloldozást, de figyelmeztette, a következő alkalommal nem tudja meggyóntatni, hacsak a kúria fel nem oldozza. (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. november 18–24., AMV – Levoča, f. „a belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.)

Mindent egybevetve kevés lehetett a kiközösítéssel végződő gyónások száma. Az okok különbözők. A kiközösítés joga a Szentszéké volt, és a gyóntatás módjáról szóló intézkedéseket a papok számára valószínűleg csak augusztus végén dolgozták ki. Még ha szétküldték is, könnyen elképzelhető, hogy a posta szigorított ellenőrzése miatt az üzenetből sok nem jutott el a címzetthez. Egyébként is, csak korlátozott számú pap rendelkezett a feloldozás jogával.⁴⁷ Mint már említettük, Alois Fajstl esetének is nyilvánvalóan megvolt a maga visszhangja. Ami pedig a provokáló gyónókat illeti, biztosan nem volt könnyű olyan ügynököket találni, akik hajlandóak voltak ennyire különleges szerepet eljátszani. Nem is annyira erkölcsi okokból, hanem sokkal egyszerűbb indokból: aki elmegy gyónni, nem marad névtelen, hiszen ez közvetlen kapcsolat. Aki a prédikációkat figyeli, megmarad ismeretlennek, a gyónásnál viszont fölöttébb kockázatos, közvetlen kapcsolat jön létre a megfigyelt pappal.

⁴⁶ A dokumentumok összevetése azt az eredményt hozta, hogy egy egykori apácáról, rendfőnöknőről van szó, akinek a nevét, magától értetődően nem közöljük. Valószínűleg az egyetlen apáca volt, aki nem vonta vissza a kiáltványhoz adott aláírását és a kommunisták számára népszerűsítési szempontból nagyon fontos személlyé vált. Egyik Holdošnak címzett levelében naívan a 'Katolikus Akció apostola' megszólítást alkalmazza, majd hozzáteszi a 'dicsőség a munkának' kommunista köszönetét. Valamilyen munkát kér Holdoštól, hogy 'minden erejével dolgozhasson' az 'eljövendő szép terveken'. Holdoš ígéretet tesz a segítségre és Lukačovič asszisztensének ajánlja a nővért, nem feledkezve meg a jellemző 'felhasználni' szó alkalmazásáról. „Abban az esetben, ha ott nem tudnánk őt felhasználni, a Katolikus Akció pozsonyi titkárságára helyezzük.” (*Holdoš levele Lukačovičhoz*, 1949. november 1.; *H. volt apáca levele Holdošhoz*, 1949. augusztus 28.; *Lukačovič levele H.-hoz*, 1949. október 26., SNA – Bratislava, f. PT – titkárság, d. 43, b. „egyházi teendők”, i. „Központi Karitás, Katolikus Akció és mások”).

⁴⁷ Pozsonyban, a fővárosban Pozdech esperes volt a három gyóntató egyike, akit ezzel a különleges lehetőséggel hatalmaztak fel. Letartóztatását követő kihallgatásán elmondta, hogy csupán tíz feloldozást adott a kommunisták és a Katolikus Akció kiközösítésével kapcsolatban. (*Büntetőfeljelentés A. Pozdech esperes ellen*, 1949. október 12., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – főtitkárság, d. 2146, b. 197/IV, i. 197/5.)

Említettük, hogy Alois Fajstl esete a gyóntatók megfélemlítését szolgálta. Úgy tűnik, hasonlóképpen kellett figyelmeztetni a papokat, mikor 1949. november első napjaiban Ottavio De Liva, az internunciatúra titkára értesítette Ján Vojtaššák püspököt, hogy a Vatikán különleges hatáskörrel ruházott fel bizonyos gyóntatókat. Egy részüket azzal a különleges megbízással látta el, hogy *in foro externo* feloldozást adhassanak az egyházi büntetés alól. Ennek következtében, ahogy De Liva kifejtette, „a bűn nem marad fenn, és a bűnöst bármely gyóntató feloldozhatja *in foro interno* anélkül, hogy Rómához kellene fordulnia”. (*Ottavio de Liva titkár levele Vojtaššákhhoz*, 1949. november 7., ŠOA – Bratislava, f. államügyészség SPt III/I – 1950, d. 103, b. „dokumentumok – Vojtaššák”). Természetesen a hatalom vezetői értesültek az internunciatúra ezen közleményéről. Ottavio De Liva levele november 7-i keltezésű és nem tűnik egyszerű véletlennek, hogy tizenegy nappal később a kommunisták gyóntatása miatt feljelentették a Ján Vojtaššák egyházmegyéjébe tartozó Štefan Baláž. A vádiratban megemlített „bűnei” a következők voltak: augusztus 6-án megtagadta Mária Záhrančíkovától a feloldozást, mert védte a CSKP-t és a szocializmust, október 2-án hasonlóképpen nem oldozta fel Michal Bučákot és Pavol Kubovčíkot, mivel kommunisták lévén elutasították, hogy visszavonják a kiáltványhoz adott aláírásukat. Ezekből a bűncselekményekből azt a következtetést vonták le, hogy „a vádlott kísérletet tett a népi demokratikus gazdasági és a társadalmi rend felforgatására, ezzel pedig a hazaárulás büntetettét követte el.” (*Vádemelési javaslat Štefan Baláž ellen*, 1949. november 28., SNA – Bratislava, f. MS, d. 560, i. 5; *Az igazságügyminisztérium jelentése az igazságügy miniszternek Štefan Baláž plébánosról szabadlábra helyezésének elutasítása ügyében*, 1949. november 9., SNA – Bratislava, f. MS – titkárság/titkos, d. 198, b. 120, i. 320/49.) Február 17-én Baláž 12 év börtönre ítélték. (Vnuk, 1996, 92.)⁴⁸

Az egyházból kizárással végződő gyónások csekély számának okára vonatkozó kérdésre a válasz nem kereshető pusztán az említett megfélemlítésekben. Ez az egyik, de nyilvánvalóan nem az egyetlen oka volt a kevés végrehajtott kiközösítésnek. A dolog logikája szerint nagyon szűkre volt szabva azok köre, akik a kiközösítés hatálya alá estek, ugyanis nehéz elképzelni, hogy egy valóban meggyőződéses kommunista gyakran menjen el gyónni. Aki viszont nem volt kommunista, de félelemből vagy kényszerűségből tagja volt a pártnak, nem szolgált rá a kiközösítésre, mivel esetében hiányzott a „szabadság” feltétele. A pásztorlevél felolvasása után pedig többen visszavonták az aláírásukat, és nagy valószínűséggel nem tartották szükségesnek, hogy később visszatérjenek a témára.

Azon a heves igyekezeten kívül, hogy megakadályozzák a hívek kiközösítését a gyóntatószékben, a kommunista vezetők hasonló hévvel fáradoztak egy másik ügyben is, hogy „megvédjék” az aláírásukat adó papokat, akik püspökeik felszólítása ellenére sem vonták vissza aláírásukat.

A lázadó papok támogatásának módszerét az előző fejezetben már kifejtettük. Most bővebben szeretnénk leírni a kommunista hatalom heves reagálását a püspökök

⁴⁸ Štefan Baláž valószínűleg még veszélyes hitszónokként keltette fel a titkosszolgálat figyelmét. Egyszer a kiközösítő dekrétumhoz fűzött magyarázata hatására 13 párttag döntött úgy, hogy elhagyja a pártot. (*A kassa kerületi Nemzeti Bizottság jelentése a papok kiközösítéséről*, 1949. augusztus 15., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 198, b. 120, i. 312/49.)

minden próbálkozásával szemben, akik vissza akarták terelni az egyház keblére papjait, akiket a Katolikus Akcióhoz csatlakozásuk miatt *ipso facto* kizártak az egyházból.

A levéltári anyag igen részletes adatokkal szolgál Ladislav Škoda atya esetével kapcsolatban. Kiugrott jezsuitáról van szó, akit három év próbaidőre felvettek az egyházmegyébe, amit később újabb három évre meghosszabbítottak. A Katolikus Akcióban kifejtett tevékenysége miatt azonban felfüggesztették a próbaidőt. (*Feljegyzés Lazik és Hub találkozásáról a Prágából Pozsonyba tartó repülőn*, 1949. október 22., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83, 68. karton.) Csupán annyit tett, hogy mint sokan mások, aláírta a kiáltványt. Négy nappal ezután a papok pozsonyi gyűlésén megmagyarázta tétét: „Szerdán két úr meghívott a prágai gyűlésre, ahová azzal a biztos tudattal mentem el, hogy semmi törvénybe ütközött nem cselekszem. Szerintem a kiáltvány nem tartalmaz semmi olyat, ami a püspökök ellen szól, azonkívül ott csak egy egyszerű jelenléti ívet írtunk alá.” (*A pozsonyi papi gyűlés lehallgatási jegyzőkönyve*, 1949. június 14., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, i. „Holdoš megbízott elvtárs”). Ez elfogadható magyarázat lett volna. A probléma akkor állt elő, amikor Ladislav Škoda kifejezetten megtagadta, hogy visszavonja aláírását. Ezt a sajtó is közzétette, és ez a lépés a Katolikus Akció kiközösítése után már a csatlakozást jelentette a mozgalomhoz.⁴⁹ Így az eredetileg jelenlétét igazoló aláírás, mivel nem vonta vissza, az utólagos egyetértés kifejezőjévé vált a Katolikus Akcióval.

Mivel Ladislav Škoda megtagadta aláírásának visszavonását, 1949. június 2-án elküldték neki a kiközösítéséről szóló határozatot. Egy nappal később, június 3-án Ján Bubán, a teológiai kar professzora mondott helyette misét. A professzor a mise keretében kifejtette a kiközösítésről szóló dekrétumot, majd kijelentette a hívek előtt, hogy Ladislav Škoda ettől a pillanattól kezdve nem celebrálhat semmiféle szertartást, nem gyóntathat és nem keresztelhet. Minden általa kiszolgáltatott szentség érvénytelennek tekintendő. (*A belügyminisztérium jelentése a Központi Nemzeti Bizottságnak*, 1949. szeptember 1., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 198, b. 120, i. 293/49.)

Ján Bubánt haladéktalanul megbüntették. Az oktatásügyi miniszter felmentette a teológiai kar rendkívüli professzori állásából. A Központi Nemzeti Bizottság elnöke megkérte a belügyminisztert, kiáltsák ki „politikailag megbízhatatlan és hűtlen személynek, és tiltsák ki egész Pozsony területéről. A kormányzati határozat megtámadásával ugyanis visszaélt katedrájával.” (*A Központi Nemzeti Bizottság levele a belügyminisztériumhoz*, 1949. július 7., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 198, b. 120, i. 293/49.)

⁴⁹ Az újságok 128, a nagyszombati apostoli adminisztratúrához tartozó pap nevét közölték. Miután Lazik mindegyikükkel felvette a kapcsolatot, csak Škoda és Strehár utasította el egyértelműen aláírása visszavonását. Az aláíró papok jegyzékéből kiderül, hogy a nyilvánosságra hozott 128 személy közül 17 nem írt alá semmit, 8-an csak a jelenléti íven szerepelnek, 12-en nem a kiáltványt írták alá, hanem csak hűségnyilatkozatot az egyház és az állam iránt. Azok közül, akik a kiáltványt írták alá, 77 pap vonta vissza aláírását. E jegyzék alapján megállapíthatjuk, hogy „azok, akik aláírták, azt közölték, hogy tudatlanságból, illetve tévedésből tették, anélkül, hogy tudatában lettek volna annak, hogy szakadár ügyet támogatnak, úgy gondolták, hogy egyszerűen az állam és egyház közötti gyors békülést mozdítják elő, a béke vágyából. Sok aláíró a listához azt a kitételezt fűzte hozzá, hogy csak azzal értenek egyet, ami nincs ellentétben az egyház véleményével...”

E tapasztalatok után a hatalom irányítói számára szükségessé vált, hogy meghatározzák, hogyan járjanak el a kiközösített papokkal, valamint azokkal szemben, akik kiközösítésüket elrendelték. 1949. július 11-én a haladó papok gyűlést tartottak. A gyűlés elhatározta, hogy a büntetéssel sújtott papnak nem kell eltávoznia, hanem nyugodtan megmaradhat a helyén, anélkül, hogy félbeszakítaná lelkipásztori kötelességeinek végzését. Más szavakkal, nem kell tudomásul vennie a felfüggesztést, azzal az ürüggyel, hogy e büntetést csupán politikai okokból kapta. A kommunisták azt is elhatározták, szükség esetén megszervezik, hogy a kiközösített papok miséin a hívek nagyobb számban vegyenek részt. (Ezt nevezték ők „erkölcsi támasznak.”)

Ami a kiközösítések végrehajtóit illette, megegyeztek abban, hogy finoman figyelmeztetik e papok közvetlen előljáróit: bármilyen büntető intézkedés kedvezőtlen következményekkel járhat az illető előljáróra nézve. Amennyiben az ilyen jellegű figyelmeztetés haszontalannak bizonyulna, mert az illető ténylegesen arra törekszik, hogy végrehajtsa a kiközösítést, az előljárót még el is bocsáthatták hivatalából. Az egyházjogi büntetés végrehajtásának jogáért az állampolgári jogoktól való megfosztást javasolták büntetésül.

Néhány konkrét esetre is hoztak intézkedéseket: Augustín Pozdech pozsonyi esprest és Ambróz Lazík apostoli adminisztrátort például arra kötelezték, hogy 24 órán belül vonják vissza a Ladislav Škoda elleni intézkedéseket. Azzal fenyegették meg őket, hogy ha nem engedelmeskednek, elvesztik állampolgári jogaikat és három napon belül 100 000 korona pénzbüntetést kötelesek fizetni. Teljesítésének elmaradása esetén bebörtönzik őket, és büntetőeljárást indítanak ellenük a Köztársaság védelmére hozott törvény értelmében. (*A haladó papok gyűlésének határozata*, 1949. július 11., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 11, i. 63.)

E határozatokat nagy elszántsággal valósították meg a gyakorlatban. Június 17-én, vasárnap a Ladislav Škoda kiközösítése körüli feszültség a tetőpontjára ért. Már korán reggel az összes forgalomban lévő kocsit figyelmesen ellenőrizték a belbiztonságiak, akiket aznap készségi állapotba helyeztek. A reggel 8 órai szentmiseáldozatot dr. Fidluš, a nővérek káplánja mutatta be, aki határozottan figyelmeztette Ladislav Škodát, hogy mivel ki van közösítve, nem mutathatja be a liturgiát. A kiközösített pap válasz nélkül elment. Ezalatt a káplán az evangélium után felolvasta a pozsonyi papok hűségnyilatkozatát,⁵⁰ és felhívta a hívek figyelmét, hogy az egyetlen, aki nem írta alá, éppen az ő plébánosuk volt. A mise után, a templom előtt a helyi nemzeti bizottság titkára és egy másik funkcionárius várta. Azzal vádolták Fidlušt, hogy a mise alatt államellenes módon viselkedett, és felszólították, hogy azonnal távozzék Főrévről. Fidluš ezt visszautasította. Gúnyosan így szólt: „Fogjátok a pisztolyotokat és löjtek le” (*Ügynöki jelentés: Lazík nagyszombati püspök megbünteti Škoda pozsony-főrévi plébánost*, 1949. július vége, VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 84, 9. karton) – és a személyes szabadságot biztosító

⁵⁰ Ennek pontos szövege: „Mi, Pozsony papsága, a jelen határozattal ítéljük el az aláírásgyűjtő akciót. Drága híveink, ne hagyjátok senkitől befolyásolni magatokat, akármilyen egyszerű dolgokkal kecsegtetnek is titeket. A keresztyénység e korszakban üldöztetésnek lesz kitéve, tehát nekünk állhatatosaknak kell maradnunk és nem szabad megengednünk, hogy leigázzanak minket. Kizárólag vezetőinknek kell engedelmeskednünk...” (*Ügynöki jelentés: Lazík nagyszombati püspök megbünteti Škoda pozsony-főrévi plébánost*, 1949. július vége, VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 84, 9. karton.)

Alkotmányra hivatkozott. A káplán még aznap este megtapasztalta e biztosíték mértékét. A kiközösített Jozef Straka atya közreműködésével hurcolták el, erőszakkal. Nem sajnálta egy pofont sem, mivel ellenállást tanúsított. (*A Vatikáni Rádió adása, n. 391, 1949. augusztus 2., ARV – Roma, d. 1.*)

Lazík 10 órára Főrévre küldte Emil Páleš az ünnepi mise celebrálására és kinevezte plébánosnak. Emil Páleš újból felolvasta az említett írásokat. Vele aznap nem történt semmi, de amikor július 19-én megpróbált autóbusszal visszamenni új plébániájára, ügynökök megállították a kocsit, felszólították Emil Pálešt, hogy szálljon le, és igen keményen megfenyegették. Megfélemlítve és megrettenve ment el onnan, kijelentve, soha többé nem tér vissza. (*Napi jelentés, 1949. július 22., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92, b. „napi jelentések – 1949 – Katolikus Akció kiáltvány”, i. „1949. július”.*)

Ladislav Škoda, akit ily módon pártfogoltak a legmagasabb kommunista vezetők, fokozatosan az egyik legfontosabb személlyé vált a kommunisták számára. Szlovákiában a Katolikus Akció elnöke és a *Katolícke noviny* szerkesztője lett (*A CSKP KB titkársága ülésének jegyzőkönyve – a Katolikus Akcióval kapcsolatos jövőbeli lépések, 1949. július 14., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ, d. 3, i. 30.*), majd Ladislav Holdoš megbízta, egységesítse a rádióban elhangzó prédikációkat, azzal az indokkal, hogy ezeknek tartalma „nincs összhangban országunk szellemi és anyagi érdekeivel, ... és politikailag folyamatosan visszaélnék velük.” (*Holdoš levele Škodához, 1949. október 4., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”.*) 1949 nyara után úgy emlegették a kommunisták, mint az egyik legfontosabb kollaboráns papot. A „hűséges” papok jegyzékében, akiknek „az acsarkodó Ambróz Lazík püspökkel szemben sikerült helytállniuk” (*A SzNF Pozsonyi kerületi Akcióbizottságának jelentése a SzNF KAB-nak a pozsonyi kerületi helyzetről 1949. szeptember 12-ig, 1949. szeptember 13., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „jelentések az egyház életéről”), Ladislav Škoda került a lista élére: „Elsőként dr. Ladislav Škodát nevezzük meg, akinek, mint ismeretes, előjáróinak acsargó támadásaiból támadt tüskés bozótton kellett átverekednie magát. De mindezen cselek ellenére erős maradt, és bátran állíthatjuk, helyzete tökéletesen szilárd, ahogy ezt mind a mai napig kifejtett tevékenysége is megerősíti – így lesz ő a Katolikus Akció élharcosa az egész országban.” (Uo.)*

Az elűzések, fenyegetések, belépési tilalmak és a kollaboránsok védelmének taktikáját alkalmazták egy másik esetben is, amely az érsekújvári ferences közösséget érintette. Az elsők között voltak, akik aláírták a kiáltványt. Négy pap és három testvér. Ambróz Lazík püspök közbelépésére áthelyezték őket Kelet-Szlovákiába. A nagyszombati püspöki kúria állami megbízottja kapta a feladatot, hogy tegye semmissé ezt a határozatot. (*Ügynöki jelentés az érsekújvári ferencesekről, é. n., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83, 79. karton.*) Közben a sajtó „Meggyőződésükben kitartó, haladó papok” címmel hírül adta: „A főpapság arra törekszik, hogy korlátozza a papok szabadságát kedvező álláspont elfoglalásában a Katolikus Akció iránt. Ez történt a Szent Ferenc templom szerzetes-papjaival is.” (*A Csehszlovák Hirügynökség jelentése: „a haladó papok kitartanak meggyőződésük mellett. A magas hierarchia korlátozni igyekszik a papság szabadságát abban, hogy állást foglaljanak a Katolikus Akcióval kapcsolatban, 1949. június 20., SNA – Bratislava, f. Katolícka Akcia, d. 31, i. 29.*) A harc az aláírásukat adó testvérekért a követ-

kezésképpen robbant ki: A tartományfőnök elhatározta, hogy áthelyezi őket, de valószínűleg nem az aláírások miatt. A kommunista vezetők viszont ezt tekintették a fő oknak, és odaküldték dr. Jozef Strakát, hogy megakadályozza a szerzetesek távozását. Miután odaért a kolostorba, utasította a testvéreket, ne hagyják el a várost, hanem várják meg a további utasításokat. Július 13-án a tartományfőnök egy táviratban felszólította a testvéreket, hogy haladéktalanul keljenek útra, ők pedig engedelmeskedtek. A kommunisták erre elhatározták, hogy nem engedik belépni a helyükbe érkező testvéreket. Tarczicius Pataky atyát, akinek sikerült odaérkeznie, elűzték a városból, a többiektől pedig megtagadták a tartózkodási engedélyt. A kerület vezetői azon fáradoztak, hogy visszatérésre bírják az eltávozott testvéreket (*Napi jelentés*, 1949. július 25., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92., b. „napi jelentések – 1949 – a Katolikus Akció kiáltványa”, i. „1949 július”), de mindez hasztalan volt, azért is, mert az összes szóban forgó ferences visszavonta az aláírását, csatolva mellé egy hűségesküt, amelyet mind a heten aláírtak: „Alulírottak az érsekújvári ferences kolostor tagjai jelen levelünkkel kijelentjük hűségünket és ragaszkodásunkat az egyházi hatóság és a Szentszék iránt. Ezzel egy időben elutasítjuk az úgynevezett Katolikus Akciót, annak kiáltványát, a *Katolícke novinyt* és a *Vestník katolíckeho duchovenstvát*.” (*Az érsekújvári ferencesek hűségnyilatkozata*, 1949. július 8., AA – Trnava, rep. 3, d. „Katolícka Akcia”, i. „az úgynevezett Katolikus Akció elutasítása”; *A sajtóban a Katolikus Akció aláíróiként szereplő papok jegyzéke*, 1949. július, AA – Trnava, rep. 3, d. „Katolícka Akcia”, i. „Horák–Lukačovič, Katolikus Akció”.)

A támogatás, amit az állam biztosított a szakadár Katolikus Akcióhoz csatlakozóknak, a következő gondolkodásmódot válthatta ki: Ha nem akarom, hogy elhelyezzenek a plébániámról, elég aláírást adni, és az állam meg fog védeni eljáróim nyomásával szemben. Így gondolkodott és cselekedett a 82 éves Rudolf Smutný plébános, aki 39 éven át vezette plébániáját. A Pozsony környékén történt eseményekről készült jelentések egyikében olvasható, hogy 1949. augusztus 19-én Rudolf Smutný, Dévény plébánosa alapos megfontolás után, a teljes szabadság állapotában aláírta a kiáltványt. (*A pozsonyi NF KAB jelentése a Pozsony kerületi egyházpolitikai helyzetről*, 1949. szeptember 12., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.) A jelentés megjegyzi, hogy az eset különösen „örvendetes”, mivel a plébános ezt „már a kiközösítésre vonatkozó dekrétum kiadása után” tette. (Uo.) Megint csak Ambróz Lazík püspök magyarázta meg később Rudolf Smutný „alapos megfontolásának” összetevőit: „Csak azután írta alá a kiáltványt, miután megkértem, hogy idős korára való tekintettel menjen nyugdíjba. ... Azért kértem, mert maguk a hívek panaszkodtak, hogy már nem képes ellátni papi feladatait. ... Így aláírta a kiáltványt, mintegy az állami szervek ezzel járó védelmét igényelve, akiknek majd meg kell akadályozniuk utódjának megérkezését.” (*Lazík levele Čepičkához Smutný plébánosról*, 1949. október 20., AA – Trnava, rep. 3, d. „Katolícka Akcia”, i. „Smutný”.) A püspök, mint az összes hasonló esetben, arra törekedett, hogy meggyőzze a plébánost, vonja vissza az aláírását, ez utóbbi viszont kijelentette: „Büszke voltam, hogy a nevem megjelent az újságokban, és egyetértek a kiáltvánnyal, mivel azt gondolom, ez az egyetlen helyes megoldás az egyház és állam közti ellentét feloldására.”

Ambróz Lazík személyesen látogatott el Rudolf Smutný plébániájára egy héttel azután, hogy neve megjelent az újságokban. Saját autóján érkezett Augustín Pozdech es-

peres társaságában. Szemrehányást tettek Smutnýnak, és elmagyarázták neki, hogy a ki-
közösítés a Katolikus Akció aláíróira vonatkozik. Megkérték arra is, távolítsa el a temp-
lom elé kifüggesztett kiáltványt hirdető plakátot. A plébános tiltakozott ennek megtéte-
le ellen, mondván, hogy ez törvényellenes. Ezután ők maguk szedték le. (*Az Stb ügynö-
ki jelentése Lazík püspök és Pozdech plébános beszélgetéséről Smutný plébánossal*,
1949. szeptember 1., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83, 51. karton.) Ambróz Lazík ké-
sőbbi leírása szerint viszont találkoztuk barátságos hangulatban zajlott le, sőt, Rudolf
Smutný beismerte, hogy tudatlanságból írta alá a kiáltványt. (*Lazík levele Čepičkához
Smutný plébánosról*, 1949. október 20., AA – Trnava, rep. 3, d. „Katolícka Akcia”, i.
„Smutný”) Lazík kötelezte, és ő meg is ígérte: A következő vasárnap kijelenti a hívek
előtt, hogy hű az egyházhoz és visszavonja aláírását. De úgy látszik, Rudolf Smutný ezt
nem tette meg, mert néhány nappal a kitűzött vasárnap után Ambróz Lazík gyanakodva
azt írta neki: „Ha ön nem teljesítette a feladatot az általunk megbeszélt módon, nyilván
nem kell emlékeztetnem a következményekre, hiszen nagyon jól ismeri azokat. ... Nem
akarom elhinni, hogy éppen most elszakadna lelki Anyánktól, az egyháztól. Éppen most,
82 évesen, olyan előrehaladott korban, amely már közeli elmúlást sejtet. ...” (*Lazík le-
vele Smutný plébánoshoz*, 1949. szeptember 6., AA – Trnava, rep. 3, d. „Katolícka
Akcia”, i. „Smutný”)

A püspök látogatásának híre eljutott a belügyminiszterhez. Nem volt szükség kém-
kedésre, Rudolf Smutný, úgy tűnik, rendszeresen elküldte Ambróz Lazík leveleit a bel-
biztonságiaknak (*Jegyzőkönyv Smutný plébános letételéről*, 1949. szeptember 10., VHÚ
– Praha, f. 100/52, d. 12, i. 69, 14 – 17. karton.), és Alexej Čepička miniszternek is tudomá-
sára jutott. Azonnal odaküldött egy különleges ügynököt azzal a megbízással, hogy
vizsgálja meg az esetet. A küldött kikérdezte a plébánost és összeállított egy jegyzőköny-
vet. (*Sedmik, a BA osztály vezetőjének jelentése a belügyminisztériumnak a papok kikö-
zösítéséről*, 1949. szeptember 17., SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 198, b.
120, i. 330/49.) Az így szerzett információk alapján Alexej Čepička a képviselők előtt tar-
tott beszédében igen kemény, azelőtt soha nem hallott vádakkal illette Ambróz Lazíkot.
Azt mondta, hogy a püspök „megtámadta” Rudolf Smutný plébániáját, azzal a szándék-
kal, hogy „elkeresse”, hogy „erőszakosan viselkedett”, sőt úgy, mint aki „megbolon-
dult.” (*Lazík levele Čepičkához Smutný plébánosról*, 1949. október 20., AA – Trnava, rep.
3, d. „Katolícka Akcia”, i. „Smutný”.) Ezeknek a rágalmaknak nagy valószínűséggel igen
határozott céljuk volt, hogy igazolják a püspök és az érsek ellen foganatosított intézkedé-
seket. Ambróz Lazíktól elkobozták az autóját (uo.), Augustín Pozdech pedig feljelentet-
ték és „hazaárulás vádjával” 12 év szabadságvesztésre ítélték. Így valószínűsítették meg a bel-
ügyminisztérium egyik alkalmazottjának javaslatát, mely szerint: „Pozdech Lazík püspök
jobb keze, ezért amputálni kell.” (Vnuk, 1996, 90, 30. jegyzet.)⁵¹

A Rudolf Smutný plébános körül kialakult vita az utolsók egyike volt a szakadár
Katolikus Akcióval kapcsolatos összecsapások sorában, mivel ez lassan összeomlott. Ezt
szeretnénk ennek a fejezetnek az utolsó részében bemutatni.

⁵¹ Az összes ellene felhozott vád szerepel abban a vádiratban, mely Pozdechnek a Katolikus Akció ala-
pításának időszakban tanúsított viselkedését vizsgálja.

III. III. 3. A szakadár Katolikus Akció vége

Hét hónappal a Katolikus Akció kikiáltása után a kommunisták kezdték értékelni kísérletüket. Az eredményeket összefoglaló dokumentumot a következő megállapítás vezeti be: „A kiáltvány aláírásának időszakában elért kezdeti sikerek után ... a Katolikus Akció mára már semmiféle érdeklődést nem vált ki a papok részéről.” (*A Katolikus Akció általános értékelése*, 1950. január 12., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.) Kijelentik továbbá, hogy a mozgalom elvesztette vonzerejét, egyáltalán nem lehet tömegmozgalomnak nevezni, a bizottságok elszigeteltek a hívő tömegektől és ennek az is az oka, hogy a Vatikán szakadárnak nyilvánította. Ezen kívül néhány kerületi és járási szinten létrehozott bizottság cselekvőképtelensége miatt kevésell létrejött után felbomlott. Ennek ellenére elhatározták, hogy helyi bizottságokat alapítanak. De kik vezetnék ezeket? „A jelenlegi helyzetben – végződik a dokumentum – szükség lesz rá, hogy a Nemzeti Frontnak legyenek végrehajtó bizottságai, melyek közvetve segítik és irányítják az Katolikus Akció bizottságait, amelyeknél ... bizonyos pangás észlelhető.” (Uo.)

Ezek a mozgalom alapítása után hat hónappal tett megállapítások rávilágítottak, hogy a kitűzött célok közül egyet sem értek el, vagyis a mozgalomnak nem „kívülről, hanem az egyház kebeléből kell táplálkoznia.” (*Tájékoztató Čepička miniszternek a haladó katolikusok tervezett mozgalmáról*, 1949. március–április, VHÚ – Praha, f. 100/52, i. 9, n. 52, in: Kaplan, 1994, 56.) Az igazság az, hogy a Katolikus Akció valójában a kommunista párt szerve volt. Ennek értelmében tárgyaltak az egész Szlovákiából december közepén egybegyűlt kerületi titkárok, akik azért jöttek össze, hogy beszámoljanak az érintett területeken a Katolikus Akció helyzetéről. Érdemes szó szerint idézni értékeléseiket. Besztercebánya kerület titkára szerint például „a Katolikus Akció bizottságainak többségében a tagoknak semmi közük sincs a vallásos élethez. Amikor a Katolikus Akció halottak napja alkalmából megszervezte a sírok díszítését, ezen csak kommunisták vettek részt. ... Mindenekelőtt azt kellene elkerülni, hogy a bizottságokba kommunisták is bekerüljenek.” (*A SzNF KAB titkári gyűlésének közleménye a Katolikus Akció értékeléséről*, 1949. december, SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, sc. 92, fs. „Katolikus Akció – tevékenység”). A nyitrai elvtárs szerint is bizottságuk „kommunistákból áll. ... A nép általában a Katolikus Akciót a párt egy oldalágának tartja.” (Uo.) Az eperjesi vezető szerint „növelni kell a kapcsolatot a plébánosokkal, és meg kell nyerni a nem kommunista népet, mert a papok nem bíznak a kommunistákban, akkor sem, ha hívők.” (Uo.) Végezetül a zsolnai jelentést idézzük: „A Katolikus Akció tagjai között igen kevés olyan aktív ember van, aki párton kívüli lenne. ... A járási bizottságok többé-kevésbé csak formálisan léteznek. A Katolikus Akciónak ma már semmi befolyása nincs a papokra és a hívekre.” (Uo.)

A mozgalom leírása egy haldoklóra emlékeztet, akit már csak mesterségesen tartanak életben. De mikor kezdett el halódni, és miért?

E kérdés nem pontos. Kutatásaink során arra jutottunk, hogy a mozgalmat helyesebb lenne halva született gyermekhez, nem pedig haldoklóhoz hasonlítani. Azt, amit a kommunista vezetők a vizsgált dokumentumban „a kiáltvány aláírásának időszakában elért kezdeti sikerekként” emlegetnek (*A Katolikus Akció általános értékelése*, 1950. január 12., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.), mi úgy határozzuk meg, mint a Kato-

likus Akció halálának első jeleit, amelyek már a mozgalom születésekor megmutatkoztak. Az aláírásgyűjtő akcióval mélyíteni akarták a szakadékot a hívek és a főpapság között, de a Vatikán és az ordináriusok gyors válasza olyan jelenséget idézett elő, amelyet a hívők „egyházi érzékenysége”⁵² nevezhetünk, sokakban újra felébredt a katolikus egyházhoz tartozás tudata. A fondorlat saját kiigazításra ütött vissza, míg azok, akiket támadtak, vagyis a püspökök és ordináriusok számos hűségnyilatkozatot kaptak. A jelenség annál fontosabb, minél inkább fontolóra vesszük, hogy még az aláírás cáfolata is igen súlyos következményeket vonhatott maga után.⁵³ Idézünk néhány szemelvényt, emlékeztetve arra, hogy ezek nem kis veszély ellenére íródtak. „Főtisztelendő Püspök Úr! – írja egy Babiniec nevű fiatal – folyó év június 16-án részt vettem egy sportgyűlésen, ahol felolvasták a kiáltványt... Ezt én aláírtam. Következő vasárnap felolvasták a pásztorlevelet, amely szerint mindenki, aki aláírta ezt a nyilatkozatot, automatikusan kiközösítetik. Jelen levelemmel kijelentem, hogy aláírásom érvénytelen, mivel tudatlanságom folytán született. Kérem, vegye tekintetbe ezt a kijelentésemet, és kérem, hogy tartson meg a katolikus egyház tényleges tagjai között.” (*J. Babiniec levele Vojtaššák püspöknek*, 1949. június 20., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „A szepeskapitányi kúria megbízottjának jelentései”). Egy másik hívő, Bandina Markechová asszony közölte a nagyszombati püspöki irodával azokat a nehézségeket, amelyek az egyház iránti hűséggel járnak: „Gyakran forog kockán az életünk, ezért igen sokszor tévóvázunk. De mindig, még a legnehezebb körülmények között is készek vagyunk lemondani mindenről és egyesülni azokkal, akik állhatatosan kitartanak az egyházunk iránti hűségben, amiért szenvedni is hajlandóak vagyunk. (...) Megígérem, keresztény becsületszavamra esküszöm! Hű maradok katolikus egyházunkhoz és a Szentatyához...” (*Bandina Markechová levele a nagyszombati püspöki hivatalhoz*, 1949. augusztus 4., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.) Michal Feranec ugyanerre a kúriára írt: „minden komolyabb meggondolás nélkül siettemben aláírtam egy kérdőívet, amely a Katolikus Akció kiáltványához hasonlított. E pillanattól kínzott a lelkiismeret-furdalás, ezért elmentem egy paphoz tanácsot kérni. ... Kijelentem, hogy nem értek egyet a Katolikus Akció kiáltványával, és visszavonom az aláírásomat. A jövőben is az Anyaszentegyház iránymutatásai szerint kívánok élni. Anélkül írtam alá a kiáltványt, hogy kellőképpen tisztában lettem volna tettem a következményeivel.” (*Michal Feranec levele a nagyszombati püspöki hivatalhoz*, 1949. július 2., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.) Jozef Kováč: „Nálunk aláírtuk a kiáltványt, anélkül, hogy tudtuk volna, mi-

⁵² Ezt a jelenséget minden bizonnyal befolyásolta a szentatyá papi évfordulójának ünneplése is 1949 februárjában, melyről kivétel nélkül minden szlovákiai templomban megemlékeztek, február 19-től 27-ig mindenhol kilencedet tartottak, a rózsafüzér könyörgéséből és Jézus neve litániából, illetve a pápáért felajánlott könyörgésből. A kormány ezt egyfajta templomon kívüli szertartásra használta fel. [*Katolícke noviny* 9 (1949) 3.]

⁵³ Amikor például L. Obertáš, az egyik besztercebányai állami vállalat hivatalnok, visszavonta aláírását, a felelős referens „egyszerű becsúszás” nevezte és hozzátette: „... javasoltuk, hogy mentsék fel ellenőri állásból, annál is inkább, mivel ebben az állásban sok emberrel érintkezik. ... Megfontolandó még nevezett kizárása a pártból és szakmai előléptetésének visszavonása is.” (*A besztercebányai NF kerületi Akcióbizottságának jelentése a SzNF KAB egyházügyi osztályának*, 1949. október 26., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92, b. „kiáltvány – napi jelentések”).

ről van szó. Kérem, bocsássanak meg nekem. Tudom, bünt követtem el vallásommal szemben, de ez tudatlanságom miatt történt, ezért visszavonom aláírástomat. Ezt kérve, Püspök Úr, remélem, elnyerem bocsánatát.” (*Jozef Kováč levele a nagyszombati püspöki hivatalhoz*, 1949. július 1., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.) František Kaplár bevallotta megdöbbenését: „Amikor tudatára ébredtem, valójában mit jelent az aláírástom, igyekeztem semmissé tenni. ... Kötelesnek érzem magam, hogy visszavonjam aláírástomat, és ezt közöljem nagyszombati *Legfőbb Apostoli Atyámmal*.⁵⁴ Példás katolikus szeretnék lenni, aki *kész mindent elveszíteni drága hitéért*. Megtörténhet, hogy tudatlanságból aláírok valamit, de gondolni sem akarok rá, hogy akárcsak egy órát is Krisztus karjaiból kizárva éljek.” (*František Kaplár levele a nagyszombati püspöki hivatalhoz*, 1949. június 20., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.)⁵⁵

Lehetséges, hogy ezek az érdekes szemelvények talán a valóságnak csak egy kis és jelentéktelen szeletei és valójában nem tükrözik az általános helyzetet. Figyelmesen áttanulmányoztuk a nagyszombati püspöki kúria levéltárát és megállapítottuk, hogy június 22-étől augusztus 16-ig apostoli kormányzóságából 36 esperesi kerület, illetve plébánia nyilvánította ki hűségét Ambróz Lazíknak és utasította el a Katolikus Akciót. A nyilatkozatot 470 pap írta alá. Ha figyelembe vesszük, hogy ez az egyházmegye abban az időszakban összesen 392 plébánost és 135 káplánt számlált (*A 402A osztály statisztikai jelentése a szlovákiai plébániákról*, 1949, SNA – Bratislava, f. MV – titkárság/titkos, d. 197, i. 275/49.), akkor a papok több mint 94%-a nyilvánította ki hűségét püspökének. Ezenkívül feltételezhető, hogy ez a szám valójában még magasabb, mivel az állami megbízottak, akiket június 20-a óta beültettek a püspöki kúriákba, arra törekedtek, hogy útját állják ezeknek a hűségnyilatkozatoknak.⁵⁶ Elegendő jelzéssel rendelkezünk arra vonatkozólag is, hogy az összes szlovák egyházmegyében hasonló számú pap nyilvánította ki hűségét főpásztorához. Ezt mutatják a különböző járásokból származó jelentések. Tudjuk, hogy több járásban (Rimaszombat és Tornaľja) és Feled vidékén valamennyi pap visszavonta aláírástát (*A SZNF KAB napi jelentése*, 1949. július 28., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 92.), és hasonlóképpen járt el négy szepeszkáptalani kanonok. (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. június 23–28., AMV – Levoča, f. „a belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.)⁵⁷

⁵⁴ Ezt a furcsa formulát szó szerint fordítottuk az eredeti levélből.

⁵⁵ A dőlt betűvel szedett szövegrészek az eredeti levélben piros ceruzával vannak aláhúzva, mintha a toll valamit is ki tudna fejezni.

⁵⁶ Amikor Škrábík püspök közölte az illetékes bizottsággal, hogy 14 pap visszavonja aláírástát és ezt ő levélével is megerősíti, a rendszer irányítói a kerületi felelősöktől érdeklődtek, „hogyan fordulhatott elő, hogy ezek a levelek, bár postán küldték őket, mégis odaértek a püspökhöz”. Valóban, ahogy a jegyzetekből is kitűnik, több ilyen levelet nem – ahogy az természetes volna – a püspöki kúria levéltárában fedeztünk fel, hanem a kommunista forrásokban. (*Levél a NF beszercebányai kerületi Akcióbizottsághoz azokról a papokról, akik visszavonták a kiáltványhoz adott aláírástukat*, 1949. augusztus 30., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a beszercebányai kúria felügyelője”).

⁵⁷ Nem hiányoznak azok a sokszor kisebb jelentőségű esetek sem, melyek az aláírást visszavonásának elutasítására, illetve a kettős játékra utalnak. Kočíš plébános esete jól példázza az aláírást megtagadásának elutasítását. Amikor Pobožný püspök személyesen meglátogatta és szemrehányást tett neki a Katolikus Akcióval kapcsolatos álláspontja miatt, a plébános így válaszolt: „a nemzet megköveteli, hogy legyenek olyan emberek, mint Horák és Plojhar. Ti eltűntök és jönnek mások, hogy pótoljanak titeket. A történel-

A katolikus hívők és papok általános magatartására nézve van egy másik, nagyon pontos tanúbizonyságunk. Protestáns lelkipásztortól származik, tehát olyan személytől, akinek nyilvánvalóan nem kell feltétlenül pozitív megnyilatkozást tennie a katolikus egyházzal kapcsolatban. A szlovákiai evangélikus egyház gyűlésén Martiš nagytiszteletű úr beszédében mégis felszólította a jelenlévőket, ne hagyják magukat a rendszer igája alá hajtani. Az ügynök, akit megbíztak, hogy kísérje figyelemmel a beszédet, később jelentette: „A nagytiszteletű úr rámutatott arra a módszerre, ahogy a katolikus egyház keresztényei küzdenek. Szemmel láthatóan egységbe tömörülnek és nem adják meg magukat. Egyidejűleg felszólította a jelenlevő evangélikus lelkészeket, hogy a katolikus papok példája szerint viselkedjenek.” (*Az evangélikus egyház papjainak pöstyéni gyűlése hangfelvételének leirata*, 1949. július 5., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – főtítkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/4.)⁵⁸ Ezek a szavak a szakadár Katolikus Akció rövid életének legforróbb pillanataiban hangzottak el.

Nem tűnik túlságosan bonyolult feladatnak, hogy megtaláljuk az okát, ami miatt a plébánosok, káplánok és szerzetesek túlnyomó többsége kinyilvánította hűségét püspöke iránt. Az alapvető ok a püspökök közelsége volt, állandó jelenlétük a nép között, szoros kapcsolatuk a papsággal és főpásztori lelkesedésük. A személyes kapcsolatok még erősebbek lettek abban az időszakban, amikor már sem a postában, sem a telefonban nem lehetett megbízni.⁵⁹ Amikor az állami megbízottat odahelyezték a nagyszombati püspöki kúriára, Ambróz Lazík nyíltan megmondta neki, hogy személyesen is el tudja intézni a dolgaikat. (*Martiš, a nagyszombati püspöki kúria felügyelőjének jelentése*, 1949. július 2., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a püspöki kúriák felügyelőinek jelentései”.) E püspökről valóban jelentették, „arra törekszik, hogy lehetőség szerint minél nagyobb számú egyházi szertartáson vegyen részt. ... Prédikációiban mindig úgy emlegeti az ‘egyházi törvényeket’, mint a vallásszabadság korlátozásának eszközeit. Ezen kívül felszólítja a híveket, hogy csak és kizárólag a Szentatyának és püspökeiknek higgyenek.” (*A prágai Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése*, n. 57, 1949. december 28., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – december”.) A titkosszolgálat összefoglaló jelentése, amely „A papság gyanús tevékenysége” címet viseli, közli, hogy Andrej Škábrik püspök is „saját autójával ... végiglátogatja egyházmegyéjének összes plébánosát, ... aki

mi fejlődés nem áll meg, akkor sem, ha benneteket az állam és egyház közötti jó viszony kialakítása nem is érdekeli.” (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. október 14–20., AMV – Levoča, f. „a belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.) A kettős játék példája Ján Vaňák levele, melyet a járási felügyelőnek küldött rögtön azután, hogy a kúrián visszavonta aláírását. A plébános azt írja a kommunistáknak: „Engedjék meg, hogy közöljem, a püspöki kúria követelésére visszavontam a kiáltványhoz adott aláírásomat. Személyesen azonban egyetértek vele.” (*A pozsonyi Egyháziügyi Hivatal napi jelentése*, 1949. szeptember 3., SNA – Bratislava, d. 2158, f. ÚV KSČ – főtítkárság, b. 251, i. 251/1.)

⁵⁸ Egyértelmű, hogy az evangélikus egyházra is erős nyomás nehezedett, különösen nemzetközi kapcsolatainak tekintetében. A United Press szerint például 1949. november 14-én kiutasították a Csehszlovák Köztársaságból Igor Bell tiszteletet, a luteránus egyház világszövetsége alapítványa bizottságának amerikai képviselőjét, anélkül, hogy magyarázattal szolgált volna. (*A prágai Egyháziügyi Hivatal titkos napi jelentése*, n. 33., 1949. november 28., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – november”.)

⁵⁹ A Katolikus Akció kiáltványának elfogadását követő két hétben telefonlehallgató készülékeket helyeztek el a kerületi és járási székhelyeken is, ahová addig nem volt szokásos telepíteni. (*Jelentés az Stb 1949-es szlovákiai tevékenységéről*, 1950 eleje, SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – főtítkárság, d. 2146, b. 197/IV, i. 197/1. Szigorúan titkos.)

aláírta a kiáltványt. Kiközösítéssel fenyegeti és megfélemlíti őket.” (*Az Stb összefoglaló jelentése a Katolikus Akcióval kapcsolatos legutóbbi szlovákiai zavargásokról*, 1949. július eleje, SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – főtítkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/6.) Lasztomérben tett főpásztori látogatása során maga Pavol Gojdič görög katolikus püspök mesélte, hogy segédpüspökével 40 ezer kilométert utaztak „azzal a céllal, hogy látogatást tegyünk a plébániákon, és erősítsük a híveket a hűségben és a kitartásban. ...” (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. október 7–13., AMV – Levoča, f. „a belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.) Az utazó püspökök közül nem hiányozhatott Ján Vojtaššák sem. Még a kommunisták bevallása szerint is nagy hatékonysággal utazta be egyházmegyéjét. „Az iglói járásban... Vojtaššák az egész aláírásgyűjtő akciót megghiúsította. A hét folyamán a bérmlás miatt szinte minden plébániát meglátogatott, gyakran tanácskozott papjaival, miközben kiközösítéssel fenyegette meg a híveket. Így a Katolikus Akció, amely kezdettől elég bátortalanul működött, mostanra teljesen befulladt. E körülmények között még a helyi pártvezetők sem tudták aláírni a kiáltványt, feleségük és a lakosság nyomása miatt. A politikai helyzet ebben a kerületben nagyon kedvezőtlen. ...” (*A párt ellenőrének távirata*, 1949. június 22., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ – főtítkárság, d. 2158, b. I/254, i. 254/4.) Azt is jelentették, hogy „a kiközösítésről nagyon tájékozottak még Lőcse, Poprád, Igló és a Magas-Tátra térségében is.” (*Az Stb 468-A osztályának összefoglaló heti jelentése*, 1949. június 23–28., AMV – Levoča, f. „a belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.) Elegendő rápillantani a térképre, hogy felismerjük: ezek a körzetek Ján Vojtaššák egyházmegyéjéhez tartoznak.⁶⁰

A leírtakból világosan következik, és erre a kommunisták is rájöttek, hogy a püspökök befolyásának csökkentése csak úgy lehetséges, ha korlátozzák őket személyi szabadságukban. Ezt közlekedési eszközeik elkobzásával kezdték, hiszen ezek segítségével tartottak kapcsolatot egyházmegyéjükkel. Legalább két esetet ismerünk, amikor a két legtevékenyebb püspöktől kobozták el autóját. Október elsején hivatalosan elvették Ambróz Lazík gépkocsiját (*Lazík levele Okáli belügyminiszterhez*, 1949. október 1., f. INT-22 – „az apostoli adminisztratúra ügyei”, rep. 4, d. A - Ž, i. 07142/a.),⁶¹ és ugyan-

⁶⁰ A püspök hatását jól jelzi, hogy egyházmegyéjében egy döntően laikus kezdeményezés is született (a maga nemében egyedi Szlovákia területén) elsősorban a hamis Katolikus Akció elleni irányultsággal. Június 26-án, az egyházmegye legnagyobb városában, Poprádon megalapították az Anti-Katolikus Akció Bizottságát, melyet Kerületi Vezetőségnek is neveztek. A bizottságnak két fő célja volt, egyrészt felhívni a hívek figyelmét arra, hogy ne írják alá a kiáltványt, másrészt megvédeni a papságot. Kočiš kanonok mellett hét laikus tag vett részt a munkában, nagyobbreszt értelmiségiek, Dr. Ján Kuba, Ján Bendík megbízott, Eugen Zimnikoval a kerületi Nemzeti Bizottság számvevője, Kovalik közigazdász-hallgató és végül a katolikus nőunio két volt tagja, Zuzana Pivovarníková és Babincová asszony. Mindannyian, tudtukon kívül, a titkosszolgálat megfigyelése alatt álltak, mely azt jelentette róluk, hogy „az eseményeket kiemelt figyelemmel követjük.” (*Titkos jelentés az Anti-Katolikus Akció csoportról*, június 26., VHÚ – Praha, f. 100/52 – A. Čepička, d. 15, i. 96, 50. karton.)

⁶¹ Lazík a következő szavakkal tiltakozott: „Alá szeretném húzni, hogy ezt a gépkocsit csupán hivatalos bérmlási, vizitációs és különböző búcsú, illetve szentelési utazásokra használom. ... Tény, hogy az apostoli adminisztratúra területén 420 plébánia található és egymillió kétszázezer hívó él ... el kell hogy ismerjék, egy gépkocsi egy ekkora területre egyáltalán nem jelent semmiféle luxust.” (*Lazík levele Okáli belügyminiszterhez*, 1949. október 1., f. INT-22 – „az apostoli adminisztratúra ügyei”, rep. 4, d. A-Ž, i. 07142/a.) Az érvek, melyeket a püspök a gépkocsi visszaszerzése érdekében felsorakoztatott, éppen azok az okok voltak, melyek miatt a kommunisták elkobozták azt.

ez történt Ján Vojtaššák kúriáján is. (*A prágai Egyházi Hivatal titkos napi jelentése, n. 48, 1949. december 15., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „napi jelentések – december”*.) Ez utóbbi, mivel már idős volt, az utazásokon túl gyakran telefonon is érintkezett papjaival. „Vojtaššák – írta a kerületi kommunista vezető – telefonon hívja föl papjait, megfélemlíti őket, és parancsokat ad, hogyan oktassák ki híveket, ne írják alá a kiáltványt. Az a szándékom, hogy elvágatom a püspök telefonvonalát. Értesítsenek, mi erről a véleményük.” (*A CSKP kassai kerületi bizottsága titkárságának levele a CSKP KB-nak, 1949. június 20., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a szepeskapitáni kúria felügyelőjének jelentései”*).⁶²

Mint látjuk, a kommunisták egyre inkább arra kényszerültek, hogy durván korlátozzák a püspökök tevékenységét. Ez is megerősíti a Katolikus Akció vereségét. Az eredeti tervek szerint ugyanis olyan eszközzé kellett volna válnia, amellyel a nép, nem pedig a kommunisták tették volna lehetetlenné a főpapságot. Az események viszont éppen az ellenkezőjét mutatják. A nép nem kerülte meg, hanem megvédte püspökeit, és hűség maradt hozzájuk. Nem nézte le a plébánosokat, hanem őrizte a plébániákat. Ebből könnyen kikövetkeztethető, hogy a másik próbálkozás is csődöt mondott, miszerint az egyház irányítása fokozatosan egy „helyettesítő papság” kezébe kerüljön, amit a népnek általánosan el kellett volna fogadnia. Ellenkezőleg történt. Megállapították, hogy a Katolikus Akciót aláírókat „elszigetelték a többi paptól.” (*Az Stb 468-A osztályának heti összefoglaló jelentése, 1949. október 7–13., AMV – Levoča, f. „a belügyminisztérium kerületi igazgatása – Kassa”, i. 52.*) Tehát egyre hiűbb ábrándnak mutatkozott az egyház élén és annak kebelében létező papság létrehozása, amely ugyanakkor alá van rendelve a kormánynak. Ezt a kommunisták közvetve el is ismerték, amikor 1949 októberében Pozsonyban és Prágában létrehozták az Állami Egyházi Hivatalt. Ez vette kezébe az egyház irányítását, nem pedig egy hivatalával visszaélő papság. Az eredeti tervvel összevetve, lényeges különbség, hogy ez a hivatal, amelyet hitetlenek és kommunisták irányítottak, világosan elkülönült az egyháztól, kívül volt azon.

A hivatal létrehozó kormányrendeletben a következőket olvashatjuk hatásköréről: „Központi hatáskörrel rendelkezik, ... törvényhozói, irányítói és ellenőrző tevékenységet gyakorol minden egyházi és vallási ügyben, ... az oktatási minisztériummal együtt irányítja a vallásoktatást, jóváhagyja a tanterveket, teljes körű hatáskörrel rendelkezik a vallásoktatás és valamennyi egyházi intézmény fölött, értékeli az egyházi sajtót és a publikációkat.” (*Kormányhatározat az Egyházi Hivatal felépítéséről és tevékenységéről, 1949. október 25., ŠOA – Bratislava, f. KNV – Bratislava – egyházi ügyi osztály, d. 1, i. 5/1.*) E szerv létrehozása néhány haladó pap körében is válságot idézett elő. Úgy érezték, őket is „helyettesítették”. Egy 1951 elején tartott megbeszélés alkalmával a csehországi haladó papok szemére vetették a kommunistáknak, hogy az Egyházi Hivatal nem vesz róluk tudomást, és csak akkor jutnak eszébe, amikor kellenek valamire. Azt is elmondták, hogy a Katolikus Akciónak nincs célja, programja, hiányzik a szilárd kap-

⁶² A választ nem ismerjük, de feltehetően elutasító volt. A telefonvonalak megszakításával egy időben süríteni lehetett a papok személyes látogatását, mely a telefonlehallgatással párhuzamosan nehéznek bizonyult.

csolat a Katolikus Akció és a haladó papok között. (*Jelentés Mára, Černocký és Romának haladó papok megbeszéléséről*, 1951. február 6., SÚA – Praha, f. ÚAV NF, d. 37, i. „egyháziügyi osztály 51-52/2”). Ezek voltak a Katolikus Akció feltartóztathatatlan hanyatlásának jelei, főleg azért, mert már a kommunistáknak sem volt rá szükségük.

1950–51 folyamán történtek még próbálkozások, hogy új életet leheljenek a mozgalomba. Nem segített azonban sem a hatalmas anyagi támogatás [40 millió koronát áldoztak erre 1949 közepén (*A CSKP KB titkársága ülésének jegyzőkönyve – a Katolikus Akcióval kapcsolatos jövőbeli intézkedések*, 1949. július 14., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ, d. 3, i. 30.)], sem az együttműködés a tömegszervezetekkel.

Összefoglalva: A szakadár Katolikus Akció fokozatosan felbomlott. Már 1949 végén észrevették a Nemzeti Front helyi szervezetei és a párt, hogy a Katolikus Akció járási bizottságai teljesen tehetetlenné, halottá váltak. (Kaplan, 1993, 91–92.) Az Egyháziügyi Hivatal elemzései úgy magyarázták az általános bizalmatlanság okait a Katolikus Akcióval szemben, hogy a hívők nagy része általában nem bíz sem az állam által szervezett mozgalmakban, sem a hivatalos sajtó információiban, sem a kormány képviselőiben. Ellenkezőleg, a keresztelések és a hitoktatásra beiratkozók növekvő számát tekintve a főpapság és a pápa elleni heves támadások a nép beléjük vetett hitét erősítették. Ez újabb bizonyíték a nemzeti egyház létrehozásának lehetetlenségére. (Kaplan, 1993, 162–163.) „Nem sikerült csorbitanunk a pápa tekintélyét – ismerte el Zdeněk Fierlinger miniszter – ... most már nem tudjuk véghezvinni a szakadást, mivel arányaiban teljesen egyenlőtlen lenne.” (Kaplan, 1993, 161.) Ez nem egyedül Zdeněk Fierlinger véleménye volt. Sok kommunista szerint a Katolikus Akció irányítására alkalmatlan néhány pap nem képes végrehajtani a párt céljait. (Cavalli, 1950, 137.) Erre utalt a kommunista Ladislav Novomeský közoktatási megbízott találó megállapítása, miszerint „egy örült ateista parádés ötletével van dolgunk.” (*A CSKP KB titkársága ülésének jegyzőkönyve – a Katolikus Akcióval kapcsolatos jövőbeli intézkedések*, 1949. július 14., SNA – Bratislava, f. ÚV KSČ, d. 3, i. 30.)

A Katolikus Akcióval kapcsolatos egyik utolsó ismert sajtóközlemény a *Katolicke noviny* 1951. június 17-i számában található a szakadár mozgalom alapításának második évfordulója alkalmából rendezett ünnepi gyűlésről. Az ünneplők megállapították, hogy az egyház körüli helyzet nagyban javult, és ebben nagy érdemei vannak a Katolikus Akciónak. A legutolsó hír a Katolikus Akció központi bizottságának tiltakozása volt a rádióban az amerikai imperialisták baktériumháborúja ellen. [*Most* 3 (1954) 29; *The Church of silence in Slovakia*, 1956, 91.]

A kommunistáknak nem sikerült szétzúzniuk az egyházat. Erre most már több bizonyítékunk is van. Szándékosan hagytuk hátra az értékesebbeket, hogy velük zárhassuk ezt a fejezetet. A püspökök leveleiről van szó, amelyekben megköszönték papjaiknak, hogy hűségesek maradtak hozzájuk.

Augusztus első napjaiban Robert Pobožný apostoli adminisztrátor arra buzdította papjait, hogy őrizzék meg az egységet, és dicsérte eddigi magatartásukat: „Az irántatok érzett aggodalmamtól áthatva és forró reménységemet belétek vetve, figyelmeztetek, lelkipásztorokat és hívőket egyaránt, legyetek hűségesek és éberek, tartsatok ki az egységben, ahogy eddig is tettétek.” (*A rozsnyói püspöki kúria pásztorlevelének fordítása*, 1949.

augusztus 1., VHÚ – Praha, f. 100/52, d. 13, i. 83.)⁶³ Sokkal világosabban fogalmazott Andrej Škábrik püspök papjai hűségének elismerésében. Július 20-án, negyven nappal a Katolikus Akció megalakulása után, ezt írta „Papjaimnak” című levelében: „Hálával telve Isten és irántatok állapíthatom meg, drága testvéreim az oltárszolgálatban, hogy kevés kivétellel hűségesek maradtatok az egyházhoz és törvény szerinti előjáróihoz. Isten látja állhatatosságotokat és minden áldozatokat. Mindezt a ti és a rátok bízott lelkek javára fogja fordítani. (...) Szüntelenül imádkozom értetek, drága testvéreim az oltárszolgálatban, és én is kérlek benneteket, imádkozzatok értem, akit Isten a mai időre rendelt nyájának pásztorául. Imádkozzatok, hogy mindannyian kitartsunk a hit egységében, hogy elnyerhessük a jutalmat, vagyis Isten gyermekeinek dicsőségét.” (*Škrábik levele egyházmegyéje papjaihoz, „Papjaimhoz”, 1949. július 20., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 89, b. 90 – „egyházi ügyek”, i. „a besztecebányai kúria állami felügyelője”).* Ugyanebben az időszakban hasonló szavakkal mondott köszönetet papjainak Ambróz Lazík: „... minden dicséretes együttműködésért és a tanúsított egységért.” (*A Vatikáni Rádió adása, n. 391, 1949. augusztus 2., ARV – Roma, f. szlovák szerkesztőség, d. 1.*) „Köszönöm Nektek azt is – folytatja a megyéspüspök –, hogy küldetésünknek megfelelően a szeretet és a megbékélés szellemében jártatok el. ... Minden nap és minden éjjel megemlékezem rólatok, és azokról is, akik megtévedtek. Hiszem, hogy minden rendbe fog jönni és az ő lelkük is kész lesz befogadni mi Jézus Krisztusunk kegyelmét, hogy eltöltsé őket a béke, amely a hit egységéből származik.” (Uo.)

⁶³ Az említett idézet cseh nyelven olvasható, ami az eredetileg latinul összeállított szöveg fordítása. Az eredeti latin szöveg így hangzik: „Charitate motus grates repensurus fervidas pro perseverantia in unitate et doctrinae et disciplinae hi diebus, adhortor sine differentia discreptionis et animas et animarum pastores ut adhuc sed et semper sint vigiles servare unitatem ...” (*A rozsnyói kúria pásztorlevele a szkizmáról, 1949. augusztus 1., SNA – Bratislava, f. ÚAV SNF, d. 88, b. 90 – „egyházi ügyek”).*

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
BY
JOHN HUTCHINGS
OF THE BOSTON BAR
IN TWO VOLUMES
VOL. II
BOSTON: PUBLISHED BY
J. B. ALLEN, 1825.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
BY
JOHN HUTCHINGS
OF THE BOSTON BAR
IN TWO VOLUMES
VOL. II
BOSTON: PUBLISHED BY
J. B. ALLEN, 1825.

ÖSSZEFOGLALÁS

A rendelkezésünkre álló anyag (kb. 800 dokumentum) elemzése és témakörök szerinti rendezése után elérkeztünk oda, hogy összefoglaljuk az eddig leírtakat. Célunk, hogy megrajzoljuk a Katolikus Akció elszakadásában részt vevő felek magatartásának alapvető jellemzőit. Összefoglalásunkban tehát a szakadást érintő események főszereplőit vesszük sorra. Ez gyakorlatilag két csoportot jelent: egyrészt a kommunistákat, az egyház ellenségeit, másrészt pedig az egyház tagjait.

A) A kommunisták egyházellenes álláspontja

- a) A kommunisták eszmerendszerüknél fogva a vallás ellenségei, mert azt a fejlődés akadályának, *a nép ópiumának* tartják. Nem passzív, hanem aktív ellenségnek tekintetők, tanaik szerint szembe kell szállniuk a vallással és az azt terjesztő intézménnyel (ez jelen esetben a katolikus egyház).

Amikor Csehszlovákia a II. világháború után a kommunista övezetben találta magát, már jól látható volt, hogy itt a katolikusok sorsa megpecsételődött.

- b) Az említett inkább ideológiai, illetve filozófiai alapon kívül más oka is volt a kommunisták egyházellenes magatartásának: bizonyos fokú féltékenység az egyház egyetemessége, azaz „katolikus volta” miatt. Mivel az ateista kommunizmus azt remélte, hogy idővel átfoghatja az egész világot, az egyház (katolikus, egyetemes, tehát az egész világot magába foglaló) versenytársá, azaz felszámolandó ellenséggé vált.
- c) A tervezett felszámolás módját Csehszlovákia adott történelmi körülményei határozták meg. Itt a katolikusok erős és befolyásos jelenléttel rendelkeztek a társadalmi élet minden területén. Ez lehetetlenné tette, hogy az egyházat közvetlenül támadják. A beépülés módszerét kellett alkalmazni, hogy belülről bontsák meg egységét. Az általunk vizsgált esetben bomlasztó eszközként az egyházon belül mesterségesen létrehozott Katolikus Akció szolgált volna. Ez mind arra világít rá, hogy a szakadár Katolikus Akció az ateista gondolkodásmód, még pontosabban az ateista egyházfelfogás terméke volt. E mentalitás tagadta bármilyen természetfeletti erő létezését (amely az egyházat, mint Krisztus Titokzatos Testét élteti) és azt remélte, hogy a vallást és az egyházat egyszerű szerkezeti változtatások útján eltörölheti.

E szerint a materialista beállítást az egyház egysége és történelmi folytonossága a struktúrán belüli kötelékekben keresendő, amelynek a hierarchia is lényegi része. Meg voltak győződve róla, hogy az egyház megszűnését el lehet érni e struktúra lerombolásával, és ebből következően a belső – vagyis a nuncius és a püspökök, a helyi hierarchia és a Vatikán közötti – kötelékek szétszaggatásával. Még egy dolog szent meggyőződésük volt: az egyházat helyettesítő mesterségesen felépített szervezet (a mi esetünkben a szakadár mozgalom gigantikus adminisztratív apparátusa) elég lesz ahhoz, hogy az említett mozgalom élő és hatékony legyen. A mozgalom kudarcárávilágított egy alapvető elem hiányára. Ez nem más, mint a Szentlélek egyesítő ereje. A beépülés módszerének alapos elemzése után rátértünk az egyes szakaszok ismertetésére.

d) A terv megvalósítása a következőképpen történt:

1. szakasz: az egyházon belüli ellentétek feltérképezése, illetve azon papok lajstromba vétele, akik ebben főszerepet játszanak és szembeszegülnek az egyházi hatóságokkal. Ezt ügynökök és informátorok végezték.
2. szakasz: felvették a kapcsolatot a főkolomposokkal és az ellentétek szítóiival. A legkülönbözőbb módokon támogatták őket, pénzt és magas beosztást ígértek nekik.
3. szakasz: ezzel egy időben a CSKP azon fáradozott, hogy megnyerje magának a közvéleményt, a szembenálló feleket „fehérnek”, illetve „feketének” mutatták be, dicsérték az ellenszegülőket, követendő példaként állították őket az emberek elé, és rágalmazták a hierarchiát, úgy állítva be, mint valami rossz és visszautasítandó dolgot. A püspököknek semmiféle lehetőségük nem volt a védekezésre, mivel az egész sajtó a kommunisták kezében volt. A CSKP többek között egyfajta mesterségesen keltett „egyetértési hullámmal” nyilvános támogatást biztosított a „haladó szellemű” papoknak.

e) Ami a kommunistákkal kollaboráló papokat illeti, életrajzaik elemzése során bizonyos közös vonásokra bukkantunk, amelyek magukban hordozták, hogy a kommunisták támaszra találjanak bennük az egyház elleni harcban.

1. Valamelyes rokonszenvet éreztek a kommunista tanokkal szemben, különösen a szociális kérdéseket illetően. Az ateista tanokat visszautasították ugyan, de bizonyos fokú együttműködést elfogadhatónak érezték. Végül soron minden alkalommal, amikor papok nyilvánosan együttműködtek a kommunistákkal, támaszt jelentett ez utóbbiaknak.
2. Ezt a hajlandóságot általában még növelte valami konfliktus egy egyházi tekintéllyel, vagy rossz kapcsolat az egyházközséggel. (Alexander Horáket Mindszenty József függesztette fel, Jozef Lukačovičot Ambróz Lazík, Jozef Straka kilépett szalézi volt, Ladislav Škoda jezsuita, a minorita Jozef Fialát pedig rendi előjárói vetették alá büntetésnek.)
3. A választás döntő pillanatában a kommunista vezetők oldalára álltak a katolikus hierarchiával szemben. A kommunista vezetők és a haladó papok közötti tárgyalásokon készült jegyzőkönyvek tanúsága szerint ez utóbbiak (bármilyen szomorú) minden kétséget kizáróan közvetlenül működtek közre egyes püspökök eltávolításában, sőt, sok esetben ők sugallták az eljárás módját! (Például Josef Beran háziőrizete Prágán kívül, vagy az egyházügyi biztosok kinevezése a püspöki hivatalok élére, az ő ötletük volt.)

Ezek a pontok meghatározóak voltak abban, hogy az ellenszegülő papok hatékony eszközökké váljanak a püspöki kar végérvényes eltörlésében. Kihasználták gögjüket, tekintély utáni vágyukat, és magas posztokat ígértek nekik a még létező hierarchiában. Hogy ebben a helyzetben megerősítsék őket, a következő stratégiát alkalmazták: a haladó papok körül mesterséges és hamis környezetet teremtettek, amely nem tükrözte, hanem elferdítette a valóságot:

– manipulálták és megszürték kapcsolataikat a hivekkel és előjáróikkal egyaránt;

- híveket toboroztak az általuk mondott misékre, nehogy úgy érezzék, hogy a nép faképnél hagyta őket;
- magas beosztást kaptak (Alexander Horák és Jozef Lukačovič miniszter, Ladislav Škoda a Katolikus Akció főtitkára volt, Ján Dechet és Ondrej Scheffer pedig a megüresedett egyházmegyék élére került), erős befolyást gyakoroltak a társadalomra. Azokat a kedvezményeket, amelyeket ők igyekeztek mások számára kieszközölni, többnyire megadták, ily módon táplálva bennük az érzést, hogy használnak az egyháznak, és azt is megerősítették bennük, hogy az őket fel-függesztő püspökök igazságtalanul jártak el, mert nem voltak hajlandóak elismerni érdemeiket;
- jelentős összegekkel viszonzták munkájukat, nem feltétlenül politikai tevékenységükért, sokkal inkább azért, hogy egyre kevésbé függjenek püspökeiktől, és egyre inkább az államtól;
- gyakran meglátogatták őket a hatalom ügynökei, akik védelmezték, illetve támogatták őket, de ez a „védelem” egyszersmind zsarolás és ellenőrzés is volt; zsarolás, amennyiben az engedetlenségnek bármely jele nem csupán a védelem végét, hanem egy esetleges büntetés lehetőségét is jelentette; ellenőrzés, amennyiben a haladó pappal folytatott beszélgetés azt hivatott felmérni, hogyan halad az illető véleményének fejlődése.

B) A Hierarchia magatartása a kommunista kormány törekvéseivel szemben

A püspökök magatartására vonatkozóan a következő elemeket gyűjtöttük össze:

- a) A II. világháború után a cseh püspöki kar helyzete – leginkább az eltérő tapasztalatok miatt – más volt, mint a szlovák püspököké. A cseh püspököknek ugyanis ugyanolyan volt a helyzetük a koncentrációs táborokban, mint a kommunistáknak. Ez egyfajta kölcsönös szolidaritást eredményezett, és a majdani jó együttműködés lehetőségét sugallta. A szlovák püspökök viszont közvetlenül a világháborút követő időszakban a rossz tapasztalatok és a szlovákiai kommunisták egyre erőszakosabb előretörése miatt kezdettől érezték, hogy egy ilyen együttműködés teljességgel lehetetlen. Emiatt a kezdeti különbség miatt érezték úgy a kommunisták, hogy a cseh püspöki karral meg lehet egyezni, a szlovákkal viszont nem.
- b) A cseh püspökök álláspontja attól a pillanattól kezdett egyre inkább a szlovákoké felé hajlani, amikor az egyházat az első támadások érték. Így a „jó együttműködés” egyre inkább illúzióvá vált. A kommunista elnyomás alatt egyre egységesebb lett a püspöki kar, a püspöki találkozók száma megsokszorozódott.
- c) Az első nyílt – bár leplezett – támadás pillanatában, vagyis amikor a szakadár Katolikus Akciót létrehozták, a püspöki kar tökéletesen egységesnek bizonyult. Ezt tükrözik a főpásztori körlevelek is.
- d) A püspöki kar helyzetének megszilárdításában jelentős szerepet játszott a pápai megbízott jelenléte és az egyes püspökökkel fenntartott intenzív kapcsolata. A nuncius személyes kapcsolattal erősítette őket, támogatta diplomáciai tiltakozásaival, amelyek csatlakoztak a püspöki tiltakozásokhoz.

C) A Katolikus Akció összeomlásának fő okai

a) Belső okok – a mozgalom skizofrén jellege:

- bár katolikusnak nevezték, a pápa ellen támadt;
- önmeghatározása értelmében „szükséges” volt az egyház érdekében, de kizárt és kiközösített papokra támaszkodott;
- kinyilvánította hűségét a pápához, de a püspökök ellenében működött;
- spontán mozgalomnak indult, mégis teljesen előkészített volt és a legapróbb részletekig megtervezték;
- a hívek alkotta és a hívekért működő szervezetként határozta meg önmagát, tagságát mégis szinte kizárólag kommunisták alkották, olyan mértékben, hogy a rendszer irányítóinak kellett beavatkozni, hogy ne csak a kommunista érdekeket szolgálja;
- összegezve: a mozgalom nem volt képes kiemelkedni a teljes ellehetetlenülésből és bizalmatlanságból.

b) A külső ervek között azokat sorolhatjuk fel, melyek ellentmondtak annak, hogy az eredeti Actio Catholica alapjain született:

- meg kívánta szüntetni a helyi egyház kapcsolatát Rómával, a püspökök azonban szorosan együttműködtek a pápai legátussal, a papok pedig elszántan prédikáltak a pápa iránti hűség mellett;
- el kívánta választani a klérust a hierarchiától, de a papság, a veszélyek ellenére, merészen felolvasta a pásztorlevelet és kifejezte hűségét a főpapok iránt, újra megerősítette hűségét vagy írásban, vagy a kiáltványhoz adott aláírása visszavonásával. Az engedetlen papok száma Szlovákiában nem haladta meg a tíz főt;
- a hívő nép is ellenállásba kezdett a papságért, a hívek több, mint száz plébánián összegyűltek és tiltakoztak plébánosuk érdekében; sokan fellázadtak a kommunisták ellen, és soha nem látott számban vettek részt a zárandoklatokon és a püspökök által celebrált szertartásokon.

D) A katolikus egyház reakciója a kommunista kormány nyomására

A kommunisták minden erejükkel arra törekedtek, hogy szétfúzzák az egyházat. Ez az erőszakos nyomás viszont pontosan az ellenkező hatást érte el. A hierarchia és a hívek egyre szorosabb egységet alkottak, és egyre inkább tudatosult bennük, hogy Krisztus egyetlen Anyaszentegyházához tartoznak.

Ezt az egyházfelfogást a különböző dokumentumok, szentbeszédék és a püspökök magatartása alapján a következőképpen foglalhatjuk össze.

- a) Az ordináriusok komolyan vették azt a feladatot, hogy őrködjének az isteni igazságok és törvények felett, és hogy mindenáron megőrizték a csehszlovák egyház és Róma közti egységet. Gyakran megerősítették, hogy jogukban áll kormányozni a helyi egyházat, és hogy felelősek érte, ezért visszautasítanak minden olyan törekvést, amely hatáskörük befolyásolására, illetve korlátozására irányul.**

- b) Hasonlóan gyakran hangsúlyozták a püspökök és Róma szoros kötelékét, és visszaverték az egyházi kormányzás gyakorlását gátolni igyekvő törekvéseket. Ez a kormányzás nem pusztán szervezeti kérdéseket érintett, hanem a püspökök kapcsolatát az egyház fejével, ami alapvetően ekkleziológiai és lelki kérdés. Éppen ezért a püspöki dokumentumok állandó jelleggel hangsúlyozták a pápa primátusának fontosságát, mivel ez látható és mindenkor alapja mind a püspökök, mind pedig a hívők egységének, s ennek gyakorlati megvalósításához kérték a papok kitartását.
- c) A cseh és a szlovák püspökök egyik fő jellemzője volt az eltökéltség, amely abból a meggyőződésből fakadt, hogy a csehszlovák egyház számára létkérdés az egység a pápával. Így határozottan, szigorúan és azonnal elítéltek minden szakadásra irányuló próbálkozást, ez pedig szükségszerűen érintette a szakadár mozgalmat. Annak ellenére, hogy a kommunizmushoz pártolók kiközösítését (amely magában foglalja a Katolikus Akció-pártiakat is!) néhány történész úgy értékelte, hogy „egy valójában haszontalan, pasztorális szempontból költséges, politikai szempontból hiábavaló” intézkedés; kutatásaink, legalábbis az itt elemzett események ennek ellenkezőjét bizonyítják.

E) A kiközösítés eredményei

- a) Egyértelművé változtatta a szándékosan zavarossá tett állapotot. A kiközösítés éles határvonalat húzott az egyház és a látszategyház közé. Azok közé, akik a javára és azok közé, akik kárára voltak az egyháznak és élesen kijelölte e különbség kritériumait. Ezzel a hívőket egyértelmű választás elé állította, vagy az egyházzal, vagy elletne vannak. Az eseménynek – mint már korábban említettük – nagy hatása volt, a szakadár pártján ugyanis kevesen maradtak.
- b) A kiközösítés határozott elutasítása volt a kommunista (vagyis ateista és keresztényellenes) tanoknak, ezzel leleplezte a csalást, amely úgy próbálta beállítani a kommunista pártot, mint a hívek javát szolgáló szervezetet, miközben valójában saját propagandacéljaira akarta felhasználni az egyházat.
- c) A gyóntatókat arra buzdították, ne követeljék a hívektől a kilépést a pártból, ha ezzel kockára tennék egzisztenciájukat, kívánják viszont meg a kommunista tanok elméleti visszautasítását. Ez nyilvánvalóan gyengítette a pártot, mivel valószínűleg igen sok tag vált így „belső ellenzékké,” fölvéve egyfajta passzív magatartást. Ők lettek a párt mozdulatlan tagjai.
- d) A kiközösítés határozottsága eredményezte azt a jelenséget, amit az egyház ügye iránti érzékenység fokozásának neveztünk. Sok hívőnek segített megérteni, hogy az egyházhoz tartozásnak vannak bizonyos feltételei, s ha valaki ezeknek nem tesz eleget, ez logikusan (vagyis *ipso facto*) az egyházból való kizárást vonja magával. Néhány, a hívők által püspökeikhez irtott levélből egyenesen rémület érződik az esetleges kiközösítéssel kapcsolatban, következésképpen megfogalmazódik a visszautasítás minn-dennel szemben, ami veszélybe sodorhatja a Krisztus egyházához való tökéletes oda-tartozást.

* Giuseppe Alberigo

Munkánkban újdonság a kevésbé ismert adatok behatóbb vizsgálata, illetve az eddig még soha nem tárgyalt események rekonstruálása és elemzése. Ez egyfajta kihívást jelent, hogy még mélyebben ássuk bele magunkat a tömegtelen levéltári anyagba, hogy hiteles dokumentumok alapján feldolgozzunk más adatokat, amelyek a nem is olyan távoli múltból tanúskodnak. Arról a múltból, amelyet az egyház fájdalmas üldöztetése fémjelzett.

Úgy gondolom, ezt a munkát legjobban egy idevágó idézettel lehet lezárni, amelyet egy kommunista ügynök küldött beszámolóképpen a felettesének. Ebből az ifjúság nagyfokú egyházas érzülete olvasható ki. Miután az ügynök megpróbált meggyőzni egy csapat egyetemistát a Katolikus Akció hasznosságáról, az egyik egyetemista (!) ezt válaszolta: „A kiáltvány nem tisztán politikai dolog, hiszen vallási és erkölcsi programot ad. Ebből az következik, hogy ehhez *imprimatur* szükséges, a püspökök és a Szentszék részéről egyaránt. Ha ez a beleegyezés hiányzik, a katolikus hívő nem köteles sem elfogadni, sem aláírni ezt a kiáltványt. A *Katolicke noviny* sem katolikus, ha nincs meg az engedélye a püspöki kar részéről. A pápának megvan a joga, hogy erkölcstelennek minősítsen politikai ügyeket is, a katolikus hívőnek pedig el kell fogadnia a véleményét mint megfellebbezhetetlen igazságot.” Egy másik hallgató hozzáfűzte, hogy „Róma, azaz a Szentszék a kommunizmus ellen foglalt állást és a katolikus hívőnek engedelmeskednie kell a pápának és a püspökök testületének.”

BIBLIOGRÁFIA

PÁPAI ÉS HIVATALI DOKUMENTUMOK

- COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE**, *Temi scelti di ecclesiologia, in occasione del ventesimo anniversario della conclusione del Concilio Vaticano II*, 7. 10. 1985, in *Enchiridion Vaticanum*, IX, Dehoniane Bologna, Bologna, 1989, 1668–1765.
- CONCILIO VATICANO I**, *Costituzione dogmatica Pastor aeternus sulla chiesa di Christo*, 18. 7. 1870, in *DS* 305–3075.
- CONCILIO VATICANO II**, *Costituzione dogmatica sulla chiesa Lumen Gentium*, 21. 11. 1964, in *Enchiridion Vaticanum*, Dehoniane Bologna, Bologna, 1993, I. 284–456.
- CONCILIO VATICANO II**, *Decreto sull' apostolato dei laici Apostolicam actuositatem*, 18. 11. 1965, in *Enchiridion Vaticanum*, Dehoniane Bologna, Bologna, 1993, I. 912–1041.
- Modus vivendi inter Sanctam Sedem et Rempublicam Cecoslovacham*, 1 marzo 1928., = *AAS* 20 (1928) 66.
- SUPREMA SACRA CONGREGATIO S. UFFICI**, *Decretum contro comunismum*. 1. 7. 1949, = *AAS* 41 (1949) 334.
- SUPREMA SACRA CONGREGATIO S. UFFICI**, *Scismatica „Actio catholica”*. In: *Cecoslovachia damnatur*, 20. 6. 1949. = *AAS* 41 (1949) 333.
- XII. PIUSZ**, *Discorso ai dirigenti dell' Azione Cattolica*, 4 settembre 1940, in: *Discorsi e radiomesaggi*, Tipografia poliglotta vaticana, Città del Vaticano 1940, II, 217–230.
- XII. PIUSZ**, *Discorso per la solenne benedizione di Pasqua*, 28 marzo 1948. = *AAS* 40 (1948) 137–139.
- XII. PIUSZ**, *Illuminate norme per l' AC e per le congregazioni mariane, discorso alla udienza ai dirigenti e sodali della AC*, il 3 maggio 1951, in *Discorsi e radiomesaggi*, Tipografia poliglotta vaticana, Città del Vaticano 1951, XIII, 67–72.
- XII. PIUSZ**, *L' allocuzione al sacro collegio nel Concistoro segreto straordinario*, 14 febbraio 1949, = *La Civiltà Cattolica* 100-I (1949) 478.
- XII. PIUSZ**, *L' allocuzione al sacro collegio nel suo giorno onomastico*, 2 giugno 1945, = *AAS* 37 (1945) 166.
- XII. PIUSZ**, *Le pentecoste degli intellettuali, discorso ai laureati romani dell' Azione Cattolica*, 25 maggio 1953, in: *Discorsi agli intellettuali*, Studium, Roma, 1955, 39–44.
- XII. PIUSZ**, *Lettera all' Episcopato Ungherese dopo l' arresto del cardinale Mindszenty*. = *La Civiltà Cattolica* 100-I (1949) 353–355.
- XII. PIUSZ**, *Lettera enciclica Mediator Dei*, 21. 11. 1947, in: *Enchiridion delle encicliche*, Dehoniane Bologna, Bologna, 1995, VI, 151–260.
- XII. PIUSZ**, *Lettera enciclica Mistici Corporis*, 29. 6. 1943, in: *Enchiridion delle encicliche*, Dehoniane Bologna, Bologna, 1995, VI, 430–577.

- Adamczyk, Mirosław:** *L'ufficio dei legati pontifici come strumenti di comunione tra il Romano Pontefice ed i vescovi alla luce della legislazione attuale*, Tesi di Dottorato pro manuscripto, Pont. Univ. S. Tommaso in Urbe, Roma, 1993.
- Berdjajev, Nikolaj:** *Cristianesimo e lotta di classe*. Casa di Matriona, Milano, 1977.
- Bihlmeyer, Karl – Tuechle, Hermann:** *Storia della chiesa*, vol. 4. – L'epoca Moderna, Brescia, 1988.
- Cacciatore, Giuseppe:** *Enciclopedia del sacerdozio*, Fiorentina, Firenze, 1953.
- Camicasca, Massimo – Vitali, Maurizio:** *I movimenti nella Chiesa negli anni '80*. Jaca Book, Milano, 1981.
- Carr, Edward H.:** *La rivoluzione bolscevica 1917–1923*, Einaudi, Torino, 1964.
- Cavalli, Francesco:** *Governo comunista e chiesa cattolica in Cecoslovacchia – rasegna*, Civiltà Cattolica, Roma, 1950.
- Cavalli, Francesco:** *Processo contro gli agenti del Vaticano in Cecoslovacchia – rasegna*, Civiltà Cattolica, Roma, 1951.
- CENTRO STUDI DELL' EUROPA ORIENTALE**, *Dio dirà l'ultima parola*. Centro Studi dell' Europa Orientale, Bologna, 1980.
- CENTRO STUDI RUSSIA CRISTIANA**, *Terra nouva sotto la stella rossa – undici documenti del Samizdat religioso*, Jaca Book, Milano, 1974.
- Chrysostomus, Joannes:** *La storia della Chiesa russa nei primi anni della rivoluzione*. Jaca Book, Milano, 1974.
- Codevilla, Giovanni:** *Stato e Chiesa nell'Unione Sovietica*. Jaca Book, Milano, 1991.
- Cohn, Haus (szerk.):** *Il mondo degli Slavi*. Capelli, Bologna, 1970.
- Comunismo ateo*, Tipografia poliglotta vaticana, Città del Vaticano, 1966.
- Dizionario di storia*. Il Saggiatore, Milano, 1993.
- Đurica, Milan S.:** *Dejiny Slovenska a Slovákov*. SPN, Bratislava, 1995.
- Encyklopédia Slovenska*. Veda, Bratislava, 1980.
- Fabro, Cornelio:** *La trappola del compromesso storico – da Togliatti a Berlinguer*. Logos, Roma, 1979.
- Fejtő Ferenc:** *L'Era di Stalin 1945–1952*. Bompiani, Milano, 1977.
- Floridi, Ulisse Alessio:** *Mosca e il Vaticano*, Casa di Matriona, Milano, 1976.
- Frei, Bohumil Jiří:** *Staat und Kirche in der Tschechoslowakei*. Robert Lerche, München, 1973.
- Galter, Albert:** *Libro rosso della chiesa perseguitata*. Ancora, Milano, 1956.
- Geller, Mihail – Nekrič, Aleksandr:** *Storia dell'URSS dal 1917 a oggi*. Rizzoli, Milano, 1984.
- Gherardini, Brunero:** *La Chiesa oggi e sempre*. Ares, Milano, 1974.
- Hauptmann, P. – Stricker, G.:** *Die orthodoxe Kirche in Russland – Dokumente ihrer Geschichte (860–1980)*. Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1988.
- Hertling, Ludwig, von:** *Communio. Chiesa e papato nell'antichità cristiano*. Università Gregoriana, Roma, 1961.
- Hišem, Cyril – Krehel', M. – Sepeši, P.:** *Celoslovenský schematizmus*. Michal Vaško, Košice, 1996.

- Il Compromesso*, Pàtron, Bologna, 1976.
- Jednotný katolícky spevník*. Spolok Sv. Vojtecha, Trnava, 1951, 1968, 1975, 1976, 1986.
- Kaplan, Karel:** *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. Doplněk, Praha – Brno, 1994.
- Kaplan, Karel:** *Sověští poradci v Československu 1951–1956*. Ústav soudobých dějin, Praha, 1990.
- Kaplan, Karel:** *Stát a Církev v Československu*. Doplněk, Praha – Brno, 1993.
- Katolícký kňaz v boji za mier*. Charitas Catholica, Praha, 1951.
- La chiesa del silenzio guarda a Roma*, Religiosa F. Ferrari, Roma, é. n.
- Lacko, Michal:** *Svätý Cyril a Metod*. Istituto Slovacco dei santi Cirillo e Metodio, Roma, 1990.
- L'Ateismo contemporaneo*. Società editrice internazionale, Torino, 1969.
- Lewytzkij, Borys – Stroynowski, Juliusz:** *Who's Who in the socialist Countries*. K. G. SAUR Publishing inc., München – New York, 1978.
- Lexikon für Theologie und Kirche*. Herder, Freiburg, 1965.
- Lorente, Pedro Garcia (szerk.):** *El „Affaire Pax” – espionaje soviético en la Iglesia Católica – textos y documentos*. Afrodisio Aguado, Madrid, 1965.
- Manacorda, Guido:** *Comunismo e Cattolicesimo*. Garzanti, Milano, 1953.
- Manacorda, Guido:** *Il Bolscevismo*. Sansoni, Firenze, 1940.
- Manna, Salvatore – Iannarone, Reginaldo:** *Quello che i Papi dicono del comunismo*. Domenicane Italiane, Napoli, 1967.
- Marcou, Lilly:** *Il Cominform*. Città Nuova, Roma, 1979.
- McCabe, Joseph:** *Russia and the Roman Church*. Wattis&co., London, 1941.
- Micewski, Andrzej:** *Współrzadzić czy nie klamać? – Pax i Znak w Polsce 1945–1976*. Libella, Paris, 1978.
- Michalčík, Franz:** *Il rapporto giuridico fra la Chiesa e lo Stato Cecoslovacco 1945–1968*. Pont. Univ. Lateranense, Roma, 1995.
- Michel, A.:** *Dividendo la Iglesia. Un nuevo analisis de la tecnica comunista*. El Mesajero S. C., Bilbao, 1957.
- Michel, A.:** *Problemi religiosi in un paese sotto regime comunista*. Notiziario Religioso Russo, Roma, 1955.
- Mikuš, Joseph:** *Slovakia – a political history 1918–1950*. The Marquette University Press, Milwaukee – Wisconsin, 1963.
- Mindszenty József:** *Memorie*. Rusconi, Milano, 1975.
- Mitošinka, V.:** *Pamäti kňaza*. Lúč, Bratislava, 1992.
- Mondin, Battista:** *Dizionario enciclopedico del pensiero di San Tommaso D'Aquino*. Studio domenicano, Bologna, 1991.
- Morra, Gianfranco:** *Marxismo e religione*. Rusconi, Milano, 1976.
- Náhalka, Stefan:** *The persecution of the Catholic Church in Slovakia*. Slovak Institute, Roma, 1961.
- Nemec, Ludvík:** *Church and State in Czechoslovakia*. Vantage Press, New York, 1955.
- Nemec, Ludvík:** *Episcopal and Vatikan reaction to the persecution of the catholic Church in Czechoslovakia*, Vantage Press, New York, 1955.

- Nemec, Ludvík:** *The Czechoslovakia heresy and schism. The emergence of a national Czechoslovak Church.* The American Philosophical Society, Philadelphia, 1975.
- Olivieri, Mario:** *Natura e funzioni dei legati pontifici nella storia e nel contesto del Vaticano II.* Libreria editrice vaticana, Città del Vaticano, 1982.
- Orbán József Gyula:** *Friedensbewegung katholischer Priester in Ungarn 1953–1956.* METEM, Budapest, 1996.
- Ortí, Vicente Carcelo:** *La Chiesa in Europa 1945–1990.* Paoline, Milano, 1992.
- Paučo, Jozef:** *Slováci a komunizmus,* Ján Lach, Middletown, 1957.
- Pešek, Ján (szerk.):** *V tieni totality.* SAV, Bratislava, 1996.
- Pešek, Ján:** *Štátna Bezpečnosť na Slovensku 1948–1953.* SAV, Bratislava, 1996.
- Philips, Gerard:** *La Chiesa e il suo mistero.* Jaca Book, Milano, 1989.
- Pipes, Richard:** *The unknown Lenin from the secret Archive.* Yale University Press, New Haven – London, 1996.
- Rabas, Josef:** *Una chiesa in catene.* La Casa di Matriona, Milano, 1986.
- Raina, Peter:** *Stefan Kardinal Wyszyński, prymas polski.* Oficyna Poltów i malarzy, London, 1979.
- Rajecký:** *Červené Slovensko.* Spolok Sv. Vojtecha, Trnava, 1926.
- Rebichini, Andrea:** *Chiesa, società e stato in Cecoslovacchia.* Università degli studi di Padova, Padova, 1977.
- Regelson, Lev:** *La tragedia della Chiesa Russa 1917–1945.* Casa di Matriona, Milano, 1979.
- Riccardi, Andrea:** *Il potere del Papa dal Pio XII a Paolo VI.* Laterza, Roma – Bari, 1988.
- Riccardi, Andrea:** *Il Vaticano e Mosca.* Laterza, Roma – Bari, 1993.
- Riccardi, Andrea:** *Pio XII.* Laterza, Roma – Bari, 1984.
- Ruffini, Francesco:** *Relazioni tra Stato e la Chiesa, lineamenti storici e sistematici.* Mulino, Bologna, 1974.
- Schuster, George Nauman:** *Religion behind the iron Curtain.* The Macmillan Company, New York, 1954.
- Segatti, Ermis:** *L'ateismo – un problema nel Marxismo.* Piemme, Casale Monferrato, 1956.
- Šejnman, M. M.:** *Vatikán medzi dvoma svetovými vojnami.* Práca, Bratislava, 1949.
- Serge, Victor:** *From Lenin to Stalin.* Martin Secker & Warburg Ltd., London, 1937.
- Spinelli, Lorenzo:** *Lo Stato e la Chiesa, venti secoli di relazioni.* Utet Libreria, Torino, 1988.
- Spriano, Paolo:** *I comunisti europei e Stalin.* Einaudi, Torino, 1983.
- Strešák, L.:** *Biskup Dr. Andrej Škrábik – život a dielo.* Teologický inštitút v Banskej Bystrici, Slovenská Lupča, 1993.
- Svoboda–Tučková–Svobodová:** *Sprisahanie proti Republike.* Práca, Bratislava, 1950.
- Tatranský, Vincent:** *Biskup Ján Vojtaššák.* The Slovak Institute, Cleveland, 1977.
- Toschi, Tommaso:** *Il comunismo può andar d'accordo con la Religione?* ABES, Bologna, 1953.

- Toschi, Tommaso:** *Il comunismo può andar d'accordo con la Religione?* Antoniano, Bologna, 1965.
- Trstenský, Viktor:** *Sila viery, sila pravdy.* Senefeld – R, Bratislava, 1990.
- Vagaggini, Cipriano:** *Il senso teologico della liturgia.* Paoline, Roma, 1965.
- Vagovič, Stefan:** *Marxismo a una dimensione.* Città Nuova, Roma, 1972.
- Vaško, Václav:** *Neumlčená.* Zvon, Praha, 1990.
- Velká Mše,** Křest'anská akademie, Roma, 1970.
- Villar, Jose R.:** *Teologia della Iglesia particular.* Universidad de Navarra, Pamplona, 1989.
- Vnuk, František:** *Náčrt dejín Katolíckej cirkvi.* Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK, Bratislava, 1995.
- Vnuk, František:** *Pokus o schizmu.* Inštitút dejín kresťanstva na Slovensku, Bratislava, 1996.
- Všetko pre mier.** Práca, Bratislava, 1951.
- Wieczynski, Joseph (szerk.):** *Encyclopedia of Russian and soviet history.* Philadelphia, 1981.
- Wielka encyklopedia powszechna.** PWN, Warszawa, 1966.
- Zúbek, Teodorik:** *Punitive Measures of the Church against Communism.* School of Canon Law – The Catholic University of America, Washington, 1956.
- Zúbek, Teodorik:** *The Church of silence in Slovakia.* John J. Lach, Passaic, 1956.

CIKKEK, TANULMÁNYOK

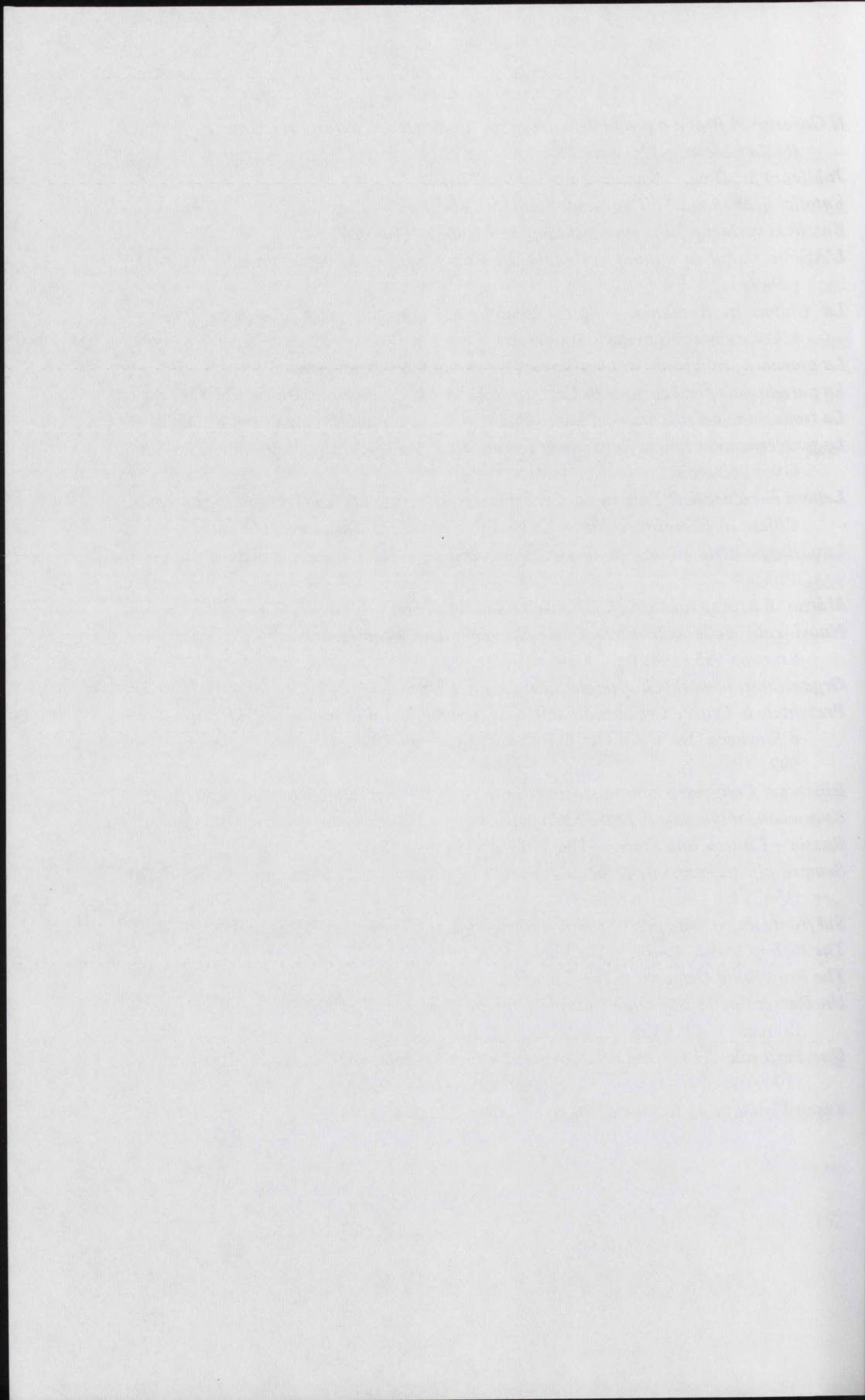
- Abad, J. A.:** *Eresie ecclesiologiche nella liturgia.* = Studi Cattolici 205 (1978) 435–445.
- Abad, J. A.:** *La liturgia e la fede della Chiesa.* = Studi Cattolici 209 (1978) 175–179.
- Alberigo, G.:** *La condanna della collaborazione dei cattolici con i partiti comunisti.* = Concilium 7 (1975) 145–157.
- Barnovský, M.:** *Odvlečenie občanov ČSR zo Slovenska do pracovných táborov v ZSSR v rokoch 1944–1945.* In: Pešek, J. (szerk.): *V tieni totality,* SAV, Bratislava, 1996, 10–18.
- Bertrams, G.:** *Episcopato e primato nella vita della Chiesa.* = La Civiltà Cattolica 113-II (1962) 213–222.
- Boyer, C.:** *Settimana di studio sulla filosofia del comunismo.* = La Civiltà Cattolica 100-II (1949) 562–564.
- Castellano, J.:** *Movimenti ecclesiali.* In: Ancilli, E. (szerk.): *Enciclopedia della spiritualità II.* Città Nuova, Roma, 1990., 1682–1694.
- Cavalli, F.:** *Caratteristiche della lotta contro la Chiesa in Cecoslovacchia.* = La Civiltà Cattolica 101-II (1950) 121–136.
- Cavalli, F.:** *Chiesa cattolica e governo comunista in Cecoslovacchia.* = La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 239–254.
- Cavalli, F.:** *Sviluppi della tattica comunista contro la Chiesa Cattolica in Cecoslovacchia.* = La Civiltà Cattolica 102-I (1951) 481–494.
- Cavalli, F.:** *Tentativi comunisti di scisma religioso in Cecoslovacchia.* = La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 463–478.

- Čepička, Alexej: *Vyřešením církevních otázek přispějeme ke klidnému vývoji.* = Rudé právo 149 (1949) 1.
- Chorváth, M.: *Slovanstvo – svet mieru a budovania.* = Nové slovo 407 (1949) 8.
- Cordovani, P. M.: *Il nuovo documento.* = L'Osservatore Romano 172 (1949) 1.
- Encyklopédia Slovenska*, Gustáv Husák, Veda, Bratislava, 1980, II, 364–365.
- F. K.: *Gli anni dolorosi.* = Il Regno 2 (1949) 37–38.
- F. K.: *Tradícia cyrilometodejská neprestala u nás nikdy pôsobiť.* = L'ud 154 (1949) 5., 7.
- Forte, B.: *Il primato nell'eucaristia.* = Asprenas 23 (1976) 391–410.
- Fridová, M.: *Slovanstvo e proletársky internazionalizmus.* = Obrana ľudu 154 (1949) 5., 7.
- Heidler, A. – Kratochvíl, A.: *Stalinismus v Československé církevní politice a situace katolické církve.* = Studie 10 (1965) 51–52.
- Holdoš, Ladislav: *Kapitolky z najnovších cirkevných dejín.* = Kultúrny život 20 (1968) 3., 21 (1968) 8.
- Horák, Alexander: *Uskutočníme odkaz Cyrila a Metoda.* = Pravda 157 (1949) 3.
- Horský, Š. O.: *Kultúrny význam slovanskej vzájomnosti.* = Práca 177 (1949) 4.
- Huber, A. K.: *Tschechoslowakische Kirche.* In: Lexikon für Theologie und Kirche. Freiburg, 1965. X. 385–386.
- Iorio de, A.: *Scomunica.* In: Enciclopedia Cattolica. XI. 146.
- J. J.: *Cyrilometodejská tradícia ožila.* = Obrana ľudu 154 (1949) 5., 7.
- K. O.: *Cyrilometodejská tradícia nás zaväzuje.* = L'ud 151 (1949) 3.
- Kaplan, Karel: *Il piano di Stalin.* = Panorama 575 (1977) 169–174, 181.
- Kaplan, Karel: *Komunisté a cirkev.* = Studie 62 (1979) 89–102.
- Kaplan, Karel: *Segretissimo dall' Est.* = Panorama 575 (1977) 164–189.
- Kersten – McTigue: *Testimony of Father Anton Botek.* In: *Hearings before the select Commitee on communist Agression.* United States Government Printing Office, Washington, 1954., 1342–1352.
- Kratochvíl, A.: *Kategorický imperatív „kulturní revoluce“ v ČSSR: boj proti náboženství.* = Studie 8 (1962) 27.
- Kysel, J.: *Pravda o Katolíckej Akcii.* = L'ud 146 (1949) 1.
- Lener, D.: *Struttura bolsévica del blocco orientale.* = La Civiltà Cattolica 99-III (1948) 143–159.
- Lener, S.: *Crisi e degenerazione del bolscevismo russo.* = La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 275–286., 361–371.
- Lener, S.: *Dinamica del bolscevismo sul piano mondiale.* = La Civiltà Cattolica 99-III (1948) 354–372.
- Letz, R.: *Proces s katolíckymi biskupmi Jánom Vojaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom.* In: Pešek, J.: *V tieni totality.* SAV, Bratislava, 1996, 123–136.
- M. G. S. J.: *Le dichiarazioni del S. Offizio e il comunismo.* = La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 225–238.
- Mráz, A.: *Pokrokové odkazy slovanskej minulosti.* = Pravda 155 (1949) 4.
- Nemec, L.: *The Communist Ecclesiology during the Church – State Relationship in Czechoslovakia 1945–1967.* = Proceedings of the American Philosophical Society 112 (1968) 245–276.

- Nicoll, D. G.:** *Living Church*. In: *The Modern Encyclopedia of Russian and Soviet History*. Academic International Press, Gulf Breeze, 1981., 107–112.
- Nový, V.:** *Lid, Stát a biskupové*. = *Rudé právo* 164 (1949) 1.
- Oddone, A.:** *Il Papato e la verità religiosa*. = *La Civiltà Cattolica* 100-III (1949) 337–349.
- Pavlik, O.:** *Podstata cyrilometodejskej tradície*. = *Nové slovo* 154 (1949) 3.
- Pešek, J.:** „*Katolícka Akcia*” na Slovensku roku 1949. = *Historický časopis* 44 (1996) 47–63.
- Pešek, J.:** *Le vicende del vescovo di Spiš Ján Vojtaššák dopo la Seconda guerra mondiale*. (kézirat)
- Prini, P.:** *L'ateismo ed ecclesialità*. = *Studi Cattolici* 75–76 (1967) 29–33.
- R. L.:** *Cyrilometodejská tradícia by mala zaväť aj biskupov*. = *L'ud* 155 (1949) 3.
- Riccardi, A.:** *Pio XII. Un decennio difficile 1948–58*. In: *Storia della Chiesa*. Milano, 1991, XXIII, 104–127.
- Rotondi, V.:** *Documentazioni autentiche sull'ateismo comunista*. = *La Civiltà Cattolica* 100-III (1949) 618–625.
- Šalgovič, V.:** *Tradícia cyrilometodejská nás učí*. = *Obrana ľudu* 154 (1949) 3., 5.
- Šalgovič, V.:** *V duchu slovanských vierožvestcov*. = *Obrana ľudu* 154 (1949) 1., 5.
- Scabini, P.:** *Azione Cattolica*. In: Ancilli, E. (szerk.): *Enciclopedia della spiritualità I*. Città Nuova, Roma, 1990., 258–268.
- Schweigl, G. M.:** *Metodi di persecuzione religiosa nello spirito dell'art. 124 della costituzione staliniana*. = *La Civiltà Cattolica* 100-I (1949) 357–363.
- Stanislav, J.:** *Slovanská myšlienka v cyrilometodejských prameňoch*. = *L'ud* 156 (1949) 4.
- Štefanský, M.:** *K otázke vzniku politických procesov*. In: Pešek, J. (szerk.): *V tieni totality*, SAV, Bratislava, 1996., 31–44.
- Tyszkiewicz, S.:** *L'ateismo militante sovietico e il papato*. = *La Civiltà Cattolica* 100-II (1949) 593–603., III 16–27.
- Udal'cov, I. I.:** *Hnutie slovanských národov*. = *Pravda* 36 (1949) 1–2.
- Vries de, G.:** *Il Sinodo „panortodosso” di Mosca*. = *La Civiltà Cattolica* 100-II (1949) 157–166., 287–296.
- Vries de, G.:** *Le „Chiese Ortodosse” e il comunismo*. = *La Civiltà Cattolica* 100-III (1949) 571–580., IV. 128–141.
- Zápotocký, A.:** *Náboženskú slobodu vždy zachováme, vlasteneckých kňazov prenasledovať nedovolíme*. = *Pravda* 157 (1949) 2.
- Zápotocký, A.:** *Tradíciu cyrilometodejskú nezhadíme*. = *Východoslovenská pravda* 154 (1949) 1–2.
- Zúbek, T.:** *Katolícka akcia – komunistický pokus o schizmu*. = *Most* 3 (1954) 18–29.
- 10 rokov od rozkolníckej „Katolíckej akcie”**. = *Hlasy z Ríma VII-VIII* (1956) 5.
- A proposito dell'allontanamento del Rappresentante Pontificio dalla Cecoslovacchia**. = *L'Osservato Romano* 74 (1950) 1.

- Amnestia previnilým kňazom.* = Vestník katolíckeho duchovenstva 8 (1949) 69–70.
- Aus Ost- und Südosteuropa – Feldzug der Irreführung in der Tschechoslowakei.* = Herder – Correspondenz 12 (1949) 542–544.
- Avec l'Église persécutée en Tchécoslovaquie – l'espionnage du clergé.* = La Documentation Catholique 1088 (1951) 153–155.
- Biskupi odmietajú dohodu.* = L'ud 145 (1949) 1.
- Cecoslovacchia – documenti sulla persecuzione religiosa.* = La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 197–211.
- Cecoslovacchia. Eccessi del cesaropapismo e della persecuzione religiosa.* = La Civiltà Cattolica 100-III (1949) 210–224.
- Come si delinea la figura del reato contro i cattolici.* = L'Osservatore Romano 158 (1949) 1.
- Communiqué de S. Exc. Mgr Beaussart vicaire capitulaire de Paris sur le cas de l'abbé Boulrier* = La Documentation Catholique 1047 (1949) 968–970.
- Condanne capitali in Slovacchia.* = L'Osservatore Romano 157 (1949) 1.
- Contro i sacerdoti cecoslovacchi.* = L'Osservatore Romano 162 (1949) 1.
- Czechoslovakia – A New Warning to the Slovak Clergy – Also Read from Pulpits – The Handful of Silver – Some Consequences of Exclusiv Nationalism.* = The Tablet 5730 (1950) 216.
- Czechoslovakia – Diplomatic Relations End.* = The Tablet 5737 (1949) 368.
- Czechoslovakia – Diplomatic Relations End.* = The Tablet 5737 (1950) 368.
- Czechoslovakia – Prezident Gottwald's Satisfaction.* = The Tablet 5708 (1949) 300.
- Czechoslovakia – Priests in Politics.* = The Tablet 5640 (1948) 404.
- Czechoslovakia – Pursuing of Bishops.* = The Tablet 5744 (1949) 508.
- Czechoslovakia – Russia and the Ortodox.* = The Tablet 5654 (1949) 220.
- Czechoslovakia – The Agrarian Reform.* = The Tablet 5621 (1948) 104., 5622 (1949) 120.
- Czechoslovakia – The Arrests Continue – Surveillance in the Confessional.* = The Tablet 5707 (1949) 237.
- Czechoslovakia – The case of Fr. Plojhar.* = The Tablet 5646 (1948) 108.
- Czechoslovakia – The Priests in Politics – The Position of Father Plojhar.* = The Tablet 5638 (1948) 372.
- Czechoslovakia – The Renegade Priests – The Last Link – The Cry of Treason.* = The Tablet 5731 (1950) 237.
- Czechoslovakia – The State Makes „Appointments“.* = The Tablet 5742 (1950) 469.
- Czechoslovakia – Waiting for Moscow's Orders.* = The Tablet 5695 (1949) 44.
- Die „Katholische Aktion“ – die Stimmung in der Slowakei.* = Herder Correspondenz 1/2 (1949) 90–91.
- Gottwald Presidente della Repubblica Cecoslovacca.* = L'Osservatore Romano 137 (1948) 1.
- I cattolici di Praga smentiscono gli artifici del Governo comunista.* = L'Osservatore Romano 142 (1949) 2.
- I significativi aspetti della persecuzione anticattolica.* = L'Osservatore Romano 152 (1949) 2.

- Il Governo di Praga a prova dei suoi propositi di pace assicura protezione per i ribelli alla Chiesa.* = L'Osservatore Romano 23 (1949) 3.
- Jubileum Sv. Otca.* = Katolícke noviny 9 (1949) 3.
- Katolíci nechcú mať bil'ag nespól'ahlivých občanov.* = L'ud 138 (1949) 1., 2.
- Katolícki veriáci píšú svojim biskupom.* = L'ud 131 (1949) 1.
- L'Azione Cattolica vittima designata del Cominform.* = L'Osservatore Romano 150 (1949) 1.
- La Chiesa in Romania – tipico esempio del concetto della libertà religiosa.* = L'Osservatore Romano 23 (1949) 3.
- La giornata „religiosa” in Cecoslovacchia.* = L'Osservatore Romano 154 (1949) 1.
- La paradossale persecuzione in Cecoslovacchia.* = L'Osservatore Romano 150 (1949) 1.
- La traduzione del discorso del Santo Padre.* = L'Osservatore Romano 294 (1949) 1., 5.
- Le gouvernement tchécoslovaque et le Vatican.* = La Documentation Catholique 1068 (1950) 629–632.
- Lettera circolare dell'Episcopato Cecoslovacco riservata al clero sulle condizioni della Chiesa in Cecoslovacchia.* = La Civiltà Cattolica 100-II (1949) 665–668.
- Lo sviluppo della situazione in Cecoslovacchia.* = L'Osservatore Romano 150 (1949) 1., 4.
- Márne sú hrozby niektorých cirkevných hodnostárov!* = L'ud 146 (1949) 1.
- Nuovi echi delle celebrazioni pseudo cattoliche cecoslovacche.* = L'Osservatore Romano 155 (1949) 1.
- Organizátori levočských výtržností odsúdení.* = L'ud 155 (1949) 2.
- Presentate le Lettere Credenziali dall'Ambasciatore della Repubblica Federativa Ceca e Slovacca.* In: L'Attività della Santa Sede nel 1990. Città del Vaticano, 1990, 992–996.
- Rilievi sul Congresso comunista cecoslovacco.* = L'Osservatore Romano 127 (1949) 1.
- Rovesciamento fazioso di fatti e di responsabilità.* = L'Osservatore Romano 143 (1949) 1.
- Russia – Church and State.* = The Tablet 5628 (1948) 212.
- Sempre più paradossali le accuse contro la Chiesa.* = L'Osservatore Romano 161 (1949) 1.
- Sul fronte unico della persecuzione anticattolica.* = L'Osservatore Romano 160 (1949) 1.
- The Bishop Speak Again.* = The Tablet 5650 (1948) 157.
- The Proselyting Orthodox.* = The Tablet 5655 (1948) 236.
- Un Decreto della Suprema Sacra Congregazione del Sant'Offizio.* = L'Osservatore Romano 162 (1949) 1.
- Una Pastorale dei vescovi cecoslovacchi a tutti i fedeli.* = L'Osservatore Romano 148 (1949) 1.
- Zásah Vatikánu do Katolíckej Akcie v ČSR.* = L'ud 145 (1949) 1.

RÖVIDÍTÉSEK

A ÚV KSČ	– Archív ústredného výboru KSČ Archiv ústredného výboru KSČ	A CSKP Központi Bizottságának Levéltára
AA	– Arcibiskupský archív – Trnava	Érseki Levéltár – Nagyszombat
AMV	– Archív Ministerstva vnútra – Levoča, Nitrianska Streda	A Belügyminisztérium Levéltára – Lőcse, Nyitra Szerdahely
AMZV	– Archiv ministerstva zahraničních věcí – Praha	A Külügyminisztérium Levéltára – Prága
ARV	– Archivio Radio Vaticana – Roma	Vatikáni Rádió Levéltára – Róma
b.	–	boríték
CÚZP	– Cirkevný úrad zboru poverenikov	A Megbízottak Testületének Egyházügyi Hivatala
d.	–	doboz
DÚ	– Diplomatický úrad	Diplomáciai Hivatal
é. n.	–	év nélkül
f.	–	fond
i.	–	iratsomó
KA (AK)	– Katolícka akcia / Katolícká akce	Katolikus Akció
KAV	– Krajský akčný výbor	Kerületi Akcióbizottság
KNV	– Krajský národný výbor/ Krajský národní výbor	Kerületi Nemzeti Bizottság
KSČ	– Komunistická strana Československa	Csehszlovákia Kommunista Pártja – CSKP
MS	– Ministerstvo spravodlivosti / Ministerstvo spravedlivosti	Igazságügyminisztérium
MŠVU	– Ministerstvo školstva, vied a umenia / Ministerstvo školstva, věd a umění	Oktatás-, Tudomány- és Művészetügyi Minisztérium
MV	– Ministerstvo vnútra / Ministerstvo vnitra	Belügyminisztérium
NF	– Národní fronta / Národná fronta	Nemzeti Front
PP	– povereník pôšt	postaügyi megbízott
PT	– povereník techniky	műszaki megbízott
oszt.	–	osztály
SNA	– Slovenský národný archív – Bratislava	Szlovák Nemzeti Levéltár – Pozsony
SNR	– Slovenská národná rada	Szlovák Nemzeti Tanács
ŠOA	– Štátny oblastný archív – Bratislava	Állami Területi Levéltár – Pozsony
Stb/Štb	– Státní bezpečnost / Štátna bezpečnosť	Állambiztonság
SÚA	– Státní ústřední archiv – Praha	Központi Állami Levéltár – Prága

SÚVC/ŠÚVC	– Státní úřad pro věci církevní / Štátny úrad pre veci cirkevné	Állami Egyházügyi Hivatal
ÚAV NF	– Ústřední akční výbor Národní fronty/Ústřední akční výbor Národné fronty	A Nemzeti Front Központi Akcióbizottsága (NF KAB)
ÚAV SNF	– Ústřední akční výbor Slovenskej národnej fronty	A Szlovák Nemzeti Front Központi Akcióbizottsága (SzNF KAB)
ÚV	– Ústřední výbor/ Ústřední výbor	Központi Bizottság
ÚV KSS	– Ústřední výbor Komunistickéj strany Slovenska Szlovákia	Kommunista Pártjának Központi Bizottsága
ÚZP	– Úřad zboru povereníkov	A Megbízottak Testületének Hivatala
VHÚ	– Vojensko–historický ústav – Praha	Hadtörténeti Intézet – Prága

MUTATÓ

- Abad, J. A. 187
 Adamczyk, Mirosław 40, 184
 Agafangel metropolita 74
 Albánia 60, 61
 Alberigo, Giuseppe 152, 181, 187
 Alsóhámor (*Dolná Hámre* SK) 84
 Alsókorompa (*Dolné Krupá* SK) 147
 Alsókubin (*Dolný Kubín* SK) 86, 88, 124, 147
 Alsószucs (*Dolná Súča* SK) 147
 Arturov, O. 20
 Árva megye (*Orava* SK) 76
 Auschwitz (*Oświęcim* PL) 33
 Avignon (F) 117
 Babincová 172
 Babiniec 169
 Bacchini, M. 47
 Bacúch → Bacuch
 Bacuch (*Bacúch* SK) 147
 Bafile, Corrado 50
 Bakša, R. 95
 Baláz, Štefan 162
 Banská Bystrica → Besztercebánya
 Bari (I) 186
 Barnovský, Michal 26, 187
 Bartovce (?) 158
 Bašťovanský, Štefan 123, 124, 141, 142, 146, 149, 151
 Bécs (*Wien* A) 22
 Bednárík 143
 Békés Gellért 119
 Bell, Igor 171
 Benčíč, Alexander 92
 Bendík, Ján 172
 Beneš, Edvard 38
 Beran, Josef 24, 25, 33, 38, 39, 46–48, 96–98, 116, 125, 130, 133, 135, 141, 146, 178
 Berdjajev, Nikolaj 184
 Beresztóczy Miklós 60
 Berlin (D) 9
 Berlinguer, O. 184
 Bern (CH) 49, 50, 59
 Bertolli, Paolo 49, 50
 Bertrams, G. 187
 Berzevice (*Brezovica* SK) 158
 Besztercebánya (*Banská Bystrica* SK) 17, 25, 26, 28, 52, 55, 79, 80, 84–86, 91, 106, 116, 125, 133, 137, 155, 168–170, 175
 Bihlmeyer, Karl 19, 184
 Bilbao (ESP) 185
 Bizánc 68
 Blaha, Marián 18
 Bobrovec → Nagybobróc
 Bočák, Július 127
 Boďa, Andrej 76
 Boháč 83
 Bohosudov (CZ) 43
 Boleček, Fabian 100
 Bologna (I) 183–187
 Borinka → Borostyánkő
 Borostyánkő (*Borinka* SK) 85
 Borský Mikuláš → Búrszentmiklós
 Bošany → Nagybošány
 Botek, Antonín 115
 Boyer, C. 187
 Bratislava → Pozsony
 Brescia (I) 184
 Brezovica → Berzevice
 Brigiddi 52
 Brno → Brünn
 Brockó (*Brodské* SK) 129, 145
 Brodno → Brodnó
 Brodnó (*Brodno* SK) 85
 Brodské → Brockó
 Brtačko 128
 Brusno → Brusznó
 Brusznó (*Brusno* SK) 84
 Brünn (*Brno* CZ) 9, 33, 141, 185

- Bubán, Ján 163
 Buchenwald (D) 33
 Bucuresti → Bukarest
 Bučák, Michal 162
 Budapest (H) 28, 186
 Bujna 143
 Bukarest (*Bucuresti* R) 52
 Bulgária 59
 Bulík 143
 Búrszentmiklós (*Borský Mikuláš* SK) 147
 Burzio, Giuseppe 18
 Buzalka, Michal 28, 108, 188
 Bystrany → Velbach
 Bzine (*Bziny* SK) 144
 Cacciatore, Giuseppe 184
 Camicasca, Massimo 184
 Canterbury (GB) 61, 154
 Carr, Edward H. 184
 Castellano, J. 187
 Cavalli, Francesco 33, 39, 43, 45, 53,
 174, 184, 187
 Chacón, Alfonso 15
 Chlebnica (SK) 124
 Chorváth, M. 69, 188
 Chrysostomus, Joannes 74, 75, 184
 Churchill, Winston 19, 20, 22
 Cirill, Szent 15, 67–72, 75, 188, 189
 Cirokahosszúmező (*Dlhé nad Cirochou*
 SK) 147
 Cleveland (USA) 17, 186
 Codevilla, Giovanni 184
 Cohn, Hans 184
 Cordovani, P. M. 188
 Cornick, Mac 22
 Csaca (*Čadca* SK) 144, 147, 148
 Čadca → Csaca
 Čársky, Jozef 37, 54, 85, 89, 128, 134
 Čavojský 83, 133
 Cseh–Morva Protektorátus 18
 Csehország 17–19, 22, 24, 35, 40, 44, 53,
 59, 62–64, 66, 67, 79, 83, 105, 117,
 118, 147, 148, 173
 Csehszlovák Köztársaság 17, 18, 21, 31,
 52, 57, 59, 94, 102, 103, 127, 131,
 132, 154, 171, 183
 Cseh–Szlovák Szövetségi Köztársaság 40
 Csehszlovákia 9, 13, 14, 17–23, 27–35,
 40, 42–45, 47–52, 55, 59–61, 65,
 71, 72, 75, 78, 93, 94, 97, 99, 105,
 122, 124, 131, 133, 149, 153, 155,
 156, 177, 183, 185–191
 Čepička, Alexej 11, 23, 30, 33–35, 37,
 39, 42, 43, 47, 48, 62–64, 68–70,
 73, 75, 77, 89, 97, 98, 103, 105,
 107, 115, 118–121, 123, 135, 137,
 140, 150, 157–160, 166–168, 172,
 188
 Čepiščák, A. 92
 Černocký, Bohuš 105, 115–117, 174
 Csernova (*Černová* SK) 108
 Černová → Csernova
 Červená Řečice (CZ) 96
 Čierny Blh → Feketebalog
 Čierny, Vavrinec 102, 123
 Číhost' (CZ) 53, 54
 Čus 100
 D' Ormeson 60
 Dachau (D) 24
 Dalos Patrik 119
 Danišovič, Alojz 141, 142
 Darvas József 60
 Dechet, Ján 52, 91, 179
 Dessewfy, Helena 92
 Dévény (*Devín* SK) 70, 166
 Devín → Dévény
 Dlhé nad Cirochou → Cirokahosszúmező
 Dolná Krupá → Alsókorompa
 Dolná Súča → Alsószucs
 Dolné Hámre → Alsóhámor
 Dolný Kubín → Alsókubin
 Dolobáč, Štefan 148
 Domeš atya 159
 Dorco, Michal 144
 Drapela atya 124, 131, 133
 Dráb 100
 Drahóc (*Drahovce* SK) 147

- Drahovce → Drahóc
 Dulovce → Újgyalla
 Duna 68
 Ďurica, Milan S. 184
 Dvorianky → Techna
 Dvory nad Žitavou → Udvard
 Egyesült Államok 17, 19, 22, 49, 55, 96
 Engels, Friedrich 32, 39
 Eperjes (*Prešov* SK) 84, 91, 95, 106, 123, 125, 133, 158, 168
 Érsekújvár (*Nové Zámky* SK) 165, 166
 Európa 17, 22, 61, 186
 Ezeiel próféta 85
 Fabro, Cornelio 184
 Fajstl, Alois 160–162
 Farský, Karel 62
 Feješ, Ján 140
 Fejtő Ferenc 184
 Feketebalog (*Čierny Blh* SK) 145
 Felcman, Ján 27, 122
 Feled (*Jesenské* SK) 170
 Feranec, Michal 169
 Fiala, Jozef 8, 68, 88, 93, 96–98, 115, 116, 119, 120, 178
 Fierlinger, Zdeněk 22, 28, 30, 54, 59, 75, 147, 174
 Fidluš 164
 Firenze (I) 184, 185
 Floridi, Ulisse Alessio 184
 Formánek, A. 92
 Forni, Raphael 30
 Forte, B. 188
 Főrév (*Prievoz* SK) 164, 165
 Franciaország 36, 47, 59, 60, 152
 Franco, Bahamonde 45
 Fratrič 143
 Frei, Bohumil Jiří 33, 60, 81, 108, 133, 152, 184
 Freiburg (D) 185
 Fridová, M. 69, 188
 Galter, Albert 20, 25, 33, 46, 52, 61, 62, 75, 184
 Gaulle, Charles de 45
 Gazdík, Emil 126
 Geller, Mihail 184
 Germogen pátriárka 74
 Gherardini, Brunero 184
 Gogolárová, Mária 158
 Gojdič, Pavol 86, 89, 106, 108, 150, 159, 172, 188
 Gombarčík, Ivan 95
 Gorkij, Maxim 106
 Gottwald, Klement 25, 33, 38, 39, 48, 61, 65, 101, 106, 135, 152, 160
 Göllner, 101
 Göttingen (D) 184
 Granatier 144
 Grega, Ján 130
 Gubala, František 57
 Guga, Ján 124
 Gytjakin, V. 21
 Hadrianus, II. pápa 68
 Hága (NL) 22
 Hajdu, 51
 Hájničky (CZ) 25
 Hajzler, dr. 159
 Halaš, František X. 40
 Hanko, Ján 143, 144
 Harkabúzik 133
 Harmata, Cyril 100
 Hárskút (*Lipovník* SK) 126
 Hatala, Štefan 51, 88
 Hauptmann, P. 75, 184
 Heidler, A. 188
 Hel'pa → Helpa
 Helpa (*Hel'pa* SK) 147
 Hertling, Ludwig von 184
 Hess, Beda 96
 Hišek, Štefan 95
 Hišem, Cyril 26, 184
 Hlinka, Andrej 17
 Hokoš, Július 96
 Holdoš, Ladislav 36, 37, 44, 63, 71, 72, 76, 101, 104, 109, 110, 113, 115, 125, 128, 133–136, 148, 154, 161, 163, 165, 188

- Hopko, Vasil' 95
 Horák, Alexander 8, 35–37, 47, 68, 70,
 75, 88–93, 95, 96, 98, 115–117,
 134, 166, 170, 178, 179, 188
 Horský, Š. O. 69, 188
 Horváth Richárd 60
 Horvátik, Jozef 143
 Horvátország 75
 Hozjanov, 22
 Hrabský, Vojtech 100
 Hradec Králové (CZ) 54
 Hronek, 105
 Hruscsov, Nyikita Szergejevics 32
 Hub, František 115, 163
 Huber, A. K. 188
 Hudec, Štefan 84, 124
 Huncovce → Hunfálva
 Hunfálva (*Huncovce* SK) 147
 Husák, Gustáv 29, 37, 146, 148, 188
 Husz János 18, 61
 Iannarone, Reginaldo 185
 Igló (*Spišská Nová Ves* SK) 123, 159, 172
 Ilenin 161
 Innsbruck (A) 28
 Iorio, A. de 188
 Ipolyság (*Šahy* SK) 147
 Irha, 161
 Istituto Slovacco degli santi Cirillo e
 Metodio 15
 Izrael 85
 Jairus, 135
 Jakabovič, Ján 102
 Jalta 19, 21
 Janík, J. M. 134
 János, VIII. pápa 69
 Jánský, 85
 Janszen, G. 21
 Jantausch, Pavol 18, 94
 Jaroslavl'szkij, E. 20
 Jelevferij 62
 Jesenské → Feled
 Jirásek, Alois 107
 Johnson, Hewlett 61, 154
 Jolsva 135
 Jugoszlávia 31, 59
 Juriga, Ferdiš 17
 Kabla 161
 Kaboš [Andrej ?] 91
 Kaftanov 61
 Kamady, Emil 147
 Kapipálvágás (*Pavlovce* SK) 147
 Kaplan, Karel 9, 12, 21, 22, 25–27,
 33–35, 38–40, 42–54, 59, 61, 62,
 64–68, 70–73, 75, 77, 83, 97, 103,
 104, 106, 107, 116, 122, 140, 149,
 157, 168, 174, 185, 188
 Kaplár, František 170
 Karačuk 83, 133
 Karlovy Vary (CZ) 59, 60, 107, 108, 152
 Kassa (*Košice* SK) 22, 26, 53, 76, 83, 84,
 87, 88, 91, 92, 98, 106, 116, 125,
 128, 129, 133, 135, 141, 147, 151,
 158, 159, 161, 162, 170, 171–173,
 184
 Kastovská 117
 Katalin, Sziénai Szent 117
 Kelet-Európa 9, 31, 60, 152
 Kersten 188
 Kiskoszmál (*Malé Kozmálovce* SK) 124
 Kisucaújhely (*Kysucké Nové Mesto* SK)
 76
 Kisszeben (*Sabinov* SK) 148
 Klátova Nová Ves → Tőkésújfalú
 Klein, Vojtech 134
 Kmeťko, Karol 17, 34
 Knotte 105
 Kočiš 170, 172
 Komjatna (*Komjatná* SK) 147
 Komjatná → Komjatna
 Konstanz (D) 61
 Košice → Kassa
 Kostelní Vydří (CZ) 101
 Kovalík 172
 Kováč, Jozef 169, 170
 Kováčová, Irena 55, 56, 79, 80
 Körmöcbánya 102, 158

- Krakkó (*Kraków* PL) 23
 Kratochvíl, A. 188
 Krehel', M. 26, 184
 Kreml (Moszkva) 21
 Krevitskij, 61
 Krištufek, Vendelín 78
 Kroměříž (CZ) 43
 Kuba, Ján 172
 Kubovčík, Pavol 162
 Kunda, Rudolf 144
 Kusík 144
 Kysel, J. 188
 Kysucké Nové Mesto → Kisucaújhely
 Lach, Ján 113, 186
 Lacko, Michal 69, 185
 Laco, Ladislav 143
 Lastomír → Lasztomér
 Lasztomér (*Lastomír* SK) 172
 Lazík, Ambróz 23, 26, 30, 32, 35–37, 66,
 76, 83–85, 99, 106, 124, 126, 127,
 130, 133, 134, 137, 163–167,
 170–172, 175, 178
 Lazorčáková, Anna 161
 Lener, D. 188
 Lener, S. 188
 Lengyelország 20, 59, 60
 Lenin, Vlagyimir Iljics 20, 27, 32, 64, 74,
 106, 186
 Leningrád (SU) 22
 Lepp, František 79, 80
 Letz, Róbert 31, 188
 Léva (*Levice* SK) 84, 147
 Levice → Léva
 Levoča → Lőcse
 Lewytzkyj, Borys 22, 30, 33, 93, 185
 Lexman, Mikuláš 145
 Liesek → Ljeszek
 Lietavalucska (*Lietavská Lúčka* SK) 145
 Lietavská Lúčka → Lietavalucska
 Lihakov, 122
 Likavčan, 161
 Lipovník → Hárskút
 Liptál 43
 Liptószentiván (*Liptovský Ján* SK) 25
 Liptószentmiklós (*Liptovský Mikuláš* SK)
 25
 Liptovský Ján → Liptószentiván
 Liptovský Mikuláš → Liptószentmiklós
 Litvin, Matej 143
 Liva, Ottavio De 40, 52–54, 150, 162
 Ljeszek (*Liesek* SK) 142, 145, 147
 Loja, Eugen 63
 Lompart, Viktor 126
 London (GB) 22, 185, 186
 Lorente, Pedro Garcia 60, 185
 Losonc (*Lučenec* SK) 83, 85, 86
 Lovča → Nagylócsa
 Lőcse (*Levoča* SK) 10, 15, 43, 44, 53, 83,
 87, 98, 103, 106, 128, 129, 135,
 137, 141, 142, 147, 149, 158, 159,
 161, 170–173, 191
 Lucska 108
 Lučenec → Losonc
 Lukačovič, Jozef 8, 35–37, 68, 75, 88, 89,
 92–96, 98, 115, 116, 148, 161, 166,
 178, 179
 Luky, Gejza 147
 Lutila → Lutilla
 Lutilla (*Lutila* SK) 147
 Machula, Jaromír 27
 Madrid (ESP) 185
 Magas-Tátra 172
 Magyarhon (Uhorsko) 17
 Magyarország (Mad'arsko) 17, 20, 49,
 56, 59, 75, 89, 90
 Máhrik, Anton 141
 Maixner, Artur dr. 18, 23, 30–32, 43, 49
 Malatina (*Malatiná* SK) 124
 Malatiná → Malatina
 Malé Kozmálovce → Kiskoszmál
 Málik, Ján 100
 Manacorda, Guido 73, 185
 Mandl, Antonín 48, 115
 Manna, Salvatore 185
 Mára, Jan 116, 174
 Marcou, Lilly 185

- Marianka → Máriavölgy
 Máriavölgy (*Marianka* SK) 44
 Marikova (*Mariková* SK) 147
 Mariková → Marikova
 Markechová, Bandina 169
 Marmaggi, 61
 Martin → Turócszentmárton
 Martinko 25
 Martiš, 171
 Marx, Karl 20, 32, 39, 73
 Masaryk, Tomáš Garrigue 38
 Matocha, Josef Karel 139
 McCabe, Joseph 185
 McTigue 188
 Medzilaborce → Mezőlaborc
 Meteljev, A. 20
 Metód, Szent 15, 67–72, 75, 188, 189
 Mezőlaborc (*Medzilaborce* SK) 143, 147
 Micewski, Andrzej 185
 Michalčík, Franz 185
 Michalovce → Nagymihály
 Michel, A. 185
 Middletown (USA) 186
 Mihály, III. császár 68
 Mikloševič 100
 Mikuš, Joseph 185
 Milánó (*Milano* I) 184–186, 189
 Milwaukee – Wisconsin (USA) 185
 Minárik, 54
 Mindszenty József 49, 60, 89, 90, 104, 178, 183, 185
 Mitošinka, Viliam 51, 185
 Modor (*Modra* SK) 93
 Modra → Modor
 Mondin, Battista 185
 Montini, Giovanni Baptista 13, 23, 25, 31, 40, 49–51
 Morra, Gianfranco 185
 Morvaország 35
 Moszkva (R) 14, 20–23, 29, 59, 62, 63, 73, 74, 90, 153, 186, 189
 Mráz, Andrej 69, 188
 Mrkva, 143
 München (D) 184, 185
 Nagy, Anton 124
 Nagybobroc (*Bobrovec* SK) 108–112
 Nagybossány (*Bošany* SK) 145
 Nagy-Britannia 19
 Nagyfödemes (*Veľké Úľany* SK) 147
 Nagylócsa (*Lovča* SK) 147
 Nagymihály (*Michalovce* SK) 91
 Nagysurány (*Šurany* SK) 147
 Nagyszombat (*Trnava* SK) 10, 13, 18, 23, 26, 28, 35–37, 51, 66, 84, 94, 99, 106, 124–127, 130, 134, 137, 163–167, 169–171, 185, 186
 Nagytapolcsány (*Topolčany* SK) 76, 90
 Náhalka, Stefan 185
 Námesztovo → Námesztó
 Námesztó (*Námesztovo* SK) 158
 Napajedla (CZ) 43
 Napóleon, Bonaparte 144
 Nápoly (*Napoli* I) 185
 Nécsey, Eduard 28, 85, 86
 Nejedlý, Zdeněk 42, 114
 Nekrič, Alexandr 184
 Nemec, Ludvík 25, 185, 186, 188
 Németország 24, 36, 55
 Nemsova (*Nemšová* SK) 147
 Nemšová → Nemsova
 Nepomuki János, Szent 55
 New Haven (USA) 186
 New York (USA) 54, 57, 185, 186
 Nicoll, D. G. 189
 Niederle, Lubor 116
 Nitra → Nyitra
 Nitrianska Streda → Nyitraszerdahely
 Nosek, Václav 25
 Nováky → Nyitránovák
 Nové Mesto nad Váhom → Vágújhely
 Nové Zámky → Érsekújvár
 Novomeský, Ladislav 144, 174
 Novota (?) 145
 Nový Smokovec → Újtátrafüred
 Nový Tekov → Újbars
 Nový, Vilém 81, 82, 189

- Nyitra (*Nitra* SK) 17, 28, 34, 37, 65, 72, 76, 86, 90, 104, 106, 116, 125, 129, 130, 133, 168
- Nyitránovák (*Nováky* SK) 123
- Nyitraszerdahely (*Nitrianska Streda* SK) 10, 65, 72, 140, 142
- Obertász, L 169
- Oddone, A. 189
- Okáli, Daniel 37, 76, 128, 144, 145, 147, 172
- Olaszország 19, 47, 45, 59, 152
- Olivieri, Mario 28, 41, 47, 186
- Olmütz (*Olomouc* CZ) 34, 43, 71, 133, 137, 159
- Olomouc → Olmütz
- Ólubló (*Stará L'ubovňa* SK) 91
- Ometka, Jozef 147
- Orava → Árva megye
- Orbán József Gyula 186
- Orol sportegyesület 19
- Oroszország 21, 22, 185, 191
- Orságh Alexej 127
- Ortí, Vicente Carcelo 41, 60, 186
- Oświęcim → Auschwitz
- Pačlavice (CZ) 43
- Paclíková, Žofie 160
- Padova (I) 186
- Pahy, Gregor 100
- Pál apostol 121
- Páleš, Emil 165
- Pamplona (ESP) 187
- Pannonhalma 119
- Párizs (*Paris* F) 23, 47, 185
- Pataky, Tarzícus 166
- Paučo, Jozef 186
- Pavel 61
- Pavlik, O. 69, 189
- Pavlovce → Kapipálvágás
- Pešek, Ján 9, 15, 26, 31, 36, 78, 86, 111, 139, 186, 188, 189
- Péter, Szent 56, 61, 120, 143, 156
- Petrašovič, Miron 100
- Philadelphia (USA) 186, 187
- Philips, Gerard 186
- Piarg (*Štiavnické Bane* SK) 92, 147
- Piasecki, Boleslav 60
- Picha, Mořic 159
- Piešť'any → Pöstyén
- Pipes, Richard 75, 186
- Piška, 144
- Pittsburg (USA) 17
- Piusz, XI. pápa 19, 23, 72
- Piusz, XII. pápa 23, 32, 45, 60, 62, 183, 186, 189
- Pivovarníková, Zuzana 172
- Plojhar, Josef 24, 35, 39, 48, 54, 68, 72, 115, 116, 118, 157, 170
- Pobožný, Róbert 26, 36, 52, 53, 127, 128, 137, 141, 170, 174
- Polanský, 116
- Poláček, Ladislav 100, 158
- Poprad → Poprád
- Poprád (*Poprad* SK) 172
- Potsdam (D) 20
- Povala, 101
- Pozdech, Augustín 116, 134, 144, 161, 164, 166, 167
- Pozsony (*Bratislava* SK) 9, 10, 18, 21, 26, 29, 31, 34, 36, 37, 42, 44, 45, 47, 53, 56, 57, 61, 63, 64, 66, 70–72, 76–96, 99–104, 108–114, 116, 118, 123–152, 154, 155, 158–175, 184–189
- Pöstyén (*Piešť'any* SK) 90, 102, 171
- Praženec, 100
- Prága (*Praha* CZ) 9, 10, 12, 13, 15, 17, 18, 21, 23, 24, 26–31, 34, 35, 37, 38, 40, 42–55, 57, 59–68, 71–73, 75, 77, 79, 83, 89–94, 96–99, 101–108, 111–113, 115–120, 122–125, 127, 130, 131, 133, 135, 137, 139, 141, 144, 146, 147, 149–151, 157–160, 163–165, 167, 168, 171–175, 178, 185, 187, 190, 191
- Přerov (CZ) 43
- Prešov → Eperjes

- Prievoz → Főrév
 Prini, P. 189
 Procházka 117
 Prokeš, 116
 Prostějov (CZ) 43
 Puček, Štefan 129, 130
 Pujman, František 116
 Púll 144
 Rabas, Josef 24, 62, 186
 Rabča → Rapcsa
 Rác, 128
 Raina, Peter 60, 186
 Rajecký → Škrábik, Andrej
 Rakova (*Raková* SK) 145
 Raková → Rakova
 Rakyta, Árpád 100
 Rapcsa (*Rabča* SK) 126, 147
 Rastislav fejedelem 68
 Rath, Ilja 49–52, 54
 Rebichini, Andrea 186
 Regel'son, Lev 186
 Repčín 43
 Riccardi, Andrea 60, 63, 152, 153, 157,
 186, 189
 Rimaszombat (*Rimavská Sobota* SK) 170
 Rimavská Sobota → Rimaszombat
 Ritter, Saverio 18, 30, 46, 94, 95
 Rohaľ 144
 Róma (*Roma* I) 14, 15, 17, 21, 23, 29, 32,
 35, 40, 41, 54–58, 59–65, 68–72,
 75, 89, 95, 97, 107, 117, 118, 125,
 137, 139, 140, 143, 152, 153, 156,
 162, 165, 175, 180–187, 189
 Románek 174
 Románia 59, 75, 191
 Roosevelt, Franklin D. 19, 118
 Rossi, Opilio 50
 Rost, 93
 Rosztovcev, A 21
 Roth, Ten. Cd. 15
 Rotondi, V. 189
 Rožňava → Rozsnyó
 Rózsahegy (*Ružomberok* SK) 137
 Rozsnyó (*Rožňava* SK) 26, 36, 93, 127,
 128, 141, 174, 175
 Ruffini, Francesco 186
 Ruttka (*Vrútky* SK) 90
 Ružomberok → Rózsahegy
 S. plébános 93
 Sabinov → Kisszeben
 Šahy → Ipolyság
 Šalát 25
 Šalgovič, Viliam 69, 189
 Scabini, P. 19, 189
 Scheffer, Ondrej 79, 92, 109–113, 115,
 116, 179
 Schuster, George Nauman 186
 Schweigl, G. M. 189
 Sebranice (CZ) 160
 Seda atya 25
 Sedmík 167
 Segatti, Ermis 186
 Šejnman, M. M. 154, 186
 Senica → Szenic
 Sensi 28
 Sepeši, P. 26, 184
 Sered' → Szered
 Serge, Victor 186
 Sion 117
 Siroka (*Široké* SK) 123, 145, 147
 Široké → Siroka
 Široký, Viliam 75, 141, 151
 Škoda, Ladislav 79, 116, 163–165, 178, 179
 Škrábik, Andrej 26, 28, 30, 52, 79, 80,
 84, 99, 170, 171, 175, 186
 Slanica (Námestovo) → Szlanica
 Slavkov (CZ) 43
 Slánský, Rudolf 33, 61, 62, 122, 123,
 147, 149
 Slovenská Ľupča → Zólyomlőpcse
 Šmidke, Karol 129, 144
 Smutný, Rudolf 166, 167
 Snina → Szinna
 Sokol, Ján 15
 Sokol sportegyesület 72
 Sokol, Vojtech 123

- Sopko, Pavol 126
 Spanyolország 36
 Spevár, 104
 Spinelli, Lorenzo 186
 Spiš → Szepes
 Spišská Kapitula → Szepeskáptalan
 Spišská Nová Ves → Igló
 Spolok Svätého Vojtecha 185, 186
 Spriano, Paolo 186
 Stanislav, Ján 69, 189
 Stará L'ubovňa → Ólubló
 Starhová (Prága) 125
 Starý Smokovec → Újtátrafüred
 Štefanský, M. 189
 Stepinac, Alojzije 31
 Štiavnické Bane → Piarg
 Straka, Jozef 29, 134, 165, 166, 178
 Stranice (CZ) 43
 Strehár 154, 163
 Strešák, L. 186
 Stricker, G. 75, 184
 Stropkov → Sztropkó
 Stroynowski, Juliusz 22, 30, 33, 93, 185
 Štúr, Ľudovít 70
 Šurany → Nagysurány
 Šurányiová, Šára 90
 Svájc 47
 Švajdlenka 142
 Švermová 64
 Svidník → Szvidnik
 Svoboda 47, 51, 186
 Svobodová 47, 51, 186
 Svoreč 123
 Szalatnya 126
 Szenic (*Senica* SK) 145
 Szent Adalbert Társaság (Spolok Svätého Vojtecha) 19, 36, 72, 89, 185, 186
 Szentandrás (?) 108
 Szepes (*Spiš* SK) 17, 25–27, 30, 76, 105, 108, 113, 133, 151
 Szepeskáptalan (*Spišská Kapitula* SK) 51, 105, 108, 113, 126, 169, 170, 173
 Szered (*Sered'* SK) 64
 Sziéna (I) 117
 Szinna (*Snina* SK) 91
 Szlanica (*Slanica* SK) 145
 Szlovák Katolikus Diákközpont 19, 72
 Szlovák Köztársaság 18, 19, 28, 29, 94
 Szlovákia 9, 10, 12, 15, 17–19, 22–26, 28, 30, 35, 37, 40, 44, 46, 48, 51, 52, 55, 56, 63, 64, 66, 67, 75–78, 83, 84, 89, 90, 91, 95, 100, 101, 103, 104, 106, 115, 116, 118, 123, 124, 128, 133, 137, 141–143, 145, 146, 148–152, 158, 165, 168–172, 174, 180, 185–187
 Szokolay, Anton 102
 Szovjetunió 19, 21–23, 26, 59, 63, 70, 90, 93, 96, 100, 117, 135
 Sztálin, Joszif V. 19–22, 24, 32, 33, 39, 55, 59, 96, 102, 122, 186
 Sztropkó (*Stropkov* SK) 89
 Szücs 61
 Szvidnik (*Svidnik* SK) 91
 Szyttia, 100
Tapol'čany → Nagytapolcsány
 Tardini, Domenico 13, 23, 30–32, 43, 52
 Tardoskéd (*Tvrdošovce* SK) 147
 Tatranský, Vincent 25, 108, 111, 113, 186
 Taylor, Myron 118
 Techna (*Dvorianky* SK) 147
 Tiso, Jozef 18, 19, 24
 Tisserant 60
 Togliatti, Palmiro 184
 Tokár, Jozef 100
 Toman, dr. 28
 Tomanóczy 113
 Topol'čany → Nagytapolcsány
 Torino (I) 184–186
 Tornaľa (Šafárikovo) → Tornalja
 Tornalja → (*Tornaľa* SK) 170
 Toschi, Tommaso 20, 27, 32, 106, 186, 187
 Toufar, Josef 53
 Tökésújfalú (*Klátova Nová Ves* SK) 145, 147

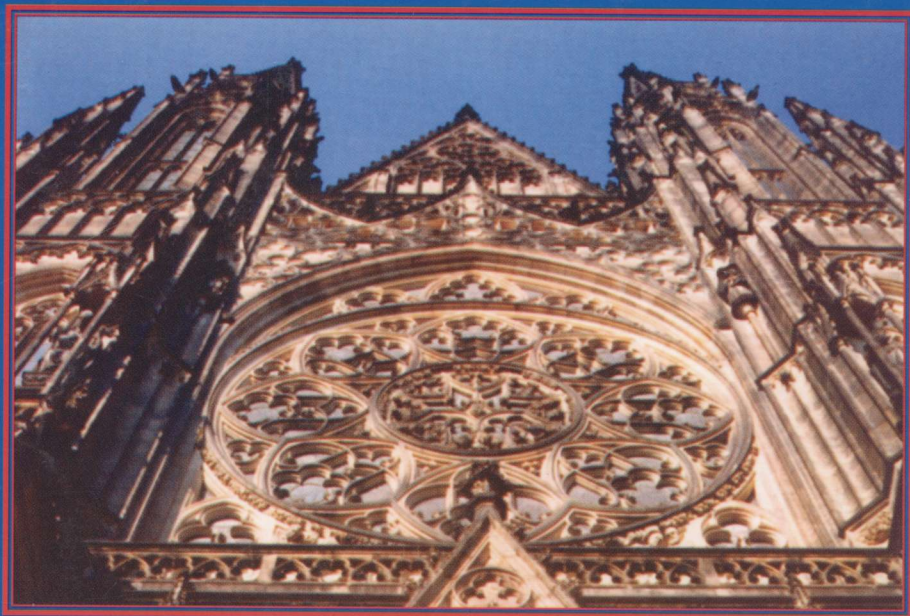
- Török 116
 Trnava → Nagyszombat
 Trochta, Josef 24, 25, 47, 48
 Trstená → Trsztena
 Trstenský, Viktor 27, 29, 187
 Trsztena (*Trstená* SK) 147
 Tučková, Nadežda 47, 51, 92, 186
 Tucskov 74
 Tuechle, Hermann 19, 184
 Turócszentmárton (*Martin* SK) 17, 91, 135
 Tvrdšovce → Tardoskedd
 Tyichon pátriárka 74, 75
 Tyihonov 22
 Tyszkiewicz, S. 20, 189
 Udaľcov, I. I. 69, 189
 Udvard (*Dvory nad Žitavou* SK) 147
 Uhlárik, Karol 92, 146
 Uhorsko 17
 Újbars (*Nový Tekov* SK) 84
 Újgyalla (*Dulovce* SK) 147
 Újtátrafüred (*Nový Smokovec, Starý Smokovec* SK) 47, 72, 73, 99, 135, 139
 V. atya 107
 Vagaggini, Cipriano 187
 Vagovič, Stefan 187
 Vágteplicska 145
 Vágújhely (*Nové Mesto nad Váhom* SK) 56
 Valašská Belá → Valszkabella
 Valaszkabella (*Valašská Belá* SK) 85
 Valča → Valcsa
 Valcsa (*Valča* SK) 101, 147
 Valenta, dr. 101
 Valkó (*Valkov (Bžany)* SK) 147
 Valkov (Bžany) → Valkó
 Vaňák, Ján 171
 Várady, Jozef 100
 Varannó (*Vranov nad Topľou* SK) 91
 Varsó (*Warszawa* PL) 187
 Vaško, dr. 93
 Vaško, Michal 184
 Vaško, Václav 19, 22, 24, 27, 28, 32–35, 38, 41, 43, 44, 48, 52, 54, 99, 115–118, 131, 187
 Vatikán 13, 17–24, 26–32, 40, 42–57, 60–67, 69–71, 75, 77, 87, 89, 90, 96, 97, 99, 101, 105, 107, 117–121, 124, 125, 130, 131, 133–135, 137, 139, 144, 150, 152, 154, 155, 159, 162, 165, 168, 169, 175, 177, 183–186, 191
 Vecsey 160
 Velbach (*Bystrany* SK) 85
 Veľké Úľany → Nagyfödémes
 Vencel, Szent 38
 Venger, Ján 100
 Verolino, Gennaro 31, 36, 42, 46–53, 105, 116, 150
 Veronika, Szent 148
 Viktory 144
 Villar, Jose R. 187
 Vinogradov 74
 Visinszkij, Andrej 59
 Vitali, Maurizio 184
 Viték, Alexander 124, 125
 Vnuk, František 9, 68, 142, 143, 149, 162, 167, 187
 Vojtaššák, Ján 17, 18, 25–32, 36, 39, 57, 75, 79, 85–88, 94, 95, 105, 109–113, 126, 133, 139, 150, 155, 159, 162, 169, 172, 173, 186, 188, 189
 Vrabcová 15
 Vranov nad Topľou → Varannó
 Vries, G. de 189
 Vrútky → Ruttká
 Vyškov (CZ) 43
 Warszawa → Varsó
 Washington (USA) 22, 187, 188
 Wiching 69
 Wiczynski, Joseph 75, 187
 Wien → Bécs
 Wyszynski, Stefan 186
 Záhradník, Bohumil 62

Záhrančíková, Mária 162
 Zápotocký, Antonín 69–71, 189
 Zašov (CZ) 43
 Závacký 135
 Zavadka (SK) 25
 Zimmikoval, Eugen 172
 Zela 115
 Zlichó (*Zlichov* SK) 145, 147
 Zlichov → Zlichó
 Zmrzlík, Alois 29, 31, 47, 51, 125, 147,
 150, 158
 Zolymó 147
 Zólyomlipcse (*Slovenská Lupča* SK) 25,
 186
 Zúbek, Teodori 9, 187, 189
 Žák František 104, 147
 Ždiar → Zsdár
 Želiv (CZ) 54
 Zsgyár (*Ždiar* SK) 145, 147
 Žilina → Zsolna
 Zsolna (*Žilina* SK) 17, 84, 88, 109–110,
 113, 116, 125, 133, 136, 148, 160,
 168

8049/04

Készült a *mondAc Kft.* nyomdájában
Felelős vezető: ifj. Nagy László

ISBN 963 9296 83 X

A CSEH SZLOVÁK SZAKADÁR KATOLIKUS AKCIÓ